

MIDDELNEDERLANDSCHE SPRAAKKUNST
SYNTAXIS

Middelnederlandsche Spraakunst

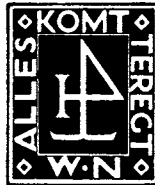
SYNTAXIS

DOOR

DR. F. A. STOETT

HOOGLEERAAR AAN DE GEMEENTELIJKE UNIVERSITEIT TE AMSTERDAM

DERDE HERZIENE DRUK

'S-GRAVENHAGE
MARTINUS NIJHOFF
1923

Aan
Prof. Dr. J. Verdam

INHOUD

	BLZ.
VOORREDE	IX
AFKORTINGEN	XI
INLEIDING	1
SUBJECT EN OBJECT	5
PRAEDICAAT	10
SUBSTANTIEF EN ADJECTIEF	17
PRONOMINA	20
PRONOMEN PERSONALE	20
PRONOMEN DEMONSTRATIVUM	28
PRONOMEN RELATIVUM	32
PRONOMEN POSSESSIVUM	46
PRONOMEN INDEFINITUM	51
PRONOMEN INTERROGATIVUM	53
ARTIKEL	55
TELWOORD	67
BIJWOORD	76
VOORZETSEL	80
ADJECTIEF	86
TRAPPEN VAN VERGELIJKING	91
NAAMVALLEN	101
NOMINATIEF	101
GENITIEF	102
DATIEF	119
ACCUSATIEF	130
GETAL	138
OVEREENSTEMMING	139

	Blz.
ELLIPS	145
NEGATIE	154
WERKWOORD	168
TIJDEN	173
PARTICIPIA	183
INFINITIEF	200
VOORVOEGSEL <i>ge</i>	205
MODI: CONJUNCTIEF EN OPTATIEF	209
SAMENGESTELDE ZIN	212
CONJUNCTIEF IN DEN BIJZIN	232
IMPERATIEF	240
ZINSBOUW	242
ZAAKREGISTER	253
WOORDREGISTER	259

VOORREDE BIJ DEN TWEEDEN DRUK

Meer dan twintig jaar geleden (1889) verscheen de eerste druk van deze syntaxis, een proefschrift, waarmede de schrijver zijne intrede in de wetenschappelijke wereld deed. Dat aan zulk een geschrift veel moest ontbreken, begreep hij, „de onbedreven spitter”, maar al te goed. De critiek, door Dr. J. W. Muller in *Taal en Letteren*, III bl. 171 vlgg. uitgesproken, wees dan ook op vele tekortkomingen en onjuistheden; zij was streng, maar niet onbillijk. Dankbaar heb ik de terechtwijzing aanvaard en getracht er mijn voordeel mede te doen, nu de uitgever mij verzocht een nieuwen druk van het reeds lang uitverkochte werkje te bezorgen. Zooals het was, kon het niet meer herdrukt worden: in die reeks van twintig jaren was er te veel in ons land, en ook in Duitschland, verschenen, dat mij noodzaakte de nieuwe syntaxis op een andere leest te schoeien. Alles moest herzien en geheel omgewerkt worden. Zoo werd ik gedwongen het vroeger geschrevene als niet bestaande te beschouwen en een geheel nieuw werk te leveren. Het grootste gedeelte onzer litteratuur uit de 13de en 14de eeuw heb ik daarom aan een nieuw onderzoek onderworpen en met dat materiaal, vergroot met wat De Vries, Verdam, Van Helten, Franck en anderen in tijdschriften of afzonderlijke tekstuitgaven me aanboden, vermeerderd met de bewijsplaatsen ontleend aan de proefschriften van G. Engels, *Over het gebruik van den Conjunctief en de Casus bij Maerlant*, en J. A. Vor der Hake, *de Aanspreekvormen in 't Nederlandsch (I. de Middeleeuwen)*, maar vooral met wat Verdam's onschatbaar *Middelnederlandsch Woordenboek* me opleverde, heb ik getracht een nieuw geheel samen te stellen, dat eenigermate aan de eischen van de tegenwoordige taalwetenschap kan voldoen.

Tot voorbeeld heeft mij daarbij gediend H. Paul's *Mittelhochdeutsche Grammatik*, waarnaar ik zooveel mogelijk bij gelijksoortige verschijnselen heb verwezen, wat vooral voor den student in de Nederlandsche Letteren van groot nut kan zijn. Eveneens

heb ik niet verzuimd meermalen te verwijzen naar Paul's *Prinzipiën*, waarvan tijdens het afdrukken een nieuwe uitgaaf verscheen, en vooral naar W. Wilmanns' voortreffelijke *Deutsche Grammatik*, die in handen behoort te zijn van allen, die zich aan de studie onzer spraakkunst wijden. Veel vindt men daarin besproken en verklaard, dat voor de studie van het Mnl. van zeer groot belang is, en waarvoor het bestek dezer syntaxis geen ruimte aanbood. Ook waar andere talen, als het Oudfransch, het Middelen-gesch, het Grieksch en het Latijn konden vergeleken worden, is dit zooveel mogelijk geschied. Overigens is bij verschillende paragrafen de litteratuur over het onderwerp vermeld en naar die geschriften verwezen, welke de grammaticale verschijnselen onzer taal in de 16de en 17de eeuw behandelen, wanneer deze tenminste met die der Middeleeuwen nog geheel of gedeeltelijk overeenkomen.

Opgave van de werken, waaraan de verschillende voorbeelden zijn ontleend, met vermelding van bladzijde en versregel is voor hen, voor wie dit boek in de eerste plaats bestemd is, onnoodig. Voor verschijnselen, die op bijna iedere bladzijde onzer Mnl. geschriften voorkomen, is eene dergelijke opgave overbodig; voor meer bijzondere gevallen kan men het *Mnl. Wdb.* en de vermelde litteratuur raadplegen.

Amsterdam, September 1909

F. A. S.

VOORREDE BIJ DEN DERDEN DRUK

Deze nieuwe druk is geheel herzien. De studiën van A. C. Bouman, J. H. Kern, G. S. Overdiep en W. de Vries zijn daarbij geraadpleegd; van de door G. Engels en J. v. Ginneken uitgeoefende critiek is dankbaar partij getrokken; ook van de welwillend medegedeelde opmerkingen mijner ambtgenooten J. W. Muller en C. G. N. de Vooy.

Tot mijn spijt heb ik niet kunnen voldoen aan het begrijpelijk verlangen om bij de citaten de plaats van herkomst op te geven. Dit was mij onmogelijk, daar het materiaal niet meer bestond en tijd voor een nieuw onderzoek mij geheel ontbrak. Zooveel mogelijk heb ik echter de litteratuur over het onderwerp vermeld, waar de meeste citaten zijn te vinden.

Amsterdam, Juli 1923

F. A. S.

AFKORTINGEN

- Alex.* = Alexanders Geesten van Jacob van Maerlant, opnieuw uitgegeven door Dr. Joh. Franck, Groningen, J. B. Wolters, 1882.
- Antw. Idiot.* = Idioticon van het Antwerpsch Dialect, opgesteld door P. Jozef Cornelissen en J. B. Vervliet, Gent, A. Siffer, 1899.
- Archief* = Archief voor Nederlandsche Taalkunde, verzameld door A. de Jager, Amsterdam, G. Portielje, 1847.
- Beiträge* = Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur, herausgeg. von H. Paul, W. Braune und E. Sievers, Halle.
- Boekenoogen = G. J. Boekenoogen, De Zaaansche Volkstaal, Leiden, A. W. Sijthoff, 1897.
- Bouman, = A. C. Bouman, Bijdrage tot de syntaxis der „dat” zinnen in het Germaansch, Utrecht, 1918 (diss.).
- Brandaen* = Van Sente Brandane, naar het Comburgsche en het Hulthemsche Handschrift opnieuw uitgegeven door E. Bonebakker, Amsterdam, Gebr. Binger, 1894 (diss.).
- Bredero* = Het Taaleigen van Bredero, eene bijdrage tot de Syntaxis van het Nederlandsch der Zeventiende Eeuw door J. O. S. v. d. Veen, Amsterdam, Gebr. Binger, 1905 (diss.).
- Brugmann = Kurze Vergleichende Grammatik der Indogermanischen Sprachen von Karl Brugmann, Strassburg, Karl J. Trübner, 1904.
- Christ.* = Leven van Sinte Christina de Wonderbare, uitgegeven door J. H. Bormans, Gent, 1850.
- Con. Summe* = Des Coninx Summe door Dr. D. C. Tinbergen, Leiden, A. W. Sijthoff.
- Crit. Comm.* = Critische Commentaar op Van den Vos Reinaerde, uitgegeven door Dr. J. W. Muller, Utrecht, A. Oosthoek, 1917.
- De Bo = Westvlaamsch Idioticon, bewerkt door L. L. De Bo, Brugge, Ed. Gailliard en Comp., 1873.
- Delbrück, *Synkr.* = Synkretismus, ein Beitrag zur germanischen Kasuslehre von B. Delbrück, Strassburg, Karl J. Trübner, 1907.
- Delbrück, *Synt.* = Vergleichende Syntax der Indogermanischen Sprachen von B. Delbrück, Strassburg, Karl J. Trübner, 1900.
- Den Hertog = Nederlandsche Spraakkunst, Amsterdam 1892, W. Ver-sluis.
- Diez = Grammatik der Romanischen Sprachen von Friedrich Diez, dritte Auflage, Bonn, Eduard Weber, 1872.
- Dram. Poëzie*² = Middelnederlandsche Dramatische Poëzie door Dr. P. Leendertz Jr., Leiden, A. W. Sijthoff, 1907.

- Dysmelie* = Opmerkingen over Syntaxis door W. de Vries (opgenomen in het Programma van het Gymnasium der gemeente Groningen voor het jaar 1910—1911).
- Engels = G. Engels, Over het gebruik van den conjunctief en de casus bij Maerlant, Groningen, 1895 (diss.).
- Feestb. de Vries* = Feestbundel ter gelegenheid zijner veertigjarige ambtsbediening op den 28 Nov. 1889 aangeboden aan Matthias de Vries door zijne leerlingen, Utrecht, J. L. Beijers, 1889.
- Ferg(uut)* = Ferguut van Dr. Eelco Verwijs opnieuw bewerkt en uitgegeven door Dr. J. Verdam, Leiden, A. W. Sijthoff, 1908.
- Flandrijs* = Flandrijs, fragmente eines Mittelniederländisches Rittergedichtes zum ersten Male herausgegeben von Johannes Franck, Strassburg, Karl J. Trübner, 1876.
- Franck = Mittelniederländische Grammatik mit Lesestücken und Glossar von Dr. Johannes Franck, Leipzig 2te Aufl., 1910.
- Geurts* = Bijdrage tot de geschiedenis van het rijm in de Nederlandsche Poëzie door J. Geurts, Gent, A. Siffer, 1904 (2 dln.).
- Gramm. Hist.* = Arsène Darmesteter, Cours de Grammaire Historique de la Langue Française, quatrième Partie: Syntaxe, publiée par les soins de M. Leopold Sudre, Paris, Delagrave.
- Grimm = Deutsche Grammatik von Jacob Grimm, vierter Theil, Göttingen, Dieterichsche Buchhandlung, 1837.
- Grundr.* = Grundriss der Germanischen Philologie, herausgegeben von Hermann Paul, Strassburg, Karl J. Trübner, 1891.
- Hatzfeld = Dictionnaire générale de la Langue française par MM. Adolphe Hatzfeld, etc., Paris, Delagrave.
- Heinsius = Klank- en Buigingsleer van de Taal des Statenbijbels door J. Heinsius, P. Noordhoff, 1897, Groningen (diss.).
- Huydecoper, *Proeve* = Proeve van Taal- en Dichtkunde door B. Huydecoper, 2de uitgave, Leyden, A. en J. Honkoop, 1782.
- I(dg.) F(orsch.)* = Indogermanische Forschungen, Zeitschrift für indogermanische Sprach- und Altertumskunde, herausgegeben von Karl Brugmann und Wilhelm Streitberg, Strassburg, Karl J. Trübner.
- Inclination* = Die Inclination im Mittelniederländischen von J. Franck (Verslagen en Meded. der Kon. Acad. van Wetensch., afl. Letterk. 4de R. d. X).
- Kern = De met het Participium Praeteriti omschreven werkwoordsvormen in het Nederlands, door Dr. J. H. Kern, Amsterdam, 1912.
- Kraus = Deutsche Gedichte des zwölften Jahrhunderts, herausgegeben von Carl Kraus, Halle, M. Niemeyer, 1894.
- Kühner = R. Kühner, Ausführliche Grammatik der lateinischen Sprache, Hannover, Hahnsche Buchhandlung, 1878.
- Lew. Bijdr.* = Leuvense Bijdragen. Tijdschrift voor Moderne Philologie onder redactie van L. Goemans, enz. 's-Gravenhage, Martinus Nijhoff.
- Limb. Sermon.* = De Limburgsche Sermoenen, uitgegeven door Dr. J. H. Kern Hz., Groningen, J. B. Wolters, 1895.

- Lübben = Mittelniederdeutsche Grammatik nebst Chrestomathie und Glossar von A. Lübben, Leipzig, T. O. Weigel, 1882.
- Mar. Leg.* = Middelnederlandsche Marialegenden uitgegeven door Dr. C. G. N. de Vooy, Leiden, E. J. Brill.
- Mätzner = Englische Grammatik von Edward Mätzner, Berlin, Weidmannsche Buchh., 1ster Theil, dritte Aufl. 1880; zweiter und dritter Theil, zweite Aufl. 1875.
- Michels = Mittelhochdeutsches Elementarbuch von Dr. V. Michels, Heidelberg, Carl Winter, 1900.
- Mourek = V. E. Mourek, Ueber die Negation im Mittelhochdeutschen, Prag, 1902.
- Mnl. Wdb.* = Middelnederlandsch Woordenboek van wijlen Dr. E. Verwijs en Dr. J. Verdam, 's-Gravenhage, Mart. Nijhoff.
- Murray = A new English Dictionary on Historical Principles edited by James A. H. Murray, Oxford, At the Clarendon Press.
- Nauta = Taalkundige Aanteekeningen op de Werken van G. A. Bredero, P. Noordhoff 1893, Groningen (diss.).
- Ndl. Wdb.* = Woordenboek der Nederlandsche Taal, 's-Gravenhage en Leiden, Mart. Nijhoff, A. W. Sijthoff.
- Nederlandse Taal* = Nederlandse Taal, proeve van een Nederlandse Spraakleer door J. G. Talen, R. A. Kollwijn en F. Buitenrust Hetteema, Zwolle, Tjeenk Willink, 1908.
- Noord en Zuid* = Noord en Zuid, Tijdschrift ten dienste van onderwijzers bij de studie der Nederlandsche Taal- en Letterkunde onder redactie van Taco H. de Beer, Blom en Olivierse, Culemborg.
- N. Taalgids* = De Nieuwe Taalgids, twemaandeliks Tijdschrift onder redactie van J. Koopmans en Prof. Dr. C. G. N. de Vooy.
- Onze Volkstaal* = Onze Volkstaal, Tijdschrift gewijd aan de studie der Nederlandsche Tongvallen onder redactie van Taco H. de Beer, Culemborg, Blom en Olivierse.
- Overdiep = De vormen van het Aoristisch Praeteritum in de Middelnederlandsche Epische Poëzie door G. S. Overdiep, Rotterdam, 1914 (diss.).
- Paul (*Mhd. Gr.*) = Mittelhochdeutsche Grammatik von Hermann Paul, sechste Aufl. Halle, Max Niemeyer, 1904.
- Paul, *Gr.* = Deutsche Grammatik von Hermann Paul, Halle a. S., Max Niemeyer, 1920.
- Paul, *Prinz.* = Prinzipien der Sprachgeschichte von Hermann Paul, vierte Aufl. Halle, Max Niemeyer, 1909.
- Paul, *Wtb.* = Deutsches Wörterbuch von Hermann Paul, dritte Aufl., Halle, Max Niemeyer, 1921.
- Poutsma = A grammar of late modern English by H. Poutsma, Part. I. P. Noordhoff 1904, Groningen.
- Proza-Reyn.* = Die Hystorie van Reynaert de Vos naar den druk van 1479 met inleiding en aanteekeningen uitgegeven door J. W. Muller en H. Logeman, Zwolle, Tjeenk Willink, 1892.

- Rutten = Bijdrage tot een Haspengouwsch Idioticon door Aug. Rutten, Antwerpen, Jan Boucherij, 1890.
- Schuermans = Algemeen Vlaamsch Idioticon bewerkt door L. W. Schuermans, Leuven, Gebr. Vanlinthout, 1865—1870; *Bijv.*, Loven, Karel Fonteyn, 1883.
- Schuringa = F.G. Schuringa, Het dialect van de Veenkoloniën, J. B. Wolters, 1923 (diss.).
- Smout = Het Antwerpsch dialect, met eene schets van de geschiedenis van dit dialect in de 17de en de 18de eeuw door Herm. Smout, Gand, E. v. Goethem, 1905.
- Sn. de Vogel* = Syntaxe Historique du Français par Dr. K. Sneyders de Vogel, J. B. Wolters, Groningue, La Haye, 1919.
- Stallaert = Glossarium van verouderde Rechtstermen, Kunstwoorden en andere uitdrukkingen uit Vlaamsche, Brabantsche en Limburgsche oorkonden door Karel Stallaert, Leiden, E. J. Brill, 1890.
- Stroph. Ged.*³ = Jacob v. Maerlant's Strophische Gedichten, nieuwe bewerking door Dr. J. Verdam en Dr. P. Leendertz Jr., A. W. Sijthoff's, Uitg. Mij, Leiden.
- Taal- en Ltb.* = De Taal- en Letterbode onder redactie van Dr. E. Verwijs en Dr. P. J. Cosijn, Haarlem, Erven F. Bohn.
- Taal en Lett.* = Taal en Letteren, onder redactie van Dr. F. Buitenrust Hetteema en J. H. v. d. Bosch, etc. Zwolle, Tjeenk Willink, enz.
- Taalgids* = De Taalgids, Tijdschrift tot uitbreiding van de kennis der Nederlandsche Taal onder redactie van L. A. te Winkel en J. A. van Dijk, Utrecht, C. v. d. Post Jr.
- Taalk. Bijdr.* = Taalkundige Bijdragen van Dr. P. J. Cosijn, Prof. H. Kern, Dr. J. Verdam en Dr. Eelco Verwijs, Haarlem, De Erven F. Bohn, 1877.
- Tekstcrit.* = Tekstcritiek van Middelnederlandsche Schrijvers door Dr. J. Verdam, Leiden, W. T. Werst, 1872.
- Te Winkel, *Inleiding* = Inleiding tot de Geschiedenis der Nederlandsche Taal door Dr. J. te Winkel, Culemborg, Blom en Olivierse, 1904.
- Theoph.* = Theophilus, Middelnederlandsch gedicht der XIV^{de} eeuw, opnieuw uitgegeven door Dr. J. Verdam, Amsterdam, de Erven H. v. Munster & Zoon, 1882.
- Tijdschr.* = Tijdschrift voor Nederlandsche Taal- en Letterkunde, uitgegeven vanwege de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden, E. J. Brill, Leiden.
- Tuerlinckx = Bijdrage tot een Hagelandsch Idioticon door J. F. Tuerlinckx, Gent, Ad. Hoste, 1886.
- Typen*, De Typen der mededeeling, opmerkingen over Syntaxis door W. de Vries, opgenomen in het Programma van het Gymnasium der gemeente Groningen voor het jaar 1914—1915.
- Van de Water = De Volkstaal in het Oosten van de Bommelerwaard (diss.), Utrecht, Kemink & Zoon, 1904.
- Van Ginneken, *Handb.* = Handboek der Nederlandsche Taal door Dr. Jac. van Ginneken, L. C. G. Malmberg, Nijmegen.

- Van Halteren = Het Pronomen in het Nederlandsch der zestiende eeuw door B. H. van Halteren (diss.), H. K. van Halteren 1906, Wildervank.
- Van Helten = Middelnederlandsche Spraakkunst door Dr. W. L. v. Helten, Groningen, J. B. Wolters, 1887.
- Van Wijk—v. Schothorst = De Nederlandsche Taal, Handboek voor Gymnasia en Hoogere Burgerscholen door Dr. N. v. Wijk, herzien door Dr. W. van Schothorst, Zwolle, W. E. J. Tjeenk Willink, 1919.
- Vondel's Taal* = Vondel's Taal, een proeve van onderzoek naar de Grammatica van het Nederlandsch der zeventiende eeuw door W. L. v. Helten, Rotterdam, O. Petri, 1881.
- Vor der Hake = J. A. Vor der Hake, de Aanspreekvormen in 't Nederlandsch, Utrecht, 1908 (diss.).
- Waasch Idiot.* = Waasch Idioticon bewerkt door Amaat Joos, Gent, A. Siffer, 1900.
- Wilmanns = Deutsche Grammatik, Gotisch, Alt-, Mittel- und Neuhochdeutsch von W. Wilmanns, Strassburg, Karl J. Trübner, 1906 (dritte Abteilung).
- Woordvorming* = Iets over Woordvorming door W. de Vries (Programma van het Gymnasium der gemeente Groningen voor het jaar 1920—21).
-

INLEIDING

§ 1. Onder het Middelnederlandsch verstaat men een groep dialecten (geen taaleenheid), die gedurende drie eeuwen ($\pm$ 1250— $\pm$ 1550) gesproken en geschreven zijn in Vlaanderen, Brabant, Limburg, Zeeland, Holland en wellicht ook in het Sticht. De taal in het Noord-Oosten van ons land, het Nedersaksisch, had door de bewoners, de Friezen en de Saksers, meer overeenkomst met die der aangrenzende Nederduitsche landen, met het Middelnederduitsch. Ook op kerkelijk gebied behoorde een groot gedeelte tot het bisdom Keulen, Munster en Osnabrück. Van de taal, die gesproken werd in Zuidwest-Nederland, wijkt deze in vele opzichten door allerlei klankverschijnselen en door verschillenden woordvoorraad af, en ofschoon het niet mogelijk is een scherpe grenslijn te trekken, is toch het onderscheid tusschen die twee taalgebieden vrij groot. De Zuidelijke groep stond bovendien onder voortdurenden invloed van het Romaansch, terwijl de Noordoostelijke nauwer verbonden was met de Westphaalsche en Nederrijnsche streken en daardoor langer langer zuiver Germaansch is gebleven.

Opm. Zie J. W. Muller, *Over Nederlandsch Volksbesef en Taalbesef*, bl. 4 vlgg.; *N. Taalgids*, IV, 299 en XV, 161 vlgg.

§ 2. Het spreekt vanzelf, dat de taal van drie eeuwen zich niet gelijk is gebleven en binnen dat tijdsbestek in vele opzichten is veranderd en gewijzigd. Het afvallen der buigingsuitgangen, waardoor verschillende naamvallen samenvielen, het vervangen der casus door voorzetselbepalingen, het niet nauwkeurig meer onderscheiden der mutatieve en der niet-mutatieve beteekenis der werkwoorden, het verlies van het onpersoonlijk of het reflexief gebruik der ww., verandering in het gebruik van 't pers. vnw. van den tweeden persoon, enz. veroorzaakten langzamerhand velerlei wijziging in constructies en zinswendingen, waarmede men bij de beschrijving der syntaxis in de verschillende tijdperken rekening moet houden.

§ 3. Een tweede moeilijkheid, die zich voordoet bij de rangschikking der synt. verschijnselen, is het plaatselijke verschil, dat uit den aard der zaak moet bestaan in verschillende dialecten. De taal van den Limburger Heinric v. Veldeke, den Vlaming Jacob v. Maerlant, den Brabander Jan Boendale en den Zuidhollander Willem v. Hildegarsberch is niet dezelfde; ook is zij niet homogeen. Men moet verdacht zijn op invloed van naburige dialecten. Maerlant erkent zelf, dat men „om de rime” aan andere dialecten meermalen iets moet ontleenen (*Franc.* vs. 131). Zijn verblijf in Zuid-Holland is niet zonder invloed op zijn eigen idioom gebleven. De schrijvers uit de school van Maerlant zullen ongetwijfeld, ook al waren er Brabanders onder (b.v. Boendale), den invloed van Maerlant's taal ondergaan hebben. De geschriften van Brabantse mystici, van Ruusbroec en zijn kring, oefenen invloed op die der Windesheimers.

Bovendien heeft de schrijver eener Mnl syntaxis zijn aandacht te schenken aan de verschijnselen in velerlei gesproken en geschreven taal: omslachtigheid, herhaling, contaminatie, anakolouth, later aangebrachte correctie, overwegend nevenschikkend zinsverband, deze kenmerken der gesproken taal zullen wij ook aantreffen bij ongeletterde schrijvers, die zich laten gaan en zich bedienen van de natuurlijke, ongedwongen taal van het dagelijksch leven. Het proza van den kok Jan v. Leeuwen herinnert hieraan en is daardoor sterk onderscheiden van het meer gestyleerde van Jan v. Ruusbroec. De ongedwongen naïeve verhalen, als vele Marialegenden en exempelen, vormen een groot contrast met woordelijk uit het Latijn vertaalde teksten. Het proza vertoont dus evenzeer verscheidenheid als de poëzie, de door rijm en maat gebonden taal der dichters, conventioneeler en meer archaïstisch getint dan die der prozaschrijvers.

Opm. Zie C. G. N. de Vooyo in *N. Taalgids* XV, 227 vlgg.; *Tijdschrift* XXII, 142; XXXIV, 124; *Marialegenden* II, LXXXV; J. te Winkel, *Maerlant's werken beschouwd als spiegel van de dertiende eeuw*², bl. 443 vlgg.; J. Schrijnen, *Ndl. Volkskunde*, II, 43 vlgg.

§ 4. Ten slotte dient hier gewezen op den invloed, dien het Mnl. heeft ondergaan van vreemde talen, in de eerste plaats van het Latijn en het Fransch, een invloed, die zich ook in de syntaxis weerspiegelt. Die van het Latijn is te bespeuren in kerkelijke zoowel als in wereldlijke geschriften. In bijbelteksten, kerkgezangen

(strophische gedichten), in geschriften der wetenschap (Maerlant's didaktiek), in de mystiek van Ruusbroec, is hij onmiskenbaar. In de wereldlijke literatuur nemen wij hem waar in de rijmkronieken, in den kanselarijstijl (oorkonden, rechtsbronnen), in de taal der legisten (o.a. *'t Scaecspel* en *dat Kaetspel ghemoralizeert*). Den invloed van het Fransch, de omgangstaal der hoofsche kringen in Vlaanderen en Brabant, kan men in de litteratuur verwachten in uit het Ofr. vertaalde of nagevolgde geschriften, in de ridderromans, den *Reinaert*, de boerden en sproken, in *die Rose* e. d.; in later tijd ontstaat een conventioneele dichtertaal bij de rederijkers. De nog weinig gevormde taal, d. w. z. de omgangstaal, die hoogere behoeften moet gaan vervullen, zal vaak eenigszins slaafs in zinsbouw een hooger staande cultuurtaal nabootsen, waardoor wij vreemde constructies en zinswendingen in de schrijftaal kregen, waarvan enkele zich later hebben gehandhaafd en het burgerrecht hebben verworven. Een zelfstandige, aan het Oudfransch parallele, ontwikkeling van sommige synt. verschijnselen blijft evenwel mogelijk.

De invloed van het Hoogduitsch is gering en is niet doorgedrongen in de levende taal. In de litteratuur der 14^e en 15^e eeuw heeft de Mhd. hoofsche litteratuur haar voorbijgaanden invloed doen gelden op enkele, meest Hollandsche, schrijvers. De Brabantsche mystieken Hadewijch en Ruusbroec ondervonden inwerking van de taal der Hoogduitsche mystici; de *Limburgsche Sermoenen* en de *St. Brandaen* zijn uit het Hoogduitsch vertaald; in de 15^e eeuw wordt een enkel wereldlijk lied uit het Hoogduitsch nagevolgd of vertaald. Deze invloed was echter van korten duur en heeft zoo goed als geen sporen nagelaten in de geschreven taal.

Aan al deze factoren heeft men bij de beschrijving der Mnl. syntaxis van de verschillende gewestelijke of individueele talen, die samen het Mnl. vormen, zijn aandacht te schenken. In menig paragraaf is dan ook op invloed van of overeenkomst met een der genoemde talen gewezen, is opmerkzaam gemaakt op het tijdperk, waarin het verschijnsel zich vertoont of verdwijnt, en op het dialect, waarin het wordt waargetroffen.

Opm. Over den invloed van het Latijn op 't geestelijk lied zie J. A. N. Knuttel, *Het Geestelijk Lied*, bl. 471; over dien van het Fransch zie J. J. Salverda de Grave, *De Franse Woorden in het Nederlands*, bl. 323 vlgg. en *l'Influence de la langue française en Hollande d'après les mots empruntés*,

p. 113—118, waar invloed op de syntaxis wordt ontkend; J. W. Muller in *N. Taalgids*, XIV, blz. 1 vlgg. en 65 vlgg.: *Over ware en schijnbare Gallicismen in het Middelnederlandsch*; J. te Winkel, *Geschiedenis der Ned. Taal*, bl. 212 vlgg. Voor den invloed van het Hoogduitsch zie J. te Winkel in *Noord en Zuid* XII, 116 vlgg. en *Tijdschrift* V, bl. 310—330; voor dien op de mystieken zie C. G. N. de Vooy in *Tijdschrift* XXXIV, 273 en *Ndl. Archief v. Kerkgeschiedenis* III, bl. 56 vlgg.; A. C. Bouman in *Tijdschrift* XLII, 86; voor dien op 't wereldlijk lied J. Verdam in *Tijdschrift* IX, bl. 272 vlgg.; J. te Winkel, *De ontwikkelingsgang der Ndl. Letterkunde* V, 29—30.

SUBJECT EN OBJECT

§ 5. In het Mnl. wordt het onderwerp niet uitgedrukt

a) in den 2^{den} pers. van den imperatief. || *Nu hoort, hoe ic hier beginne. Comt, edel vrouwe, uut desen prisoen. Martijn, nu hore ende verstant.*

b) in den 1sten en 3^{den} pers. imper. en conj., wanneer deze als adhortativus gebruikt wordt. || *Si hebben propheten ende Moisesse: doen dat si hem heten. Ende of hijs macht hevet, doe wrake. Oft hi stervet, sterve dan, ons lieden en gaet niet an. Sine willen niet sterven martelaer, leefden doch alse confessoren* (als ze dan tenminste maar leefden als vrome christenen). *Vint hi besculdicht sinen moet, betert selve, so is hi vroet. En ware dat si saghen dat dat wi te sere waren verladen, soo quamen ons dan te staden* (dan moesten zij ons te hulp snellen). *Wildenne eenech heere maken bailliu of schepenne of ontfanghere jeghen sine wille, quame te schepenen* (dan moest hij naar de schepenen gaan). *Ga hoe dat ga. Ghenese of ic mach ghenesen. Vaer alst vaer.* Ook met uitgedrukt subject: *Ochte iemen ware die vechten woude, hi quame dare. Die ore heeft te hoorne, hi hore. Leeft die jonghelinc, hi sta op dan.* Zie *Alex.* bl. 439; *Tijdschr.* VIII, 173; *Stroph. Ged.* 246; *N. Doct.* bl. 305; *Mnl. Wdb.* III, 420; *Ferg.* bl. 67 en *Gloss.* 278.

c) in den uitroep *helpe!* (= *so helpe mi God*). || *Helpe* (mijn hemel!) *wat lettren sijn dit! Helpe, wie sach dit wonder nie!* (vgl. eng. *save us!* ndl. *Beware me!* *Verdomme!*)

d) in spreekwoordelijke uitdrukkingen. || *Niet en soet niet en suurt. Bi den outaer wandelt bi den outaer leeft. Meest grabt meest heeft. Met wolven woont met wolven huult. Qualec sayt qualec mayt; qualec gadert qualec sprayt. Meest heeft meest sculdech is.*

Opm. Vgl. thans nog in Zuidndl. dial.: *Langst eet langst leeft. Niet en weet niet en deert.*

e) bij de werkwoorden *noemen, segghen, spreken, tellen, tale maken, visieren*, vooral na *ende*. || *tSwaert was van sneden goet*

ende segge u dat inwart woet. Die avonture swiget numere van hem ende wille spreken van Bohorde. Wat int vergier was op ende tale ende wilt u bi geliken genomen. Hier blivet der evangelie scripture ende telle u een aventure. Wat holpe dat jou lange tale maecte. Zie Tijdschr. X, 203.

Opm. I. In zinnen als: *en liege u niet; en wan met waerheit noit een spaen; die broeder sprac: en gheer el niet*, enz. kan *en* worden opgevat als wisselvorm van *in = ic en*, zoodat hier het subject niet behoeft te ontbreken.

Opm. II. Eveneens is de weglating van het subj. schijnbaar in: *waerom verheffes di teghen mi? waerom versmades mi? waerom en droeges dijn ogen niet? datgeen dattu segges, broder, dat segges wt goeder minnen*. Deze bij uitzondering in later tijd voorkomende vraagvormen kunnen ontstaan zijn uit *verheffeste (= verheffestu)*, *verheffest*, *verheffes*. Vgl. *Tijdschr. X*, 205; Paul, *Mhd. Gr.* § 88 en § 196.

f) bij onpersoonlijke werkwoorden en uitdrukkingen. || *Mi lanct na di; hem gruwet altoos daer voren; hem gedachte sire vrouwen; mine roect des niet; soe hi meer drinct, soe hem meer dorst; dus was daer menegen vele wee; mi es nieuwe; mi es te moede; mi wort bet (ik word beter); en vaert mi niet (ik ben niet bang)*. Het onbep. voornw. *het* kan als subject aan het wkw. worden toegevoegd: *het naect ten sceiden; het nauwet; alst hem misginc, plach hi te zweerne menighen eet*.

g) wanneer in het voorafgaande het subject ligt opgesloten, of wanneer uit het verband genoegzaam blijkt wie of wat dat subject is. Vooral geschiedt die na *ende*; zie *Mnl. Wdb.* II, 640—641 en *Dysmelie*, bl. 97. || *Ik weet wel, hine ware niet so cone, dat u hier name. So ic meer hebbe so meer beghare. Siet hier min trowe, dat ic van al dat begerende sijt, doen sal. Wi werden van ongenoegeder mate ende wilt seggen dat wi sijn vrate. Al hadde si in hare moghenthede die werelt ende oec also scone ware alse selve Venus*. Het samenvattend subject is niet uitgedrukt in || *Ik waende de coninc hadde ghesijn mijn vader ende ghi mijn suster ende (wi) beide gheweest van enen bloede. Daer was een twent niet gelet deen na den andren, maer (si) vloen henen, wat si mochten. Albayn quam upten coninc Cunimont ende (si) droegen over een. Hi sat neven des heren side ende (si) spraken onderlinghe vele*.

Zie *Brand.* bl. 19; *Vondel's Taal* § 201; *Taalk. Bijdr.* I, 130; *Mnl. Wdb.* III, 407; *Grundr.* I, 923; Paul, *Gr.* IV § 17; Kraus, bl. 88—98; Mätzner II, 30—33.

Opm. I. Eene soortgelijke constructie zonder het pron. pers. of dem. komt herhaalde malen voor in *Die Kuere v. Zeelandt* en de keurboeken van *Leiden*, wanneer een hoofdzin met een voorw. bijzin in betrekking staat, zooals: *Indien oeck datter eenege andere edelen comen willen, sullen ontfangen sijn. Worde yement bruekich ghevonden, verbuerde 3 p. Indien yement in gebreke ware, sullen dat iaer te rechte staen.* Zie *Tijdschr.* X, 212—213.

Opm. II. Eene herinnering aan deze constructie bewaren wij nog in *dank u*; *zegge*; *verblijve*; *verzoeke* en enkele andere; benevens het bijw. *misschien*, mnl. *mach(ge)scien* (= *macht(ge)scien*, syn. van *machlichte* en *machode*, fr. *peut-être*; eng. *may-be*; vgl. ook *beg pardon*; *pray*; *thank the Gods*; hd. *danke*; *bitte*; *weisz*; *verstehe*; *habe die Ehre*; *erlaube mir*; *wollen sehen*; fr. *connais pas*; enz. Zie *Taal en Letteren* XIV, 6.

h) in den laatsten van twee door *ende* verbonden zinnen, wanneer het in een voorafgaand znw. of een vnw. in een verbogen casus als psychologisch subject ligt opgesloten.

|| *Dit was Reinaerde ombequame ende verbalch hem. Den apostelen wonderde des ende weenden. Doe sloughene onse Here God ende es metten wormen verrot. Van sinre scoenheit es boven mate te spreken ende es onseggelike. Doe faelgierden hem die scranken ende gaf enen groten val. Marius die brochtene te Rome ende was in eenen kaerker gedaen. Florise sprongen uten ogen die tranen ende liep. Ritsarde dede hi varen doen in Gascoengen ende besage hoet daer stoede ende lage. Dat dochte den keyser recht thant ende hiet. Dat Janne mesquam ende scattene omme die mesdaet. Een here groot (Chaerea) dien dicke Gayus dede verdriet, ende (Chaerea) slooghene achter in den hals. Dies stonts Flandrise niet tonberne ende priset voer enigen scat. — Hem ontfermde vander keytive ende strect hem. Ende des daghes dat hi hem verbaerde, verloos menne ende voer sire vaerde. Bider vrese van Gode quam hem an grote wonderlichede ende ontboot dat sinen here. Een reghen diese lavede ende vercoelden. Eens droemde hem ende sach aen een velt tsoenste perc. Hem ontfarmes vele sere ende peinsde. In desen wert sijn oude rokelose leven ghebeter, dat hem sijn sonden werden vergheven, ende (hi) Godes ghenade verwerve ende vercrighe dat ewighe leven. Emmermeer moestic hu bet kinnen ende (du) moest oec wesen van den minen. Sider hadden sijt verloren ende quam den Ingelschen in hant. Darne milde peinst hoe hem es ende (hoe hi) bederft. Ook bij onderschikkend zinsverband. || *Mer Reynert dien waren die sinnen also swaer, dat alle den nacht lach ende suchtede.* Zie *Mnl.Wdb.* II, 641; Paul, *Mhd. Gr.* § 381; *Gr.* IV § 16.*

Opm. I. Staat het vnw. in beide door *ende* verbonden zinnen in den nominatief, dan wordt het gewoonlijk herhaald. || *So dat hi in Syten quam ende hi scade groot daer nam. Soe dat hi roet wart van den slaghe ende hi swilde. Dat si wel dade ende si troude sinen vader.* Zie *Mnl. Wdb.* II, 641.

Opm. II. Voorbeelden van het tegenwoordig taalgebruik komen evenwel ook voor. || *Dus quamen hem vele lieden an ende hi berechte elken man.*

i) wanneer het in een voorafgaand pron. poss. ligt opgesloten. || *Des hadde sijn herte onghemac ende voer om scat te Persen waerd. Hoe quam dat nie in u gedacht ende maket minen vader vroet, dat Doe liepen die tranen over sijn lier ende began wenen. Dochteren, mijn hart hevet u langhe gunstig gheweest, ende heb altoes wil gehad mijn dochteren bij u te brengen. Daer dine boesheit stal dat zwijn ende houdes in dijn gelede. Doe brocht hi mi dese scarpe, daer hi die brieve in dede, die bi mijnre consten ghedicht ende gescreven sijn ende (scil. daertoe ic) den raet ghegheven hebbe. Dat sal ure zielen in staden staen ende (gi) selt daer groten loen af ontfaen.*

§ 6. Eveneens wordt het subject niet uitgedrukt in een tweeledigen toegevend en zin, wanneer in het tweede lid hetzelfde wkw. wordt herhaald, vergezeld van de ontkenning; gewoonlijk is dat wkw. *willen* of *doen*. Ook kan in het eerste lid het voegwoord *weder*, ja zelfs het subject ontbreken. || *Weder hi wilde of en wilde; hi moeste bughen achterwaerts. Weder hi wilt of en wilt hi moeste siin swert daer laten. Doe soe desen Demostenes emmer te valle bringen soude, weder woudi of en woude. Die Romeine senden ute Rome dare, wille Cateline of en wille, die hem dien woch vorleiden stille. Si moestent ghedoghen, doe wilden si of ne wilden. Dat was waer, woudi of en woude, want hi wart aldaer ghevaen. Weder hi dede of ne dede, noynt ne quaemt ter waerhede waer die edel prince bevoer. Dede of ne dede, inne bens niet vroet. Daden of ne daden, men teecht hem an. Dat het altoes wesen soude myne doot, woude of en woude. Ende Meruwinc die was gheset van den vader, woude of en woude, dat hi priester werden soude. Lyede oft niet en lyede.* Zie § 221, 3; *Taal en Lib.* V, 268 vlgg.; *Mnl. Wdb.* III, 420; V, 41; Buitenrust Hetteema, *Rein.* aant. op vs. 3195.

§ 7. Evenals men het niet uitgedrukte subject ontleende aan een voorafgaand znw. of voornw. kon men dit ook met het object doen. || *Ik hebbe Gods ende siere Moeder gheloochent ende van mi verdreven. Ic sal weder gaen Eggheric dat hooft af slaen ofte doot steken.*

Mitten heilighen te vechten ende te vanghen. Van crude, daer si hem mergeden mede ende corten haren tiit ende gerne aten. Deser vaert, die ic varen moete, deser en wert nemmermere boete, want ic (var. ict) verdient haen. Met Gode moet hi euwelike leven in sijn scone hemelrike ende allen, die horen lesen. Hi seide, dat hi daer bliven soude ende niet laten dor dat coude. So sal ic mi conforteren met desen vingeline, dat gi hadt so wart, ende bedi dat gi (= gi et) so minnet, ne sal ic (= ict) niet sien ic ne sal verbliden van dien.*Die ghene, die om hare verdwijnt ende vore alle vrouwen mint. Ene hare droech hi naest sire huut ; no nacht no dach en dadi uut. Des sulli u hierna scamen harde sere, als men (= ment) u verwiten sal. Omdat ic ere hem te voren hadde ghedaen ende uutvercoren. God sal ten hutersten sijns ontfaermen ende jeghen den viant bescermen.

§ 8. Ook het object als meewerkend voorwerp kan worden ontleend aan een voorafgaand znw. of een voornaamwoord. || *Oec hietene die keyser daer vaen ende sijn hovet aveslaen. Sinen some heefti upgeheven ende sine gesonde also gegeven. God hevet den mensche verheven ende dat hovet upwaert gegeven. Si hebbene teere stont gevaen ende wijfs clederen anghedaen. Ghi sijt die gone die mi hebt verdreven ende ghedaen wel grote scande. Dien dedi vaen ende sine ogen uutsteken saen. Hi wart ondordijnt ende ontseit oec priesters name. Pylatus rudders hebbene ontfaen ende sine cleder afghedaen. Daer hi wel was ontfaen ende oec grote ere gedaen. Men doetse hanghen ende thooft afslaen. Merc wat Christus selve seide, doe die Jueden sine leden pijnden ende (= ende hem) daden passie zwaer. Zie Vondel's Taal § 206; Paul § 381 anm. 2; Tijdschrift, X, 217.*

PRAEDICAAT.

§ 9. Als praedicaatsnomen komen in het Mnl. dezelfde woordsoorten en verbindingen voor als thans. || *Hi es coninc ; wi waren blide ende wel taise ; dese twee sijn dijn ; dats ons al niet (niets) ; ghine sijt mijns mans niet (niets) ; dat ors wart neiende ; rike man, die gherne gheeft, hi is wel gehoort (gezien) ; u ia sal wesen ia ende u neen sal wesen neen ; hi es daer, hier, buten ; morgen vroe, als wi op sijn ; die eerste maniere is onsprekelijke (bijw.) ; hi is een ander ic ende ic ben een ander hi ; beghin, wegh, middel, ende in dij zijn één ; dat volc was lettel of niet ; alle doget was hem ane ; spisen was ic hier onnaer ; dus was ic mijns isers ane ; hi was sire stercheden quite ende sonder ; si wart der manen saen in inne ; hi es nu ewech ; also wel es in scine ; nu es mi die quaetheit anscine ; si worden alle in roere ; dwijf te slape wert ghereet ; ghi sijt sere buten kere ; die hunger was te boven (bovenmatig) ; die liede waren wel te harnassche ; hi was siec ende tongereke ; doe wort der quarelen goeden coop ; dat cederhout was goeden tijt ; ostelriën quaden tijt souden wesen te Parijs ; dat is ghewandert in den lichte (vgl. ndl. dat is goed gehandeld) ; dit es al met Symonne dat cruce ghedraghen.*

Opm. I. Zeer gewoon is het als praedicaat voorkomen der pron. possessiva zonder lidwoord, een verschijnsel, dat later nog vooral bij dichters wordt aangetroffen. || *Sijn dan niet dine de mesdaen ? Hi es mine ende ic ben sine. Sijn es met rechte al die ere. Dat doch dat lant uwe si. Die seghe es onse.* Vgl. voor later tijd *Ndl. Wdb.* IX, 714; X, 1780; het eng. *The house is mine* ; hd. *Mein ist der Helm.* Zie § 82.

Opm. II. Ook de stoffelijke bijv. naamwoorden werden in het Mnl. praedicatief gebruikt. || *Al sine gewaden waren diere ende zidijn. Want die huus merberijn stonden, die hi tichlijn hadde vonden. Ende want die scachte meest esscijn waren. Hi (de kiel) ne was linijn no bokeraen. Die vodre was lammerin. Som waren si (de beelden) silverijn, som van goude, som yserijn. Die (maten) moeten koperen ochte hulten sijn. Sine tonge vierijn (van vuur) was.*

Opm. III. Het pron. *sulc, selc* komt ook praedicatief voor. || *Sijn (Davids) berou was sulc der af, dat hem God al vergaf. Sulc was die slach die ic ontfinc. Eveneens sogedaen, sulkerhande, sulgedaen. || Datter niemen was soghedaen (zoodanig, zoo stout), die dat belof durste anevaen. Es haer soch (voeding) sulkerhand. Alle goede fortune es sulgedaen.* Zie *Mnl. Wdb.* VII, 1414; 1495.

§ 10. Een praedicaatsverbum komt niet voor:

a) in korte spreekwoordelijke uitdrukkingen, die een algemeene, altijd geldende waarheid bevatten. || *So vetter vleysch so vetter roost. So corter doot so sachter gesceet. So hogher val soo meere plat. Te vele spisen grote swaerheit. Hoe eer hoe lievere. Qualic ghewonnen qualic verloren. Waer oghe daer lief, waer hant daer seer. Wien lief wien leet. Daer goede hoede daer goede vrede. Swighen best. Niet voor (niets gaat voor) weldoen ende blijde sijn. Dat inder herten dat inden mont, enz. Vgl. thans *Vrijheid blijheid. Eind goed al goed, enz.* ¹⁾*

b) in een wensch: *God metti ! Ons genadech, here !* zie § 213; vgl. Paul, *Prinz.* bl. 125; Poutsma, bl. 744—745.

§ 11. In de plaats van het praedicaatsverbum kan men eene omschrijving gebruiken door het werkw. *zijn* met een nom. agentis (in laat Mnl.), een tegenw. deelw. (§ 257) of een relatieven zin. || *Castor wart te hant op hem een vechtre. Ghi sijt een dopere ons Heren. Daer af en was hi geen vortgevere. God die es goet wrekere, al nes hi niet vele sprekere. Die Gallen sijn die niet en sparen. Soe was diet swaerlike verdroech. Ic bem die u niet verdrivet. Tholomeus es diese in sine veste ontfaet. Maer hi was dies niet ne dede. Ic bem die saen te Gode sal. Hi es die can staen in staden hem allen. Hi was die toverie eerst vant. Cypio was die dorreet Affrike. Dat cruce es die den appel gherne ontfaet. Ic bem diene di sal verweren. Dat cruce es dat (var. die) metter vrucht versaet ons, honghereghe keitive. Ook het ww. *plegen* wordt als middel van omschrijving gebruikt. || *Sulc die twee daghe vastens plach ende sulc vaste der daghe vive. Wil hi hem tontschuldene plien, so wroechten God selve van dien. Hoe versucht Jesus in sinen bevene, die an thout pliet te clevene.* Vgl. ook *gaen* (= ofr. *aller*) om het ingressief-perfectieve begrip aan te duiden in zinnen als: *Als si quam weder, ginghen sise vaen* (zie *Christ.* bl. 85). Zie verder *Mnl. Wdb.* VII, 1106.*

§ 12. Aangaande de bepalingen van gesteldheid, *praedicatieve attributen* genoemd, is op te merken, dat dezelfde gevallen, waarin zij thans voorkomen, ook in het Mnl. worden aangetroffen. || *Daer hi was commen ongherich in ne condi zat niet commen huut. Si lach van ongesonden sere cative. Alst drooch ebbet, so mach men daer toe gaen. Een duvel stac ontwee die kerkeduere. Hi vant die dore open.*

¹⁾ De Vries, *Typen*, bl. 125—127; N. *Taalgids* IV, 202; XVI, 19.

Dat es mi liever dan oft u weenes eene gheheele zee vul. Verslegen so leit hi daer. Wi bidden die up ghenaden als onsen broeder. Wi selen u volgen alse onsen vader. Wordt een znw. als praedicatief attriboot aan het onderwerp toegevoegd, dan behoeft dat niet te worden ingeleid door het voegw. *alse*. || *Doch daden si maget haren ende. God, doe hie mensche levede. Jesus, die Gods sone es verresen. Thimo-teus, die bisschop gemaect was jongelinc. Kint was hi ter scolen ge-keert. Nochtan was hi rimer geboren. Sine willen niet sterven maerte-laer. Upten berch, die hiet Cassijn, daer Benedictus abt sat. Si langhe seven jaer ghemene wijf ter werelt ghinc. Hi regneerde enech here. Zoo ook keiser, coninc, heremite, bisscop, paus sitten enz.* Zie § 16—19.

Opm. Ook thans is in poëzie dit gebruik niet onbekend. || *De geesel van Euroop' lei, balling, 't leven af* (Beets). *Hij viel, hun trouwe rechtsver-weerder, het offer van zijn heldenzin* (Bogaers). *En nog later zong Juda, daar 't balling, zijn staf voert* (Da Costa). *Maar Sara mede staat de moeder van een zoon* (Da Costa). *Zij keerde en vluchtte een angstig kind* (Boutens). *Een witte schaduw gleed zij voort* (Boutens), enz. Zie Engels § 68; *Ndl. Wdb.* II, 256; voor de 17de eeuw *Vondel's Taal* § 245; *Bredero* § 178 en vgl. het hd. *Knabe sas ich, Fischerknabe, auf dem schwarzen Fels im Meer*; *Gevatter, Wache stehen*; eng. *To be born a poet. To die a martyr.*

§ 13. Waar wij zeggen *hij stond te denken, hij zat te eten, hij lag te slapen*, gebruikte men in de middeleeuwen in den regel niet den infinitief met *te*, doch een vorm van het verbum finitum verbonden met *ende*; eene constructie, die in de spreektaal nog wel gebezigd wordt, vooral in Vlaanderen.

Ic sta ende wachte. Hij stont ende dachte. Tibeert stont ende gal. Dat hi terwilen stont ende dreef den tob. Walewein stont ende louch. Hi sat ende at. Yeve sat ende span. Het sat ende dobbelde. Jan lach ende at in Jhesus scoot. Noë lach ende sliep. In die derde camer leyt hi ende slaept. Haer man lach ende wiec (lag wakker). *Doen hi daer lach ende weende. In eenen houc gaet hi ende sit. Groot ongheroech dade hy die sliepe ende by u sate* (bij u zat te slapen). De tegenwoordige constructie komt evenwel ook voor. || *Si en woude ooc te sprekenne sitten niet met sustren. Een dorescone kint, dat lach inde crebbe slapende. Die hier sitten bi uwer siden eten ende drinken.* Vgl. eng. *to lie sleeping*; *to stand, to sit looking*.

§ 14. De bepaling van het tweede werkwoord wordt niet zelden vóór het verbindende *ende* geplaatst, alsof de beide werkwoorden

een éénheid vormen en de bepaling behoort bij de koppeling in haar geheel. || *Amand, die sijn ghetiden sat ende las. Men sal de selve rente zitten ende betaelen drie daghe lanc. Alse coninc Salomon beide hadde doen comen voer hem, stonden si malcanderen en besaghen. Dus lag ic iegen mi selven ende sprac. Daer hi eens nachts lach God ende bat. Doe hi dit stont ende seide. Si stont mi ene sterke logene en las. (Hi) stont so sotte maniere ende dreef. Hi stont van vruchten ende beeft. Ook soms bij gaen en loopen. || Dit gaet ende secgt hem. Dit liep hi ende dede den coninc cont. Voor de 16de eeuw vgl. Trouw m. Bl. 272: Die mans sittent doer haer keelgat en gieten. Nog heden zegt men in West-Vlaanderen: Hij lag er van en droomde. Zij zat er aan en naaide. Ook: Hij lag en slapen (De Bo). Zie Noord en Zuid II, 138 vlgg.; XXX, 384; Vondel's Taal, § 194; Tijdschr. XI, 177; Ndl. Wdb. VIII, 2166; Taalk. Bijdr. I, 125; Mnl. Wdb. II, 638; IV, 580; VIII, 118; Bredero § 195; vooral De Bo, 302; Schuermans, 117; Tuerlinckx, 177; Rutten, 63; Onze Volkstaal, II, 43—44 en vgl. eng. *She sits and spins. He stood and looked. He lay and sobbed bitterly*; hd. *Er steht und raucht. Er liegt und schläft*.*

Opm. Ten gevolge van het veelvuldig gebruik verbleekt de beteekenis van het eerste werkw. en wordt *liggen ende* gebezigd om eene herhaling of eene voortdoring te kennen te geven, zooals thans nog in: *Lig toch niet te zaniken. Zit niet te zeuren. Sta niet te liegen*, etc.; zie Mnl. Wdb. IV, 581 en vgl.: *En geloofdi mij niet, waarmede tycdij mij en quelt. Sinen gheselle, die lach ende stan in suchtene ende in grooten zeere*. Voor later tijd zie Ndl. Wdb. VIII, 2166 vlgg.

§ 15. Het praedicatieve attriboot wordt zuiver praedicaat, als het werkwoord den dienst doet van een koppelwerkwoord. || *Noch stont die poorte ontdaen. Vele dient stont gescepen campelike. Dit viel den Vlamingen onscone. Al soud my vallen noch so bitter. Het vallet hoghe op den dach. De windt sat hare al dicst contrarye. Als die sonne ten hoochsten sit. Hi lach in orlogen ende in striden. Daer dit dus in gescreven leget. Hoe lichtelic ic wech raecte, ic moest daer myn één oor laten. Helpt mi, dat (het gedicht) nuttelijc besta. Groot gaen (zwanger zijn). Stille houden (stil zijn). Die selke loecte door den vingher, si maecten al willens blent. Noch dat hi gerde ander saken dan dansen ende blide te maken (vgl. eng. *to make merry*). Tmaecte (= was) die wintere zulck een uytnemende coude, dat (vgl. fr. *il fait froid*). Behalve deze werkwoorden komen in het Mnl. somtijds in die functie voor: *becomen, (be)diën, becant (bekent) sijn**

of *werden*, *becomen sijn*, *beseven sijn*, *gemict sijn*, *scheppen* (geschapen zijn), *hem vinden* (zich bevinden; fr. *se trouver*) en vooral *doen* (*doeien*). Zie verder § 241.

Opm. Het wkw. *scinen* komt ook voor in de bet. van *zijn* en *blijken*. || *Diederic, die de outste sceen, sette te Mets den stoel des riken. In den brief werpse enen steen, dies hi vele te swaerre sceen. — Du doems di selven, dat sal di scinen. Die vrient heeft, het scijnt hem wel.* Zie *Mnl. Wdb.* VII, 568—569.

§ 16. Eene bepaling van gesteldheid vindt men naast een objectsaccusatief (in het passief nominatief) bij een werkw., dat een *waarnemen*, *denken* of *maken* uitdrukt ¹⁾; zooals bij:

a) (*onder*)*vinden*, *hooren*, *verstaen*, *aenscouwen*, *sien*, *versien*, *vernemen*, *kinnen*, *gevoelen*, *merken*, *lesen*, enz.

|| *Daer vintmen den maerber wit. Die joncfrouwe vandic hangende bi den hare. Hi vant die kindere spelende ende te gereke. Groot so hordi dat geluut. Dien ic ondervonden heb enen bescermer mijnre salecheit. Die hen te voren hoendre dochten die vonden si leeuwe. Phares sal men versceed verstaen. Tote sire ouden was hi altoos te scouwen an een vulmaect man. Also die hertoghe ghesach doot sinen sone. Ic sie tweder sone ende claer. Hine comende heeft versien. Sijn wert versietene tongemake. Den hert jagende hi vernam. Hi heeft die vrouwe vernomen hoghe liggende op den stene. Alsi kinde dus goet die valken entie winde. Hi gevoelde waerm den man. Also als wijt bescreven merken. Enen vermalediet lesen* (lezen dat iemand vervloekt is).

b) *achten*, *micken*, *scelden*, *heeten*, *verclaren*, *giën*, *orconden*, *nennen*, *noemen*, *groeten*, *tellen*, *geloven*, *wanen*, *weten*, *kennen*, *bekennen*, *gomen*, *houden*, *seggen*, *prisen*, *rekenen*, *proeven*, enz.

|| *Appius Claudius wart gheacht here alleene vander stede. Si waenden dat soe warē doot, want men haer hoeft al gescuert mect. Also Gods vresen sijn afgheleyt ende als men scalcheyt wijsheyt mect. Gherechtech man scheltmen zot. Isengrijn hiet ic oom. Carle, die men groot heet. Die orconden ende verclaren Fransoyse den taleman ons heren. Enen doot giën. Dese drie, die mi bisscop nanden. Willem (van Oringen) moetmen minder noemen (dan Karel den Groote). Die VI vielen neder int sant ende groetene cominc ende here. Dese heeren tellic menichfout argher dan die dese ondaet doen. Keyser Nero die die quaetste was ghelovet. Sine waenden toverare. Omme dat sine heilech weten. Hise moeder kinde. Nochtan kendi den sone vrome.*

¹⁾ Den Hertog I, § 73—76; voor het Engelsch Poutsma, bl. 230 vlgg. en voor het Hd. Wilmanns III, § 317 vlgg.; Paul, Gr. IV, § 208.

Dit is vake waer bekant. Men machen wel gomen den besten enen die nu leeft. Ic soude u houden harde in dole. Die dorper hielt dat pert ghewonnen. Dat prisic een heilich leven. Hi was hare doot geseit degone. Si reket grote goedertierhede, dat die coninc hen dit dede. Dusdane daet proefde Seneca al quact. Die hem wel proefde jonc.

c) *maken, doen, ordineren, laten, offeren, setten, (ver)kiesen, sacrecen, ontfaen, cronen, wiën, verheffen, (hem) begeven, besceren, benediën, stellen, groeten, senden, confirmeren, nemen, salven, bekenmen, slaen, enz.*

|| Hongher maect roo boonen soet. Dan salic u maken in inne al dat leit in minen zinne. Vader, mac dine name claer. Wijn doet die lieden stouter dan een everswijn. Nu doet u ghereet. Eenen ridder doen. Enen kerstijn doen. Enen seker doen (lat. certiozem facere). Si lieten hare speren sinken. Hi liet sijn ors loopen. Dat hi bisscop wort geordineert. Ende hi ordineerde hem acolitum. Dat hi heme selve offerde ene verdeghe sacrificie op dien outaer. Judas Machabeus wart bisscop ende hertoghe gheset. Hi heeftene gheset keyser over die Roemscce wet. Doe wart Saul coninc ghecoren. Denijs wart coninc ende here vercoren. Daer hi was keyser ghesakereert. Daer naer es hi moenc ontfaen in Malcos enen cloester saen. Si croendene coninc. Die den heiligen Donaet dyaken wiede. Godevert wart verheven hertoghe over Lottrike ende Brabant. Een deghen, dien de Siten hadden verheven coninc. Dat hi hem moeste begeven te Prumen swart moenc in Ardenen. Daer was hi moenc bescoren. Te Alexandriën wart hi patriaerc ghewijt ende ghebenedijt. Hy stelde gouverneur van Vlaenderen den heere van Axelle. Voor hem knielden die quade raden ende groettene coninc van den Joden. Doe dese Wilbertus bisscop gheconfermiert was. Tote Noyoen Mommelijc wart bisscop genomen. Ic salve u coninc van Ysrahel. Hi neech hem ende heeftene bekent paues. Dus wert Alexander bekent bisscop van Jherusalem. Alexander seide hi ware bode ghesant. Men sendde boden Dyomedes ende Ulixes. Ic slae (make, touwe) di ridder.

Zie Tijdschr. III, 102; Engels § 68; Alex. 455; Flandr. 152.

§ 17. *Vgl. verder zinnen als: Hi viel sijn lijf ontwee. Daer sanc die edele nachtegale haer selven doot. So comen clene vissche in desen, crupende die scelle al vul. In Solo een tor doot viel xviii man. Hi viel twee tanden wt sinen mont. Nu werschapt men weder ende drinckket droncken. Sat drincken, eten (vgl. got. sad itan; Kern § 72). Moe-*

de gaen (zich moe loopen). Enen (te) doot slaen, blowwen, riden, scieten, werpen, steenen. Enen te verstaen, te weten doen. Een uten kere setten, bringen, werpen. Iet te sticken, houwen. Enen te leede doen. So dat ic bladere ginc onder mijn teder voeten. Hem doot drincken. Die daer etet ende drincket dat vleysch ende dat bloet des Heren onwerdelic, die etet ende drinket hem selven dair oerdel.

§ 18. Hierbij sluit zich aan het wkw. *hebben*, waarbij ook een object met een bepaling van gesteldheid kan staan. || *Si hebben die hovede swart. Die tonghe putertiere hebben. Tsorcoers cranc hebben. Die voete lanc hebben. Wijf die vulmaect hadden blijf. Die note die bitter hevet buten de slume. Si hadden den vaer so groot (§ 95 g). Die de conscientie wit reene hebben. Ghilde hadde dorloghe siene. Eenen doot hebben.*

De praedicatieve bep. kan ook een verl. deelw. zijn of een bijv. naamw., hiermede in beteekenis overeenkomend, waarmede *hebben* ééne uitdrukking vormt met de beteekenis van een tegenw. tijd, die een voortdurenden toestand uitdrukt. || *Maer die vroede heeft taller stond sine tonge bedwongen in sinen mont* (de wijze houdt altijd zijne tong in bedwang). *Eens adtsoe een kint begort* (was zij zwanger). *Enen man die lijnwaet gecleet hadde an* (die lijnwaad aanhad). Vgl. verder *enen* of *iet* *gehaet, verwaten, doot, (on)mare, leet, lief, (on)wert, vercoren, beseten, begrepen, gemint, bekend hebben*. Vgl. *Mnl. Wdb.* III, 198; *Ndl. Wdb.* VI, 215; *Theoph.* bl. 133; Kern § 50; Sn. de Vogel § 306 vlgg. Zie § 250 en vgl. het eng. *the colonel had two horses killed under him* (er werden den kolonel, etc.); hd. *einen lieb, gern, hold, leid haben*.

§ 19. Naast deze constructie komt ook die, waarbij de bep. v. gesteldheid door het voegw. *als* of een voorz. met het object verbonden wordt, voor. || *Vaert te hem ende groeten mi alse minen here. Men ontfinen den edelen man alse den prence. Si prijsdene alse den minreder armoede. — Enen over god houden. Lettren die hem noemen over ver-rader. Enen te coninge wiën, sacreeren. Iet vor nul ende van onwerden achten. Rijcheit is gerekent over mes. Enen voor (of over) enen coninc hulden. Enen over onsculdich houden. Iet over waer orconden. Iet voor waer behouden. Enen te moenc besceren. Desen telle ic vore den cloeckeren. Dattu over sine vriende ons nomes. Enen in bisscop, in paues kieseren. Enen iet te weten doen ¹⁾, enz. Zie § 17.*

¹⁾ Zie Engels § 68.

SUBSTANTIEF EN ADJECTIEF

§ 20. De meeste adjectieven kunnen als substantief gebruikt worden en van het lidwoord of een voornaamwoord worden vergezeld: *een creupel, een gierich, een siec, een heidijn, een kerstijn, een vluchtech, een leec, een lasers, een sot(te), een dul(le), dat seer, dat heet, dat cout, dat recht, dat lief, dat quaet, dat diep*; *die doode, die stomme, die overste, mēnech dom(me), elc heilige, sulc ries, na den groenen gedaen*; *tusschen den blauwen ende den claren*; *sonder loos* (zonder bedrog); *sonder valsc* (valscheid); *sonder fel* (kwade trouw). Het lidw. wordt weggelaten, wanneer het adj. in den genitief afhangt van een zelfstandig gebruikt pronomēn: *iet goedes*; *niet quaets*; *wat leelijcs*.

§ 21. Ook kunnen verschillende pronomina zelfstandig gebruikt worden. Hiertoe behooren o. a. *een, geen, welc, elc, enich, menich*, de samenstellingen met het onbep. voornw. *gelijc* als *mannelijc, manlijc, malc, elkerlijc, haer(ge)lijc* (ieder van hen), *iegelijc*; verder *iegewelc, sulc, som, sommich*, enz. Andere woordsoorten komen eveneens nu en dan substantive voor: *een wat*, iets gewichtigs; *een nu* (een oogenblik); *een maer* (een aanmerking); *sonder si* (zonder bedenking, ongetwijfeld); *een fu* (een blaam). *Dat van di* (mensch) *gaet, dat es al fi*; *een seven* (een lid van het zeventuig); *een achte, een elve* of *een vive* (een lid van het college der acht, van elf of der vijf); *een hondert* (een landmaat); *een sesken* (een munt); *een vijftich* (een rozenkrans); *een vijftichste* (een hoofdman over vijftig); *dat op* (de bovenzijde). *sLevens uut* (einde). *Dat wel ende wee. Tfij moet u worden, onsalighe drachte. Daer en was no ach no wach* (geween). *Dat lange wach. Behout hi tfelt, hi ne dar vreesen gheen owy* (ellende). *Daer was menich die begaerde Waleweine te sinen wacharmen* (ongeluk). De conjunctieven *habeamus* (goed, rijkdom) en *rapiamus* (een hebzuchtige) en de imperatieven: *varuwebet, verubet* (verf beter), *weefbet*, (afgekeurd weefsel) en *ruumstrate* (ruim de straat) komen ook als znw. voor.

§ 22. Eveneens die woorden, welke een hoeveelheid uitdrukken, als: *vele, meer(re), weinich, luttel, cleine, genoech, niet, iet, al, wat, groot, smal, half*, etc.; gewoonlijk worden ze gevolgd door een gen. partitivus (§ 160). Evenzoo worden bep. telwoorden en andere woorden, die een maat uitdrukken, zelfstandig gebruikt en door een genitivus vergezeld: *der jare tien; drie sester wijns; twee paer staerker mure; eenre palmen breet; ere ellen lanc; die snee lach meer dan knyes hoo*, enz.

§ 23. Omgekeerd kunnen substantieven het karakter aannemen van adjectieven, waarvan enkele alleen praedicatief, andere ook attributief worden gebezigd, zooals thans nog bijv. *meester* in *iets meester zijn*; vgl. ook *dat is jammer*, waar *jammer* evengoed znw. als adj. zijn kan; mnl. *eens es noot*, één ding is noodig; *het es vrome* (nut of nuttig). Den overgang van zelfstandig naamwoord tot bijv. naamw. ziet men duidelijk in: *Ghine sent hem helpe, si sijn verloren: daer sijn verscer liede noot*, waar de verschillende constructies dooreenloopen ¹⁾. Vgl. Paul, *Prinz.* § 249 en voor het Mnl.: *Het es scade* (vgl. hd. *schade*; fr. *dommage*; ndl. *zonde*) *dat hi leeft. Dat es mi nut ende noot. Het es redene* (billijk). *Wel was si van sinne kint. Gi sijt sot ende kint* (vgl. bij Seneca: *nemo tam puer est*). *Enen iet onbruuc* (onbruikbaar) *maken of doen. Elc was sijns lives Alexander* (= een held). *Jan, dits wonder* (wonderlijk) *dat ic hore. Enen* (datief) *vrient* (bevriend), *enen viant* (vijandig; hd. *feind*) *sijn. Al datten orsse was behoef* (noodig) *dat hadt daer op elken dach. Te vele te bloedene es vrees* (gevaarlijk). *Lange tale dat es pine* (onaan- genaam). *Vele te milde es wederspoet* (nadeelig). *Lazuer waren sine clederen. Hi maecte menigen herbergier* (gastvrij), *dies hem hilt te voren fier. Dese was erenst* (hd. *ernst*) *in sijn gebede. Dies ware hi raes* (dwaas) *diet verre sochte. Het es scult* (noodzakelijk; hd. *schuld*) *ende het moet wesen. Dit was an den Joden sciyn* (duidelijk).

Opm. Over *cracht* als bnw. zie *Mnl. Wdb.* III, 2019 en voor *oranje* vgl. *Mnl. Wdb.* V, 1917.

§ 24. Duidelijk is dit gebruik van het znw. als adj., wanneer 't verbonden is door *ende* (soms *ofte*) met een ander adjectief. || *Dat ware jammer ende ween* (droevig). *Vule vrouw, dorper ende quaet. Du best so suver ende maget boven al dat wapene draget. Ghi sijt scalc ende goe-*

¹⁾ *Mnl. Wdb.* IV, 2508.

dertieren. Dinghen die orbore sijn ende goet. Dits claer ende ooghsijn al openbaer. Het is behoorlic ende noot. Inder scripturen so vinden wi dat dit valsch ende lueghene si. Si seiden dat si tlant laten wilden woeste ende heide. Hi es rustier ende dorper van aerde, die van wiven spreect onwaerde. Dief ende valsch soudi mi scelden. Wien so t lief si ofte claghe. Den quaden niet weder te staen is somtijts ghebot ende somtijts ist raet (raadzaam) oft gherade. Zie Mnl. Wdb. II, 943; Tijdschr. VIII, 20.

Opm. Met *ende* worden ook andere verschillende rededeelen, naamvallen en woordvormen verbonden. Zie Verdam, *Uit de Gesch. der Ndl. Taal*, Hoofdstuk XV, bl. 246 en vgl. § 279 opm. II.

§ 25. Geheel overgegaan tot adjectief zijn zulke substantieven

a) als ze door adverbia worden bepaald. || *Ic ben ooc soo kint, dat ic u gheloove wale. Oft so noot is, duet dat gi wilt. Ene sede die es dorper sere. Si en es so dorper niet, si en sal werken bi onsen rade. Hierbi werd die hertoghe sere vriend minen vader. Dat wert den Grieken wael scijn (duidelijk). Hoe vriend hi sinen meester si. Neemt den dranc niet so planteyt, dat ghi wort droncken. Nu es menich dorpre so truwant (inhalig), hi nemt dat hem es naest ghehende. Dwijf heeft ooc te meneghen stonden harde scalke rade vonden.*

b) als ze attributief worden gebruikt. || *Een cnapelijc, cnapelkijn of cnapelinc kint. Een maysen kint (meisje). Bi siere scalckere ommate. Dijn quade, dorper leven. Ghelijck men uyt sijn kijndere affairen mercken mochte. David sprac met eernsten (ernstige) vlijt. Si worpen ende scoten op die inden scepe vloten met groten tornen moede (vgl. torenmoet). Een lazarus mensche. Rose gordijnen. Die vrome wigant.*

c) als ze trappen van vergelijking vormen. || *Die dorperste ende wreetste woekenaers. Hine salse (zijn wijf) slaen noch driven, omdat si hem soude te vriende bliven. Troost den ghenen die gi sijt vriendst. Die alrescalcste wolf. Weghe die nutteleecst waren ende alremeest orbore den grave van Ghelre.*

Opm. Dat znww. als praedicaat het karakter aannemen van adjectieven is bekend: *Van fierheden sceen hi liebaert. Hi was sijns lives gast* (van zijn leven beroofd). Van hier uit is dan ook de overgang van subst. tot adjectief begonnen. Vgl. Paul, *Mhd. Gramm.* § 215; Delbrück, *Synt.* I § 195 en § 199; Den Hertog III § 35; Wilmanns II, § 386.

PRONOMINA

PRONOMEN PERSONALE

§ 26. In het Mnl. worden de pers. vnw. ook voor zaken gebruikt. *Hi* (de muur) *was veertich cubitus hooch. Dese bede wat salse. Hi scuwede dat sochte cleet ende minnet, waest scarp ende wreet.* Het meervoud voor het enkelvoud treffen we ook in de middeleeuwen aan, wanneer de schrijver van zich zelf spreekt. || *Des sijn wi wijs. Wi lesent dus. Alse wi ghetrouwen.* Eveneens in kanselarijstijl den plur. majestatis. || *Wi Willem, grave van Henegouwen, van Hollant, enz. ombieden allen onsen Baeliurwen ende Scouten, dat si Ver Margrieten, Heeren Jacobs wijf van Moerdrecht, van onsen wegheh bescermen. Willaem, Grave van Henegouwen, enz., wi ombieden u allen, etc. Willem, grave van Heynegouwe, enz. maken cond ende kentic allen luden, dat wi hebben vercoft, enz.* Zie § 47 opm.

Opm. In het volgend citaat gebruikt een „naen” van zich zelf sprekend *wi*. || *Her ridder ghi moet u haesten, wi varen voren. Die naen sloech wech met sporen* (zie *Ferg.* 5142).

§ 27. Aangaande den aanspreekvorm in het Mnl. valt het volgende op te merken. ¹⁾ Oorspronkelijk zal *du* voor het enkelvoud en *ghi* (enclitisch *ji*) voor het meervoud gebruikt zijn. Doch onder invloed der Fransch-hoofsche litteratuur ontstond de gewoonte *ghi* ook te bezigen tegenover één persoon; dit blijkt vooral in de uit het Fransch vertaalde romans ²⁾. *Du* komt maar weinig voor, tenzij als uiting van vriendschap, minachting, onderhoorigheid, toorn, etc. Maerlant bezigt in zijne ridderromans meestal *ghi* (in den *Torec* zelfs uitsluitend *ghi*), later in zijne didactische poëzie, onder invloed van het Latijn en den Bijbel, veel meer *du*. Over het algemeen hield men zich in de schrijftaal, in bijbelsche en

¹⁾ Zie J. A. Vor der Hake, *de Aanspreekvormen in 't Nederlandsch* (I, *de Middeleeuwen*). Utrechtsche dissertatie, 1908.

²⁾ J. J. Salverda de Grave, *l'Influence de la Langue française en Hollande*, Paris, 1913, loochent dezen invloed en denkt aan zelfstandige ontwikkeling.

godsdienstige geschriften, aan het voorbeeld van het Latijn; dus *du* (lat. *tu*) voor 't enkelvoud en *ghi* (lat. *vos*) voor 't meervoud. In de dramatische poëzie ontmoet men zelden *du*, zelfs in de boerden, terwijl in de lyriek het enkelvoudspronomen langzamerhand verdween; in de geestelijke lyriek hield *du* onder invloed van den Bijbel het langst stand. In het algemeen is de toestand aldus: „in de literatuur van de 12de tot de 16de eeuw is een gaandeweg toenemen van *ghi* en een daaraan evenredig afnemen van *du* duidelijk merkbaar; en tegen het einde van de 16de eeuw ongeveer is *ghi* overal, in alle literaire producten der zuidelijke zoowel als der noordelijke gewesten, regel” (Vor der Hake, bl. 226).

§ 28. Het pronomen *du* gebruikte men voornamelijk *a*) in *bijbelsche* geschriften. God (of Jezus) wordt in den regel met *du* aangesproken. In niet vertaalde stukken wisselt *du* met *ghi*; eerst later krijgt *ghi* de overhand. Maria wordt gewoonlijk aangesproken met *ghi*, het pronomen der hoofsche poëzie. Omgekeerd „dudijnen” God, Jezus en Maria meestal den mensch. *b*) in *moraliseerende* geschriften, dus in fabels, spreuken en lessen. *c*) ter uitdrukking eener *stemming*. Daar waar het hart spreekt, gebruikt men *du*: liefde, teederheid, vriendschap, evenals toorn, haat, gramschap, spot, verachting vinden hare uitdrukking in *du*. Afwisseling van *du* en *ghi* is in deze gevallen dus wel het meest te verwachten. Ook om *standsverschil* uit te drukken wordt afwisselend *du* of *ghi* gebruikt. Zoo spreken hooggeplaatsten hun minderen aan met *du*; eveneens de ouders hunne kinderen; deze laatsten daarentegen de ouders met *ghi*. Opmerkelijk is het, dat afwezigen „gedudijnd” worden, tegenover wie men, wanneer men hun aanspreekt, *ghi* gebruikt. Floris en Blancefloer bijv. zeggen tot elkander *ghi*, doch over elkander, in zich zelf sprekende, gebruiken ze *du*. Zie verder Vor der Hake t. a. pl.; H. Meert, *Het voornaamwoord Du* (Gent, 1890); vgl. voor later tijd B. v. Halteren: *Het pronomen in het Nederlandsch der 16e eeuw*, waar blijkt, dat de nom. *du* zich slechts bij enkele schrijvers heeft gehandhaafd, de casus obliqui evenwel minder zeldzaam zijn; *Vondel's Taal* § 109; Nauta, § 82; *N. Taalgids* IX, 241 en voor onzen tijd G. G. Kloeke in *Tijdschrift* XXXIX, 238 vlg. en *N. Taalgids* XV, 36—38.

Opm. I. In den *Floris* spreken vader en moeder elkander aan met *ghi*. De koning zijn zoon met *ghi*, doch met *du* als 't kind nog heel jong is en

wanneer hij teeder afscheid neemt; de koningin, de moeder, bezigt *du*, wanneer ze Floris berispt of aan haar liefde uiting geeft. De barsche torenwachter spreekt Floris aan met *du*, doch zoodra hij bemerkt, dat Floris een voornaam, rijk jongeling is, met *ghi*. In den *Reinaert* is *ghi* overheerschend, ook bij de dieren onderling, doch als de vraatzucht van Bruun is opgewekt, verliest hij de wellevendheid uit het oog en zegt hij || *Reynaert, wat aetstu, wat ?*

Opm. II. Niet ongewoon is in één en denzelfden zin het gebruik van *du* en *ghi*, *dijn* en *u*, zonder voelbare reden. || *Gaet wech ghi vermaledide in die helle wide, du ne volghes mi niet betide. Die claghe die en wert di nemmer goet, op dat ghi den vloec hebt verdient. Ghi wilt dat men diene di. Dief, ic sal u nemen ileven, het ne si dattu di wilt geven in sconinx vangenesse. Doe seide Maria: lieve sone bid dijn viant voor uwen vrient, so sult ghi ontfermen dijns viants om die liefde van dinen vrient. Ende die kerke beveel ic di ende ist dat ghise wel regierste, ic sel di wel loven. Daer om so openbaer ic mi dy nu ende doe iu te weten, dat ghi, etc. O vrient, segt mij wat die sake is dijns rouwe dat ghij dus weent. Segt mij waer staet dijn hof, waer is u goet, daer ghij desen groeten cost op doen sult. O wijf, du hebste so seer ghekermet, God hevet uwer ontfermt. Doen u dijn moeder hadde ontfaen. Wiltu volmaecht weesen, soe vercoopt al dat ghij hebt, ende gheeft den armen ende boert op dijn cruys ende volcht mij.* Zie voor het Mhd. Kraus, 258—259.

§ 29. Als bijstelling van het pron. pers. werd de pluralis van het znw. *liet* gebezigd, dat zelf de pronominale buiging aannam. || *Also saen alsi liede gebet waren. So wie van u lieden hem selven kent van sonden reen. Haerleder es trike van den hemel. Hi woude hem lieden beide recht ende vonnesse doen. Dat si uwer lieder kint ware. Hort wat si u ontbiet met onslieden nu alhier.* Zie *Mnl. Wdb.* IV, 524 en *Taalk. Bijdr.* II, 194—197, waar op een analoog verschijnsel in het Friesch wordt gewezen; voor lateren tijd vgl. *Vondel's Taal* § 112; *Ndl. Wdb.* VIII, 2045 en Van Halteren § 5 en § 32.

Opm. Wordt het pronom. pers. verbonden met een telwoord, dan werden beide ook in den gen. pluralis verbogen. || *God, onser alre here. Hi es uwer aller heer. Uwer aller raet. Hare alre heer. Urre alre maech. Men mocht harde verre horen haerre beider carminghe. Haerre tweer vriende ende maghe. Harre drier namen.* De tegenwoordige constructie, waarbij beide pronomina als eenheid worden opgevat, komt ook voor: *Onser aller* (var. *ons alre*) *wille* (Grimb.); *u alre here*; *ons alre toeverlaet* (V. Helten, bl. 440). Dat men het pron. pers. ook als possessief opvatte, blijkt uit: *Bi uwen alder raet.* Zie *Mnl. Wdb.* I, 315; *Ndl. Wdb.* II, 55; *Vondel's Taal* § 110.

§ 30. Een eigenaardigen middeleeuwschen term om iemand beleefd aan te spreken vindt men in Oostelijk Mnl. in brieven en of-

ficieele stukken in de uitdr. *uwe(r) liefde*, eig. *vriendelijkheid*, *uwe beminnelijkheid* (vgl. *Uw Hoogheid*, *Uw Majesteit*). || *Lieve oom, lijf ende goet dat is tot uwer liefde bereit. Uwer liefde sal gelieven te wetene. Onse Heer Got bewaere uwen liefden*. In de 17de eeuw is dit gebruik nog bekend. In het Hd. is *Euer Liebde(n)* niet ongevoon als aanspraak tegen vorstelijke personen. Zie *Mnl. Wdb.* IV, 539; *Ndl. Wdb.* VII, 452; VIII, 2076; Vor der Hake, 199.

Opm. Meestal verbonden met een pron. poss. doen de znw. *lijf*, *lichamē*, *leven*, *persone*, *lede* (plur. van *lit*) en *name* den dienst van een pron. pers. Op dezelfde wijze werden in 't Ofr. *cors*, *membres*, *nom*, *jovente* (jeunesse), *char* en *persone*, in het Mhd. *lîp* en in het ME. *body* gebruikt. || *Aldus sal u voeren u wijf, gelovedi ane haer bose lijf* (als gij in haar, de booze, vertrouwen stelt). *O Judas, hoe onwettich was dijn lijf* (waart gij). *Ik was diere sprac dorperhede; minen persoon (mij) zoutu blouwen. Men sach nie so scone mannes leven* (= mannen). *So vervroudem sijn leven* (verheugde hij zich). *Onblide werdic mire lede* (= mijns). *Zalech si de lichame, die drouch Cristus, den soeten name. Der vrouwen name* (= de vrouw). Vgl. Darmesteter, *Gramm. Hist.* IV, § 398; Sn. de Vogel § 68; Wilmanns III, § 155; *Mnl. Wdb.* IV, 437; 605; 2160; VI, 300; *Ferg.* Gloss. 232.

§ 31. Het pron. van den derden persoon mann. wordt ook gebruikt voor personen van het vrouwelijk geslacht. || *Alsoe (Maria) ghewier, was soe gheset inden tempel te Jherusalem daer magheden waren bi hem. Ver Bertraet, die hi met groter werdichede mettem hilt al haer leven: ende dedem haren wille gheven. Aristoteles die seghet, dat die mussche pleghet tetene dat beeldensaet, dan of coemt hem* (var. *haer, hare*) *dat quaet. Hi wort beronnen met ontfermenisse te hem waert; Vrouwe sprac hi, ic vergheve u dese grote sonde. Dat hi te ruste vare met hem. (Maria) toter blider scare. Soe schreef hij hem hoer dienstknecht te wesen ende hoer camerlinck*. Zie *Mnl. Wdb.* III, 421; *Ndl. Wdb.* VI, 744.

Opm. In dialect komt dit gebruik van *hi* voor vr. personen nog voor. Zie *Tijdschrift XXXIX*, 266 en Schuringa, *Dial. v. d. Veenkoloniën*, § 150.

§ 32. Omgekeerd wordt het pron. *si* somtijds gebezigd met betrekking tot een mann. of een onz. zaaknaam, vooral in de 15de eeuw. || *Daer af so maecti enen bal ende warpse hem in sinen mont. Gheen tande en heeft si in den mont, doch es si* (var. *hie, hi*) *haert ende slutende ront. Alsoe en was in Egypten gheen afgod, si en viel. Hi ontjinc den lichaem ende groefse neven sinte Ypolitus. Hi bract yser ende gafse den ridder. Dat berou is soe crachtich, datse den ghe-*

helen muur neder werpt. Zie nog meer voorbeelden uit de 15de eeuw in *Tijdschr.* X, 210.

Opm. Wellicht moet in den laatsten zin, indien hij uit het Latijn is vertaald, het pronomen op rekening worden gesteld van het lat. *poenitentia*. Ook de andere gevallen zullen wel aan de werking der bijgedachte moeten worden toegeschreven. In het fr. althans zijn *balle*, *bouche* en *idole* vr. Het znw. *lichame* komt ook in het Mnl. vr. voor.

§ 33. De nom. vrouw. sing. *si(e)*, *soe*, *su* komt (bijna uitsluitend bij Maerlant) substantivisch voor om het wijfje van een dier of een boom of eene plant van het vrouwelijk geslacht te noemen. Waarschijnlijk is door de gedachte aan het dialectisch nog voorkomende znw. *hie*, ohd. *hîwo*, *hîo* (mannetjesdier), dat verward werd met het pers. voornw. *hi(e)*, dit gebruik ontstaan. Zie *Mnl. Wdb.* III, 423; Van Helten § 77; *Ndl. Wdb.* VI, 745, doch ook Franck § 40, die *sie* uit *si-a* en *soe* uit *sô-a* verklaart. // *In al dat levet, sonder in desen, leven langher die hi dan die sie ghemene. Die hi aset ende voet sine sie, welctijt si broet. Als die sien sijn van x jaren ende v jaren die hien, dat si dan notens plien. Solinus seghet dat die hien hare sien (var. suwen, soen) te eeren plien. In dit hout vint men soe ende hie. Dese boom heeft hie ende sie.* Ook in 't Mhd. is dit gebruik bekend.

§ 34. Het pron. pers. wordt als representeerend substantieelement in het praedicaat geplaatst achter een znw. of een aanw. voornw., zooals dit thans nog geschiedt met het aanw. voornw. achter een znw. of een eigennaam in zinnen als: *Jan die sloeg. Willem die heeft het gedaan*; in 't hd. *Die Glocke sie donnert ein mächtiges eins*; fr. *Les administrateurs ils vous pillent tous*; eng. *God he knows what havoc I shall make among the frail sex*. Vgl. voor het Mnl. // *Abel, die simpel, hi wart herde. Die coninc hi ghenas. Die knecht hine wilde. Joseph ende Maria mede si keeren weder in die stede. Dese Curius hi minde die eere. Haer moeder soe vernaemt ter uren. Christus twe blinden hi sien dede. Jeremias hem ne wilde niemen doot slaen. Broeder Wouter Dodden hem was ange. Dese fonteyne soe doet wonder. Die sonne si lichte oit ende sine donkerde noit. Dese si waren vanden volke van Ysrael. Dese hi maecte tlant scone van afgoden.* Zie Paul, *Prinz.* § 199; Sn. de Vogel, § 63; Van Wijk § 41; De Vries, *Dysmelie*, bl. 32 en 85; *Grundr.* I, 923; *Taal en Lett.* XIV, 8; 371. Zie § 45 en vgl. *Crit. Comm.* bl. 127.

§ 35. Een (vooropgesteld) zinsdeel, gescheiden door een of meer bijzinnen van den hoofdzin, kan door een pron. pers. daarin worden gerepresenteerd, waarbij de woordschikking komt onder den invloed van die van den voorafgaanden bijzin. Vgl. *N. Taalgids*, XVI, bl. 65 vlgg. en zie § 355.

Dese, alse hi wart out ende tebroken, wart hi van eenen versproken. Adam, doe Abel was doot, beweende hine met rouwen groet. Sijns soens wijf, doe men hare seide die dinc, ghenas soe eens kints van sere. Entie Sassen, alsi weten, dat haer here doot es bleven, hebben si hem upghegheven. Die hater alles goets, als hy den mensch dairtoe ghebrocht heeft, keert hy hem van die mensche. Hi, sone die viande meer letten, so hi vaster hem ginc setten. Clotaris, coninc van Sissoen, alse hi hevet verhort dit doen, hevet hi sine weduwe genomen. Josephus ende sijn here, doe si vernamen sulke were, ontflo hem vele van siere ghewelt. Robbrecht Wiscaert, eer hi ruumde Normendie, gheviel hem dat hi ene partie van joncvrouwen dansen sach. Festus, doe hi quam in tlant, al vul rovers dat hijt vant. Menich die daer pardoen ontfinc, eer die sonne onderginc, leet hire om groot ongemac. Broeder Jacob van Yseo, doe hi kint was, mesval hem so. Die broeder die int water lach, want hi spreken niene mach, roupti met harten algader ghenaden anden groten vader. Alsi stonden in desen strijt die ridder, die dit anesach, quam hi te live, daer hi lach. Dat dier, alst ons wart geware, ghinct soetelike bet af staen.

§ 36. Achter ja en neen wordt het onderwerp van den vragenden zin door een pron. pers. uitgedrukt. Zie *Mnl. Wdb.* III, 975; IV, 2294; en vgl. // *Gheloofdi, dat ic u siende moghe maken ? yawi Here ! Bestu verwoet ? ic wane jaestu. Es die coninc doot ? Jay (= d. i. ja(h)i). Soutstuse al hier weder soeken ? te waren ja du. Sidi iet langhe verbannen ? jaic, hets drie jaer. Es hier gheen Gods prophete ? Jaet, sprac Achab. — Kinder, hebdi iet ghevaen ? si antwerdden : neen wi. Es hier nu iet bleven ? hi seide : neent. Nu waendi wijsdom hebben ghedaen ? neen ghi. Selen wi gelooven desen man ? newy ! Die keyser woudse onthouden alle beide of si wouden : si seiden : neen si, si namen orlof. Si seide willic yet van mijnen goede met draghen ? Hi seide : ne gi. Vgl. voor lateren tijd *Ndl. Wdb.* VII, 6; IX, 1784; in *Limb. geschriften jaër, ja hij; in oudfr. nenil, nenni, ne je, ne tu* (Sn. de Vogel § 61 rem. 2); *ouil*.*

Opm. In de spreektaal is dit gebruik nog bekend: *wel ja ik ! wel neen*

ik ! wel jaët (vgl. o. a. Van de Water § 62). In Zuidnederlandsche dialecten is het zelfs zeer gewoon, en smelten de pronomina, evenals in het Mnl., er mede samen; zie De Bo, 466; *Antw. Idiot.* 90 (vgl. echter *Smout*, § 95 aanm.); *Waaach Idiot.* 38; Schuermans, *Bijv.* 138; *Onze Volkstaal* II, 28.

§ 37. Een znw. of een vnw. kan aan het pron. pers. (onderw. voorw. of bepaling) ter nadere verklaring worden toegevoegd; een gebruik, dat ook thans nog vrij gewoon is: *Ik zal hem wel vinden, dien rakker*. Vgl. voor het Mnl. // *Hi starf, als ment bescreven siet Dideric. Maer teghen nacht ghinghen si scaven die Vriesen. Dat was hem een blide upsien Waleweine. Nu moet hi pleghen sire sielen Reinaert. Dese woort sijn hem bequaeme Bruun. Alle datgoden, die hi vant keyser Karel in Spaenyen lant. Mettien ghevielt dat hi verkinde sine wapene, een minder broeder. Ende doe hi bi hem quam Brandaen. Hi es wel onvroet mijn here die crane. Van welken dinghen dat si haer sere verblijdde, de maeght, in onsen Here. Het was so groot dat ocoen. xxxi jaer waest die ghone grave van Vlaenderen. Aldus ontghelden sijt algader onse dulheit ende onse overdaet. Doe begon hem seer te gruwen ende te droeven, al Reinaerts maghen. Ende hi brochtse onder sine hande die van Amon. Onser vrouwen diendi ghewillik die ghone.* — Zie Huydecoper op *Stoke*, I, vs. 455; *Mnl. Wdb.* III, 420, 407; Van Wijk § 43; *Ndl. Wdb.* VI, 681; Wegener, *Untersuchungen über die Grundfragen des Sprachlebens*, bl. 41; Poutsma, bl. 128; Paul, *Prinz.* § 88; *Grundr.* I, 924; *Taal en Lett.* XIV, 8.

§ 38. Het pers. voorn. *het* komt voor als aanwijzer van het onderwerp en dient tevens om 't praedicaat op den voorgrond te stellen, evenals in het fr. *il a été mal parlé de vous*; ofr. *il sont quatre*; hd. *es läuft das Fasz voll*; Westvl.: *het was een keer een man*; *het staan veel boomen* (*Onze Volkstaal* II, 27; De Bo, 374). Vgl. *Mnl. Wdb.* III, 408. // *Hets gheboren een prophete. Het mende een man met twee mulinnen. Het viel de reghen, het quamen de vloede, het waiden de winde ende stieten dat huus ter neder. Het was herde goet te horne van den honden dat geloep. Het esser noch ghenoech die leven. Het esser seven consten gheheten liberale. Het worden vechtende die Samari-tane. Het was een man goet ende rike. Het laghen doe so vele lieden vor Middelborch. Het was een dief die huwen soude Het wart up ghedaen de tempel gods in den hemel. Het is gecloppet* (men heeft geluid; vgl. hd. *es klopft, klingelt*). Zie voor de 17de eeuw *Ndl. Wdb.* VI, 686.

Opm. I. Oorspronkelijk was *het* het onderwerp van den zin, terwijl het volgende znw. diende tot nadere verklaring van dit onbepaalde *het*. Zoodra het ww. evenwel in 't meerv. staat: *Het waren twee conincskinderen*, is het vnw. grammatisch onderwerp geworden, waarna het als zoodanig ook dienst doet bij een enkelvoudigen werkwoordsvorm.

Opm. II. Schijnbaar is *het* verzwegen, in: *Ens niet die hoofste van den lande. Maer en sal also niet sijn. Hi seide : en waren geen goede manieren.* De vormen *en* en *ens* zijn ontstaan uit *hen*, *hens* ; zie Franck § 210.

§ 39. Overigens doet dit vnw. in het Mnl. denzelfden dienst als thans, en staat het a) als onderwerp bij de onpersoonlijke werkw. en onpers. werkwoordelijke uitdrukkingen: *het regent, dauwet, claret, ebbet ; het gevet mi onwaerdich ; hoe gatet ?* b) als voorloopige aanwijzer van een onderwerpszin: *Het sceen wel dat hijt mochte doen*, in welk geval het echter ook weggelaten kan worden: *In Endi es, datter vele sijn. Gheviel ooc, dat men onder dreef.* c) evenals in het Ofr. en Me. (*Grundr.* I, 924) als formeel object bij verschillende werkwoorden: *het aenleggen, becopen, besterven, besuren, hebben ; het cout, heet, quaet hebben* (ook evenals in 't fr. zonder het vnw.: *heet hebben, bat hebben*); *het niet lange en maken ; het enen leet maken ; het houden* (zitten, gelegen zijn); *het goet doen* (zich flink gedragen), enz.

Opm. In: *Ets dompheit, dat ghi u verteert. Et es tijt. So et naerre den daghe gaet. Nu naket* (d. i. *naket (het) tenen groten stride*, is het subject niet verzwegen. *Et* is ontstaan uit *het*. Evenzoo in: *En dede hope 't herte brake. En doe God, Segheline staat hier te hebben grote pine*, waar *en* ook ontstaan is uit *het en*, *hen* en het object is.

§ 40. Als pron. reflex. doet in het Mnl., gelijk thans nog in de volkstaal, ook van Zuid-Nederland, het pron. pers. *hem(n)* en *haer* dienst, dikwijls versterkt door het pron. *selve* (in Limb. *selver*); ook voor het vrouwelijk en onzijdig geslacht kon *hem* worden gebruikt. Het wederk. vnw. *sich*, *sig* komt bijna alleen in de Zuidoostelijke tongvallen voor naast den dat. en acc. van het pron. pers. en luidt in Noordoostelijke teksten ook wel *sick* of *si* (deze laatste vorm nog in Zuid-Nederland ten Z.O. van Antwerpen). || *Hi verhenc hem selven. Ende up Gods ontfaermenesse heeft hi hem selven gheopenbaert. Voor hem soo hilt zoe enen boghe. Frissche maechden die hem bestoppen ende bewimpelen mit een cleyt. Gheent venijn haddem gespreeet. Haer haer hevet hem gebreet. Wye balde ghelovet die ghecket sich. Ont (totdat) der mensce wider te sich selver compt. Datte meester in*

andren dinghen zic also gehandelt hebbe, dat hi den orden toe enen hove de niet en voege. Ist dat zi een gheruchte of een ghescal verheft. Zie Mnl. Wdb. III, 421; VII, 1037; 1043; Limb. Serm. § 159 vlgg.; Van Helten § 335; Sn. de Vogel § 77 en voor lateren tijd Van Halteren § 33; Vondel's Taal I, § 117; Nauta § 89; Heinsius, Statenb. § 196; Ndl. Wdb. VI, 744; Antw. Idiot. 69; Rutten, 266.

Opm. Eene constructie als het eng. *I my self have done it* vinden wij eene enkele maal ook in het Mnl. || *Dat ic mi selven wart so cranc. Maer Judas heeft dit verstaen ende pensde hem selven dit te doen.*

§ 41. Ten slotte de opmerking, dat men meermalen in mnl. geschriften den enclitischen vorm van het pronomem aantreft op plaatsen, waar wij thans den klemtoon leggen. || *Al den druc ende den rouwe dat hebdi mi alte male ghedaen. Comt tot hier, ghi moetse scouwen, die vol minnen ende vol trouwen haer herte tote miwaert draecht. Want sine wisten (d. i. wist ene) niet levende, daer alle blicscap hare af comen mochte. En waerdi niet, ic ware verdoemt ewelike. Dies ne werdi niet te bet genesen (maar daardoor wordt gij (met nadruk) niet te eerder gered). Ende (Nero) wert in den wille bevangen dat hise met pinen sonderlangen tormenteren wilde, die hi gemint hadde sonderlinge. Ghi hebt den witten hert gevaen, van allen hebdi den prijs ontfaen. Wetti iet wie es die gone? Si seide: Lanceloet, dat sidi. Meerre hope quam mi noit an dan up hare (Maria) diene (die hém) wan, die quam in desen wene om te versoenne, etc. Zie Dram. Poëzie, bl. 499; Alb. Poutsma in het *Album-Naber* (1908), p. 329—336 alwaar op een dergelijk verschijnsel bij de klassieken, alsook bij onze 17de-eeuwsche schrijvers, wordt gewezen; *N. Taalgids* IV, 71 en *Mnemosyne*, 1909, bl. 125 vlgg.*

PRONOMEN DEMONSTRATIVUM

§ 42. Naast het voornw. bijwoord gevolgd door een voorzetsel, bezigde men het aanw. vnw. voorafgegaan door de praepositie. Men gebruikte dus naast *daerop* ook *op dat* en *in-, na-, omme-, aen-, uut-, voor-, te dat* naast *daerinne, daerna, daeromme, daerute, daervore, daertoe*, enz. Vgl. verder *binnen dit*, intusschen, *omme dit*, hierom; *na tghent, om tghent, int gent, door dat ghone*, daardoor; *omme des, om dit, naer des, naer ditte*, enz. enz. Vgl. *Mnl. Wdb.* II, 77 en 79.

§ 43. Het neutr. enkelv. van het pron. dem. werd gebruikt als subject, ook al is het daarmede verbonden praedicaatsnomen van een ander geslacht of getal. Vgl. het fr. *ce*, hd. *das*, eng. *it* en voor het Mnl. || *Dit sal die coninc wesen. Dat was die Roemsche baniere. Dit sijn die meesters. Dat waren Grieken.* Ook wanneer het terugwees op den inhoud van een relatieven zin. || *Die anders mitten monde spreect dan sijn herte mient van binnen dat is een brugghen. Die de meeste es onder u dat sal u knecht sijn. Die op die stede woude bliven dat moeste sijn lijf verzumen ochte het moeste die stede rumen.*

Opm. Ook *gheent* komt een enkele maal in deze functie voor: *Gheent es die beste man, die noit lijf gewan.*

§ 44. Het pron. *die* (*de*) heeft de beteekenis van *liede* (de bewoners, menschen, lieden) in *die van binnen* (de belegerden) en *die van buten* (de belegeraars); evenzoo bij *die van Arabiën* (naast *die liede van Arabiën*); *die van Traciën*; *die van Ysrael*; *die van Rome*; *die gone van Grieken*; *die van Chanaän*; *die van Presenne der stede*; *die van den here*; *die van in shertogen side*; *die van sijnre provinciën*; *een deel diere van Brabant*; *die van der synagoge*; *die van der tafelronden*; enz. enz. Dezelfde constructie vindt men in 't Grieksch $\delta\iota\ \epsilon\nu\ \acute{\alpha}\sigma\tau\epsilon\iota$; $\delta\iota\ \sigma\upsilon\nu\ \tau\tilde{\omega}\ \beta\alpha\sigma\iota\lambda\epsilon\iota$; in het Ofr. en Me. *chiaux de dedens et chiaux de dehors*; *chil de la cité*; me. *sche passed hem of Ypris*; *hem of Athenes* (zie *Grundr.* I, 924; Sn. de Vogel § 105). Vgl. nog in den Bijbel *die van Corinthe*, de Corinthiërs. Soms (bij Stoke) heeft *de* de bet. van *die here*: *Doe de van Clermont dat vernam. Doe de van Dueringhen was doot.* Voor later tijd zie *Ndl. Wdb.* III, 2513 d).

§ 45. Op dezelfde wijze als het pron. pers. (§ 34) kon het pron. dem. *die* of *dese* als representerend substantie-element in het praedicaat achter een znw. of een voornw. (dit laatste bijna uitsluitend in den *Huge van Bord.* en in *Couchy*) geplaatst worden. Ook hier bezigde men het onz. *dat* achter elk geslacht en getal. || *Drouwe herte die slaept gherne. Ferguut die quam daer sciere. Anna die wan ene dochter. Ende Jarech die wan Enoch. Verraders tonghe die is quader dan enich swert gheveniint. Daniele dien traken si voort. Assyria dat leghet daer ane. Venus die was in dat lant ghebornen. — Ic die zwige vort van dezen. Hi die wiste wel die zeden. Hi die en wildere niet ontfaen. Si die ghingen in dat cruut overzien hare ghe-*

win. Si die souder al om sterven. Men die zach ooc zere trueren der felre hertoghinne. Maer ic die makede mi des vroet. Soe die heeft in weerdicheden noch den voghel. Elc die ghinc andren toe. Dees vijf die saten ter tafelen daer. Dese die slachten den ghenen, die sapschelle mint boven die kerne. — Ende dese coninc dese ginc op een tijt varen. Zie Taalk. Bijdr. I, 115; Mnl. Wdb. II, 149; Tijdschr. VII, 132; XVIII, 89; Dram. Poëzie, bl. 498. Voor het gebruik van dat in zinnen als || Gringolet dat wert so moede. Doemoedechste mensche dat was Cristus. Rebecca dat was haer name. Die beste dat waren die Avoisine. Die spise van siere menscelicheden dat was sprinkele. Die beste hennen dat sijn die root sijn om thovet. Die paues dat was een wijs man, zie § 325; Dysmelie, bl. 43 vlgg.; N. Taalgids XVI, bl. 19 vlgg.; Ndl. Wdb. III, 2514; Mnl. Wdb. II, 83; Vondel's Taal § 208; Bredero § 4.

Opm. Overeenstemming met het natuurlijk geslacht vindt men in: *Dijn wijf die sal mijn wesen.*

§ 46. Eigenaardig is dit representeerend gebruik van het pron. dem. i n en waarschijnlijk ook o m het rijm in de volgende zinnen: *Men leidese op Tabor die uptie berghe alle drie. Livius ende Marcelinus coesmen die alsemen screef ccc jaer ende drie. Dat men up clar water sie ende mense (de oogen) ontdoe dan die. Blyder volc en sachmen nie dan sijn luden waren die. Dit spraken die vrouwen alle drie; die enghel die antwoerde hem die.* Eene enkele maal is ook dese zoo gebruikt. || *Ende men devangelie dese indie kerke houde ende lese.* Zie Franck in *Alex.* LXVII.

§ 47. Het pron. dese wordt in het Mnl. somtijds tweemaal gebruikt, waar men thans in een van beide gevallen het lidwoord van bepaaldheid zou bezigen. || *Te deser tide van deser (= den) nacht. Die Romeine, die dese maniere van desen wighe hadden verstaen. Dese seven hoefden deser helscher beesten. In desen buuc van deser beesten. Desen dach van desen zeghe vierdemen sint alle weghe. Dese etaet van deser tijt.* Hetzelfde verschijnsel (inertie?) wordt waargenomen bij het pron. poss.: *Uwe destrueringhe van wven geslachte. Sine claerhede van sinen oghen. Dine lude van dijn vite.* Zie *Mnl. Wdb.* II, 137—138; VII, 1110.

Opm. Omgekeerd kan het lidw. een de bet. hebben van een pron. dem., vooral in eene eerbiedsformule; zie *Tijdschr.* VI, 94—103; *Zeitschr. f. D.*

Wortf. XI, 57 en vgl.: *Wi Florens, grave van Hollant, maken cont dat dit onse zecghen es van allen twisteliken saken die ghewesen hebben tusschen enen eersammeghen vader heren Janne, biscoop van Utrecht. Wi Reyn, greve van Gelren, duen cont dat wi gesekert ende ghelaeft hebben in guden trouwen eynen erachtighen vadere in Gode, onsen lieven here den biscope van Utrecht. Te Bellijn so sijn begraven eerlike met grotre haven van Geneven die goede Olivier, een stout ridder ende een fier* (d. i. die welbekende stoute en fiere ridder). Vgl. ags. *an*; mhd. *ein*, die evenzoo worden gebezigd.

§ 48. Eene andere eigenaardige beteekenis van *dese* is die van „de tegenwoordige”, „de. . . van den tegenwoordigen tijd”, zooals in. || *Dese dienstmaghede des ghern pleghen, die liever dansen in den nacht ende smorghens slapen lanc ende sacht dan si haer kemden ende dwoeghen. Men siet dicke dese voestren boude, alsi hare kindre baden ende dwaen, dat sijt al nomen ende niene omgaen. Dese coninge leggen grote lagen; deen wilt den anderen verjagen. Dese Heinric, dese soete man wan desen* (den nu regeerenden) *hertoghe Jan. Van Godeverde tote desen Janne sijn ses man.* Zie *Stroph. Ged.* bl. 154; *Mnl. Wdb.* II, 137; *Tijdschr.* X, 5.

Opm. Ook kwam het pron. dem. voor gebruikt in eene beteekenis gelijk aan die van het Lat. *ille* en *iste*. Zie D. C. Tinbergen op *Con. Summe*, bl. 628 en vgl. De Génestet I, 287: Jan Rap is zeer vrijzinnig, zeer! Hij houdt niet van die vromen. Zie *N. Taalgids* IV, 84 vlgg.

§ 49. Het pron. dem. *dese* en meermalen *dat* komt, vooral bij een van *mogen* afhankelijk ww., voor in den zin van *zoodanig*, waarna in den afh. zin de conjunctie kan ontbreken: *Die hille staet in een dal in derre wijs als ic u seggen sal. Ic mocht dat spreken, ghy doet my in enen rade breken* (ik zou iets van dien aard kunnen zeggen, dat gij mij zoudt doen radbraken). Ook het dem. *bijw. daer* heeft eene dergelijke beteekenis, nl.: op zulk eene plaats: *Waer leit die scat? Het mach daer sijn, ic vare mede* (het zou kunnen zijn op eene zoodanige plaats, dat ik geen bezwaar zou hebben met u mee te gaan). Zie *Tijdschr.* XXIII, 280—282.

Opm. I. Een pron. dem. verbonden met een pron. poss. is in de Middeleeuwen niet ongewoon. || *Si waenden wel hebben dese (:) haer spise gehouden sonder vrese. Hierom woude ic u vertonen van dese mijn dochter. Van dese minen dienre. Desen uwen heer den balyuwe is die selve man, die mi dat hevet gedaen. Ende bidde hu dat ghy desen minen aerbeyt in dancke wilt nemen.* Vgl. fr. *ces miennes choses*; eng. *this my brother*.

Opm. II. Het aanw. vnw. *dat* samengesmolten met *es* (*is*) komt voor

om een zin in te leiden met de bet. van *dat wil zeggen, namelijk, te weten, en wel*; vgl. || *Hi (God) ne (den mensch) weder tsinen iersten goede ghewijst hevet ewelike, dats ter blijscap van hemelrike. Ertsche rijchede doet den menschen cranc wesen mede, dats ten doghentlike werken. — Ic voerdi uten lande mijn lief, mijn minnekijn. Dats waer soudi mi voeren? Uw biechtvader wil ic sijn, dats, sidi van den wolven, ghenesen moocht ghi sijn. Si heeft enen vader van hoghen doen, dats van Abelant die rode lioen es haer vader.* Zie nog *Dram. Poëzie*, bl. 501. In de 16de en 17de eeuw komt dit *dats* nog vrij dikwijls voor. Vgl. o. a. *Tijdschr.* V, 181: *Ick souder haer doen maken, dats nae mijn doot, vijf hondert duijtsent croonen.* Bredero, *Sp. Brab.* 2123: *Ghy moet voor dese reys dats mijn ghevangen sijn.* Zie *Tijdschrift* XXVII, 245.

Opm. III. Het vnw. *diegene* werd behalve als bepaling-aankondigend vnw. ook als aanw. voornw. gebruikt. || *Van Lutzenborch soe was diegone . . . hertoge.* Ook het vnw. *dieselve* had eene eenigszins andere beteekenis (oorspr. in kanselarijstijl en oorkonden?) dan het latere *dezelve*, nl. die van *en juist deze, en deze nu, de (boven)genoemde*; mlat. *idem.* || *Maer een gebot en hadde dese man ende dat selve brac hi nochtan. Die selve die (zelfs zij die) sine nasten waren, nogdoe nit wale en geloefden ane hem. Op der selver stat, op die plaats, op de plaats zelf.* Zie verder *Mnl. Wdb.* II, 179; VII, 961; Van Helten, § 358.

PRONOMEN RELATIVUM

§ 50. Een afzonderlijk pron. relativum bestond in de middel-eeuwen niet. Men gebruikte de vormen van het pron. dem. *die (de)* en van het pron. interrogativum *wie*; de laatste alleen in den gen. en dat. enkel- en meervoud, in den acc. na een voorzetsel en na *hi, diegene, si* (plur.), *elc* of een *pron. dem.*, hetzij dit was uitgedrukt of niet, in den nom. en acc. enkel- en meervoud.

De vormen *wies* en *wien* van het masc. sing. komen ook voor het vrouw. en het meervoud voor, hetgeen hieraan is toe te schrijven, dat het pron. interrog. oorspronkelijk geen afzonderlijke vormen voor het vrouw. en den pluralis bezat en zich in de plaats daarvan van de mannelijke vormen bediende. In navolging hiervan werden ook vormen van het masc. sing. van *die* voor het vrouw. en het meervoud gebezigd.

Bider puurster maget, wies simpelheit haer best behaget. Eene vrouwe, bi wies bede, bi wies raet Vrankerike kerstijn waert. De bloeme, wes schoenheit geringhe verghaet. Wel es zoe hope ende onse solaes bi wies verdienste, etc. Maria, die edele rose, wies zoete roke al hevet verjaghet. De consciencie voor wien du schaemst te doene zonde. Die coninghinne, te wien hi droech groten nijt. Die moeder van wien die Gods sone was gesoget. Die maghet Marie tot wiens eere hij sic een

groot boeck maecte. — Die herte die heeft drie vogheden goet, in wies voochdie dat soe staet. Sullen die horribele beesten terden up hem lieden, wes brucege si werden. Uut deser siden, uut desen wonden, wies godheit niemen mach gegronden. Die jonge kinder, wies gheslacht te Romen bleven. Den gelovigen menschen, wies sielen Christus mit sijn bloede getruwet heeft.

Clothilt dies hier voren gewagen waert. De weduwe dies van Holant was de chens. En es soe rike vrouwe in die werelt dies wille ic hier af doen soude. Die joncfrouwe dien hi behagede harde wale. Haer te lieve dien ic blive eyghen vri. Een schone maget dien hi tru heeft ghezwooren. Haer dien hi minde als zijn lichame. Die bliitheide dien si dreven daer binnen.

Zie *Mnl. Wdb.* II, 80—81; *Vondel's Taal* § 127; Van Helten § 364 en voor latere geschriften Van Halteren § 75—78; Nauta § 96; vgl. nu nog in het Antwerpsch: *de vrouw wienes man* (*Antw. Idiot.* 67).

Opm. Naast den gewonen vorm *dien* komt ook *die* voor in den dat. en acc. sing. masc. en dat. sing. neutr. Een enkele maal komt ook *die* voor in den dat. sing. vrouw. en in den dat. plur.; zoo ook vindt men *dat* in den dat. sing. neutr., vormen die uit den acc. in dien naamval kunnen zijn doorgedrongen. Zie *Taal en Lettb.* VI, 276—289; *Tijdschr.* XXV, 68 en voor latere geschriften Van Halteren § 79—80; *Vondel's Taal* § 124—126; Nauta § 95.

§ 51. Behalve deze vnw. werden in het Mnl. nog *welc*, *welcke*, of *diewelcke*, *dewelcke* (vgl. fr. *lequel*; eng. *the which*) gevolgd door *die*, *dat*, het onbep. *so wie so*, *so wie (dat)*, *wie so (dat)*; vgl. *Alex. XCIII*), *wie dat*, *wat dat* en in de 15^{ne} eeuw *diegene die*, *datghene* als relatieve pronomina gebruikt. Een zeer enkelen keer doet *so* in den nom. en acc. dienst als relativum, doch uitsluitend in hoogduitsch gekleurde geschriften: *Dat hoorde die rike, so ontreet (Vrouw. e. M.). Dese vede, so sine gnaden to handes hebben mitten hertoge van den Berghe* (Nijh. IV, 122). Zie Paul, *Gr.* IV, 435.

Opm. In den *Reinaert* komt ook *als(e)* (vgl. eng. *as*) als betr. vnw. voor. || *God jonne hu dat ghijt moet vulbringhen, Reynaert, alse hu ende mi ende ons allen nutte si! Doe began ic ten scatte hopen bi den barate, als ic hem sach driven.*

§ 52. Het pron. *welc* en *diewelc* kon ook (als in 't Latijn) bijvoeglijk gebruikt worden; vgl. Paul., *Gr.* IV, § 410; *Zeitschr. f. D.*

Wortf. XIII, 157 vlgg.; Den Hertog III, § 64; Kühner, *Gramm. der Lat. Sprache* II 195, 4 en voor het Mnl. || *God sal elken sijn ordeel doen striken, welken ordeele nieman en sal moghen ontgaen. Mits welcken doene dede hi die borch vast stercken. Inder stat van Colen was een jonghelinc, welke jonghelinc was edel van gheboorte. Des seker sijt dat wi nu sijn inden tijt, die welke tijt op ons Heren gheborte ghinc in, welke tijt vele langher heeft ghestaen, dan, etc. Dat welke huys te waeren ende te claerne. Daer hi die bitter doot mede sterf, mids welker doot, etc.*

§ 53. Het betr. vnw. of het vnw. bijw. kan worden versterkt door de partikel *dat*, waarschijnlijk om op die wijze beter het relatief karakter van het oorspr. pron. dem. te doen uitkomen (vgl. got. *sa-ei.*). Vgl. || *Die bisscop, die dat (wien) een deel van Mechelen toebehoorde. Diens dochter dat hi getrouwt had (wiens dochter). Haers sceppers met wien dat si keren ter gloriën. In een uutghouwen graf, in dien dat (waarin) noch niemant gheleit was. Sine slechten niet te gader, wat dat gheen wonder en was. Die wile in dewelcke dat alle sullen horen de stemme. Dits deerste bedwanc daer dat Vrieslant ye in (waarin) quam.* Zie § 321; *Mnl. Wdb.* II, 84 en 184; vgl. Den Hertog III, § 62; voor de 17de eeuw *Vondel's Taal* II, 218; *Bredero* § 210.

§ 54. In de plaats van het betr. vnw., voorafgegaan door een voorzetsel, gebruikte men in het Mnl. ook het voornaamw. bijw., en dit niet alleen in toepassing op zaken, maar ook op personen. || *Du best die gone, daer wi na beiden. Antipater, daer ons af bescreven es. Hem daer wi di af horen seggen. Sijn volc daer hi met quam getrect. Dats hi daer ic di toe sende. Die nonne daer ic af began. Een schalc daer nyemant op en ghist. God here daer sonder en ghesciet twint. Van den Schepper daervore elc here comen sal. Een wijf daerave Kerstine ernstelec was gebeden. Verdoemde menschen daer die siel of is inden ewighen leven. Dit is uwen man daer ghi toe ghehouden sijt boven allen menschen lief te hebben.* Vgl. *Noord en Zuid* III, 18; *Mnl. Wdb.* II, 22; *Sn. de Vogel* § 119.

Opm. I. Uit bovenstaande voorbeelden ziet men, dat in het Mnl. gewoonlijk *daer* (ook *aldaer*) gebruikt werd, waar wij in de schrijftaal *waar* bezigen. Zoo ook worden *danen* en *van daer* in den zin van *vanwaar* gebezigd. || *Dien wech aldaer die hermitage stoet. Daer om help ic hem daer ic*

mochte. Bethleem danen David was. Mine wet gheet van daer die sonne opstaet tote daer soe neder gaet. Zie *Mnl. Wdb.* II, 23; Bredero § 197. Zelden komt waer voor: *Onder die eyke, waer her Walewein lach ende reste* (zie *Mnl. Wdb.* IX, 1537). Hiernaast *waeraen, waeraf, waerof*, doch ook zelden en in later tijd. Zie *Mnl. Wdb.* i. v.

Opm. II. In de plaats van het pron. rel. in den genitief komt in proza ook de thans in de spreektaal gebruikelijke constructie voor van een pron. relativum gevolgd door het pron. possessivum. || *Katherijn die hoir man tot Staveren doitgeschoten was* (*Oorl. v. Albr.* 384). *Die coninc die siin consciencie wroechde* (Clerc). *Twee ridders die hoir namen waren her Wouter Persiin ende her Waelwim van Leefdael* (Clerc). *Van enen mensche die men sinen naem nyet en weet* (*Con. Summe* bl. 485). *Hi es sot ende onwetende . . . die sijn sinen niet ghetuerbeert en werden als men hem onrecht doet* (*Bl. der Doochd.* 44). *Die schulde salt verboden an dien ghenen die sijn* (wiens) *goet beset is* (*Stadr. v. Zwolle* 230, 318.) *W. die sijn* (wiens) *pant verminrede*, (*Rek. d. Cam.* 4, 303). *Een wijf die haren man gesturven was. Menschen die haer reden te broken is. Alle heiligen die haer gebeente hier sijn begraven. Enen hartoge, welc sinen name was gheheyten Codrus. Het wonder is van enen minsche, die zyn broot is van den besten coorne, dattie minsche sterven mach* (*Scaesp.* 100). Zie § 84.

§ 55. Ten gevolge van het veelvuldig gebruik van het pron. *dat* in den nom. en acc. schijnt dit iets onbepaalds gekregen te hebben, waardoor het in andere gevallen gebezigd kon worden, dan waarvoor het oorspronkelijk diende. Zoo kon het pron. relativum *dat* betrekking hebben op een antecedent van een ander geslacht of getal. Zie *Alex.* bl. 443; *Mnl. Wdb.* II, 80; *Ndl. Wdb.* III, 2515; 2517; Paul, *Gr.* IV § 178. || *Nochtan es beter die vrucht, dat mirtulus heet in Latijn. Ene creature, dat een linijn cleet hadde an. Dien zanc te horne wel, dat elc vogelkin hier singet. Met scepen, datmen hiet gebecte scepe. Die lande, dat nu die Pollanen bouwen. Capparis es een boem clene, dat men staende vint ghemeene* (denkt de schrijver hier aan *boemkijn*?). *Van onser mesdade, dat wi ieghen hem ye ghedaden. Die dertich ringhe, dat vele lieden heten penninghe. Om sinen misdaet, dat hi ghedaen had. Item, dat gheenen bierdragher van nu voortan eenich man sal mogen te werck stellen, dat gheenen geswoeren bierdraghere en is. Dese leefden vanden ghemeynen tijteliken dinghen, dat hen daghelijcs van almoesene toe viel.*

Opm. I. Men verwarre hiermede niet zinnen als: *Het waren Percen, datter quamen. Hets u vrient, dat ghi hier siet. Dese waest, dat Fransoys cochte. Het was ene elwinne, dat daer lach*, alwaar het relativum betrekking heeft op het antecedent *het*. Vgl. *Vondel's Taal* § 218; Van Helten § 366.

Opm. II. Onder invloed der bijgedachte(?) kan het rel. *die* betrekking

hebbende op een onz. znw. || *Een water daer al dore gaet, die van den torre neder in den bogart gaet. Dat wy ulieden gherne alle thief doen zullen, die ons mueghelic es. Hi stac tgreffeel in die zee ende liet drupen in dat naphijn, dien (var. dat) hi hadde in de hant sijn. Tander point, dat ic voren nu vanden vieren noemde u, die is gheheten scamelheit.*

§ 56. Het betrekkelijk vnv. volgt in het Mnl., wanneer het betrekking heeft op een onz. persoonsnaam, meermalen het natuurlijk en niet het grammatisch geslacht. Zie § 45 opm. || *Ende liet Lavinen draghen kint, die Selvius was geheten sint. Hi was sijn eerste kint, dien Franciscus t: Gods dienste wan. Entie vader gaf hem twijff, die hi minde. Een wijf, die een zeer pijnlic kint hadde. Een joncfroukijn, aerm in sijn doen, die met spinne haer lijfnere sochte. Ende oec so docht hem quaet dat ment (= kint) soude laten te live, die soude doen so vele quaets. Int here en was moederbaren (mensch), diene dorste wederstaen. Zie Paul, Prinz. § 182; Gr. IV § 166; Wilmanns III § 355.*

§ 57. Evenzoo staat het pron. relativum in het meerv. als het betrekking heeft op een verzamelnaam. Het werkwoord stemt dan met het pronomem overeen.

|| *Een groot gheslacht, die altoos wassen ende risen in macht. Seths geslachte, die goet waren. Groot volc, die riepen an Fransoyse. Daer stont hem in staden hare voetvolc, die dair waren. Des conincks ghesin, die dat sghen. Doe sendde here Vespasiaen, die den berch soudent bestaen. Vremt diet, die den lande deden verdriet. Van den paepscape die hem laghe leiden. Int gheberchte van Caspi, die legghen int lant van Endi. Ene witte scare, die gingen voer sijn bedde staen. Onder dat heilighe gheselschap, die recht alsoe claer sterren blenckeden. Dat roomsche convent, die noch toe niet mochten ontjaren, vloen. Menechte groot, die eer wilden laten tleven. Dits ene secte, die segghen dat. Tenen clenen capitele, die men heet provinciale. Menech ander die daer waren. Zulc hare, die gone dinc niet ontjingen. Menich edel priselec goet, die mi swaer te dichtene waren. Al gader wert kerstijn, die yerst ongelovich waren. Doe ghingen si vechten met crachte op Gaboa, die ten eersten daghe up hem daden grote plaghen. Beide constructies komen ook naast elkander voor. || *Volc, dat vromech was, die wilden hem bewinden das. Dat volc, dat nu te offerne pliet, die offeren anders niet. Zie § 206 opm. I; Paul, Gr. IV § 167.**

§ 58. Het relativum kan betrekking hebben op een zelfstandig-

heid, die ligt opgesloten in een voorafgaand pron. possessivum. Vgl. *Vondel's Taal*, § 205; Van Helten § 345; Den Hertog III, § 66; Kühner II § 193; Paul, *Prinz.* § 117. || *Alstie coninc heeft verhoort sine doot, dien hi hadde lief. Die werelt wert bi haren scouden bederft, die ons berechten souden. Tote haren sone, die ter molen es jonc wijf. Alle die hem waren voren, in sire namen diere gecruust was, zeindise. Die wonden an dien man gezeghelt waren met zire macht, die metter ingeliker cracht suwert. Die moeder bat sinte Fransoyse genouch om sijn leven, dat soe drouch. Dine bede, die dit ane mi besochte. Die meest tsinen dienste staet, men siet dat sijn oir ende sijn saet meest in die ere gheriset. Haer loon, die ju (voor u) hebben gewracht. Hi die vergeten niene mochte sijns dienst, die daer lach onsochte. Haer mage (de bloedverwanten van hen), die daer hingen. Om onse zonden, die in onsalicheit waren gebonden.*

§ 59. Ook op een znw., dat ontleend wordt aan een voorafgaande constructie, een znw. of een adj. in den hoofdzin, kan het relatief betrekking hebben. Dit afdwalen van eene voorstelling naar een andere, die er door associatie mee verbonden is en voor 't oogenblik hoofdzaak wordt, is in de omgangstaal zeer gewoon. || *Een hertoghe die huwelijc dede te Constantinoble in die stede, die (de vrouw waarmede hij trouwde) hare so wegerlike helt ende so weeldelike. Focas bleef keyser met ghewelt, dat (= het rijk) hi vromelike helt: Vachtmen achter een LXXX daghe, daer menech ridder in (in welk gevecht) liet sijn leven. Want dat volc van Chanaän vernam dat die Israelsche scare omme hare lant gheporret ware, vesten si hem harde wel, die (= vestingen) dat volc van Israel sident wonnen met groter pinen. Wi hadden swinenen moet, dat (= zwijn) dore vrese en doet noch goet no baracet. Tkint mochte sinen sin slaen ane vrouwen, die (welke liefde) hem therte ter ydelheit spoen. Zie *Alex.* bl. 469, waar nog andere dergelijke gevallen vermeld worden, en vgl. Paul, *Prinz.* § 117; 237; De Vries, *Dysmelie* bl. 19; 253.*

Opm. Ook een pron. pers. of een pron. dem. kan op dezelfde wijze terug wijzen op een znw. dat aan een ander voorafgaand znw. wordt ontleend. || *Daer mach hi (Perchevael) lof ontfaen vor dien casteel; want hi (de bewoner van het kasteel) wilt dingen (brandschatten) die hem bi sijn geseten. Hi es in Traciën ghevaren ende in Lycaonia; die (bewoners) trac hi hem met minnen an.*

§ 60. Een relatieve zin kan met een hoofdzin worden verbon-

den, waarin het antecedent als vanzelf-sprekend niet is uitgedrukt. || *Dat die (= hij, die) mi verraden sal. Dit sijn die belagen die mensce-liche. Hi liecht hem selven sere die op dien hi mint erre es. Doe ghinc Theophilus daer die iode woende. Ganc daer es Gabeel. Hen es gene dijnc meer ontsien, dan die int herte draget venijn. Soe doeti dat dher-toge gebiet. Moeder ende maget, jegen dat nature draget brochti uwen vader voort. Een deel van dat ic daer verstont.*

Ook wanneer het antecedent in een anderen naamval zou moeten staan dan dat van den bijzin. || *Satanas kinder hebben die mam-morie beset op dat di toebesta. Dit wort was dat sente Steven sprac. Hens niemen dan dien du scalc denken sout sonder die weldaet keren. Doch niet alleen, wanneer beide pronomina in vorm overeenko--men, ook wanneer deze verschillen kan het antecedent worden weggelaten. || *Echt is oec dat pulver goet omme slapen, die niet slapen en can. Menech dorescone wort, dat wel smaect diet verstaet ende hort. Sine vite, die scone es te horne, die mint onsen Here. Liggen es te swaren sake die niet en slaept met gemake. Ic weets u danc ende lof mede al dat ghi mi hebt vertelt. Hi dancte Justiniaene ende Ysabele entie waren binden castele. God geeft den goeden altoes zege entie an hem setten den moet. Des ander dages doent was claer, wapenden si hen dor die noet metten wapinen die daer doot lagen. Dese es tien-waerf also goet ende also stout in sinen moet als dien du heves doet ge-steken. Noch sijn si alle gheverwet root metten bloede, die daer doot ligghen gheslegen. Hi sochte harentare die hem sine jonghen nam. Hi so grote ere dede die predeken dat wort ons heren. So haddi daer hi omme began. Hine hebbe daerup hi hem verlaet. En was dit niet ghe-noech ghewaerscuut diet verstonde? Bliscap dat God ghereet heeft diene minnen. Aldus so twivuldecht van aelmoesene dat goet diese wt goeder herten doet. Prophiro hevet des gheen voghel en plegghet. Si gaven hem dies si hadden noot.**

§ 61. Het relatief kan bij verschil van naamval den casus overnemen van het al of niet uitgedrukte antecedent. || *Een deel des ic daer verstont. Dies ic hebbe, sal ic u geven. Doe seide een van dien daer saten. Sijn herte twivelde dies si seghen. Soe verghete ic al des leyts des ic ye gheleet. God es besittere alles dies men weet. Du waers gewone te doen genade soe wien di quam te rade. Wilt u gedooghen, dat ic u een deel moet segghen, dies ghi in ghewerke sult legghen. Want wes andere mit geweld mosten stelen, des en dorsten si niet helen.*

Hi mi niet en weyghert wes ic hem bidde. Merct dat hi gheweldeg es himels ende erden ende al die dat ie gewart ende oec dis noit en wart. Vgl. Brugmann, *Kurze Vergl. Gramm.* § 945; Paul, *Gr.* IV, § 411.

Opm. I. Doordat in uitdr. als *des es noot, des es vele* de tweede naamv. als nom. werd opgevat en door constructies als *des ben ic moede* naast *dat ben ic moede* (vgl. § 165) kon *des* de functie overnemen van *dat*, in welken zin het als nom. en acc. meermalen gebruikt werd. || *Een heylich sacrament des in Vlaenderen wel es bekenit.* Vandaar ook, dat naast *van dat* vrij dikwijls *van des, van dies* voorkomt. || *Aldus grave Lodewijc gedochte van des hem Antwerpen dede. Du heves mi geleert van dies ic niet en wiste. Hare te wrekene van des hare Robbracht ghedaen hadde. Eer si twaer hadde vernomen van des horen man waer becomen.* Zie *Mnl. Wdb.* II, 81; *Tijdschr.* II, 52—55; Paul, *D. Wtb.* 138.

Opm. II. Ook het indef. relatief kon het demonstratief als antecedent missen, eveneens met attractie van den naamval. || *Ende wil u vort doen bediet wes van der saken es gheschiet. Daer af dat men lettelt weet wies sy vooren hebben. Dat hi vergaf wies ware gheschiet.*

§ 62. Door de weglating van het pron. pers. of dem. als antecedent kon, indien dit pron. niet een bepaalden persoon aanwees, maar in 't algemeen *iemand*, de relat. zin de beteekenis aannemen van een conditioneelen of een hypothetischen zin. || *Dat men naer dleven doet, dat heeft armen spoet te helpene, die selve* (indien iemand zelf) *niet en geeft die wile dat hi leeft. Daer men saken soude vercoppen ter lijfneren die* (voor hen die, d. i. indien iemand) *daer bi nachte soude arriveren. Wijn es goet dranc, diene kint* (voor iemand die = indien men hem kent). *Dans gheen wonder diet* (voor iemand die = indien men) *mercken can.* Ten gevolge van dit gebruik zijn zulke relatieve zinnen geheel gelijk gesteld met conditioneelen of hypothetische zinnen, waarvan het subject een indefinitum is. || *Wat sout costen, die* (indien men) *sulk een werc vulbrijngen wilde. Fenix dese enighe voghel bediet Jhesum Christum, diet* (indien men het) *wel siet. Maer werelt wesen es anders niet dan al bedriegh, diet wel besiet. Hets menich goet clerc, diet* (indien men het) *besochte, die tenen meester niet ne dochte. Des arens bec dien* (indien iemand dien) *leghet onder sijn hovet stille snachts sal hem droemen dat hi wille. Die* (indien iemand) *emmer ander dinc wille prisen, dan die menechte vanden wisen bi redenen proeven ende leeren, dat dinct mi ter sotheit keren.* Zie *Mnl. Wdb.* II, 151; *Brand.* II bl. 16—17; *Tijdschr.* III, 55 en vgl. het ofr. *qui* (= *si l'on*; *Gramm. Hist.* § 410 (II); *Sn. de Vogel* § 113; Paul, § 347; *Grundr.* I, 923; *Dysmelie*, bl. 8.

Zoo ook bij *wie*. || *Wie* (indien iemand) *niet en betaelt, die raet wil vercopen hair goet. Wye* (indien iemand) *dat gaet voer sinen vyande sonder hoede, dat en prise ic niet. Mar wye dat God te dienste staet, dat is een ewich toeverlaet. Wye hem verbliden mitten goeden dat is blyscap sonder veynsen.*

§ 63. Ook een consecutieve zin kon, na so of *aldus* in den hoofdzin, door het relatief *die* (= dat hi) worden ingeleid. || *Dat niemene so coene en si die trecke boven der heren gebot. Hine es so wijs diet vollere. Ghi en waert ooc niet so coene, no negheen uwer baroene, diet mi op dorste staden. Sulker dedemen so groot torment, dat te seggene, diet* (dat zij het) *bestaerf. En was so stout no grave van Cleve, no ander heren, diere yet dorsten jegen keren. Inne vinde heden so coenen man, die minen sweer sal hangen. Hier waert Macedo gheware, dat niemen so gheluckech en ware, die sonder lettinghe aventure hebben mochte altoos ter cure. O lieve neve, hoe qualic betaemt dit iu, dat ghi u guet aldus dwaeselic overghebrocht hebt, die aldus arm ende kativich after lande lopen moet. Zie Tijdschrift X, 214—215; Bouman, bl. 151; voor de 17^e eeuw *Vondel's Taal* § 228; Paul, § 347, 4; *Gr. IV*, § 417.*

Opm. In *Limb. Serm.* komt *di* voor ter inleiding van een voorwerpszin. || *Mi* (men) *leset van moyse di wart geworpen in een water.*

§ 64. Wordt het pron. relat. gevolgd door een pron. pers. (vgl. hd. *ich, der ich*), dan heeft het de kracht van een redengevende conjunctie, *dewijl, omdat, daar*. || *Dat hi betren woude di mesdaet, die hi bi sire scoude den wiin verstiet. Wat darf di roeken, die du best, daer duse soeken souts. Si voeren een deel beswaert, die si duchten te comen spade. Dat moestic doghen, die ic was vrouwe van Arragoen. Als Martha sach dat Jhesus ghecomen was, quam si tot hoer suster om hoer te troesten, die si beanxtet ende nedergheslaghen was van groter sericheit. O goede Dyoclesiane, die ghi sijt die helft van mijnre sielen, waer om en sprecste mi niet toe? Zie *Mnl. Wdb.* II, 150; voor de 17^e eeuw vgl. *Ndl. Wdb.* III, 2517; *Vondel's Taal* § 220; De Jager op de *Statenoverz.* i. v. *die ick*; Bredero § 197; Paul, *Gr. IV* § 409. Niet met deze causale bet. in || *O du rike, diestu eenpaerlike dat zwaert ontsieste* (lat. qui nunc gladium sollicitus pertemescis), *waerstu met ydelen budelen in desen wech ghecomen, du soudest voor den moordenaer singen.**

Opm. Gewoner is evenwel in verklarende zinnen het betr. vnw. voorafgegaan door *alse, als* ; vgl. ofr. *com cil qui* ; eng. *as he that* ; lat. *utpote qui*. || *So lachi lange stille, alse die (= hi (iemand) die) hadde sinen onwille. Sech mi, alse diet gerne hoert. Ende (hi) versamende groet heer, alse de wilde ende hadde geer te wrekene sine grote scade.*

§ 65. Men kon in't Mnl. een relatieve constructie gebruiken, waar wij thans een objectzin zouden bezigen. In het oudfr. komt deze constructie ook voor: *Celuy que l'on lui a dit qui lui faisoit la villanie* (*Gramm. Hist.* § 410).

In die kerke, die men noch seghet, die in siere eeren si. Entie evangelie, die Jhan zeget, die men widdonresdage pleget te lesene. Om de lieve, die hi wiste, die si drougen in Jhesum Christe. Om die miraculen, die si sagen, die hi dede. In eene stat, die men wel dochte, die men houden niet en mochte. Si es dijn moeder, die ic mene, die di suver maect ende rene. Om die vroude die men vint, die u daer bequam so wale. Wiemen hoerde, die was soo coene die Jhesus noemde. Ic hebbe berste van selken rade, als men mi seghet, die aen u allene leghet. Absalons suster Thamar, daer ic wel af segghen dar, die utermaten scone was. Zie § 72.

§ 66. Op dezelfde wijze worden ook twee relatieve zinnen verbonden ingeleid door voegw. bijw. *daer*. || *Tyren, daer men af las, daer menech mensche bleef verloren. Van den temple, die tinne, daer dEwangelie af heeft inne, daer Satan onsen Here up droech. Te Riemen, daer men waent wale, daer Sente Nychasis onthoeft was.*

Onze tegenwoordige constructie komt evenwel ook voor. || *Jacob die men seghet dat nu in Galissiën leghet. Vor hare die men seghet dat alle dinc verwint. Dat die bliscap te niete bleef, die hem dochte dat hi dreef. In die stede, daer hi vernam dat onse Here te hemele clam.* Zie § 72; *Anzeiger f. d. Alterth.* VIII, 154; *Mnl. Wdb.* II, 23; 82; 150; Paul, *Mhd. Gr.* § 347; Bouman, bl. 78—80; Van Helten in *Feestb. de Vries*, bl. 27, waar deze constructie der twee paratactisch verbonden relatieve zinnen beschouwd wordt als een overblijfsel van de oorspronkelijke nevenschikking.

§ 67. Herhaaldelijk treft men constructies aan als: *Een flume, leit in die suutside. Een berch, es Caucasus ghenomt. Ic gaeft u al onghetelt in een foertsier, was yvorijn*, waar wij thans een relatieven bijzin zouden bezigen, ingeleid door een pron. relativum.

Blijkens de woordschikking is hier de bijzin gecoördineerd met den voorafgaanden zin, is dus de bijzin nevenschikkend zonder relat. pronomen naast den anderen gesteld. Zie Franck § 222; Delbrück, *Synt.* III, bl. 381—385; Paul, *Grundr.* I, 920; Prinz, § 97; *Gr.* IV § 406 en vgl. || *Daer woende een wijf, was vroet. In Campaniën was een kint, hadde viertien jaer. Soe droech twee spiete, waren scaerp ghenouch. Ic wille u tellen van twee vrienden, waren ghesellen. Een guldijn cruce, wouch c pont. Die stat, hoort tesen castele, es mere dan Damiate es. Die vynne die voer den rock stont, was een man, hadde in sijne hant een couter van een ploech. Ick schenck u mijn hertken, is fier. Hier es mijn lieve sone Lanseloet, es met siecheden sere bevaen. Zelfs als tusschenzin. || Op een ors, rijckelyc scheen, sat hi. Menech wonder, es waer vonden, ghesciede meer van sente Janne. Ook wanneer het relatief in den accusatief zou moeten staan. || Also dat hi sine minne an eene leide, haddi ghevaen. Dat eerste exempel, wi lesen in der Vader leven bediet, is van eenen abt. Die sijn lief verdingede omme goed, gaf hi den keyser hier. Eene vierde redene so mach sijn een word, seghede sinte Augustijn. Ute enen eylande sijn si comen, horic Scandimania nomen. Nu was hem te hulpen coemen eene vrouwe, horen wi noemen Archimesia. Nu hort een gelickenisse, geft een wis man.*

Vooraf bij het wkw. *heeten* komt deze constructie voor, waardoor *heet(en)* de bet. krijgt van *genaamd*. || *Een dorper, heet Lamfroit. In ene stat, heet Balderijs. Tien tiden was een bastaerd, hiet Jepte, was stout ende onvervaerd. Van Davite sal comen een sone, sal heten Josias. Om datter wilen volc in zat, hieten die Filten, fel int gevecht. Doch daarnaast niet minder dikwijls. || Die coninc Lotthare verstacse uut siere minne omme eene amie, die hiet Waldraet. Si gingen ter selver stonde int temple, dat hiet Capitole. Bi enen wattere, dat Buemer heet. Een man, die simpel Paulus hiet.*

Opm. In later Mnl. en in de 16de eeuw vinden we somtijds op de plaats van het pron. relat. een pers. vnw. || *Het (swaert) hevet een coninc, hi es rike. En dat verhoorde een jonckvrouw fijn, zij lag er op haer slaepkamer allein.*

§ 68. De verbinding kan ook door *ende* worden tot stand gebracht. || *Doe verstont hi an enen hane, an enen hont ende seiden dattie coninc stont buten hove. Het es een cnape van groten love ende seide hi soude tArturs hove varen. Het was die meyer vander stede*

ende brocht een dief utegheleit. Dat goet metten dieven bleef ende voeren wech sonder beide. Daer vant hi timmerlieden ende hadden een rat ghemaect. Clotaris, deser vrouwen man, ende an hare geen kint en wan, soude varen. Dat hi mettem wilde uptie Sassen vechten, die heidene, ende willen alle kerstine dwingen. Wat speelluden, man of wijf, ende tot yements huse quame ten eten ongheroepen, die verbuerde zijn overste cleet. Recht in desen selven stonden saghen si Canticleer comen ghevaren ende brochte up ere bare ene dode hinne. Hier was een man ende hiet Reperaert. Doe was int hof mire moeder suster ene ende hiet die hertoghinne Alene. Vgl. Vondel's Taal § 227 en Adenda; Taalk. Bijdr. 1. 129 vlgg.; Mnl. Wdb. II, 642; Leuw. Bijdr. VI, 134. Met pron. dem.: In den bouc, diemen heet scolastica, staet dat Ynacus hadde een zone, ende die hiet Sozoneus.

Eveneens geschiedt deze verbinding door *ende* als het relatief nu in den accusatief zou moeten staan. || *Gelijc als tbondekin van mirren entie bruuut tusscen die borsten draget. Daer rusten si tote het was dach ende men scone baren sach. Nolleken betailt ende hi wtgegeven hadde om hoenre. Dammais, gegeven ende hi mede tooch aender abdisse van Reynsburch om der pairde wille. Vgl. Vondel's Taal, bl. 174.*

§ 69. Worden twee relatieve zinnen door *ende* met elkander verbonden, dan behoefde in den tweeden zin het relatief als subject niet te worden herhaald. || *Foroneus was die ghone, die eerst gaf den Gricken wet ende hevet die dinc also gheset, dat. Hi ginc tote enen man die was rike ende hadde enen zone. Ten naesten daghe eishedise den coninc Pharaone, diese hem gaf tsinen doene ende sette elc ene crone op sijn hovet.* Ook kon men in den tweeden zin het relativum vervangen door een pers. voornw., soms met behoud van de woordschikking van den relatieven zin. || *Ghi die in oncuuscheden staet ende u gheen dinc en smaect (= ende wien). Maer hi diet u heeft ghegheven ende ghijt hier laet dor sine wet (= ende dore wies wet). Van eenen heer, die des ghelijcs dede ende hi wort selve rijck. Ter eere van hare, dies mi met wille bat ende ics oec haer wel an, sal ic u segghen. Vier priesteren, die wi besworen ende si hebben getuucht. Een schoon fiolen rosencrans, die hem de coninc met eren gans gaf ende deedse hem met eren dragen.* Zie Vondel's Taal § 229; *Stroph. Ged.* bl. 172; Paul, *Mhd. Gr.* § 346; *Gr.* IV § 419.

§ 70. Eene andere eigenaardigheid bij de coördinatie van twee

relatieve zinnen bestaat hierin, dat in den tweeden zin *bij verschil van naamval* het relativum wordt weggelaten. Hetzelfde verschijnsel wordt waargenomen bij het pron. pers. of een demonstrativum. || *Lieden, die wilt sijn ende lettel weten ende nooit man te voren dwanc. Scone bispele, diemen gerne lesen hort ende nuttelijc sijn in vroetscepen. Wet, die van Gode ware geset ende God geboot te houdene. Leo, die aldaer was tier stat ende God daer weder sine ogen gaf. Met dengene, daer hi jegen vacht ende hevet gewont. De cirkel die gi mire oudermoder naemt ende mire moder te hebben betaemt. Dies men noch pliet ende es wet. Die wilen aerm waren ende naect ende hi goet hadde ghegheven. Van crude, daer si hem mergeden mede ende corten haren tiit ende gerne aten. Blanchefloere daer gi af spreect ende oec wel kint. Moghende sullen sy wesen, die trecht aen handen hebben ende lant ende luden bevolen is te regiren; enz. enz. Met niet uitgedrukt voorn. bijw. || Die tovernier, die ghi hebt inne ende onsen some met hebt verleit. Dattu den ghenen niene doems dien du volghes ende mede coems. Instrumenten die de Joeden met hem brochten ende sident uptie van Rome vochten. Zie § 5 g, h.; Mnl. Wdb. II, 640; Vondel's Taal 206; Flandrijs, bl. 133; Grundr. I, 925.*

§ 71. Ook kunnen twee gecoördineerde relatieve zinnen zonder voegwoord aan elkander worden verbonden, met herhaling van het relatief. || *Een arm keytijf, die onwerd heeft sijn arme lijf, dien oec selden goet gesciet, te hem en wiltu comen niet. Si was seven jaer metten man, die twee kindere an hare wan, diese liet in ellinde. Colen, die verbroyen gramscap, die minne weder ontsteken doen. Van den drossate die dlant moeste rumen ende de port, die bi ghiercheden was bedrogen. Die maerc selvers was hem bleven, die hem geleent waren, die hi den aermen gaf. Daer is met mi een vrouwe ghecomen, die Jhesus grote vrient gheweset hevet; die sijn beelde ghebrocht hevet. Onder des so quam Volucianus tot eenre vrouwen huus, die hiete Beronica, die was ons here seer heijmelijc ende vriendelic. Zie Tijdschr. X, 215 vlgg.; XI, 197 en vgl. § 291.*

§ 72. Eene constructie, als we aantreffen in: *De jongen, die ik hoor, dat van den steiger gevallen is*, waarbij hoofd- en bijzin met elkander vermengd zijn en de hoofdzin logisch het karakter van tusschenzin krijgt, is in het Mnl. al zeer gewoon. || *Die porteren daden hem grote ere, die si wisten, dat haer here die coninc ware. Hi*

riep Jacob den Meerre, die men seghet, dat in Galissiën leghet. Ende elken mensche, die wi weten, dat begeert geleert te sine, dien selen wi onse inwendicheit ontpluken. Die Gods sone, die hi wel wiste, dat comen soude. Den man sietsoe vor haer staen, dien soe waende ende weten woude, dat men naest dages graven soude. Bi desen, die men seit, dat es u sone. Zie § 65 en 66; Sn. de Vogel § 277; Paul, Prinz. § 213.

Opm. I. Zoo ook bij het pron. interrogativum en het pron. dem. || *Doe vraechde Jhesus haer menen, wie si seiden, dat hi ware. Wie wildi dattene daget? Wie waendi dat die getrouwe knecht sal sign? Raet hem yemant el dan goet, die waen ic wel dat zeer misdoet.*

Opm. II. Met terugwijzing door een pronomen in den obj. zin || *Christus, die menich man waende, dattene Joseph wan. Ende si voerren oec mit hoir aerde, die si segghen, dat si die van den elff dusent magheden kerchoff ghenomen hebben.*

§ 73. Hiernaast komen zinnen voor, waarbij het subject van den bijzin als object in den hoofdzin is geplaatst. || *Dese duvel, dien ghi waent, dat jou sone si. De vader, dien ghi segt, dat uw God es. Dien put, dien du heves gesien, dat es die mont van der hellen. Dien hi kende, dat niet was traech. Desen, dien wi waenden, dat Keye was. Alexander, dien hi meende, dat Ludovicus was. Doer enen, dien si u doen verstaen, dat u sone es, enz. Zie Vondel's Taal § 219; Tijdschr. X, 213; Dysmelie, bl. 20; Bouman, bl. 106; en vgl. § 358.*

In den afhankelijkjen objectzin kon het subject door een pron. pers. afzonderlijk worden uitgedrukt. || *Bi den here, dien ic gheloeve al oppenbaer, dat hi mi noch verledeghen sal. Merlijn, dient Walsch seget, dat hi dystorie scriven dede. Sente Remijs, dien een heilech man te voren voersach, dat hi soude sijn geboren. God, Here, Jhesus Cristus alleene dien mijn wijf pleghet mi te segghen, dat hi Gods sone si. Josephus, dien die scripture priset, dat hi recht ende wareid wiset. Vgl. het ofr. *Uns Alemans que on disoit qu'il avoit esté* (Gramm. Hist. § 400). Zie voor 't object § 72 opm. II.*

§ 74. Het relatief kan in vele der bovengenoemde gevallen door een voornw. bijw. worden vertaald. || *Nu laet sien, wat sullen doen, die men seide, dat si waren ghevloen. Een deel kerstijn, die (= waarvan) si wilden, dat si hem an Seraphis hilden. Mer hi seide, dat hi vele luden hadde ghewont, die (waarvan) hi niet en wist of si doet*

waren of leefden. Ende andre, die hem dat (waarvan hij meende) dochten, dat si vromen niene mochten. IJselike woerme, die (waarvan) wi vinden, dat si in haren slape sien. Dat waren van odevaers maniere, die men niet en can visieren, dat mense noyt in European sacht. Scipliede, diemen waent, datse onse Here ghinder sende.

§ 75. In den regel komen in den relat. zin de persoon en het getal van het gezegde overeen met het antecedent. || *Wie bestu, die draechs minen horen* ? Soms echter ontbreekt deze overeenkomst. || *Wie machtu sijn, die mi dus spreket an. Ghi vrouwen, die in den spiegel gipen om die iogedelike liere. Willecome, edel vader, die ons allen heeft verloest. Ic, die besocht hevet. Ic, die leghet onder voet. Ic, die ewelike waect. Ic bem, die u mine arme ondoet. Penst om mi, die u es getrouwe, Ghi heren ende ghi wise vroede, die in steden sijn geset. Ay, ghi diet sullen lesen. Ghy heren, die scepenen sijn. Dat ghi my by staet, die is u here. Ic come hier tot uwer alre scanden, die hier in dit kot wonen. Wee ju lieden, die sijn gelike den grave. Ghij, die hier sitten of staen.* enz. Zie Paul, *Prinz.* § 216; *Gr.* IV § 409; De Vries, *Dysmelie*, bl. 121; Diez, III, 373; *Stroph Ged.* bl. 199; Sn. de Vogel § 187.

§ 76. Ten slotte de opmerking, dat de relatieve zin kan dienen ter beperking of ter uitbreiding van een deel in den hoofdzin.

a) Ter beperking. || *Een Joede was ghevloen in enen casteel, daer rovers laghen. Een bailliu, die metten duwel omme ginc. Si was geboren van eenre stat, die tSintruden heet.*

b) Ter uitbreiding. In dit geval kan de relatieve zin worden vertaald door: „en deze . . .”, enz. Zie *Tijdschr.* XXXI, 185; *Zeitschr. f. D. Altert.* LII, p. 331. || *Nobel die cominc hadde ghedaen sijn hof crayeren over al, dat hi waende, hadde hijs gheval, houden te wel groeten love. Den pape volchden si sesse, die alle met groten staven quamen. Hi quam gereden aen dien casteel, die scone was.*

PRONOMEN POSSESSIVUM

§ 77. Het Mnl. kende voor den tweeden pers. enkelv. een afzonderlijken vorm *dijn* naast het meerv. *uwe* (Limb. ook *üre*). Voor het gebruik van *dijn* gelden dezelfde regels als voor dat van *du* (zie § 27 en 28). || *Vader Onse, du best in den hemelen ; gheheilicht si*

dijn name ; toekome dijn rike ; dijn wille gheschie alsoe in der eerden alse in den hemel. Ic mercke dine dompheit die so groet es, want du gebaers oft u spiere of verrader waers. Wie bestu, ellendich keytijf, ja en seltu nu verliesen dijn lijf ? Ende nu heeft onse Here geseyt : O Petrus, ic hebbe voor dij ghebeden opdat dijn gheloove niet en ontbreke.

Den meervoudsvorm *uwe* bezigde men meestal tegenover de maagd Maria, dikwijls ook tegenover God en in 't algemeen als bewijs van eerbied en waardeering. Dat men zich evenwel niet streng hieraan houdt, spreekt vanzelf. Zie H. Meert, *Het voornaamwoord du*, bl. 31—62; Vor der Hake, bl. 226 en voor de 16de eeuw Van Halteren § 34.

Opm. I. Evenals bij 't pron. pers. worden ook de pron. possessiva *dijn* en *uwe* door elkander gebruikt. || *Ic liet u (vleesch) doen uwen kies ende dinen wille, dies was ic ries.* Zie § 28 opm. II.

Opm. II. Behalve de vorm *dijn*, die thans nog slechts bekend is in *het mijn en het dijn*, zijn thans ook verloren gegaan *mi*, *di*, *si* als pron. poss.; vgl. eng. *my* en *thy*, en nld. *me* in *melieve*, *mevrouw* (reeds mnl. *mevrouwwe*), *meheer* (mnl. *mer*), *me boek*, waarnaast ook *ze boek*. Zie *Tijdschr.* XXI 17—18; Hoogstra, *Proza-Alex.* bl. 208 en *Antw. Idiot.* 64, waar vermeld wordt: *mij geld, zij peerd.*

§ 78. Evenals het got. *seins* voor alle genera en numeri werd gebruikt, zoo kon ook in het Mnl. *sijn* betrekking hebben op een vrouw. znw. of op een meervoud, hetzij het als reflexief of niet als zoodanig moet worden opgevat. || *Caritate en soect nerghe sijn ghe-win. Onser vrouwen ende Jhesum Christum sinen some diendi ghe-willike. Daer si verloren al reine dat meeste deel van sinen here. Si laten hem van der roetschen vallen ende behouden hem jeghen den val op sine hoerne onghequetst al. Si (Jezus en Maria) mi bringen moeten na dat corte leven mijn ter eweliker bliscaþ sijn. Ende si gaven stap-pans sinen geest. — Si prijsden oec mede harde sere sine (van Irene) scoenhede. Oec maecti zonne ende mane ende sette elc in sinen stane. Die genas de joncfrowwe altemale ende brachtse ten kerstenhede ; so dede hi sinen vader mede. Des keysers soen sach sijn meesters seer bedroeft wesen ende vraechde hem die saeck sijre droeftheyt.* Zie *Alex.* bl. 406; Van Helten § 342; Van Halteren § 36; *Mnl. Wdb.* VII, 1111.

Opm. I. Ook het zelfstandig gebruikte *sijn* kan betrekking hebben op een meervoud: *Die haren heren bi groten hopen tsijn stelen.*

Opm. II. De mogelijkheid is niet uitgesloten, dat we in bovengenoemde zinnen niet moeten denken aan het oude gebruik van *sijn*, maar eenvoudig aan vergissingen.

§ 79. Gewoonlijk komt het pron. poss. in natuurlijk geslacht overeen met het znw.: *Daer quam een vrouwekijn ende sprac haer bedinghe voor dat beelt*. Soms evenwel treft men overeenstemming aan met het gramm. geslacht of wordt met betrekking op een collectief het pron. poss. van den pluralis aangetroffen: || *Een maechdekijn beneden sijn XIII jairen. Een joncfroukijn aerm in sijn doen. Van den armen weduwekine dat gaf ter offerande sine. Een susterkijn dat onvrede hevet met sinen oversten. Hi haette tfolc van Israel om hare grote behendehede. Een volc dat heet Prasia ende hare stede heetet Palibetra*.

Andere voorbeelden van zulk eene constructio ad sensum vindt men in: *Onse zustre, gone vogelkine, elc die looft den sceppere zine* (overeenstemming met de bijstelling?). *Elke bataelge coes die sine. Dat here ward vervaerd al gader van haren rechten vader*. Zie *Alex.* bl. 406 en voor de 17de eeuw *Vondel's Taal* § 203.

§ 80. Het pron. poss. kon onverbogen blijven, wanneer dit als één geheel beschouwd werd met het in den 2^{en} naamval vóór het regeerende woord staande nomen. Vgl. § 94 Opm. II en || *Haer kints doot. Sijn soens oer. Haer oems ghelt. U mannes wille. Mijn vaders geweld. Om sijn wives leven naast Uwes vrients huus. Hores omes lant. Mijns neven Cuwaerts live. Sijns broeders Achadius sone. In haers gods ere*; enz. Voor de 16de en 17de eeuw zie Van Halteren § 50; *Vondel's Taal* § 264; Bredero § 79.

Opm. In zeer jonge mnl. geschriften treft men constructies aan als *tot onsen vaders lande; van horen dienstes wegen*, waarbij het pron. congrueerde met het den 2^{en} naamval regeerende woord. Zie § 162, 170 en 192; Van Helten § 305 en vgl. voor de 16de eeuw Van Halteren § 50b.

§ 81. Onverbogen blijft het pron. poss. *mijn, dijn, sijn* in den regel, wanneer het achter het znw. is geplaatst. || *Waer es die evangelie dijn. Ter uutfaert mijn. Een berch hevet de name sijn. Die feeste mijn. Lave nu die moeder mijn. Die oghen dijn. Oy, sile min!* Alleen in het rijm komen in dit geval ook de verbogen vormen op *e*, somtijds op *en*, voor. Zie voor later tijd *Ndl. Wdb.* IX, 714 en vgl. § 135.

§ 82. Het zelfstandig gebruikte pron. poss. kwam als praedicaat zonder lidwoord voor. || *Mijn goet willic dat si mijn, maer ic en wille sine niet sijn. Die hertoge ende die sine die sijn onse. Bartaengen was meest sijn algader. Sijn was die scade entie scande. Dat rike der hemelen is hoer. Onse es die seghe. Wilen was mijn Babilone. Die tijt is onse ende anders niet. Mijn so is die wrake. Asia sal noch mine wesen. Die nature onderwijsde hair dat dat levende kint hair was. Si seiden dat sijn die scoude waren. Dit huys is ju ende tander is ju. Dits tlant dat dijn sal sijn ende der diere. Sint ghi mi spaent daertoe . . . also wel es u als mijn de lachter. Donnere was alsoe wel uwe als miin. Het es al use dat hier es in desen huse.* Ook met het lidw.: *Al hare pine si de uwe.* Vgl. § 9 opm. I; Van Halteren § 38; Heinsius § 198; *Ndl. Wdb.* IX, 714.

§ 83. Somtijds gebruikte men een pron. poss., waar wij nu een lidwoord zouden bezigen (vgl. § 47 en § 95 f). || *Uwe destrueringhe van uwen geslachte. Ic hebbe ghenomen sijn lijf (het leven) enen man. Doch moet hi weder ter lucht ende sinen adem ontjaen. Ende van den goeden lieden so staen hare doegden bescreven. Vooral in sine gile, sijn scop, -spot, -sceren houden, den spot drijven (vgl. ik kon mijn lachen niet laten) ; met mi(e)re, si(e)re pine(n), met moeite, door zich in te spannen. Voor de 17de eeuw vgl. Bredero § 81. Omgekeerd wordt soms het pron. poss. niet uitgedrukt, waar wij het thans bezigen; vooral in *met ogen* en een enkele maal *met monden*¹⁾.*

Opm. In de plaats van een *pron. dem.* werd ook het *pron. poss.* gebruikt. || *Wie valsch zweert bi enen steyne sijn (= diens) eet die es onreyne. Een man die alle vele zweert sijn lijf hem nemmermeer des en weert hi en wert vol der sunden vele. Ende die daer op sat sijn anscijn en mochte niemen bekinnen.* Zoo nog in den Bijbel, *Jer.* XXXI, 30; Paul, *Prinz.* § 199.

§ 84. Een pron. poss. kon, zooals thans in *Jan zijn vader is gestorven*, in het Mnl., evenals in verschillende andere talen, dienen ter omschrijving van den genitivus. Het voorafgaande nomen kan zoowel in den gen. of dat. (vgl. hd. dial. *dem Bauer sein Sohn ist gestorben. Des Kaufmanns seine Waren sind schlecht*), als in den casus rectus staan. || *Dus wart gescuert der Sarrasine haer rike. Der onghe-
lovigher haer hovaerde. Salich sijn die, dier haer herte es luter, claer*

¹⁾ *Mnl. Wdb.* V, 44.

ende reine. Een man, wies sijn viande waren gram. Een salich man, wies sijn hulp van dy is, Heer ! Ghi mesdoet, dat ghi deser joncfrou goet smaelt haer ere. Hi stoppede der wedersprekers horen mont. In den datief || Den onsaligen sijn gelt si met hem. Tegen den partien hoeren scade. Grote Kaerle sijn zoon was opgevoet daer ter stede. In den casus rectus || Off hy hadde tgherecht sijn moede (toestemming). Ende oec is die ionghe man sijn bloet alte beroerlic. Die goede hare zielen voeren na hare doot in ene stat, heet Abrahams scoot. Heerts kalf sijn vleesch verdrivet venijn. Dit ziin die van Harderwijk, die haer ossen wter Velu ghecomen ziin. Dieghene diet sijn bode was. Dieghene diet sijn panden sijn. Lof Jesu Christo, die sijn bloedt is wtgherent. Zie Vondel's Taal § 271 en Add.; Tijdschr. X, 216; Dymelie, bl. 64; Te Winkel, Inleiding, bl. 491—493; Taal en Lett. II, 343; XIV, 373; Paul, Grundr. I, 909; Wilmanns III § 310; en voor lateren tijd Bredero § 82; Eymael, Huygens-Studiën, bl. 132; Huydecoper, Proeve III, 6—9 en vgl. § 54 opm. II.

§ 85. Het pron. poss. verbonden met een znw. of een infinitief kan subjectief of objectief worden opgevat. Slechts uit het verband is op te maken, welke opvatting de juiste is. || *Die willecoor staet hier gescreven in dit testament, twelke ic hier houde in mijn hant voor u present* (een geschenk voor u). *Si was oec die ghene, die woude den ridder sijn gelof* (de aan hem gedane belofte) *volbringen*¹⁾. *God hescet sijn belof* (wat aan Hem beloofd is) *voldaen*. *Hier af wil ic nemen wrake dat si tebraken minen eet* (den aan mij gedanen eed). *Dus ginc hi daer den kindren of haer besprec* (wat in hun belang was overeengekomen). *Dore sire moeder lieve* (liefde voor zijne moeder). *Nu latict staen door uwe lieve* (uit liefde voor u). *Men sal den wulf ende Bruun ende vrouwe Hersenden betren hare mesdaet* (het jegens hen gepleegde onrecht). *Die heileghe kerke sal hi minnen ende hoor recht hare altoos kinnen ende hoor onrecht* (het haar aangedane onrecht) *wederstaen*. *Maer van sinen siene allene* (alleen door hem te zien) *wert hi vervaert*. *Onser stoote* (de op ons gedane aanvallen) *sijn vele*. *Joncfrou nu hout myne vorwaerde* (de aan mij gedane belofte). *Verporrestu iet an dinen sniden* (als gij gesneden wordt), *het mochte an dijn leven gaen*. *Ende soe hem al die waerheit seget, dat soene in sijn ontfaen* (toen hij ontvangen werd) *den viant beval also saen*. Zie *Alex.* bl. 492;

¹⁾ *Ferguut*, bl. 97 noot.

voor de 17de eeuw *Zwolsche Herdr.* II, aant. op vs. 1427; I, aant. op vs. 625 en 918; vgl. § 277; ofr. *ma crainte* = la crainte qu'on a de moi; *ton amour* = l'amour dont tu es l'objet; etc. *Gramm. Hist.* § 404; Sn. de Vogel § 86 en voor hetzelfde verschijnsel in het Lat. en Gr. Kühner II § 416, anm. 4.

Opm. I. Het pron. poss. kan ook vervangen worden door een omschreven genitief. || *Vertrect den coninc dat ic hier minen vader verloes ende hoe ic je sider altoes hebbe die wrake van hem* (de wraak over hem) *beghert*.

Opm. II. Ook thans doet zich bij de verb. subst.^a van trans. ww. somtijds dezelfde moeilijkheid voor, die alleen door het verband kan worden opgelost. Vgl. *Mijne aanbeveling baatte hem niet veel* naast *Wat kon ik tot zijne aanbeveling zeggen*. Zie Den Hertog III, § 52 opm. 1.

§ 86. Ter versterking van het poss. begrip werden het bijv. naamw. *eigen* en het pron. *selve* gebruikt. || *Sine eyghene sake. Soe verloechent hi sijns eyghens willen. Si prysen haer eyghen leven alre meest. Mijns selfs kint wille mi ontliven. Met sijn selves arbeide. In ons selves hurwelec.*

PRONOMEN INDEFINITUM

§ 87. De meeste pron. indefinita zijn in het Mnl. volkomen gelijk aan die van de tegenwoordige taal. Bovendien kende het Mnl. nog *een*, *enich*, *eenrehanden* (alleen bijv.), d.i. sommige, zekere, *gieman(t)* (iemand, niemand), *sulc* (vgl. ofr. *tel*), *weder* (wie, wat van beide), *neweder* (geen van beiden), *noweder* (geen van beiden), *nieweder*. Hierbij valt op te merken, dat het onz. van het zelfst. vnw. *een* de beteekenis heeft van *iets*: *Doe was vonden een in enen grave, daer wonder es te telne ave*; vgl. *een noch geen*, iets noch niets, in 't geheel niets. Ook werd *een* (*ene*) bijv. gebruikt in den zin van *een zekere* (vgl. *eene mijnheer X*) en meermalen verbonden met een zelfst. gebezigten comparatief: *een ander* (iets anders), *een beter*, enz., waarnaast ook *negeen ander*, — *beter*, niets anders, beters; zie *Taalk. Bijdr.* I, 59 vlgg.; *Mnl. Wdb.* II, 536.

Opm. I. Dezelfde algemeen makende kracht als *so* in *so wie so* (ieder), *so welke so*, *so wat (so)* (wat ook) had in het Mnl., het bijw. *ooc*, waarbij valt op te merken, dat gewoonlijk *ooc* aan het vnw. of bijw. voorafgaat; vgl. *ooc wat*, wat ook; *ooc waer*, waar ook; *ooc hoe*, hoe ook (zie § 108 opm. 3) en vgl. ohd. *so hwër* (*so*); mhd. *swër*, *swelher*.

Opm. II. Het pron. *eenrehande* nadert soms de bet. van een lidw.: *Het was eenrehande machtich keiser.*

§ 88. Ook het algemeene begrip *men* kan door *een* worden uitgedrukt (eng. *one*). || *Dus mach een meer goets bejaghen an vremde liede dan an maghen. Een si van sulker sede, dat sine ghewerke ende sine woorde altoos sijn van enen accoorde.* Natuurlijk is ook *men* (of *me*, vooral in Zuidoostmnl. ook *mi*, *mer*) zeer gewoon, doch voor de verbogen naamvallen werd in den regel *een* gebruikt. || *Dese stoel was eens (van iemand) die vel. Des hasen herte al versch an eens (iemand's) hals ghehanghen den vierden rede (koorts) doet verganghen. Als enen seer langhet om eten. Ene lage om enen doot te slane.* Dit gebruik is bij sommige schrijvers nog bekend; vgl. Den Hertog, III § 67; in het Friesch en Zaaansch *ien*, iemand; ook in Zuidndl. dial. *Daar is een aan de deur om een aalmoes* (De Bo, 291; *Waaesch Idiot.* 200). Voor de 17de eeuw zie *Ndl. Wdb.* III, 3811.

Opm. Maerlant wisselt nu en dan *men* en *ic*. Zie Verdenius op *Heim. d. Heim.* bl. 202.

§ 89. Evenals *een* kan ook *enich* zelfstandig gebruikt worden. || *Het dochten lachter, souder enich hem ontgaen. Roept mi enich van minen knapen.* Vgl. ook *cume enich*, *lettel enich*, bijna niemand; *de eeneghe* — (*de*) *andere*, sommigen — anderen. In het onz. beteekent het natuurlijk iets: *Doe ic enich van desen, soe bin ic doot off plat gheschent.*

Opm. Ook komt *enich* voor in den zin van *ergens*, *er*. || *Ene lewinne fel ende onsochte, die meeste die men enege vant. Dat hoechste dinc dat enech es, dats priesterscap.* Zie *Mnl. Wdb.* II, 665.

§ 90. Het gebruik van *man* als pron. indef. in de bet. van *men* is in het Mnl. niet onbekend, doch geenszins gewoon: *Scoonre boom sach man nie gheen. War ooc dat sake dat man dien pacht nit en goude binnen acht daghen.* In den zin van *iemand* komt *man* daarentegen dikwijls voor, vooral in verbinding met eene ontkenning of een pronomen, als: (*ne*) *geen man*, niemand; *nie (noyt) man* (soms *man nie*), niemand; *enich man*, de een of ander; *elc man*, iedereen; *alman*, ieder: *Die mans bome houwet ochte brect sinen tuun, hi sal gelden smans scade. Die mans quic sloege ochte assaelgeerde, hi gelde den man sijn scade.* Vgl. *Mnl. Wdb.* IV, 1076; Stallaert II, 185.

§ 91. Het begrip *ieder* kan in het Mnl. worden uitgedrukt door *gelijc*, *lijc*, gevoegd achter een gen. plur. van een pron. pers. of pron. indef. Zoo beteekenen *onsergelijc*, ieder onzer; *uwerlijc*, ieder uwer; *haer(ge)lijc*, ieder hunner; *elkerlijc*, ieder. Hetzelfde (*ge*)*lijc* vindt men in verbinding met den gen. van een subst., dat een tijdsbepaling aanduidt: *alre dage gelike*, elken dag; *alre tijde ghelijck*, te allen tijde; *elker daghelike*, alle dagen, enz.

Opm. I. Ook *iegelijc*, *ielijc*, dat in het Mnl. bijv. en zelfst. gebruikt wordt, is met dit (*ge*)*lijc* samengesteld. Synoniem hiervan is *iewelc*, *iegewelc*, dat eveneens zoowel substantive als adjective voorkomt. Zie *Taalk. Bijdr.* II, 220 vlgg.; *Mnl. Wdb.* II, 1242; III, 796.

Opm. II. Eene andere samenstelling met dit (*ge*)*lijc* is *mannelijc* (*manlijc*, *malc*; ohd. *manno gilih*), dat eveneens *iedereen* beteekent en vooral in verbinding met *ander* gebruikt wordt, waaruit *mallic ander*, *malcander* is ontstaan (vgl. *elkander* uit *elc...ander*). Evenals (*ge*)*lijc* werd ook dit *manlijc*, *malc* met den gen. plur. van *elc* verbonden, om het begrip ieder, iedereen uit te drukken. Vgl. *Mnl. Wdb.* II, 614; IV, 1129.

§ 92. Aangaande het bijvoeglijk gebruikte onbep. vnw. *ne(ghen)*, *en(ghen)* valt op te maken, dat het ook achter het znw. staat. || *Dattu ne neems nemmermere wijf negheene. Sine vonden water negheen. Mozes ne verloos nooit tant negheenen altoos. Ledichede es vrome negeen. Symminkele en hebben navel enghene.*

Opm. Deze plaatsing wordt ook een enkele maal bij *elc* waargenomen. || *Ooc ghinc andren elc verslaen.* Zie § 108 opm. III. Opmerkelijk is het dat *elc* ook in het meerv. kan voorkomen: *In elke woningen wonen wachtren viere* (Flor.). *Elkerlijc*, iedereen.

PRONOMEN INTERROGATIVUM

§ 93. Een enkele maal nog komt in den dat. en acc. fem. sing. en in den plur. de mann. vorm *wien* voor, en in den gen. sing. fem. *wies*. In de *Limb. Serm.* komen nog geen vr. enkelvoud en geen meervoud van *wie* voor. In geschriften uit de tweede helft der 15de eeuw vindt men *wie* als dat. acc. sing. masc.; vgl. § 50 en Van Helden § 360 vlgg. *Welc* wordt, meestal zonder buigingsuitgang, ook gebezigd in den zin van *wie* en in dien van *wie (wat) van beide(n)*, evenals *elc* in dien van *ieder van beide(n)*, ter inleiding eener tweeledige afhankelijke vraag: *Hine weet welc et es dach of nacht.* Ad-

verbiaal in de bet. *waarheen, waarlangs*. || *Hine wiste welc hi varen soude*. Vgl. Ferguut, *Gloss*.

Opm. I. Als vertaling en navolging van het lat. *quid si* (d. i. *en als dan ? en als nu eens ?*) komt *wat of* (vgl. mhd. *waz ob* ; mnd. *wat of*) voor. || *Wat oft u te guflic vanden deile des goeds ghenomen hebs* (*quid si uberius de bonorum parte sumpsisti*)? Zie *Mnl. Wdb.* IX, 1795.

Opm. II. Het Mnl. kende ook *wat* in den zin van *wat voor een, wat voor, welk*, benevens *hoegedaen, hoedaen* en *hoedanich* als vragend vnw.; den eersten en tweeden vorm veelal in verbinding met het znw. *wise, wijs*, in den zin van *op welke wijze ? hoe ?* Zie *Mnl. Wdb.* IX, 1798.

ARTIKEL.

§ 94. Het lidw. van bepaaldheid luidde in het Mnl. voor het mann. en vrouw. *die, de*, in Zuidoostmnl. ook *der* (n. s. m), voor het onz. *dat* (proclitisch *t, d: tkint, dwater*). Het gebruik van *het* (proclitisch *t*) als lidw. is nog zeldzaam; in noordndl. tongvallen komt het vroeger voor naast *dat* dan in zuidndl. (*Mnl. Wdb.* III, 409). Het lidw. van onbepaaldheid is *een*, of in den nom. masc. sing. en nom. acc. neutr. *ene*.

Opm. I. Voor het gebruik van den onbeklemtoonden vorm *de* zijn geen vaste regels te geven. Zie echter *Crit. Comm.* bl. 102.

Opm. II. Evenals het pron. poss. (§ 80) komt het lidw. *een* in latere geschriften onverbogen voor in verbindingen als: *Van dat ghebets weghen. Van die mans doot. Die arme luden liken* (de lijken d. a. l.). *Een wijfs wech; Op een stive ende starcke mans rugge*; zie Van Helten, § 305; § 350 opm.

Opm. III. In Holl. teksten der 15de eeuw bewijzen vormen als *des maghets* en *des vrouwen*, dat *des* en *der* niet meer tot de levende taal behoorden. Zie C. G. N. de Vooys, *Marialegenden* II, LXXXVI en vgl. *Taal en Letteren* II, 22 vlgg.

§ 95. Het gebruik van het lidwoord wijkt in vele gevallen van het tegenwoordige af. Zoo kon men in het Mnl. het lidw. van bepaaldheid bezigen:

a. Voor een znw. gevolgd door een pron. poss.

Die sone sine. Die ghelove mijn. Van Anflise der vrouwen sinen. In den handen dijn. Vgl. voor de 17de eeuw Bredero § 92. Eveneens voor een znw. in den genitief afhingende van een volgend telwoord. || *Daer gheschieden der mieraclen twee.* Zie § 104.

b. Voor eigennamen, gewoonlijk in den genitief.

In des Diderics tiden. In des Henrix ander jaer. Om des Rufijns gelof. Des Phalaris onreine doen. Vor des Ysaacs voete. Het was des Pieters sede. In des Assuerus XI^{ste} jaer. In den tiden des Theodosius. Na des Cambises doot. Hier mede verwan die Magdalene den here

Jhesum van Nazarene. Daer naer quam die Cypio met banieren. Ooc sloech doot die Baasa al Jeroboams maysniede. Vgl. hd. die Maria ; der Karl ; Paul, Gr. III § 161 ; voor 't ofr. zie Sn. de Vogel, § 14.

Doch ook zonder lidw. : *In Gratiaens tiden. In quaets Constan-tijns XI^{ste} jaer. Ten anderen sien wi dat Magdalene Christum heft so zeere gemynt.*

c. Voor eigennamen, voorafgegaan door een titel.

Bi des keyzers Kaerles bede. In des keyzers Augustus daghen. In des conincs Salomoens tiden. Die coninc Artur hilt hof. Daer hi den coninc Arture vant. Doe de paues Gregorius zat. Stevene eenen sone liet, die de grave Tybaut hiet. Die paus Innocentius scrijft in sinen boeke aldus. De prince Famant. Doen die hertoge Jan int lant logeerde. De grave Florens hem daer toe set. Vgl. eng. the Empress Maria ; fr. le roi Charles ; l'empereur Alexandre ; hd. (der) könig Karl.

Opm. Het ontbreken van het lidw. is evenwel ook zeer gewoon. || *In keyser Claudius vierde jaer. Jonge keyser Lodewijc. Grave Willem van Oost Vrieslant. Int eerste jaer soude paues Leo prosesie draghen. Ook in 't Ofr. vindt men la reine Bramimunde naast reine Bramimunde.*

d. Voor de namen der maanden *April, Mei, Oost (Ogest)* ; zelden voor *Maart* en *Selle* (Februari) en somtijds voor de dagen der week.

Des tiends daegs na die mane in den April. Als die mane hadde XIII^{daghe} die den April toe behoort. In den Meye bleef Darius, in Julius daer na verloost Porrus. Alse die Mey inquam entie April orlof nam. Ooc was in den Mey ghesien groot wonder. Die Maerte die is harde stuer ende volcht der Sellen. Gerste ende ander coren dat men in der Merte gaet sniden. Dit was up enen vrijndach inden Ougst. In den Oest es Mariën feeste. Vgl. het nog bekende oude liedje: Hei, 't was in de Mei ! — Men wille seggen dat Adam ende ver Yeve upten Vrijndach ghemaect waren. Op den negentiensten dach, die doen lach opten saterdach. Upten witten donresdach, rechts als die wile gelach, dat men messe soude anslaen. Vgl. het hd. am Montag ; im August ; voor 't Me. Grundr. I, 927.

Opm. I. Ook zonder lidw. of met het lidw. van onbepaaldheid, althans voor den maandnaam *Mei*. || *Ten naesten jare in Meye. Ten eersten daghe in Aprille. In enen Meye begonste Salomon te werkene den tempel. In enen Meye dat saet ende gras scone stont. Vgl. over het demonstratief karakter van dit lidw. Tijdschr. VI, 100.*

Opm. II. Ook voor *Sinxene* en *Paesscen* in 't meervoud komt het lidw.

voor. || *Het was den sinxenen na naast Te sinxenen. Josias die de Paesscen sere vierde naast Als begonde Paschen. Evenzoo: Up den Kersdach naast het meer gewone omtrent Kersdach; up den meidach (1ste Mei) naast na of tot meidach; opten meyavond (laatste April) naast op meiafont.*

e. Voor telwoorden.

Die twee van haren vlerken. Ende hi dede die twee scatte ondoen van den acht die Salomoen groef. Dus was daer ghevochten sonder saghe in wedemaent die xx daghe. Uptie vier hoeke stonden vier torre, vijftich cubitus hooch die drie. Van vier moneken sijn die drie gheboren van groten maghen. Kinderen, waer aff dat de vive leven. Van tien orboren niet die viere onthout hi. Ontrent den elleven uren in de nacht. Tusschen den ellefven ende twalefven hueren. 's Morghens tusschen den v ende den vi. Tusschen den dryen ende den vieren van der morghenstont. Datter in als zijn l haertsteden, daerof de xx arm sijn. Dezelfde eigenaardigheid komt in het Ofr., Mhd. en Me. voor; zie Grundr. I, 928; D. III, 43; vgl. voor de 17de eeuw Bredero § 91.

f. Een enkele maal in de plaats van een pron. possessivum.

Ende Aristobolus gaderde volc groot jeghen den broeder Yrcane. Joab sloech Abner te doot ende wrac den broeder Asaël. Ende teerst dattie maegt den broeder sach. Hi (Salomo) sloech Joab up enen outaer ende wrac den broeder, alstie coene. Die (zijne) moeder woude wel datti (haar zoon) verdroncke in die Denouue. Rust doet hem den lichaem soe sacht. Als hi dien Sarrasijn vernam ende hiën metten oghen siet. Vgl. ook den nerenst doen, zijn best doen, en voor het omgekeerde geval § 83.

g. Voor abstracte zelfstandige naamwoorden.

Sulc heeft die vrese so groot. O wi, ic hebbe den anxt so groot. Doe hadde die man den dorst soe groot. Hi had den hongher groot. Ende hi den rouwe gewinne so groot. Fransoys adde van Gode den troost ontfaen. Uten spele, spotte gaen; uter boerde gaen. Veelal na vol. || Vol der caritate, der nidicheden; alder quaetheit vol; vol der weten. Zoo ook bij namen van ziekten: den hovetsweer, den tantsweer, dat lancevel, dat buucevel, die bloetsucht, dat menisoen, die artike, die fistele, dat laserscap, den rede, den snuf hebben, enz., waarbij echter het lidw. ook kan worden weggelaten.

h. Dikwijls na *gelijc*, waar thans het lidw. van onbep. gebruikt

wordt. || *Gelijc den steen. Gelijc den stiere. Wel es de mensche ghelijc den scepe. Ghelijc den brande waren si root. Nu loopt hi ghelijc der reen.*

Opm. Een enkele maal wordt (in den *Rein.*) het lidw. gebruikt in de aanspraak. || *Die coninc seide : Grimbert, die das, u oom, die clusenare was. Doe sprac hi : neve Belijn, de ram, ghi moet allene buten staen.* Dit gebruik is ook in het Ofr., in het Me. en in het Mhd. bekend; zie *Grundr.* I, 927; Paul § 223; Wilmanns III, § 347, 3; Paul, *Gr.* III, § 152; Diez III, 23 en vgl. thans nog in hd. dialect: *Guten Abend, die Herren* (Sütterlin, § 345).

§ 96. Het lidwoord van onbepaaldheid kon staan, waar het Ndl. dat niet heeft:

a. Voor abstracte zelfstandige naamwoorden.

Ende alle hadden si enen moet te vechtene. Die van hem sciet omme enen toren. Doe quam hem an een vaec. God gaf Cysarase enen vaer. Een berou gripen. Mi gesciet ene leet. Op een nieu beginnen. In ene side es hi getogen. Voor de 17de eeuw vgl. Bredero § 93.

b. Bij stofnamen, vooral wanneer aan eene bepaalde hoeveelheid wordt gedacht, meestal in vergelijkingen. Zie *Tijdschr.* XXIII, 186.

*Een snee was gevallen groot. Daventure es als een ijs. Sal hi gaen over een ijs (ijsvlakte). Den portre vonden si sittende op een gras (een grasveld; ook dat gras). Keye ontstac alse een vier. Root als een bloet. Droghe als een perkemint. Swarer dan een loot. Du beste stinkende als een mes (mest). Twee herten herder dan een steen (dan steen). Gróen als een gras. Claer als een gout. Die ziele zij gesuvert als een gout datmen purgeert. Wit alse een snee. Een snee was gevallen groot. Onwert als een slijc. Tweder doet een schip onsachte yaghen an een zant (strand) off op een slijc (ondiepte). Vgl. zonder lidw.: Swert als atremint. Root alse vier. Brooscher dan glas. Hart gelijc alse cristal, enz.; met het lidw. van bepaaldheid: Wit alse de snee. Dezelfde constructie komt in het Mhd. en Ofr. voor: *an ein gras* (grasveld); *wîz alsam ein snê*; *swaere alsam ein blî*; ofr. *une avainne* (een haverveld).*

Opm. Dit gebruik is dialectisch nog bekend. || *Zoo zaft as en zij*; *zoo wit as en wrongel* (Boekenooogen § 183); *zoo gaar as enen dauw* (V. d. Water § 62); *zoo dun als e garen*; *zo vet als 'en olie* (*Antw. Idiot.* 92). Voor de 17de eeuw vgl. Bredero § 93.

c. Voor een infinitief als znw. gebezigd.

Men poget om een slapen gaan. Omme een sterven begonste hi ra-

den. *Hem was luttel om een liegen. Van welken hi een nuwe medeliden ontfanghen soude. Doet hijt ooc om een beniden. Hi speelde om een quite maken. Nochtans ghelove ic op een verbeteren, dat. Om een cussen te gewinne. Een suchten haer van der herten voer. Doe so gaf hi een versiken.* Vgl. thans nog: *Hij zette het op een loopen*; zie *Taalk. Bijdr.* I, 56.

Opm. I. Op dezelfde wijze werd ook *enich* gebruikt, vooral voorafgegaan door *sonder*. Vgl.: *Ocht die knapen riepen om enich slapen. Sonder enich sparen. Sonder enich wederstaen.* Ook bij stofnamen: *Vele swarter dan enich roet oft atrament.* Zie *Mnl. Wdb.* II, 664.

Opm. II. Voor het gebruik van *een* voor maandnamen, vooral voor *Mei* zie § 95d opm., en voor *een* als pron. dem. *Tijdschr.* VI, 100.

§ 97. Het lidwoord van bepaaldheid kan ontbreken.

a. Voor eigennamen, voorafgegaan door een bijv. naamw.

Van kalu Karles kinderen. Dode Jhesus Kersts opstaen. Grote Karel van Vrankerike. Sente Amand. Sinte Marie. Jonge keyser Loduwijc. Eer gedeghen simpel Karel was te manne. In quaets Constantijns XI^{ste} jaer. In goede Constantijns VIII^{ste} jaer. In groot Karles daghen. In coninc simpels Karels tiden. Grote Bertaengen. Grote Azien. Vgl. ook met achtergevoegd adj.: *Karel kaluwen sone. Lodewijc simpel, Karles sone. Karel, Lodewijc simpels sone,* etc. Vgl. fr. *belle Aude*; *douce France*; eng. *fair Melusina*; voor het Me. *Grundr.* I, 926.

Opm. I. In de 17de eeuw is dit gebruik nog vrij gewoon, evenals wij nu nog zeggen: *Dikke Willem, Zwarte Daan, Klein Klaasje, Slimme Piet, Mooi Kniertje, Sint Nicolaas,* enz. Zie *Vondel's Taal* § 213; Van Helten, § 301.

Opm. II. De constructie met het lidw. komt evenzeer voor:

Des goets sinte Damiaens kerke. Des salichs Joseps moeder. Des goets Gregorius bede. Des onnosels Jhesus doot. In des jonges Theodosius tiden. Die simpel Karel. Des Karles kaluwen zede enz.

Opm. III. Als de gen. van een eigennaam het bepaalde nomen volgt, kan bij dit laatste het lidw. worden weggelaten. || *Si was nichte Alexanders. Brutus, die sone was Silvius,* enz.

Opm. IV. Ook voor een eigennaam, als titel gebruikt, werd het lidw. niet geplaatst. || *Ik wane, die gene die Lancelote maecte. Hier toe voren dichte hi Merlijn ende Alexander uten latijn, Toerecke ende dien sompniaris ende den corten lapidaris. Willem die Madocke maecte.*

Opm. V. De meening, dat men in het Mnl. een lidw. kon plaatsen voor den titel van een werk (*Martin, Rein.* bl. 345), is onjuist. In het boven-

staande tweede citaat hebben we in *sompniaris* en *lapidaris* natuurlijk met soortnamen te doen, evenals in *Dat ic dichten moete tware dattie Lucidaris hevet in*. Het bewijs, dat we hier met soortnamen te doen hebben, levert het voorkomen van een *Lucidaris*.

b. Voor namen van volkeren, rivieren en bergen.

Daer op achten Sarrasinen clene. Serrasine loegen sere. Des morghens clommen Sarragoise ten mure waert. Mirmidoenen waren goet. Fransoyse seiden onder hen sonderlinge. Troyen ende Griecken mede sullen eer maken vasten vrede. Ganges lette sine vaert. Op Goude, op Lecke. Op Nilus, die grote flume. Tygris loept an die Oestzide, Eufrates ant weste. Tlant van over Seine. Hi deden over Rijn vueren. Over Rijn ende over Dunouwe. Hi voer te hant over Schelt daer in Brabant. In die flume Jordane. Dat lant van over see of over mere (de Middellandsche zee). Die uutghetrocken waren over Mase. Dat die erfgenamen van B. dat lant over IJsel paelden. Caucasus ende Taurus, dese berghe liggen hem ant nort. Ethna scuerde, daer vlooch uut vier. Olympus leghet in dat lant mede. Doe trac hi woch ende wille over berch (de Alpen) in Gallen. Vgl. Alex. bl. 414; Mnl. Wdb. V 2069; voor de 16de eeuw, Van Vloten, Ned. Geschiedz. I, 151: Groningers hebben hem wel bedocht; voor het Ofr.: Sarrazin ne sont mie doutés (Gramm. Hist. § 381; Sn. de Vogel § 15; Diez III, 38); Paul, Gr. III § 162.

Opm. I. Ook *payen* werd in navolging van 't Ofr. als eigennaam beschouwd (= *Sarraceen*) en kon zonder lidwoord voorkomen: *Payne waren sonder hoede*.

Opm. II. Overblijfselen van deze constructie vinden we nog in *Katwijk aan Zee; Bergen op Zoom; het land van Overmaas; Overijssel; over zee; Waar Maas en Waal te zamen spoelt* (Tollens); enz. Vgl. fr. *Châlons-sur-Marne; Bar-sur-Aube; Nogent-sur-Seine*; eng. *Newcastle-upon-Tyne*.

Opm. III. Ook met het lidw. treft men vele voorbeelden aan:

Wouters van Henegouwe, die den Loreynen oyt was getrouwe. Die Brabanters met nide des bisscops standaert ondersloegen. Jeghen die Vriesen vochtie mede drie wighe. Hoe die Romeyne Karle coren. Tusschen der Lore ende Spaengen enter Rone. Van der Mase tot over Rijn. Tusschen Dunauwe enten Rijn. Tusschen Mase enten Rijn. Tusschen der Masen enten Rijn.

c. Voor namen van zaken, die eenig in haar soort zijn en dan als eigennamen kunnen worden beschouwd.

Van oosten, daer die sonne opgaet. Een buc soude comen ute noord-oosten. Kere dijn herte in orient. Van orient tote occident. Al oost, al

*west, al suut, al noort sal hem noch dies beromen, dat Jhesus hem liet domen. Van oosten tot westen. In erdrike noit was tempel dies gelike. Here God van hemelrike. God de vader almechtich, scepper hemelrijcs ende eertrijcs. God van hemele. Te hemele varen. Die van purgatoriën no die van paradise (de bewoners van het Paradijs). Die sonderen die sijn in purgatoriën. Eer sal aerde sterren draghen. In hemel noch in eerden. Nu heeft Agolant dorreden heidenisse in alle steden. Het is den heyden bet ghelijck dan den luden van kerstenrijck (Europa). Te hove comen, varen, riden. Peins om die bliscap van paradise. God (of Jesus) van paradise. Kerke van Rome, trec dijn swaert : kerstijnheit hevet te doene heden. Alsoe hem avonture opblies. Nature noit en wrochte soonre wijf. Dat tonghe negeene geseggen mach, hoe gruelijc sal wesen doemsdach. Duvelvolen (hier duvel als eigennaam; vgl. fr. *diable soit de vous*); in duvels name. — Bij verschillende der hier genoemde znw. wordt het lidwoord nu en dan aangetroffen. Vgl. voor hetzelfde verschijnsel in 't Angelsaksisch, A. J. Barnouw, *Textkritische Untersuchungen nach dem Gebrauch des bestimmten Artikels und des schwachen Adjectivs in der Altenglischen Poësie*, p. 35; 63; 74; *Grundr.* I, 927 en thans nog in 't eng. *heaven, hell* zonder lidw.; zie verder Diez III, 26; Sn. de Vogel § 16; Paul § 232. Voor de 17de eeuw zie *Vondel's Taal* § 213 b.*

Opm. Men kan hiertoe ook rekenen de namen der kerkdiensten en sacramenten, die als eigennamen werden opgevat: *Messe horen* (thans nog gebruikelijk; fr. *ouïr messe*); *van messen comen*; *des avonts na completen* (fr. *chanter complies*); *dat getide van compliën*; *als men te metten luudt*; *als mettinen waren gesongen* (fr. *chanter matines*); *ic hebbe middach ende noene ende priemen te segghene* (fr. *chanter prime*); *vesper singen* (fr. *chanter vêpres*); *biechte spreken, nemen, horen* (thans nog *biecht hooren*; *te biecht gaen*; fr. *aller à confesse*); *huwelijc doen*.

d. Ook de namen der talen worden als eigennamen beschouwd en kunnen derhalve het lidwoord missen.

Diegeen diet screef in Latijn. In Ebreusch, in Griecsche ende in Latijn. In dietsce, in waelsce, in latijn. Dit was in Ebreus gemeene, in Griex ende in Latijn gescreven. Hi riep in Sass an sine gesellen Asax ! Asax ! Taurus dats in Vlaemsche een stier. Ende brocht in Ingelscher talen vort datmen in Scots hadde gehort. Zoo ook in Baerts, in Fransois, naast in t Latijn, dat Walsc, enz. Vgl. hiermede de soortgelijke uitdrukkingen in engelscher, in griexscher, in perscher tale. Verstaen latijnsche tale. Dietsche tale kennen. In dietsce, in

griexe woort, enz.; ohd. in diutiskûn; mhd. in tiuschen, in tiusch, in franzois; hd. auf Deutsch; fr. en français; eng. in English.

e. Voor het in den superlatief geplaatste praedicaatsadjectief en voor den superlatief van het bijwoord.

Joseph was liefst sonder waen metten vader van hem allen. Dus quam eerst hoocheit onder die liede. Hem die best waren geleert. Lancst was hi van al den diede. Schoonste es hi in den morghenstont. Diet hovet diepste int water steken. Ende hi es onder al ander quic eenvoldechst ende onscalst. Elc man pijnde hoe hi hem scoonste maken mochte. Alsoe die dage lancst comen. Elc dinc es best in sinen tijt. Hi merkede waer die roche nauste was. Welc gelove sekerst si, helichst ende best over al. Karel was best onder die Kaerlinghe. Dats dat ic meest (vgl. eng. most) claghe. Ridderen, knapen die daer geseten waren naest (vgl. eng. next). Doe hy laetste (vgl. eng. last) in lyve was. Wat lande sal di beste voughen. Astronomie was daer eerste vonden. Alst cout es waster minste. Speelt beste dat gi cont. Te wintere ist dat hi vetste (var. vest, vetst) te sijn pleghet om dat hi minste (var. minst) dan vlieghe. Vooral in zinswendingen als so hi best, scoonst, lelijcst, minst, stillest, nerenstelijcst, eerst, enz., conde, mochte. Vgl. Sn. de Vogel § 24.

Opm. Voor 't later gebruik van *het* zie *Ndl. Wdb.* VI, 689; *Noord en Zuid* XXII, 449; *Taal en Letteren* VII, 87 en vgl. voor de 17de eeuw *Vondel's Taal* § 150 en § 246; *Bredero* § 92.

f. Voor *ander*, voorafgegaan door *elc*, *mallijc*, *haergelijc* (*haerlijc*).

Doe gingen onderlinge die vrouwen elke andere steken ende houwten. Daer na custe elc anders mont. Ende want ooc haer ne geen anderen verstont van hem tweeen. Elc en haette anderen niet sere. Mallijc sloech op andren met sporen. Haergelijc anderen an hem dwanc. Haerlijc ontfarmde anders sere. Ook in omgekeerde volgorde: Ooc ghinc andren elc verslaen. Met het lidw. worden evenwel ook voorbeelden aangetroffen: Dat elc den anderen sta te staden. Alsoe dat elc daer dede den anderen hulde ende vrede. Elc heeft den anderen vercoren. Elc den anderen in armen dructe.

Ook voor *ander* in den zin van de tweede van twee personen, van welke te voren de eerste genoemd is. || *Hi sal di alsoe na bestaen alsoe man mach anderen. Een boven anderen. Niemen was die andren kende ende menech sloegher andren doot. Wie dat daer anderen (den*

ander) *conde met crachte onderbringen. Elc van desen drien es een God ende niemen en was noit vor andren.* Ook mèt het lidw. || *Deen was den anderen so ghevee. Mettien een man den anderen brachte daer ghejaghet. Elc dade danderen charteren scriven.* Vgl. *Mnl. Wdb.* I, 409; II, 613; *Alex.* bl. 447.

g. Somtijds voor het telw. *een*, wanneer dit gevolgd wordt door *ander*.

Want een van rechte sculdich es ende dander volget onbedwongen des. Twee maerberstene waren gheleit een boven anderen. Nu wille hi een, thant wil hi een ander. Die heymelic seyt een ende openbaert ander. Vgl. *Mnl. Wdb.* II, 528.

h. Ook voor een rangtelwoord wordt nu en dan het lidw. weggelaten.

In meye, in sevenden dage. Ghi sult hier sien in derden daghe wonder gheschien. Binnen derden daghe. Tusschen dien berch enter Rone es derde Gallen. Doen derde rechte werd gedregen. In den oust te tienden daghe. Vgl. ook *anderhalf, derdehalf, anderwerve(n), vierdewerve(n)*, enz. Zie Van Helten, *Mnl. Spraakk.* § 383, opm. 2.

Opm. In sommige voorbeelden kan aan haplogie worden gedacht.

i. Voor het zelfstandig gebezigde pron. poss., praedicatief gebruikt.

Dat dine is, blive dijn. Dese mach niet uwe wesen. Dit goet es uwe. Die tijt es onse. Want sine es dat werc ende dat hevet hie gemaect. Zie § 82.

j. In zinnen van algemeene strekking, spreekwijzen, staande uitdrukkingen, enz. ontbreekt gewoonlijk het lidw. van onbepaaldheid; somtijds dat van bepaaldheid.

So wanneer raetsman ghebrect. Hi es dul die vos betrouwet. Tonge lieget, maer therte niet. Arm man heet emmer sod. Arm man dannes gheen grave. Buuc half sat sal bat bediën dan vol. Blode man quam noit te hoger saken. Viants mont seit selden wale. Drouwe herte die slaept gherne. Vrient es saen vonden. Goede name es beter dan silver, stene oft gout. Tonghe gheneest been engheen. Elc sette horen ten monde. Mond, die lieghet, zielen verslaet. Beter es camp dan hals ontween. Den enen, eer si woort begonden, hebben si gheslegghen doot.

*Hi sette voet in stegereep. Godevaert, die wijs clerc was. Eer minister in Vrancrike cam. Alsoo verre als die sonne op ende toeghaet, ende eyck in eerde staet ende water over landt ghaet. Ter selver stont wart grote erdbeve. Daer dolifant serpent mach begaen. Die chierlijcste ghewaden daer hem keyser met moge begaden. Loghene die mans lijf behout. Gelijk scobier den meester doet. Die arme bie en weet wie diet (honich) nutten sal met monden. Van meer te hebbene dan noot gebiede. Si weten vele mere dan menschelijc herte ghevreesst. Mi twijfelt daer ane sekerlike oft lantshere comt in hemelrike. Alse nu was daer perlement om pays ende om vrede. Voor de 17de eeuw vgl. *Vondel's Taal* § 213—215; *Bredero* § 95; voor het Ofr. en Me. *Grundr.* I, 927; voor het Mhd. *Paul* § 223.*

k. Vooral geschiedt dit achter *oit*, *noit*, *ie* en *nie*, *sonder*, *nemmer(mee)*, *cume* en in 't algemeen in negatieve zinnen. Somtijds wordt in dit geval ook het lidw. van bepaaldheid weggelaten.

*Men sach noit lelic lief. Dat ic u nembermeer ne sage met oge. Metter zoetster spise, die oit man rooc. Dat soonste juweel dat ghi noyt saecht in casteel. So diere tent noit man gemaect en las. So pleechtmen ghemeenlic te segghene dat noyt goed advocaet ne wart daer naer goet iuge. Dat hi nie dropel van bloede uut sinen live daer en liet. Dat si nie toghel up hilden. Sulc dranc quam nie in vat. Datter cume man mochte keren. Noit gesien wart in rosier so scone cnoppe. Gine porret nemmer van daer voet. Men vonde smet diet smeden conde. Dat hi nemmermee vrou en genake. So nes er an let, datmen bekennen can. Hi en es niet vrient goet, die al des volght dat vrient doet. Henne leeft mensche onder der sonnen. Sine kerke in die vloet, daer men sonder te nettene voet elx jaers ghinc up sinen dach. Gheen beter ridder eerde tert dan Arnoud was. Ic waens noit landshere ghenas. Dine viande sullen di anguissen utermaten no ooc steen up andren laten. Noit en maecte die nature nese bat gheset ter cure. Babylonië was ene stat, die rijcste daer coninc noint voeren zat. Nie en haddi gheset voet ute sinen lande ; enz. enz. Zie *Taalk. Bijdr.* I, 56 vlgg.; *Ferg.*, Gloss. 210; *Alex.* bl. 425; *Tekstcritiek.* 77; *Diez* III, 15; *Sn. de Vogel* § 40; voor de 17de eeuw *Vondel's Taal* § 235; *Bredero* § 95; voor enkele voorbeelden uit later tijd *Den Hertog* III, § 36.*

l. In bepaalde zegswijzen en epische formules (abs. nv.).

Berch ende plein riden, varen ; velt, bosch, montagne, heide riden ;

bootscap riden ; bedevaert, pelgrimage varen ; dach leggen, stellen, seggen, setten ; ende nemen, maken, geven ; strijt beroepen, nemen ; kint dragen, hebben ; jonc hebben ; crone draghen ; spot houden met ; crune sceren ; stoot doen op enen ; zeghe winnen ; wijch winnen ; wijf nemen ; parlement driven, nemen ; doepsel, kerstijndoem ontfaen, aenwaen ; volcwijch vechten ; hant slaen an ; loop doen op enen ; camp nemen ; claghe maken ; moort doen ; hant wringen ; doot ontfaen ; name ontfaen ; dat ors met sporen nemen (steken), slaen ; enz. enz. Cousen gebonden, glavie in die hant. Scone ghewapent quamen si echt, scilt aen hals ende spere gerecht. Bij verschillende dezer zegswijzen komt echter ook wel het lidw. voor. Vgl. voor de laatste gevallen § 201.

m. In tal van uitdrukkingen na een voorzetsel:

Achter lande, achter straten, achter voet, achter rugge, achter velde ; aen velde, aen vare, aen handen, an porre, an roere, an staden ; bi getale, bi sinne, bi lande, bi nachte, bi staden, bi manieren ; binnen slage ; boven scult ; buten dake ; eer tijt, eer avont ; in erde, in baren, in drome, in convent gaen, in gront varen, in hant comen, – gaen ; slach in slach, in midden ; jeghen avont, jeghen nacht ; met lichame, met kinde werden ; onder mouden liggen, onder voet, onder wint ; op water, op mere, op erde (nog zeldzaam) ; over dach, over nacht, over rugghe, over berch, over maeltijt, over tafel, over dorpel ; te brande, te dale, te morgen, te somer, te nacht, te doot slaen, te beene bringhen ; tegen nacht ; van nature, van hoghen, van oghen (afwezig) ; voor daghe, voor wint ; enz. enz. Zie Paul, Gr. III § 157 ; Sn. de Vogel § 40.

n. Vóór den genitief, geplaatst tusschen het lidwoord of het vnw. en het bepaalde woord: *Die Gods sone. Boven alle inglen scaren. Die broeders doot. Int boecs beghin.* Zie § 162. en vgl. ook *In heren rade* (in den raad der heeren). *Hi is gerechticheden fijn* (de voleinding der gerechtigheid).

§ 98. Geen lidw. van bepaaldheid schuilt in *ten* of *ter*, dat we thans nog aantreffen in *ten mijnen huize, ten zijnen kantore, ter uwer verjaring* en dergelijke. Het voorzetsel heeft hier onder invloed van het volgend woord de *n* of *r* aangenomen. Reeds in de middeleeuwen komen *ten sinen castele, ten sinen huse, ten minen wille, ter uwer name, ter goder ure, ter menegher stont, ten dien einde,*

ten minen en dergelijke voor. Een soortgelijke anticipatie vindt men in *van eenen saden blauwen laken* (= *satblauwen*, donker blauw); bij *alten*, *alle* en vooral bij *harde* in zinnen als *in alten groten bliscap*, *enen alten devoten priester*, *voor den alren meesten sot*; *met harden fellen oghen*, *van harder snelre vloge*, *harder liever wel geminder gesellinne*, enz. Vgl. Van Helten, *Mnl. Spraakk.* § 345; *Mnl. Wdb.* I, 378; III, 145; VI, 174; en thans *een heele groote appel*; *een kolosale dikke boom*; fr. *toute pure*; hd. dial. *ein ganzer guter mann*; *eine rechte gute frau* en dergelijke; Sn. de Vogel § 47; *Nederlandsche Taal* § 164 ¹⁾; *Ndl. Wdb.* VI, 268—269; § 132; *Antw. Idiot.* bl. 94: *Ik heb harden grooten honger*.

Opm. In sommige handschriften wordt nu en dan de *s* of de *t* van 't lidw. dubbel geschreven: *Vans shertogen wegen*. *Dat hijt dlant sal winnen* (hier is de *d* later hersteld).

---

¹⁾ *Nederlandsche Taal*, proeve van een Nederlandse spraakleer door J. G. Talen, R. A. Kollewijn en F. Buitenrust Hetteema.

TELWOORD

§ 99. Aangaande de plaatsing der telwoorden kan worden opgemerkt, dat zij in poëzie, evenals de adjectieven, achter het znw. kunnen staan en dan ook, evenals in 't Ohd., verbogen worden: *Die coninc van Garamentis ende ooc ander coninghe vive. Tappula heeft voete viere. Paues sat hi veertien jaer, maenden sesse. Elc der jare tiene. Si zochte. . . . of daer eneghe klavere stoet met bladen viere.*

§ 100. Staat het telwoord achter een pron. pers., zooals *wi viere, si tiene*, dan moet men dit in den regel vertalen door *wij met ons vieren, zij met hun tienen* (vgl. fr. *nous quatre*). || *So sullen wi alleene, wi twee, die dinc besceden metten swaerde. Wi sijn wi sevene. Wi viere selen u met wighe bestaen. Si voren enwech allene, si twe. Dat ghi ons vieren hebt ghesien.* Ook zonder pron. pers., evenals in het Fr. en Eng. || *Wi waren viere ende hi die vichte.* Dergelijke verbindingen kunnen ook anders worden opgevat en wel in dien zin, dat *si tiene, si hondert* eenvoudig gelijk staat met *tien, honderd* (personen, menschen), waarbij dus het pron. pers. niet in aanmerking komt. Zie *Mnl. Wdb.* VII, 1037.

|| *Nature dede ane hare, doe si was geboren, daer si hondert ane verloren. Si hondert bleven van Bachides zide. Noch segghen meer dan si achte, dat al es een. Ende dat zouden doen si zevene, drie papen ende vier leie. Alse hi daer quam die keitijf, hoeden si veertich sijn lijf. Hem drien saltu ghemoeten daer, die sullen bringen drie hoekine. Jan Baptiste hadde jongren daer hem tween. Die coninc was beringht van hem tienen. Hem sevenen namen si twaren, die Josephs beste vriende waren. Hi ghinc inwaert met hem drien. Ghi sult huut deser clusen gaen met hem sevenen. Christus ghenc des avends buten Jherusalem met hem twaleven onghenoot.*

Opm. I. In den acc. vindt men bij deze constructie gewoonlijk den vorm van den datief; slechts eene enkele maal ontmoet men hier den normalen vorm: *Die sloech Edewerd doet ende noch hem drie.*

Opm. II. Achter *sulc* komt deze constructie ook voor. || *Ic const een saec*

bet voorsien dan sulc tien daert nu aen staet. Hier werden sulke sevene verslegen, eer gi den riddere vercrigen moget. Zie Mnl. Wdb. VII, 2418.

Opm. III. Ook voor *some* komt het pron. pers. te staan, dat onvertaald moet blijven. || *So dat si some voeren upt lant. Het willen wanen wel si some. Ende ooc waren si hem some fel. Dit voerseidi van hem somen.*

§ 101. Zooals uit de vorige paragraaf blijkt, beteekenen in *Diere en keerde maer viere. . . . ende het was met hem drien her Coene Snabbe* de woorden *met hem drien* „met drie anderen”, doch onder invloed van *met driën* (bij drietallen) kon nu en dan *met hem driën* ook de bet. aannemen van *onder hun drieën*, zooals in *Dus ghincsi met hen drien*. Slechts uit het verband kan in zulke gevallen opge maakt worden, hoe die uitdrukking moet worden weergegeven. Zie Van Helten, *Mnl. Spraakk.* § 381; *Tijdschr.* V, 217.

Opm. I. In de plaats van met het hoofdtelwoord komt deze constructie ook voor met het rangtelw. || *So reet Florijs met hem tienden* (met tien anderen) *uter stat. Regulus wart mettem vijftichsten ghevaen* (lat. *cum l viris captus est*).

Opm. II. Een enkele maal komt reeds voor *mit si* (= *zijn*) *achten* (met zijn achten). Zie *Mnl. Wdb.* VII, 1037; *Ndl. Wdb.* I, 622.

§ 102. Nog eene andere constructie was in het Mnl. zeer gewoon. Men verbond namelijk, in navolging van het Oudfr., een abs. naamv. van het pers. vnw. met een naamval van het rangtelw., zoodat bijv. *hem derden* de beteekenis kreeg van „terwijl hij de derde was”, dus „met twee anderen”. || *Saul ghinc dare waerd hem derden* (cum duobus viris). *Dus quam soe ten berge saen haer anderen* (cum puero, dus: met hun beiden). *Ic quam ghegaen mi derden toter fonteinen*. Door verwarring van *met hem drien* (met hun drieën) en *hem derden* (terwijl hij de derde was) ontstond weder *met hem derden* en dergelijke. || *Olout bleef met hem sesten doot. Des moet die rechter met hem sevenden getuuch gheven. Ende leyde onse burgher des, so solde hi den vrede beteren of hi soude hem des ofnemen met hem tweleften. Hem onsculdich maken met hem twaleften. Meester F. mit him sesten* (met vijf anderen) *ghewrocht ant huus. Maer sijn volc ontflo hem saen tote hem cc^{sten}* (var. *tote hem cc*). *Du en selste oec niet gheerne wanderen mit dijn derden*. Zie *Tijdschr.* V, 217; II, 192; Huydecoper op *Stoke* I, bl. 502—505; Sn. de Vogel § 57.

Opm. I. Soms tijds staat het rangtelw. in den nominatief en het pron. in

den vereischten datief || *Keye, die hem twintichste quam ghereden. Sy vingen den bastardt hem XIIe. Pieter was hem VIII^{te} ghevanghen. Daer was hij hem XX^{ste} van sinen ghesellen ghestreken met gloyenden yseren.*

Opm. II. Het rangtelwoord kan ook den uitgang *ere, er* aannemen, d. i. „de gen. partitivus van 't pron. pers. (= van hen), oorspronkelijk gebezigd ter aanwijzing van de gezellen, onder wie het subject de zoo- en zooveelste was" (*Tijdschr.* V, 216; vgl. ook II, 193 en *Archief*, III, 199—207). || *Dat Christus hem dertienster sat ende at. Hi es hem derder ten torre ghereden. Hy reedt op de veste hem vierdere. Hi helsese (de twee kinderen) met groten lede ende voer hem derder ter hellen waert. Sennacherib vlo hem tiender te lande waerd. Hannekin de Vlaendonc ghecalengiert van dat hi Boudin Willaertz wiwe soude hebben gheholpen nemen hem twalefstere uut harer buerse 5 $\mathcal{B}$ grooten. M. die doe utetroc hem vierentwintechstre.* Evenzoo in de constructie in § 101 vermeld: *Weder hi woude striden met hem twintichster in elker siden so met min. Dat hi met hem XV^{ster} van jegen die xxx heidine man.*

Opm. III. Ook treft men in de plaats van het pron. pers. eene enkele maal het pron. poss. aan. || *Daer ghi uwer sestiender waert van landsheren* (*Tijdschr.* II, 194). *Dat hi maer sijn thienstere ofte twaelfstere en comme. An my quam een coopman sijn tweedere* (met hun beiden).

Opm. IV. Dat de beteekenis van dezen uitgang *er(e)* later niet meer werd gevoeld, blijkt uit de volgende zinnen, waar de deelingsgenitief reeds door het znw. was aangewezen. || *Dar was haer vader van ridders hem vijfter. Soe dat Walewein hem vierder van ridders daer quam.*

Opm. V. Ook hier kon weder verwarring plaats hebben met de in § 100 vermelde constructie, blijkens: *Die in die lande hem vierder (= si viere) hadden de heerscapie. Die salmen ontsculdegen hem derder (= hem drie) ten heiligen*, waar het subj. of het obj. in den pluralis staat, door verwarring met de synonieme constructie, waarbij het subj. of het obj. in het meervoud stond, gevolgd door het hoofdtelwoord als appositie (*Tijdschr.* V, 216—217).

Opm. VI. In het Oostmnl. komt als synonieme constructie de verbinding van *self* met een ranggetal voor. || *Dan sal de abbet zweren selft tweelfte; selfander, -anderde* (= terwijl hij zelf de andere is), *self derde, vierde, seste, neghende*, enz. Zie *Mnl. Wdb.* VII, 960; Paul, *Wtb.* 481 en Grimm, *Wtb.* X, 424 vlgg.

§ 103. Zeer gewoon is de attributieve constructie, die in het Mnl. bij telwoorden en onbep. voornaamw. gebezigd wordt in de plaats van een gen. part. of de omschrijving met een voorzetsel. Vgl. ofr. *un sien fils; la vostre maisnie*, en voor het Mnl. || *Een sijn jongre. Een sijn camerlinc. Eene de siecste siecheit. Een sijns vader raetsman. Aristoteles seit in een sijn boec. Een u vrient. Tmeeste mirakel inden mensche is een sinen vrient te minnen. De vlienderboom es een de leelicste ende onzienste boom. Eene hare hoeftstat. Achte die starcste ridders. Viere die beste. XL die rijcste ende eer-*

*baerste huyslude Twee de meeste baroene. Een die moeghenste van den lande. Met drien den principaelsten spraken van erterike. XII die vroetste sijn omme hem comen. Enich onse burgher. Hi ende menich sijn ghenoot. Seven de naeste weiden. Onder menege dine andere quaetheit. Een yegelic en hebbe trouwe in gheenen sijnen broeder. Some die vorbaerste van den heren. Som die Fransoysen wilden geven Karele van Brabant die ere. Som sine ridders. Mit some haren dingen. So vil som dat saet neven den weghe. Som die (sommige) boeke doen ons weten ; enz. Ook met achtervoeging van het telw. (lidw.): || *Die wijste waest een die men vant. Die voerbaerste een van buten. Dat lancste dat ic noit sach een. Die beste stat ene van Brabant. Sauls knape een. Mire moeder suster ene. Te sinen vrienden menech enen. Voor den besten een.* De constructie met een gen. part. komt echter ook voor. || *Der vroetster een die men doe vant. Der beste een. Der gode menech enen. Der VII wondere een.* Vgl. voor deze constructie in het Me. *an the bedste ; the cuddeste an ;* zie Grundr. I, 928—929; voor 't Ofr. Sn. de Vogel, § 80; voor het Mhd. Paul § 202.*

§ 104. De zelfst. gebruikte telwoorden benevens de nom. acc. sing. neutr. der onbep. vnw. kunnen geconstrueerd worden met een gen. partitivus; ze staan dan zoowel achter als voor het geregeerde znw. Volgt het telw. of het onbep. vnw., dan wordt het znw. door het lidw. of een pron. voorafgegaan. || *Dese hadde der name twee. Daer gheschieden der mieraclen twee. Der Sibillen x was. Si ne leven der jaer maer acht. Ic sal hem in der jare vive leren de vroescap die ic can. Der jare ellef waerven sevene. — C ende xxx manne. Driehondert vreseliker stiere. Vijf der voete (= 5 voeten). XL dusent volcx. Vele leeds. Vele dinghes. Lettel ouder liede. Deser woorde hoor ic dagelix mennich. Der gode menech enen. Weinich goets. Vele riker poerters. Vele rouweliker swerke liepen over sine ghedachte. Wat sal der talen meer. Meer wijns.* Zie § 160. De attributieve verbinding komt echter evengoed voor. Vgl. Paul § 241; Beitr. XLIV, 345 vlgg.

§ 105. Sometijds treft men een hoofdtelwoord aan, waar wij thans een rangtelwoord zouden bezigen. || *Ten drien jaren keerden si. So dat cort gelevet si, die stervet te sinen hondert jaren. Breect te sticken desen temple, ic salne verwerken in derden daghe* (var. in drien). Vgl. ook *dertiendach, dertienavont* (waarnaast *dertiende*

dach, -avont), *dertienmisse*, *achtedach* (octaaf), *sessedeel*, *tweedeel* (= de helft; gewoonlijk = $\frac{2}{3}$).

Opm. In sommige voorbeelden als *dertiendach* kan ook aan haplogogie worden gedacht.

§ 106. Eindelijk zij bij de hoofdtelwoorden nog gewezen op de geheel van het hedendaagsche taalgebruik afwijkende volgorde in zinnen als. || *De tempel was hooch hondert ellen ende xx. Hondert pont ende xx. Soe leefde c jaer ende vive. XXX jaer ende III was hi bisscop. Dusent twee hondert twintich ende sessen. Daer slouchen siere neghenhondert doot ende tachtich. Seventich jaer ende twee. Dertich ellen diep ende tiene. Neghenviertich hondert jaer tweendertich min. Hi levede hondert jaer een min. Driehondert jaer dertich ende een. Negentich ende negene. Jane hadde hi in dien tide CCC baeljuwe en x ende VIII. Int jaer ons Heren dusentich tweehondert vierewarf twintich ¹⁾ ende seventiene. Zie nog andere voorbeelden bij Van Helten § 380, opm. 4. Het rijm speelt hier een groote rol.*

Opm. I. Voor de tegenwoordige volgorde vgl. || *Ses dusent seshondert sessensestich. Daer gaf god tweendseventich spraken. Drieendetwintich dage. Doe versamenden tenen hope twee hondert ende twintich bisscope.*

Opm. II. *Vier* en *seven* werden beide gebruikt om een kleine of een groote onbepaalde hoeveelheid aan te duiden. || *Of si te hope stoeden ende se alle die duvele loeden, ic waenre niet ontghinghen viere (:)* (= enkelen). *Dies hebben si pinen meer dan viere (in de hel) om den lichame. Alst (eene amourette) iement vremders weet, soo es hire met soo ghemeet, dat hijt vertelt te VII staden. Die beste (wapenen) die ic in seven jaren sach. Een dach (in die gevangenis) dochte hen seven jaer. Zie Mnl. Wdb. VII, 1025; IX, 437 en vgl. voor de bet. van sommige zelfst. gebezigde telw. § 21.*

§ 107. Het telw. *beide* kon, in navolging van het bijw. *al(le)*, onverbogen blijven, wanneer het door een determinatief van het znw. was gescheiden.

Ooc bat hi beede den partiën. Van beide sine voeten voren. Van bede den landen. In bede dien wighen. Met bede haren vuesten. Al die werelt. Van al den broederen. Met al sinen sinnen. Door alle die baroene. Alle die prochiane. Alle die oude letteren. Ook wordt al achter het znw. geplaatst: Met sinen lieden al. Onder dandre al. Zie Mnl. Wdb. I, 314; 765 en vgl. voor den verbogen vorm: Met beiden

¹⁾ Vgl. fr. *quatre-vingt*. Deze omschrijving voor „tachtig” komt in Zuidndl. geschriften voor. Zie *Mnl. Wdb.* IX, 471.

sinen zwaren handen. Serapis datgod met allen den anderen goden.

Opm. Voor de volgorde vgl. het ofr. *ambes les* of *ses mains*; me. *at bothe the worldes endes*; *al a yer*; ohd. *beidu thiū skef*; Diez III, 41; *Grundr.* I, 930 en voor latere ndl. geschriften *Ndl. Wdb.* II, 1536.

§ 108. *Ander* kon onverbogen worden voorafgegaan door het lidw., in den nom. en acc. sing. en plur.; evenzoo in den gen. sing. masc. en neutr., in den gen. en dat. sing. fem. en in den gen. plur. Over de verbinding met *elc* of *malc* zie § 91 opm. II. Opmerkelijk is de verbinding *die ene(n), dene(n)*. . . . *die andere, dandere* waarbij *die een* als pluralis dienst doet (vgl. fr. *les uns*). || *Die ene gingen ter zalen waert entie andere horden ter dore. Die enen coren Alfonsuse van Spaengenlant, die ander coren Ritsaerde. Die ene ontstaken datsi mochten entie andre bluschten den brant.*

Opm. I. Over *een ander* in den zin van *iets anders* zie § 87. Opmerkelijk is het, dat *een andere* nu en dan de beteekenis heeft van *anderen* (eig. eene andere soort van menschen).

Opm. II. In de plaats van het vnw. *ander* kon men in het Mnl. ook het bijw. *anders* bezigen. || *Anders pant* (= een ander pand) *ne mochtē geven. Onze poirters ende anders lude* (= andere lude). *Ons ende anders onsen* (= onzen anderen) *vrienden. Die hertoghe en hoede hem twent jeghen anders eneghe* (= eenige andere) *treken.* Zie *Mnl. Wdb.* I, 413—414.

Opm. III. Met de volgorde *anders enighe* is te vergelijken *anders iet, anders niet, anders ghenoech, anders vele, ander vele, ander engheen, een niet* (= niet een), *lichte niet* (= niet licht), *welc dat* (= dat welc); *selve dat* (= dat selve); *van selfs den steen* (= van denzelfden steen); *uutnemen-de wel* (= wel uitn.) *pulver*; *half mijn goet*; *half ten volke* (tot den halven stam; vgl. eng. *half a pound*); *onser een* (hd. *unser einer*), *sachter vele, beter vele, die vroetste vele* (zie *Mnl. Wdb.* VIII, 1372); *diche genoech* (vrij dikwijls); *weigher ghenouch* (zeer trotsch); *weder al* (al weder; De Bo, 1378); *al dat* (dat alles); *ooc hoe* (hoe ook); *ooc wat* (wat ook); *ooc hoevele* (hoeveel ook); *man negheen* (geen man); *haer negheen* (geen hunner); *niet nochtōe* (toen nog niet); *nu toe!* (toe nu!); *nu swighet* (zwijg nu); enz. Vgl. Diez III, 154.

Opm. IV. Eigenaardig is het gebruik van *ander* in || *Ghi hebse* (de pels) *ghecocht ene ander tripe* (voor een ander, eene lel). *Het mochte mi scaden gaefdisse ene ander hoeren* (een andere, een hoer) *dan mi.*

Deze constructie doet denken aan die van *alius* in het Latijn en ἄλλος in het Grieksch (zie Kühner II, 478; Kühner—Gerth, *Ausführliche Gramm. der Griech. Spr.* II, § 405 anm. I). Ook in andere talen is zij bekend; vgl. eng. *Therefore, as ihu crist is more worthi than othere synful men* (Wyclif). *All these (vices) are portable with other graces weigh'd* (Shakesp.). Zie Murray VII, 229 kol. 3; voor het Fransch en Hoogduitsch Tobler, *Vermischte*

Beiträge III, 68—98; Paul, *Wtb.* 20 b; Grimm i. v. *ander* 4). In het Mnl. voorbeeld wil dus „ander” zeggen, dat de „tripe” of „de hoer” een ander soort wezen is, dan de persoon, waarvan sprake is. De bedoeling van den zin is derhalve: Gij hebt de pels niet voor mij, maar voor een „tripe”, een heel ander wezen, gekocht. Vgl. nog *Dram. Poëzie*, bl. 524; *Con. Summe*, bl. 505; *N. Doct.* bl. 309; *Mar. Leg.* I, 319: *Ondersoken oft een mensche waer oft een ander gheest*; II, 145: *Een Jodinne mit anderen kersten kijnderen*; *Sp. d. Sp.* 2382: *Dus leven si (vracke) recht teghen nature, des gheene andere beesten plien.*

§ 109. Het telw. *al* (neutr. *allet* naast *al* in oostmnl.) werd, als substantief gebezigd, verbogen volgens de sterke declinatie. Toch komt herhaalde malen naast *si*, *wi alle* de uit den datief in den accusatief en vandaar in den nom. doorgedrongen vorm *si*, *wi allen* voor. Zelfs vindt men nu en dan zonder voorafgaand pron. pers. *allen*.

Opm. Het begrip *alles* kan ook worden uitgedrukt door *allene*. || *Allene datwi niet en begheren dats onse* (vertaling van *omnia possidemus quocumque non cupimus*; de var. heeft: *alle dinc die wi*, enz.). Zie hierover en over de bet. *alles gelijkelijk*, *alles zonder uitzondering*, *geheel en al*, de aant. in *Stroph. Ged.* bl. 162 en *Tijdschr.* XVII, 73 vlgg.

§ 110. Bij *elc* (*elke*) kan het werkw. in het meerv. staan; volgen twee door *ende* verbonden werkwoorden, dan kan het eene in het enkelv. en het andere in het meerv. voorkomen. || *Elc ontwonden hare baniere. Elc, dier waren, droefden te meer. Elc cochte spise ende gereidense. Elc hadde wonder als hijt vernam ende wisten dat van Gode quam. Elke van desen tveen* (Rome en Cartago) *deden pine omme hovet vander werelt tsine. Gelden, die elc van hen ontfangen willen.* Let ook op constructies als: *Also moet elc hem selven dwaen, eer si ter oversten spisen gaen. Duvelen die haren meester brachten mare hoe si hare besichede elc hadde gedaen. Ghene beesten elc hem ververde* (§ 206). Zie over de verbinding met *ander* § 97 f.

Opm. I. In den vorm *elx*, *elcs* moet men, vooral in latere geschriften, meermalen een als nom. acc. gebruikten genitief zien (vgl. *des*, *wes*, *billics*, *alles*, *els*, *anders*, *eens*, die ook als nom. acc. voorkomen); zie § 61 opm. I; § 166 opm. II.

Opm. II. Voor het gebruik van *elc* in het meervoud zie § 92 opm.

§ 111. Het onbep. telw. *menich* heeft bijv. gebruikt in verbinding met stofnamen en abstracte znw. de beteekenis van *verscheidene*,

veel. || *Daer so mocht men sien wassen menich cruut. Sy crighen menighen hat. Menech armoede sal hi dogen. Ic doge so menich hertenwee. In menighentide* (in langen tijd). In dezen zin van *verscheidene* komt het ook in het meervoud voor: *Meneghe scaren. Dese miracle ende menege mede* (nog vele andere). *Met harde menegen gewaden.*

Met *een* verbonden kunnen beide deelen verbogen worden of alleen het laatste, in welk geval *menich een* als eene eenheid wordt opgevat. Opmerkelijk is het, dat *menich een* in het Mnl. ook bijv. gebruikt wordt (vgl. *somich een*; eng. *many a*). || *Dat huus daer in lach specie menech ene. Eene eylant dat elpendier hevet menech een ende menegen precieusen steen.* Soms tijds met tusschen beide deelen geplaatst substantief. || *Daer was menege sierheit ene* (allerlei versieringen). Ook in den zin van *velen* komt *menich ene* voor bij een meerv. znw. || *Een cruce verchiert met goude ende met stenen diere ende edel menech eenen* (:). *Nappen van precieusen steenen sachmer menech enen* (:).

Opm. I. Soms is het niet uit te maken of men met het bijv. dan wel met het zelfst. gebruik te doen heeft. || *Upter groter zeuscher vloede wandelen liede menech een*, waar *liede* ook kan zijn de gen. plur., afhangende van het zelfst. gebruikte *menech een*. Zie Van Helten § 373; *Mnl. Wdb.* IV, 1397.

Opm. II. Van *menich* komen ook trappen van vergelijking voor; *Mnl. Wdb.* IV, 1396.

§ 112. Zelfstandig gebruikt kon *menich* voörafgegaan worden door het lidw. van bep.: *die menighe* (*die menich*), waarbij het wkw. zoowel in het enkelv. als in het meerv. kan staan. || *Ach wat quader ganc gaet die menighe mit siender oghen. Lieghen brencet den menighen in scaden. Die menighe hevet wisen moet, die nochtan dommelike doet. Dat die menege dicke becochten. Alsoo die menighe dat glosieren.*

§ 113. *Som* kan evenals *menich* door het lidw. van bepaaldheid worden voorafgegaan. || *Hier omme mindene die some. Oock wast verlies metten zommen. Des zevends daegs ghingen si die somme.* Het wordt zelfst. en bijv. gebruikt en kan in het enkel- en meervoud onverbogen blijven. || *Some kardinal. Some dichters.* — *Ghef daer du wilt, eist som eist al. Hoe si alle ende niet som vor ene maecht stonden so stom. Uwer som staen alsoo stijff als of hem een staeck in horen rugghe stake. Somliede wanen van hem, dat hi starf van rowwen.*

Opm. Ook *som(m)ich* kan, evenals *menich*, door het lidw. van onbepaaldheid gevolgd en door dat van bepaaldheid voorafgegaan worden. || *Al na doot bleef cleen ende groot, dan somich een* (deze of gene) *die ontscoot. Van andren stenen somech enen vintmen lichte in andren boeken. Hi vant bevaen metter ledichede de somighe, daer hi dus toe seide : gaet werken.* Zie verder § 103. Evenzoo *somelijc, -like*. || *Doen spraken somelike die Hunen* (*Mnl. Wdb.* VII, 1518).

§ 114. *Sulc (selc)* komt zelfst. en bijv. in het enkelv. voor in den zin van *menig* (vgl. ofr. *tel*), of *de een of ander*; in het meerv. in dien van *sommige(n)*. || *Daer wort sulc wijs ghesconden sod. Sulke is goet ende sulke is quaet. Sulke sijn daer so ongediede, dat si bloet drinken ende eten liede.* Vgl. *sulc stont, sulctijt, sulcwile*, meermalen.

Opm. Ook hier kan, evenals bij *menech* en *sommich*, het lidw. van bepaaldheid voorafgaan. || *Nochtan die sulke* (sommigen) *die hier sijn, soudent mi . . . gherne roven uwer hulden. Ic sach bi vrou Johannen tiden den selken op hoghe perden riden, die na haer doot metten cledren in de modre sat. Die somege* (sommigen) *gingen sien na haer peerde, die selke* (anderen) *vielen op die eerde.* Vgl. *Mnl. Wdb.* II, 179; VII, 2419.

§ 115. Opmerking verdient nog, dat in het Mnl. *littel (luttel)* *goet (goets)* voorkomt in den zin van *heel weinig* en zoowel substantive als adverbiaal (vgl. *vele*, adverbiaal = in groote mate) gebruikt wordt; *negheen goet* komt voor met de bet. *niets* en *littel (luttel) ieman(t)* of *luttel goet iemant* met die van *bijna niemand*. Vgl. *Mnl. Wdb.* IV, 908 en *Alex.* bl. 407—408.

BIJWOORD

§ 116. Naast een bijw. op *e*, *like* (*lic*, *liken*) of minder gewoon op *kine*, kon men in het Mnl. gebruiken *alse* gevolgd door het lidw. (gewoonlijk dat van bepaaldheid) met een zelfstandig gebezigd adjectief. Zoo is *alse die vroede* in beteekenis gelijk aan *vroedelike*; vgl. verder *alse die fiere* = *fierlike*; *alse die milde* = *mildelike*; *als die coene* = *coenlike*; *als een domme* = *dommelike*; *alse een snelle* = *snellike*, enz.; zie *Mnl. Wdb.* I, 363.

Hiernaast kwamen bijw. op *wise* of *gewise* voor, zooals *cruusgewise*, *cruuswijs*, eig. *in des crucen ghewise* (vgl. *in gees gewise*; *ridders gewise*; *viantes gewise*; *pelgrims gewise*; waar *gewise* nog znw. is); *amptmansgewijse*, enz. (vgl. *Mnl. Wdb.* II, 1921; *Ndl. Wdb.* IV, 2095), welke bijw. uitdr. te vergelijken zijn met *in heimeliken-*, *soeten-*, *lieven scijn* = *heimelike*, *soetelike*, *lievelike*.

§ 117. Geen bijv. naamw. maar bijwoorden ziet men in vormen op *like* in verbinding met *sijn*, *wesen*, *werden*, *bliven* en *scinen*. || *Wonderlike es sijn doen. Dijn ziel es doch ewelike ende dijn lichaem es sterfelike. Die eerste maniere is onsprekelike. Al en es sie* (die stad) *niet so jammerlike als donderste, si es gruelike. Dat die wonden ongheneselicke souden bliven.* Ook (on)gelike, (on)gewone en geware komen in verbinding met bovengenoemde werkw. als adverbia voor. Zie Van Helten § 319; *Vondel's Taal* § 236; *Limb. Serm.* § 150; *Wilmanns III* § 345.

§ 118. Niet altijd is met zekerheid te beslissen of we met een bijw. of een bijv. naamw. te doen hebben, vooral wanneer de acc. neutr. van het adj. gebruikt wordt als adverbium, en nog meer, als de adverbiale uitgang *e* is geapocopeerd. || *Recht doe men dese stat gewonnen hadden. Recht in dese selve sprake* naast *Rechte opten Paeschedach. Ghi seles hebben groot gewin, dat ghi mi dus lieve hebt gedaen. Symonye daer Lucifer ende sine pertye herde lief an hadde gedaen.* Hier kan wegens de bijw. *dus* en *herde* niet anders

dan aan een bijw. worden gedacht. Eveneens treffen we het bijw. aan in. || *Alsoe lief hat mi een wilt Sas oft een Vriese bescreven. Een edel dinc eist so wat dinghen so gheschiet, ontfaen in sulkere gebare, alsoe oft hem lief (var. lieve) comen ware (vgl. hiernaast enen like, enen evene comen, iemand te pas komen, en vooral wellecome). Zoo ook in mi es, doet of wert ange, bange, lieve (lief), lede, (on)sachte soete, sware, vremde, selsiene, wonderlike; mi gheschiet evele, (so) leede, enz. In enen lieve, lede, sere, sware doen kan aan een znw. gedacht worden, tenzij een bijw. van graad voorafgaat. Zie *Mnl. Wdb.* IV, 231; 575; *Beiträge*, XXX, 342; *Delbrück, Synt.* III § 7; *Wilmanns* III § 345, 4.*

§ 119. Afzonderlijke vermelding verdient het telw. *een*, welks acc. als bijw. gebezigd wordt in den zin van *eens* in de uitdr. *een voor al, emmereen, nemmereen* (nooit); zie *Tijdschr.* IV, 224 en *Mnl. Wdb.* II, 536.

Verder valt aangaande de bijwoorden van tijd op te merken dat *emmer, emmermere, nemmer, nemmermere* en *nemmermee* ook de beteekenis hebben van *volstrekt, volstrekt niet*. || *Hi wilde emmer te striden wesen. Des quaets menschen raet . . en sal men emmer volghen niet* (volstrekt niet, vooral niet). *Men vintse* (de mieren) *anders nemmermee niewer* (volstrekt nergens anders).

Opm. Samenstellingen van bijwoorden met *mere* komen veel in het *Mnl.* voor, ter aanduiding van den tijd, die op den door het bijw. genoemden volgt, tegenover die op *ere, eer*; terwijl bijv. *hedenmeer* van een toekomstend oogenblik wordt gebruikt, ziet *hedeneer* op het verledene (= *daar straks*). Vgl. verder *tavontmeer, vortmeer, numeer* (hd. *nunmehr*), *vortanemeer, vortwaertmeer, jaerlanctmeer, saermeer, sidemeer, sintemeer*, enz.; *Mnl. Wdb.* IV, 1299; 2572.

§ 120. Ook het bijw. *alles, als*, eig. genitivus van het zelfst. vnw. *al*, komt in den zin van *geheel en al* (vgl. fr. *du tout*) als versterkend bijwoord voor, vooral in de verbinding *als ende als*, *geheel en al*, ten eenen male; *niet als, als niet*, volstrekt niet. Vgl. *Mnl. Wdb.* I, 359; *Ndl. Wdb.* II, 238 en onze uitdr. *veels te veel, als te goed, als te mooi* en dergelijke. Zie § 151 opm. IV.

§ 121. Het bijw. *ooit* had naast de bet. *te eeniger tijd* in het verledene of in de toekomst ook die van „*steeds, altijd*, gezegd van het

verledene en zoowel gebruikt voor onafgebroken voortdurende werkingen, als van dezulke, die plaats hebben, wanneer de gelegenheid zich voordoet" (*Mnl. Wdb.* V, 1599).

Nie en *nooit* komen ook voor in de bet. *in geen en deele, volstrekt niet* (vgl. eng. *never* en bij ons „dat is *nooit* waar”) en *nooit een* in die van *volstrekt niemand, geen enkele* (eng. *never a one*); syn. van *nieman, niet beghene* (*Mnl. Wdb.* I, 697). Verder bezigde het Mnl. als bijw. *iet* (soms, wellicht), *ietoe, ietoe waert, intoewaert* (nu, reeds), *anders* (daarna, voort), *onderenich* (dadelijk); *varent* (verleden jaar) = *verjare, varejare*; *allene* (eenerlei, voortdurend, geheel en al, van zelf; *Tijdschr.* XVII, 7)3; *vele* (in grooten getale); *al, alle* (te gader, te zamen; *Mnl. Wdb.* I, 323); *wattan, wan* (*wane, waen*) = *welaan, kom aan, waarom niet*; ook als uitroep van verwondering of verbazing; zie § 288 opm. II; *Tijdschr.* IV, 225 en vgl. mhd. *wan* (*wande ne, wanne*).

Het voegw. bijw. *ooc* heeft behalve de augmentatieve beteekenis ook die van *aan den anderen kant, daarentegen, echter* (zie § 304; *Mnl. Wdb.* V, 1605—1606; *Alex.* bl. 490 en *Proza-Reyn.* bl. 165).

Opm. I. Voor de buiging van het adverbium in zinnen als *gi sijt van harden plompe verstande; met willen uutmennenden heet* vgl. § 98.

Opm. II. Zelden komt een bijw. voor in de functie van een bijv. naamw. || *Beter een na nabuer dan een veer vrient. Haerder behender bedrieghinghe. Selden wile(n). Hoe die* (sueticheit) *corter ende seldenre is. Dicke wilen* (vgl. ofr. *soventes fois*; me. *ofte tymes*; *selden tyme*). Vgl. het 17de-eeuwsche *nabij*, dat vrij dikwijls als attributief bnw. gebezigd werd. Zie *Mnl. Wdb.* IV, 2046; *Nal. Wdb.* IX, 1309; 1402; Paul, *Prinz.* 367—368; *Nederlandse Taal* § 157, 2 opm. 4.

§ 122. Een adverb. datief als ons *pinksteren, paschen, vaak* (uit *vake, vaken*) en *wijlen* (ohd. *hwilom*) of voorafgegaan door een voorzetsel, zooals *met lusten*, vinden we in het bijw. *wondern(e)* (ouds. *wundron* naast *te wundron*); *troepmale* (troepsgewijze), *tide* (intijds). Een dat. sing. is ook het bijw. *morgen(e)* (ohd. *morgane*). Zie verder § 191.

§ 123. De dienst der adverbia en adverbiale bepalingen is in 't Mnl. vrijwel dezelfde als thans. Ze worden ook gebruikt:

I. Tot versterking van het aspect der aoristische praesentia, perfecti en *ge* of *ver-*composita. || *Dat verhoort tehant Macedo; hi was der orloghen wel vro.* — *Mettien heefti orlof ghenomen ende es te sinen*

lieden comen. Ende mijn her Heinrijc gegreep doe sijn ors. Dat versach daer Philotas. Doe antwoorden si alle sciere. Elc doe enen hout nam. Zie § 244.

II. In den imperatief om aan te duiden, dat de handeling terstond moet geschieden. || *Ic vare voren, nu volghet mi! Vaer vollec henen ure verde. Hi seide: Hout hier desen pant.*

III. Als versierende omschrijving van de belangrijkste epische handelingen. Ze kunnen a) versverbindend zijn en staan dan aan 't begin of aan 't einde van het vers; b) versscheidend in 't rijm.

a) *Aldus in deser selver maniere | keerden uten carkre sciere | die ridders. Der Walewein hi wert mettien | verwoet. Hi (het hert) liep neder doe alte hant | in ene broec. Hi nam die joncfrouwe achemant | ende ledese met hem sonder ghel uut | al liselike ten carkere uut.*
 b) *Hi ginc danen metter spoet | tote minen her Walewein ghinc hi thant | daer hine in die camere vant. Die felle ridder wart op mettien | ende bescreet sijn ors na dien | sijn sweert trac hi sonder beden ¹⁾.*

Opm. Over den invloed van den bijw. aanloop op de plaats van het subject en den zinsbouw in poëzie zie de onderzoekingen van G. S. Overdiep in *Tijdschrift XXXV*, 107 vlgg.

---

¹⁾ Zie Overdiep, bl. 41 vlgg.; 47 vlgg en 57 vlgg.; Sn. de Vogel, § 311.

VOORZETSEL

§ 124. De meeste voorzetsels kunnen in het Mnl. zoowel den datief als den accusatief regeeren. Enkele komen ook met den genitief voor, doch bijna uitsluitend van een pron. dem. of een bijw. genitief (vgl. Wilmanns III, § 333, 10), zooals *bi* in *bi des* (daardoor); *binnen* (*binnen lants, binnen huses, binnen jaers*); *buten* (*buten crijts, buten dakes, buten huses*); *eer* (vgl. ons *eerdaags*); *dore* (in *dore das, -des, -dies*); *na des*; *onder des*; *omme des*; *overmits des*; (vgl. mhd. (*ver*)*mittels* met gen.); *alse hi es sonder sijns liefs*; *waerstu sonder des habijts in enighen strijt bevaen*; *van of vore diesmaels*; *te* (in *tes = te des*; *te wets (weddes) setten*); *tote des, tot des anderen da-ges, morgens*. Voor de 17de eeuw vgl. *Vondel's Taal I*, § 158.

Opm. Over het gebruik van een gen. na *gegen* en *sonder* zie *Mnl. Wdb.* III, 1021; IV, 1585; VII, 1544; voor *tes papen* en dergelijke vgl. § 211 opm. III.

§ 125. Resten van een instrumentalis na een voorzetsel vindt men in *bidî, bedi(e)* (got. *bithê*), daarom; *voor die*, daarom; *om dy*, daarom; *twi (tewi)*, waarom (got. *hvê*); *al met alle, albedalle*, geheel en al (mhd. *metalle, betalle*; ohd. *mit allo*); (*niet*) *met alle*, in 't geheel (niets); misschien in *te hoveden* (aan het hoofdeind), ags. *aet haefdum* (zie *Tijdschr.* II, 287; IV, 235, maar ook *Idg. Forsch.* XX, 163 vlgg., waar aan analogie met *ten voeten* wordt gedacht). Zie Franck § 217 en Wilmanns III § 332.

§ 126. Enkele voorzetsels komen bijna uitsluitend met één naamval voor, zooals *beneden, bi, binnen, buten, met, te, ute, van*, die in den regel door een datief worden gevolgd; *onder, over* en *gegen*, die zelden den datief regeeren, terwijl *dore, naer, sonder, vermits, omme, op*, gewoonlijk met den accusatief verbonden werden¹⁾.

§ 127. Het Mnl. kende verschillende voorzetsels, die thans niet

¹⁾ Zie *Tijdschr.* VII, 58; XXV, 237; *Proza-Reyn.* bl. 189; voor den *Reinaert* J. W. Muller in *Crit. Comm.* bl. 84—87 en vgl. verder Paul, *Gr.* IV, § 278 vlgg.; Wilmanns III, § 325 vlgg.; Sn. de Vogel, § 377 vlgg.; J. Jacobs in de *Versl. en Mededeelingen der Vl. Acad.* Oct. 1922.

meer in gebruik zijn als: *af* (van, met den 3^{den} nv.); *al* (langs, door, met den 3^{den} en 4^{den} nv.; vgl. ofr. *to(u)t*; De Bo, 45); *ane* (zonder, met den 4^{den} nv.; vgl. hd. *ohne*); *bachten* (achter, met den 3^{den} of 4^{den} nv.), syn. van *bachter* (met den 3^{den} nv.); *banderside*; (*be*)oost-half; *bewest*; (*be*)desside (aan deze zijde van, met den 2^{den} of 3^{den} nv.); *begonside* (3); *bet* (met; alleen in geschriften van de zuidoostelijke grenzen en in de uitdr. *albed-alle, niet bed alle* (niemendal); *bin* (binnen, 3); *bute, buut* (buiten, 3); *contrarie* (tegen, in strijd met, 4); *dwers* (dwars over, — door, 3); *dorentore* (doorheen, gedurende, 4); *eer* (voor, 3 en 4); *egen* (jegens; thans nog in 't Westvl.); *en* (in, op, 3 en 4); *entegen* (tegen, meestal in hd. gekleurde stukken, 3 en 4); *gegen* (jegens); *hent* (-tot, -te), tot, 3); (*ge*)hende nabij, 3); *inmiddes* (*inmits*), *inmidden* (midden in; vgl. hd. *inmitten*; ofr. *enmi*; 3 en 4); *intusschen* (3); *jegen* (tegen, 2?, 3, 4) naast *tegegen, tejegeen, tjegen, tsegen*; (*ge*)manc (onder, tusschen, te zamen met, 3 en 4); *metgader(s)* (met, 3 en 4); *mits* (door, door middel van vgl. fr. *moyennant*), tengevolge van, 3); *naerst* (vlak bij, 3); *nalinc* (dicht bij, 3); *neder* (beneden, onder, in de *Limb. Serm.*, 3 en 4); *neffen(s)* (naast, 3 en 4 = *neven(s)*); *noorthalf* (3); *ob* in de uitdr. *ob ander side* naast *of ander* (— *ene*) *side* (aan den anderen kant ¹); *of* (van, uit; alleen in Friesche streken, en thans nog in West-Vlaanderen; zie De Bo, 24); (*al*)omme ende omme (4); *ommelanc* (overall langs of door, 3 en 4); *ondanc* (ondanks, 3 en 4); *ont* (tot aan, tot, 3); *onthier ende* (tot aan, 4); *overdwers* (in de breedte van(?), tegenover, 2); *overlanges* (langs, 3 en 4); *overmits* (door, door middel van, om, wegens, 3 en 4); *schegeen* (*Limb. tegen*, 3 en 4); *seder, sider* (sedert, 3 en 4); *sichtent, sindert, sints* (sinds, 3); (*al*)sonder (behalve); *spijs* (16^e eeuw, 4); *tenden* (aan het einde van, 3; De Bo, 1142); *te volleest*, ten behoeve van, 3 (Oostmnl.); *tort* (trots); *te hulpen, tulpen*, in 't belang van, voor, 3 (Westvl.); *uten, uter* (uit, hd. *auszer*, 3); *vermits* (ten gevolge van; door middel van, 4); *weder* (tegen, van, vooral in *copen weder*, koopen van, 3 (zelden) en 4); *wes* (tot, 4 in oostmnl.); *sem* (bij), in aanroepingen en bezwingingen zooals *sem mijn leven*, syn. van *selp*, als in *selp u ere* (zie *Mnl. Wdb.* VII, 964; *Wilmanns II*, § 476, 4 ²).

¹) Zie *Taalk. Bijdr.* I, 201; *Tijdschr.* II, 75—77; *Mnl. Wdb.* V, 1; 28; Franck § 94 anm. 1 en Nachträge.

²) De vormen *bachter, bet, bin, bute, buter, ob, uten, uter* zijn door verbinding met volgende pron. vormen of door sandhi, enz. ontstaan, en zijn dus geen zelfstandige vormen; zie Franck, *Mnl. Gr.* § 114, 10; *Inclination*, bl. 29.

Opm. I. Verbindingen als *besiden, tenden, inmidden, overmits* zijn nog geen voorzetsels, zoolang ze de nominale constructie behouden, zooals: *besiden weges* (nog in de 17de eeuw: *bezijden 's weeghs*), ter zijde van den weg; *tenden levens, rades*; *in midden van desen paradise*; *overmits des overdenkens der groter lelicheit der scanden*; *te volleeste der betalingen deser sommen*. Eerst wanneer deze constructie is verbleekt en de verbinding eene eenheid is geworden, gaan ze over in de categorie der voorzetsels: *Dese wech die hier besiden den bosche gaet. Tenden sijn spere*, op de punt zijner lans. *Inmidden den paradise. Inmidden die stat. Overmits Gods genade. Over dese side den Rijn* (vgl. eng. *inside the circle*; *outside the town*; *to be beside one self*; *on this side the river*; hd. *diesseits den Alpen* (Lessing); *diesseit dem Jordan* (Luther). Vgl. nog in Zuidndl. dial. *van weerzijden zijn kop*; *tenden zijnen langen hals*; *te midden eene toegestroomde bende aanschouwers*; *te midden den springlevenden groei en den bloei der dingen*; ndl. *teneinde raad*; *bezijden de waarheid*. Zie § 131.

Opm. II. In een zin als: *Het mach met dij algader leven sonder ic. Doe was daer niemen sonder die das, hine hadde te claghene. Man, diemen daer alle slouch inden dan sonder eenen*, hebben we niet met het voorzetsel, doch met het voegw. te doen, waarbij de naamval van het volgende woord van het ww. afhangt. Vgl. *behalve* en *buiten* (hd. *auszer*; *ohne*; fr. *outré*) en zie *Ndl. Wdb.* II, 1462; 1802; *Noord en Zuid*, IV, 133; X, 122; Den Hertog II § 108; *Mnl. Wdb.* VII, 1546. Dat er in de Middeleeuwen ook reeds verwarring bestond bewijst: *Doen lieten si den zieken daer ende ontghingen hem alle naer, sonder alleene den genen dan die niet gelovede den man*, waar we zouden verwachten *sonder alleene, die gene*, etc.

Opm. III. Ook *behalve(n)* komt in het Mnl. als voorzetsel voor. || *Die niemare die nimen el behalven hare doe en hadde vernomen*. Voor de 17de eeuw vgl. *Vondel's Taal I* § 158. Syn. was *anders dan* || *Hi versloech al dat volc anders dan 400 jongelingen, die ontreden*.

Opm. IV. Eene constructie als „een bengel van een jongen” (hd. *ein Teufel von einem Weibe*; fr. *c'est un diable d'homme*; eng. *a devil of a fellow*¹⁾) is in het Mnl. ook aangetroffen. || *Die mort van Vredegonde* (dat schandbrok van een Vredegonde) *visierde nauwe ende sochte hoe soe haers willen vulquame. Hi sal hebben ripe guede mannen van clercken ende van moniken bi hem. Een leeuwe van een man. Wat leckerder druyt van eenen manne*.

§ 128. Ook komen twee voorzetsels voor één znw. te staan (vgl. *van onder de tafel*; hd. *ein Buch mit ohne Linien*) || *Hi trac van ane sine side sijn goede swert. Als si van uter wustinen quam. Van in beiden siden. Van over mere. Van upter Dunouwe. Van op die Mase. Van onder die borst. Van over Rijn. Van op de litsen. Van voor ha-*

¹⁾ Zie *Spreekwdb.* n°. 923; *Taal en Letteren IX*, 313; Van Wijk, § 9; Den Hertog, *Pract.-Spraak.* I, § 34, 7 opm.; Wilmanns III, § 285, 5 anm. 2; *Germ.-Rom. Monatschr.* IV, 411; *Mnl. Wdb.* VIII, 1232; Paul, *Gr.* IV, § 241.

ren oghen. Van voor onse ogen. Van op den irsten dach. Van in des-side der zee. Inmidden in die erde. Van in oriënten tot in occidenten. Van opten Rijn. Van vore Ypere. Tote in die stede. Thent (= te hent) naast tent ter tijt, tent aen, -in, -op, -tot; teneven (verbonden met daer, aldaer, alhier). Want (went)aen, -te, -op (tot aan). Weder tegen (verbonden met daer), enz. Vgl. ook de werkwoorden samengesteld met ommebe, als ommebedecken, ommebegraven, ommebecin-gelen, enz. Voor het gebruik van om(me) te zie § 281.

§ 129. Dikwijls wordt een voorzetsel, wanneer dit op twee door het voegw. *ende* verbonden znw. betrekking heeft, herhaald. Voor-al geschiedt dit, wanneer van twee adjectieven, behoorende bij één znw., het tweede achter dat znw. staat; dat laatste adjectief wordt dan ook door het voorzetsel voorafgegaan. || *Sonder slach ende sonder stoot; schone van plumen ende van vloghele; met eren ende met groter werde; met Noë ende met siere pertien; bi seuwe ende bi lande (vgl. te land en ter zee); te borne ende te brode (op water en brood); aen vare ende aen velde sijn; met rade ende met crafte (met list en geweld); van stouten lieden ende van wisen; in sconen worden ende in slichten; met stouten wige ende met fellen; met vasten torren ende met hoghen; zie Jonckbloet, *Mnl. Epische Versb.* 157—159 en vgl. § 137.*

§ 130. Naast de constructie met het voorzetsel kon ook het daar-bij behoorende bijwoord gebruikt worden, gewoonlijk zonder eenig verschil van beteekenis. || *Alle doget was hem ane. Dus was hi hem altoes ane. Doe si quamen der rootsen ane. Dit was een sere stout man, haddi dbisdoem wel hem an. Nu es die maget des rouwen ave. Alle ste-den die den hemel sijn beneden. Die somier liep haer besiden. Doe leed-de hi tfolc den berghe bi. Recht ere valdore bi. Zoo ook enen bicomem, biliggen, biriden, biwesen, biwonen. Emmer blivic u beneven. Dlant dat hem lach beneven. Enen jegen sijn. Ic bens hem mede (ik ben het met hem eens). En hadden God geweest niet mede, hine had niet mogen wederstaen. Enen mede volgen (hem vergezellen). Daers Ca-ribdis ende Scilla in die zee, den lande na. Een ander broeder was ster-vens naer. Elc woude sijns wesen even naer. Dat huus stont der por-ten naer. De hertoge sat der vrouwen naest. Des sijn om (verbeuren). Hoe sine ghebrochten des levens van (voor het gewone ave). Si sagen met witten vele volcs gecleet singende den sant omtrent. Si dede den*

coninc haer comen vore. Der ynnigher sielen, wies minne overmits veel voorledenre verweckynghe der mynnen seer gewassen is. Dat hi sijns sins werdt sonder. Dat hi siere stercheden quite ende sonder wesen soude. Dus wert hi van den bene sonder. Hope ende troost dies benic van. Vgl. ook moederene (zonder moeder; mhd. muotarseine). Zie Paul, Gr. IV § 292.

Opm. Met zekerheid is hier niet altijd te beslissen of we met een voorzetsel dan wel met een bijw. te doen hebben (zie *Taal en Letteren* II, 322; III, 97; Van Wijk § 95; Den Hertog III, § 120). Alleen wanneer het bijw. in vorm verschilt van het voorzetsel, zooals *ave, oppe, inne, ute, overe, mede, toe* naast *van, op, in, uut, over, met* en *tot(e)* is het waarschijnlijk, dat we met een adverbium te doen hebben, doch geheele zekerheid hebben we ook dan niet, daar bijv. *oppe* ook als voorz. en *met* als bijw. voorkomt.

§ 131. Naast de in § 127 genoemde voorzetsels zijn er nog tal van deelwoorden en voorzetselbepalingen, die den dienst van voorzetsel kunnen vervullen; de deelwoorden, die oorspronkelijk met het znw. een casus absolutus vormden, namen later door hunne plaats vóór het znw. het karakter van een voorzetsel aan. Zie *Tijdschr.* II, 196 vlgg.; V, 213—215; § 201; Wilmanns II § 444, 2; Brugmann § 589; Diez III, 188; Sn. de Vogel § 285; § 411. || *Behouden* (behalve, zonder) *de vriendscap van den heere so zal ic zelden vruechden plien. Behouden vare* (vgl. fr. *sauf*). *Durende* (hd. *während*; fr. *durant*; eng. *during*) *den tijt, dat men besich wesen sal. Hanghende* (fr. *pendant*; eng. *hanging*) *die voorghaende dissentiën. Poinnten nopende* (vgl. fr. *touchant*) *den staet van der heiligher kercke. Kueren nopens den tax*; ook *aennopende* komt in denzelfden zin voor. *Saken roerende* (vgl. fr. *concernant*) *der settinge. In saken roerende* (aangaande, fr. *touchant*) *maelscade. Aengesien yghelix brief ende betooch. Volgende* (fr. *suivant*) *desen rade. Ook aendienende* (nopens), *aengaende, achtervolgende* (volgens, overeenkomstig met); *ommegeaens* (rondom); *utegedaen, utegenoomt, utegeseit, utegenomen* (fr. *hormis*; ofr. *horspris*), *utegeset, utegescreven, utegesceiden* (uitgezonderd, uitgenomen; vgl. mlat. *excepto* (fr. *excepté*) nemen het karakter van een voorzetsel aan. *Niet jeghenstaende haer clachte*; *niet wederstaende de loyen* (vgl. fr. *nonobstant*). — *bij tijden Hertoge Karel*; *ten overlijden Hertoge Karel*¹⁾; *uter name*

¹⁾ Van Helten § 191 opm. 2.

van ; *in despite van* ; *na de ghelande van* ; *na den beloope van* ; *na avenant* ; *na luyt* (naar luid van; vgl. hd. *laut*) ; *omme toccusoen van* ; *om — wille* ; *te ondanc* (tegen den zin van); *te behoef* (*boef*, *bouf*) *van* ; *van — halven* ; *van — wegen* ; vgl. ook *ondanx* (*ondan-kes*), waarnaast de acc. *ondanc* eveneens als praepositie voorkomt (*Mnl. Wdb.* V, 302 en vgl. fr. *malgré*) ; *spijts* (16e eeuw); *orsake* (in *Publ. Limb.*), ter oorzake van; *in orconde* (ook alleen *orconde*¹⁾ met den gen. of *in orcontscape* (met den datief).

§ 132. Onjuiste betrekkingen als in *Van den* (voor *der*) *flueringen up den waenthuus te stoppene. Met haren reinen blude te sturtene. De brant te helpene utene. Tegen den conincx comste. Van den* (voor *der*) *nachtmerrien vanden. Van die* (voor *der*) *ootmoedigher toecoomst ende vandinge* komen vooral in rekeningen tallooze malen voor. Vgl. § 98; § 162 opm I; § 171 opm. III en § 192.

---

¹⁾ Voor het ontstaan dezer praepositie zie *Mnl. Wdb.* V, 1976—1977 en vgl. fr. *témoin*.

ADJECTIEF

§ 133. Hoewel in het Mnl. oorspronkelijk het adjectief, wanneer dit alleen stond of voorafgegaan werd door *een* of *(ne)geen*, *(e(n)-geen)*, sterk werd verbogen, worden meermalen, vooral in later tijd, na deze woorden sporen van de zwakke verbuiging aangetroffen: *goede wijn* ; *grote volc* ; *een oude man* ; *een heilighe biscop*.

Ook de vorm zonder uitgang, die thuis hoorde in den nom. sing. masc. en fem. en in den nom. en acc. plur. neutr., dringt nu en dan door in andere naamvallen.

Voor een eigennaam volgt het alleen staande adjectief de zwakke buiging: *vette Florens* ; *groote Constantijn* ; *jonghe Dideric* ; *kaluwe Karel*.

§ 134. Werd het adjectief voorafgegaan door het lidw. van bepaaldheid of door een pronomen, dan bezigde men een mengsel van sterke en zwakke buiging, daar reeds vroeg de pronominale suffixen, behalve in den nom. sing. masc., den nom. en acc. sing. neutr. en ten deele in den gen. sing. masc. en neutr., de oorspronkelijke hadden vervangen.

Opm. I. De *r* van den gen. en dat. sing. fem. en die van den gen. plur. werd, vooral in de 15de eeuw, herhaalde malen geapocopeerd: *der kerstenlike kerke* ; *der onnosele kinder* ; *van der dornine crone*.

Opm. II. Apocope van den uitgang neemt men ook waar bij *ele*, *ene*, *ere*, waar de *e* zeer dikwijls afvalt, en bij — *enen*, dat na syncope van de *e* als *en* (uit *enn*) verschijnt: *in enen iseren berch*. Zie Van Helten § 299 *d*; 300 *c*; 310; *Limb. Serm.* § 151; *Tijdschr.* XII, 167—170; Heinsius § 173.

Opm. III. Bij de onvolt. deelwoorden komen vormen op *e* in plaats van op *en* voor: *van ghenen stinckende brande* ; *bi levende live* ; *des levende gods* ; *sinen bernende heligen wille*. Zie tal van voorbeelden bij Van Helten § 311 en 312, waar nog vele andere gevallen van vormen op *e* in plaats van *en* worden vermeld. Of we hier aan schrijffouten mogen denken is onzeker.

§ 135. Onverbogen kon het adjectief blijven, wanneer het in poëzie zonder lidw. onmiddellijk achter het znw. stond, zooals thans nog in poëzie en in *God almachtig* ; *kindlief* ; *Staten-Gen-*

raal ; hd. *ein Röslein rot*. Vgl. voor het Mnl. || *Van eere joncfrouwen bequame. Daer saghic ghereiden ene stat nuwe. Hier af telt men redene blint. Tekene vele groot. Christus die Gods sone fijn. Een man lasers, juchtich. Dochteren, susteren ghemint. Dat volc geleert. Van den twist swaer ende onvro. Sijn suster natuerlijck. Sijns vaders almechtich. Ook het pron. poss. blijft in dit geval onverbogen: Vader, in den handen dijn so bevele ic den gheest mijn. In het rijm wordt hierop eene uitzondering gemaakt. || Ende (hi) sprac meneghe sproke gheraecte (: maecte). Eene columne wel geraecte (: maecte). Over meneghen berch hogen (: hertoghen). Met herten goeder (: moeder). Ende hi leeddene up enen berch duergroten (: verstoten). Bedinghe devote ende goede heelt die quale binnen den moede. Bi paden crommen (: geclommen). Noit en sach men coninc so hoghen (: ghedoghen). Die in zonden zijn, in zwaren (: te waren). Doe ghinc hi hem pinen metten tanden sinen. Des cnapen dijns (: mijns) moeti ontfermen. Zie Wilmanns III § 343, 3.*

Opm. I. Eene enkele maal vindt men een adj. postpositum verbogen niet in het rijm. || *Ende hi hevet troost ontfaen groten, dat hi soude ontgaen. Hi maecte vrede vasten ende getrouwen mede. Ic sal u lachter doen wel groten saen. Mijn vader selige, der here was van Schoonvorst* (Oostmnl.).

Opm. II. Ook komt het voor, dat het lidw. tusschen het adjectief en het znw. staat. || *So dat hi in sulker aert goet ende vroet een meester waert*. Vgl. § 142.

Opm. III. Het adjectief is door latere correctie van de daarbij behoorende bepaling gescheiden in || *Daer vroede liede wonen mee van sterren dan in enich lant. Grote heren van moeghentheden. Welke convers was een ghestaen persoen van jaren. Een berouwich mensche van sijnen sunden. Dat wi coren enen oetmoedighen geproefden man van leven. Wie soude sulcs spoels lusten aen eenre ghestandenre vrouwen in sulcker sterfliker noot* (met eene vrouw, die in doodsgevaar verkeerde). *Ende met sinen natten start van sijne zeycken daer sloech hi hem dicwijl mede*. Zie § 160 opm. I; § 163; § 355.

§ 136. Werd het adjectief met het lidw. appositioneel achter het znw. geplaatst, dan werd het verbogen alsof het er voor stond. || *Daer na sprac God tAbrame den bouden. Om te lidene Monju den hoghen. Hi wijede Karel den Groten. Eene joncfrouwe, eene heileghe ende eene getrouwe. Ene cappe hadde si ane, ene sware ende ene oude. Karles des simpels doot. Doe ontboot hi sinen sone Lotharise den oudsten, den coenen. Die comete, die felle, die erre. Dor sente Martijns ere, des vrijen. Gode riep hi ane, den hoghen. Des coninx Karles wijf, des waerden. Hi soude gemoeten Fransoyse den zoeten.*

§ 137. Behooren twee adjectieven bij één znw., dan kan het eene er voor en het andere (later bewuste?) er achter geplaatst worden met herhaling van het lidw. of het voorzetsel; beide zinsdeelen kunnen door *ende* met elkander verbonden zijn. Ook bij deze constructie volgt het adjectief in den regel de buiging van het voorgevoegde bijv. naamw. || *Die diere steene, die fine. Een wijs cleric, een wel berecht. Hi vernam eenen wel geboren man, enen vriën. Een heilech man, een omoedich sere. Een heileghe vrouwe, ene goede. Een simpel broeder, een ommare ende een ongeraect in der tongen. Van der scoonre vrouwen, der blonden. — Atlas, die grote berch entie hoge. Die jonghe ridder ende die goede. Den bloden Darise ende den traghén. Dat hoge Jherusalem ende tsoete. Dat soete wort ende dat bequame. Ene edele dinc ende ene goede. Enen staerken bec heeft hi ende enen langhen. Die grote engyene ende die diere. Een scone man ende een vrie. Een edel coninc ende een vri. Een coene ridder ende een stout. Enen heilegen man ende enen vroeden. Onvervaerde herte ende stout. Ronde bladeré ende brede. Van stouten lieden ende van wisen. In sconen worden ende in lichten. Met den cortsten woerden ende met den claersten. In woesten lande ende in droghen. Met swaren orlogen ende met nuwen. Met fellen worden ende met suren. Te hoghen dinghen ende te crachteghen. Ook zonder het lidw. of de praepositie: || *Enen langen wech ende onsachten. Minen armen sin ende cranken. Jonc volc ende dom. Een goet man ende wijs. Een groot drake ende root. Met goeden redenen ende sconen. — Met enen heten wille ende groot.**

§ 138. Ook zonder verbindingswoord en zonder lidwoord kan het tweede adjectief worden toegevoegd. || *Keytivech man verloren. Sine soete miltheit groot. Die helege ewangelie waer. Mine harde herte stive. Gernout een coene helt stout. Wter heter hellen onwarde. Een snodel ries besmit. Dul kerel verwoede! Die witte ridder onbekande. Die edele vrouwe vri. Een suyver maghet net. De verweende poorters fiere. Een out man vroet. Quaet verradere oude. Een rijk man vriendeloës. Vgl. Franck § 203 vlgg.; Van Helten § 314 en 316; *Stroph. Ged.* bl. 183; *Mnl. Wdb.* II, 149; 534; *Limb. Serm.* § 151c; *Taalk. Bijdr.* I, 56; Paul § 189; Wilmanns, III § 343, 3, anm.; Diez III, 452; Sn. de Vogel § 448; Kühner III § 65.*

Opm. I. In het rijm komen uitzonderingen voor. || *Ene sware plaghe ende fel (: Israël). Sinen crancken lechame ende vervast (: last). In heileghen levéne ende in swaer (: daer). Te diere stat ende el negene (:) mach-*

men in dat foreest comen. Hoe groter glorie ende hoe scone (: du best waerdich. Twe scone baniren groet (: bloetroet). Ene rode rose bruun (: commuun). Jeghen den coude maghe nat (: dat). Fine waerheit groot (: doot). Getrouwe minne fijn (: vingerlijn). Van den vulen Vriesen sot (: spot). Zie Franck § 172, anm. 2.

Opm. II. Eene enkele maal vinden we herhaling van het pron. poss. || *Te sente Martijns doeme hi sende sijn goede ors, sijn diere. Lere minen crancken sin, minen lamem. Om mijnre suster, om mijnre caren. Vgl. Stroph. Ged. bl. 183.*

Opm. III. Dat de tegenwoordige volgorde, behalve vooral in proza, ook in poëzie even goed voorkomt, spreekt vanzelf. || *Een arm vremt man. Een eerbare devote vrouwe. Si was een die scoenste minlicste joncfrouwe. Dese creghen een alle sconen liefliken soon. Mijn herteleke soeteleke lief. Die scone Walsche valsche poëten.*

Opm. IV. In lateren tijd komen enkele der hier genoemde constructies nog voor; vgl. Anna Bijns, *Gloss.* bl. 3; *Vondel's Taal* § 102; *Noord en Zuid* XX, 208; Bredero § 58 *d.* Nog in 't fr. *un vieux canapé usé ; une bonne soupe chaude ; le doux rire honnête.*

§ 139. Eene andere verbinding, welke in het Mnl. niet zeldzaam is, vindt men in: *Hi seyde Amorijs luttel woorden ende die vast. Met sconen worden entie goet. Perlen vele entie claer. Ende daer si (duivelen) sochter (kleederen) warden geware entie precieus ende diere. Men cochtem aenger (cousen) entie staerc. Dit is een scalke biechte en die ghespleten. Diere spise entie groot, waarin ende die de beteekenis heeft van en (dat) wel ; maar dan ook ; lat. *isque, atque* is. Een soortgelijke constructie bij een adverbium: *Verdrach een hart woort om minen wille ende dat vriendelike. Vgl. Mnl. Wdb. II, 637.**

§ 140. In de tweede plaats bleef het adjectief onverbogen, als het praedicatief werd gebruikt.

|| *Want hem waren die strate cont. Ghelijc als si gewoonlijk waren van ouds te doene. Dus so moesti arm bliven. Hi wart dronken an sinen danc. Die setel was hulten. Sinen mantel die was metallijn.* Uit de laatste voorbeelden blijkt, dat het stoff. bnw. in het Mnl. ook praedicatief werd gebruikt (zie § 9 opm. 2). Attributief werden ze wël verbogen: *Eene steenine maisire. Die tegline muren. Van den decsele van gheitenen hare. Ooc was sijn anschin verbonden met enen linnenen cleede. Si worden te hant geware der silverinen taflen aldare. Menige guldine crone. Enen harinen roc dedi an.*

Opm. I. De volt. deelw. der sterke werkwoorden komen in het Mnl. eveneens verbogen voor. || *Bi den ghegledenen mure. Hi sach een half ge-*

bradenen jongelinc. Met menegen ontbondenen vane. In voerledenen tiden. Vgl. voor lateren tijd Heinsius § 173—175.

Opm. II. Geen praedicatief gebezigd adjectief, doch een bijwoord ziet men in *Doe pensedic dat mijn gepens ware sottelike*. Zie § 117.

Opm. III. Voor het in den superlatief geplaatste praedicaatsadjectief, dat zoowel zwak als sterk vervoegd werd, en het ontbreken van het lidwoord zie § 97 e.

§ 141. Voorbeelden van een praedicatief zwak verbogen adjectief zijn in het Mnl. niet zeldzaam. Analogie kan hiervan de oorzaak zijn. Zie *Tijdschr.* II, 56 vlgg.; Van Helten § 318; Franck § 196; § 203 en vgl. || *Hi en mach niet aerme* (analogie met *rike*) *wesen. Some kerstine waren so dwase. Die vrome* (vgl. *coene*) *was, sterc ende fiere* (vgl. *coene*). *Die ridders waren beide goede* (vgl. *coene*). *Die oghen haddi scone ende grauwe* (vgl. *sciere, vale*). *Als hi sinen halsberch sach so clare* (vgl. *reine, scone*). *Hi ghinc sieke te bedde. Die vule* (vgl. *reine*) *sijn ende besmet. Die valsche* (vgl. *trouwe*) *ende onwettich was. God es so hoghe* (vgl. *laghe*) *een wesen. So grote* (vgl. *cleine*) *ene vrouwe. So erghe* (vgl. *bose*) *ene sake.* Voor het Mhd. zie Kraus, bl. 146; Wilmanns, III § 344.

§ 142. Het door een determinatief van zijn substantief gescheiden bijv. naamw. (zie § 158 opm. I) bleef in de middeleeuwen onverbogen. Gewoonlijk werd het adjectief voorafgegaan door *alte(n)*, *so*, *sulc*, *aldus*, *also*, *te* of *hoe*, en plaatste men het lidw. van onbepaaldheid in den enclitischen vorm er achter. Dezelfde constructie komt in het Eng. voor na *as*, *so*, *how* en *too*. Zie *Mnl. Wdb.* II, 532; Lübben § 74; Paul § 189 anm. 2 en vgl. || *In al dus zwaer een wesen. So scone een wijf, ene joncvrouwe. So edel een geslachte. So goet eene wort. Die selve man, daer so groten prijs lach an. Si maecte alten groten huys. Dus beesteliken diet. Want joncheer Willem zoe strengen jongen man was Daer quam alsoe groten sterfflic hungerjaer. Hoe rikelic* (var. *rikelike*) *een berehuut hebste verloren. Och, hoe sekeren teyken is dit. Hoe groot een snuedel hi was, dese Steven. Maer het was te jonc een knecht. — So groot die bede. Dat was lanc die tijt. Vul een hant* (een handvol). *Half die see. Al bood sij hem half sijn rike.* Vgl. dezelfde volgorde in *Ooc bat hi beede den partien. Van beide sine voeten voren. Van bede den landen* (§ 107); enz. Zie *Mnl. Wdb.* II, 532. Voor lateren tijd zie *Vondel's Taal* I § 101 en 103; Bredero § 61—63; Heinsius § 230.

§ 143. Uitsluitend of bijna uitsluitend praedicatief komen o. a. voor *beheeft*, *deelachtich*, *eens* (eender), *erre* (soms attributief), *gedachtich*, *gehat* (hatend), *gelove* (afgemat), *gevee* (vijandig), *geware*, *hout* (genegen), *cont*, *naginghel* (beleedigend), *onslape* (in slaap), *ontwake*, *on(t)ware* (gewaar), *ries* (soms attributief), *sat* (attrib. in den zin van *donker*, van kleuren gezegd), *quite* (soms attributief), *scult* (noodzakelijk), *(on)weigher* (afkeerig), *woonachtich*, enz. Altijd is het adj. praedicatief gebruikt als het met het ww. een vaste verbinding vormt en dus deel van het gezegde is: *afhendich maken*, *werden*; *aenscine werden*, *maken*; *dietsc maken*; *hantgemeene werden*; *akerre staen* en dergelijke.

TRAPPEN VAN VERGELIJKING

§ 144. Aangaande het gebruik der trappen van vergelijking valt het volgende op te merken.

Geen trappen van vergelijking worden aangetroffen a) van die adjectieven, waarin eene vergelijking opgesloten ligt: *grasgroene*, *hemelblaeu*, *bloetroot*, *scoutheet*, *pecswart*, *purperroot*, *moedernaect*, *steendoot*, *buycvast*, *lantvast*, *nagelvast*, *erdvast*, *coesat*, *iserhart*, *ascgraeu*, *snewit*, *roetswart*, *rosenroot*, *silverclaer*, *sonnenlicht*; enz. b) van die welke een absoluut begrip uitdrukken: *ledich*, *vol*, *volcomen*, *volmaect*, *viercante*, *viervoete*, *driehoekede*, *cromvoet*, *lijfloos*, *doofstom*, *doot*, *blint*, enz. Toch komen van de laatste soort, relatief opgevat, soms vergelijkingsvormen voor: *Metten rontsten* (kort en goed). So *de mane volre is*, so, enz.. *Die volcomenste mensche die leeft. Als een is alrevolmaectste, so is hi alre simpelste. Op tyden als men ledichs (= ledichst) is van hoochtyden. Dat menechste gescrifte dat mochte sijn. So men hem meer telghen ofslaet, so hem menigher telghe uitgaet.* c) van die adjectieven, welke samengesteld zijn uit twee bijv. naamw., die ieder eene kleur aanduiden: *bruunroet*, *bruunpers*, *ghelublont*, *ghelublaeu*, *purpergraeu*, *rootbont*, *sadgroene* (donkergroen) en dergelijke.

§ 145. De vergelijkende trap van gelijkheid wordt in het Mnl. uitgedrukt door: *even* (in *even lanc dat*, even lang als), *(ge)like*, *so*, *also*, *meer no min*, *min no mee(y)* en *recht(e)*. Hierbij zij opgemerkt, dat in den regel *min no meer* of *meer no min* gevolgd wordt door *dan*, dat in het Ndl. door *als* moet worden weergegeven (Mnl. Wdb. IV 1607). || *Coclea dat es min no mee dan een slecke vander zee.*

Hem was te moede min no mere dan enen die wert ontwake. Hier-naast: Die huusman staet oock op sijn hoede om wel te leven. . . . min noch meer als (= evenals) sijn overouders plagen.

§ 146. De comparatief kon worden omschreven door *bat* (*bet*), *mee*(*r*) of *min*, *minre*, *minder*; vooral wordt *bet* gebezigd in verbinding met bijwoorden van richting, waarbij het gewoonlijk aan het bijw. vooraf gaat, maar ook kan volgen (*Mnl. Wdb.* I, 1136—1138). || *Men mochte geene scoenre kinnen, hebbeliker no bet geraect. Tote dat hare sone werde bat out* (vgl. ofr. *des melz gentils; li miax vaillant*). *Hi trac Jherusalem bet an. Het spranc van hem bet af. Doe si bet in quamen ter stat. Hi voer bat voort. Nu hoort voort bat die ander ghebot. — Tghelt en maect den vrecken niet sat, maer meer ghierich. Sevenwarf meer scone. Dies ben ic meer verbolgen. Hi is onsprekelic meer minlic dan hi van ons ghemint wert. Dat ic niet min des drover ben. Hem dunct dat sijs te minre gheacht sijn.* Bij uitzondering werd in het Mnl., evenals in 't Mhd. (Wilmanns, II § 333), de comparatief gebruikt, wanneer twee eigenschappen aan ééne zelfstandigheid worden toegekend en de eene in grooter mate aanwezig is dan de andere. || *Sijn anschijn scoenre dant eerlijc was.*

Opm. I. Het gebruik van *min*, *minre*, *minder* ter omschrijving is nog zeer beperkt.

Opm. II. In *Soe wie des niet en doet es meer dwaes dan vroet heeft meer* de beteekenis van *veeleer* (vgl. hd. *eher töricht als weise*). Vgl. thans: *Meer dood dan levend werd hij naar 't gasthuis vervoerd. Die meubelen zijn meer sierlijk dan sterk.* Zie *Ndl. Wdb.* IX, 395.

Opm. III. In *lanc*, *bat* (*bet*), *mee*, *min* en *wers* hebben we met oude comparatieven en niet met positieven te doen, zooals in: *Ie lanc so bat* (hoe langer hoe beter). *In lanc so mee. So lanc so meer. No min no mee. Te wers hem, dat hire quam!* Vgl. § 317 opm. I.

Opm. IV. Naast *meer dan* bezigde men bij begrippen van hoeveelheid ook het bijw. *rume*. || *(Doe) wert een sterfte van volcke so groot, datmen meende dat in al European rume die helfte van den volcke bleeff.* Vgl. thans: *Ruim driehonderd menschen kwamen op de vergadering.*

§ 147. Nog op eene andere wijze kan de comparatief worden omschreven, en wel door (*noch*) *also* (*alse*) of *also* gevolgd door het voegwoord *dan*. || *Heefstu kinder ofte moeder ofte enech wijf ochte broeder, noch moeten si om dine doot rouwe driven also groot* (nog veel grooter). *Hets v jaer oft also lanc* (langer). *Hi richte hem op luchtelike ende noch alsoe dapperlike dan si waenden dat hi doen*

mochte. Fortier was noch alsoe starc dan Germein. Zie verder *Mnl. Wdb.* I, 371—372; IV, 2459; *Alex.* bl. 450.

Opm. In *Verborgen nijt es noch alsoe swaer als nijt diemen draegt openbaer* is het voegw. *als* te verklaren, doordat men meer op den vorm dan op de beteekenis van *noch also* heeft gelet. Vgl. thans: *Dit huis vind ik nog wèl zoo mooi als het andere.*

§ 148. Een dubbele comparatief (naar den vorm, niet naar de beteekenis), zoowel van het bijv. naamw. als van het bijw., is in het *Mnl.* niet ongewoon. || *Maer hi ruumde die stede saen ende voer daert bet woester was. Gheen bet gheraecter no vroeder so ne es int conincrike bleven. Bidt onsen here dat hi bet sochter dijn verdriet kere. Hi bet milder ware den aermen. Omme (de vijanden) te bet viantliker ane te gripen. Maer alsi vlieghen op ende onder, es haer vleesch te meer ghesonder. Doen sceen si hondert werven mere scoonre dan si dede ere. Geven is meer saliger dan te ontfangen. Vele te meer neerstiger.* Zie *Alex.* bl. 503; *Mnl. Wdb.* I, 1135; 1139; IV, 1295; Paul, *Prinz.* § 121; *Gr.* IV § 559; Kühner II § 225, 3 anm. 7; voor de verklaring V. Ginneken § 652 vlgg.¹⁾ en vgl. in het got. *mais wulthrizans*; ofr. *plus hauçor*; nfr. *plus pire*; *plus meilleur*; *plus moins*; mhd. *groezer baz.*

Opm. Het bijw. *mee(r)* kan achter of voor het bepaalde woord staan: || *Die vrocht soe es beter meere. Hi es sterker vele mee. Hi wert daer al veel meer vuerigher van.* Vgl. het ofr. *blanc plus que neige.*

§ 149. Worden twee personen of zaken met elkander vergeleken, dan werd in navolging van het Latijn de comparatief gebruikt (vgl. *het hooger en lager onderwijs*). || *Die ooster ende wester Goten. Die meerre sal sijn onderdaen den minderen. Dat hi die meerre helt (helft) sloech doot. Dmeerre deel (het grootste stuk van twee stukken). Philips (in tegenstelling van Alexander) was die mater man uptie ghene die hi verwan. Tbetter deel (het beste van twee). Tminder Asia (Asia minor). Jacob die mindre, die meere, de meerder (de jongste, de oudste; vgl. lat. *minor, major (natu)*).*

§ 150. Men bezigde in het *Mnl.* na den comparatief en na allerlei woorden, die de beteekenis van een comparatief hebben, het voegwoord *dan(ne)*.

¹⁾ Leuv. Bijdr. VII, bl. 288.

|| *Hi was argher danne enech coninc. Het en is niemant stercker dan die ghene die den duvel verwint. Die papen el niet handelden dan beesten ende broot. Hens els niet danne een brant. Ermoede es noch alsoe fel dan die doet. Het waer noch also scone (= sconer) coninghe te dwinghen dan selve de crone draghen* (zie § 147). Een enkele maal wordt *als(e)* aangetroffen. || *En sin gebot ons Heren alse die tein gebot. Die coninc brochter ghene winres el als in tlant van Israel. Sijn ors dat sere liep als een hinde* (var. *stercker dan*). *Die sonne ende die sterren en hebben gheen mynre cracht opten onghelerden als over die grootste astronomus. Gheen dinc beter en es den mensche alse dat* (var. *dan dat*) *hi wel ghemint si. Die gelt wthdoen op jaerrenten hooger als inden lande costuemelick is*. Vgl. in 't Ofr. het gebruik van *com* in de plaats van *que* na een negatie bij Diez III, 397 noot, en zie voor later tijd *Ndl. Wdb.* II, 246; Bouman, bl. 97 vlgg.

Opm. I. In het tweede deel der vergelijking kan het werkw. *zijn* worden herhaald. || *Dese was vromegere ende argere dan was die vader. Ende dat herte es talre stont onreinre dan es een hont. Noit man was dages no bi nachte om sinen scat in meerre wachte dan hi was. Op ertrike en es edelre niet dan een goet name si. Noch verre noch na ne was aerger dan hi was. Dat in Rome ware negheen beter dan Papyrus selve ware. Ende emmer was der coninghinnen kint hoofscher dan Pylatus was*. Komt in het eerste deel der vergelijking een ander wkw. voor, dan wordt dit in het tweede deel vervangen door *doen*. || *Ghi hebt volx vele mere dan u viant doet* (zie § 254). Voor 't Oudfr. vgl. Sn. de Vogel § 434.

Opm. II. Na so komt ook *dan* voor, waar gewoonlijk *als* of *so* wordt gezegd. Dit gebruik van *dan* moet aan de bijgedachte worden toegeschreven. || *Dat God gheen sonden en wreect so sware* (d. i. God w. g. z. zwaarder) *danmen vader ende moeder niet en eert. Mine dunct niet soo goet* (d. i. niets beter) *dan men worpe in die vloet. Het waer noch also scone* (d. i. nog wèl zoo mooi = mooier) *coninghe dwinghen ende laghen dan selve de crone draghen*. Vgl. *Mnl. Wdb.* II, 53; Bouman, bl. 91.

Opm. III. In de plaats van *dan* werd somwijlen *ende* gebruikt. || *Ende hi prijsde vele bat een stucke hier in eren te sine ende ewelike in die helsche pine*. Na *eer* volgde niet *dan* doch *eer*. || *Ic slougen eer toten rebben eer icse hem liete. Wilstu eer meester eer jonger wesen?* Ende (*si*) *was daer eer, eer Piramus*. Zie *Mnl. Wdb.* II, 557.

Opm. IV. Na een comparatief wordt ter inleiding van den afhankeijken zin naast *dan dat* ook alleen *dan* gebruikt (vgl. ofr. *que* naast *que que*). || *Sy liever hadde tkints te derven dant sterven soude. Hi en deed niet anders dan hi vlo. Oec haddic liever dat huwe kele hinghe dan ic hu heden bat. Die daer anders niet en rochte dan hi grave van Artoys mochte sien. Hine wille els niet dan ghi hem dient. Hets mere wonder — op mine ziele — dan die hemel nederviele. Doe die hertoge van Brabant weder comen was*

int lant, wert dat orloge dat hi liet noch felre dan hire afsiet; enz. Zie *Alex.* bl. 404—405; *Mnl. Wdb.* II, 52—53; Bouman, bl. 83 vlgg.; Paul, *Mhd. Gr.* § 351; Sn. de Vogel § 251; en vgl. voor het gebruik van *dan dat*. || *Cylpric die en wilde niet anders doen dan dat hise nam te wive. Maria mint meer datmen ondeck haren outaer dan datmen laet gecleet. Wat is Christum nae te volgen* (scil. anders) *dan dat een yghelic die wech naewandert, die hi voor heeft gewandert.* Beide constructies vereenigd komen voor in: *Ik vrese dat sij liever hebben dat haer geldt ende haer profijten meerderen danse minderden ende dat die liede noch qualijcker ende onwettelijcker leefden; dat hadden sij seker liever dan dat sij wel leefden* (V. Leeuwen). Ook een voornw. behoeft niet te worden uitgedrukt: *Hem can ghehelpen el gheen cruut, die stille mint of overlucht, dan (var. dan die) hem tevel toesinde. Die niet en hevet dan dagelix wint.* Vgl. *Stroph. Ged.* bl. 163.

Opm. V. Het zelfstandig gebruik der comparatieven is ook in het Mnl. bekend. || *Gehoorsam te wesen den meerren ende den mynren. Een jonger* (jongeling, klein kind, leerling). *Een ouder* (oude man, parens). *Onse beter* (onze meerderen; vgl. me. *his betera*; *hure uldran* in *Grundr.* I, 926). *Hi versmadet alle man als sijn snooder. Sijn subtiler* (iemand die slimmer is dan hij) *en vintmen ter warlt niet.*

§ 151. Een (zeer) hooge graad eener werking, eener eigenschap of van een toestand kan in het Mnl. worden uitgedrukt door een bijv. naamw. of een bijw. samengesteld met of voorafgegaan door (*al*) *te* (vgl. *hij gevoelt zich niet al te wel*), *also*, (*ne*)*bor(e)*, *dore*, *even* (ofr. *par*), *goet*, *gront*, *groot*, *harde* (vgl. *het is hard noodig*; *hij is hard ziek*; vgl. ofr. *durement belle*), *hoghe*, *in*, *mekel*, *onmatelike*, *onmaten*, *onsachte*, *over*, *puer*, *puic*, *recht*, *sere*, *so*, *starke* (ofr. *fort*), *stive*, *ute*, *utermaten*, *vele* (lat. *multo*; ofr. *moult*), *wel* (fr. *bien*), *wonder*, *wondern(e)* (ouds. *wundron*, *te wundron*, wonderbaar), of door een bijv. naamw. of een bijw. voorafgegaan of gevolgd door *sere* of *genoech* (vgl. ofr. *assez*). *Heel* komt in het Mnl. in dezen zin niet voor, evenmin als *opper*. || *Die coninc hadde den rouw al te (zeer) groot. Hare wet hilt soe also redelike. Want het onbekende personen waren ende ne bore scone. Een greffel dat ne was nebore groot. Die steen scone was ende dore claer. Heeft hi sijn verkies gheset int fordeel even ries* (zeer dwaas). *Al even dichte* (zeer dikwijls). *Dese strijt was stuer ende even stranc. Si seiden hem goet rondt* (ronduit). *Grontscalc* (aartsbooswicht); *gronthertich* (innig); *grontootmoedich* (vgl. hd. *grundehrlich*, enz.). *Groot willecome* (zeer welkom); *grootmachtich* (vgl. ndl. *grootachtbaar*; hd. *groszachtbar*; *groszmächtig*). *Doe mochte men horen aneslaen ende beghinnen harde ho dat placebo domino. Een jonghelinc minde inhertelike ene joncfrouwe. De brand der minnen, die*

*therte verheft ende ingloeydich maect. Een harde swaer rike man. Dat glas was onmaten claer. Nu warens alle onmaten stout. Dese wart siec harde onsochte (zeer hard). Mekel mere (veel meer). Die overheilige passie onses gesontmakers. Dat borne was so overclaer. Een dierken so overclene. Die wech hi was so overswaer. De eyers sijn puicgoet van aerde. Puurnaect, -sot. De sake es recht wel verwaert. Merlijn begonde lachen sterke. Baeshudich stijf (zeer dikhuidig) was hi. Dese vant dat Roemsche rike gedestruweert so jammerlike. Want also gheven is eersame, so is tasseren so grote blame. Het was een uut-scone wijf. So dat Gillemeer wart verdreven in eene ute vaste wostine. Hi utermaten blide doe was. Dits een vele scoon beheet. Een wonder vele scone. Ontfaremt u mijns, wel soete here. Die welrike God. Een wel luttelkijn (een heel klein eindje). Wel na (zeer nabij). Die wonderne grote diepe lesse. Met wonderheten moede. Reinaert dancte hem allen vriendelic sere. Doe die ridder dat hoorde so was hi seer blide. Een vingherlijn dies hi weigher was genouch (nog al). Een cledekijn diere ghenouch (nog al, vrij). Vrouwen vandic daer vele sonder ghetal (zeer veel; syn. sonder nommer; vgl. fr. sans nombre). Zie De Jager, *Versch.* 209; *Latere Versch.* bl. 471; Diez III, 14; Sn. de Vogel § 43.*

Opm. I. *Bore* wordt ook, evenals in het Mhd., gebruikt zonder uitgedrukte ontkenning. || *Alle dandre bleven doot sonder menighe bore groot. Dat was daerna borlanghe.* Zie § 228; *Mnl. Wdb.* I, 1376; *Wilmanns* II, § 414.

Opm. II. Voor de buiging van het bijw. *harde* in zinnen als *met harden fellen oghen*, zie § 98. Let ook op de volgorde *harde sere* voor het tegenwoordige *zeer hard*; evenzoo *vele sere*, *vele sonder getal* = *zeer veel*, *genoech sere*, *zeer veel*. Zie § 108 opm. 3. Het bijw. *sere* wordt ook in den comp. en superl. gebruikt. || *Dors dat seerder liep dan een hinde. Hi quam ten knape wart, so hi seerst mochte.*

Opm. III. Behalve de bovengenoemde znw. *bor(e)*, *gront*, *onmate* en *wonder*, komen ook als versterking voor *steen* in *steendoof*, *steendoot*; *moeder* in *moedernaect*; *steke* in *stekeblint*. Vgl. ook *al* in *al bloot*, *al naect*, *al warm*, *al doot*, *alwarich*, *aleene*, enz. Voor de zoogenaamde versterkende beteekenis van het voorvoegsel *on*, waarvan enkele voorbeelden in het tegenw. Saksisch dialect te vinden zijn, vgl. *Tijdschr.* XIX, 235—243; XXXVIII, 266, en voor de gewone versterking *alre* (navolging van 't lat. *omnium*) in *alrebest*, *alrescoont*, enz. zie *Mnl. Wdb.* I, 315; *Ndl. Wdb.* II, 178. Ook kon *meer dan* gelijk staan met een bijw. van graad of met een bijv. naamw. dat eene soortgelijke beteekenis heeft. || *Hine hadde meer dan goet* (een heel goed) *geval*. *Tis wonder meer dan wonder* (een buitengewoon groot wonder). *Het was feeste meer dan feeste. Het es vele meer dan tijt*. Vgl. hiermede het gebruik van het voorz. *boven* in uitdr. als:

rouwe boven rouwe (de grootste smart); *scande boven scande*; *pine boven pine*; *druc boven druc*; *gracie boven gracie* en thans nog *wonder boven wonder*; vgl. in 't Ofr. het gebruik van *sur*; in 't Lat. dat van *praeter*, *prae* en *super*. Zie *Flandrijs*, bl. 156; *Mnl. Wdb.* I, 1405; IV, 1296.

Opm. IV. Het bijw. van graad *als te*, gelijk staande met het meer gewone *al te*, kwam reeds in het Mnl. voor. || *Ic ghecreech alste groten berouwe*. Zie *Mnl. Wdb.* I, 376; *Ndl. Wdb.* II, 238 en voor de vorming *veels te veel* en het ook in 't Mnl. voorkomende *niets te* (*langhe, seer, nauwe*). Zie § 120.

§ 152. Evenals de comparatief kan worden omschreven, geschiedt dit ook met den superlatief.

|| *Die eyselike aenschijne, die niet leliker en mochten sine. Een cleyne zelverijn naeldekin, dat zuverleker nine mochte sijn. Want blidere man men nie en sach. Sanderijn, soene mochte niet noyaelder sijn. Een camerlijn, dat versconet niet mochte sijn. Dat waren juweelen harde scone, sine mochten niet verbeteret sijn. Die pickle waren van goude scoonre danse iemen wenschen konde*. Zie *Tijdschr.* III, 119; *Flandrijs*, bl. 134.

Opm. I. Een dubbelen superlatief ontmoet men in: *So hi haestelijcst conde meest. Tbeste gheraecste wijf*. Versterkt door *bat* is de superlatief in: *Dat Babiloensche rike was dierste, dat stercste ende bat verchierste. Dat bat gheraecste wijf*. Zie Paul, *Prinz.* 172; *Gr.* IV, § 559.

Opm. II. Een absoluten superlatief vinden we ook in: *Cedrus es een der edel bome, die hoghest wast, als ict gome. Een foreest, daer bome ende telgre waren meest* (zeer veel).

Het begrip *vrij, tamelijk, nogal* wordt, behalve door *genoech*, gewoonlijk uitgedrukt door *een deel* (eng. *a deal*). || *Ic was in 't herte een deel beswaert. Al eest u worden een deel te sure*. Zie *Mnl. Wdb.* II, 95—96. In de 16de eeuw wordt hiervoor ook *tamelike* gebruikt.

Opm. III. Het tegenwoordig gebruik van *op* gevolgd door een pron. poss. of 't lidw. *het* + superlatief was in het Mnl. ook reeds bekend. || *Die een loghen wil visieren ende op haer scoonste* ((*Proza-Reyn.* : *op dat scoonste*) *can setten voort. Si maecten oor* (Judith) *op oor schoonste. Aldus houdict op mijn beste* (dit is mijne innigste overtuiging). *Al ist dat ic my moy make ende parere op mijn zienste* (mooist). Zie *Mnl. Wdb.* V, 1660; *Taal en Letteren*, VII, 86—87; *Tijdschr.* XXVI, 97; *Ndl. Wdb.* XI, 301.

§ 153. Gelijk in het Grieksch *ὤς*, in 't Lat. *ut, quam* en *quantus* door een superlatief werden gevolgd om den hoogst mogelijken graad uit te drukken, zoo vindt men den overtreffenden trap na *so* en *alse* in het Mhd. en Mnl., verbonden met *connen* of *moghen*. || *So ic best mach ende naest, salic hem volgen. Noch houtmen den dach met feesten, so men scoenst mach. Joseph hi te hant ontboot ende*

beswoerne so hi meest mochte. Alse hi den duvel maken soude naer dat hi conste ende woude, maecte hine so hi lelijcst conde. Hi sprac so hi best mochte. Hi haeste hem als hi snelste mochte. Zie Mnl. Wdb. IV, 1845; VII, 1445.

§ 154. Een superlatief kan ook worden uitgedrukt door *wat (dat) hi mochte* (zoo hard hij maar kon): *Oic riep hi tien selven tiden Grimbergen, wat hi mochte. Hi quam metten orse sere, wat dat hi geriden mochte. Zie Mnl. Wdb. IX, 1802.* Hiernaast bezigde men de uitdr. *te prighe* of *te stride* (om strijd, om het hardst, om 't zeerst; mhd. *ze strîte*). || *Die heren riepen al te prighe . . . dat si hem en lieten in enegher noot. Doe dandre wisten hare aventure, begonden si al vlien te prighe. Die honde liepen sere te stride. Gone camerieren saghen te stride op Waleweine. Zie Mnl. Wdb. VI, 671; VII, 2309.*

Nog eene andere wijze om den hoogst mogelijken graad uit te drukken bestond in het gebruik van het voorz. *met* verbonden met een zelfst. gebezigd bijv. naamw. in den superlatief.

|| *Ende ic sal u helpen mede metten besten dat ic mach* (zoo goed als ik kan). *Hy dede dat huys mitter stede nacht ende dach versoecken mitten stercsten ende mitten hertsten dat hy conde. Metten eersten (zoodra mogelijk). Metten cortsten (zoo kort mogelijk, om kort te gaan). Hoe dat si seiden totten grave : si stondens metten soonsten ave (waren er op zijn hoogst toe te vinden) dat si hem te helpen gheven twe man. Vgl. Taalk. Bijdr. I, 117; Mnl. Wdb. IV, 1500; Ndl. Wdb. IX, 613.*

Opm. I. De tegenwoordige constructie met het voorz. *om* gevolgd door een zelfst. superl. in *Zij liepen om 't hardst* (mnl. *si liepen so si snelst of seerst mochten*) was in het Mnl. onbekend. Zij komt eerst in de 17de eeuw voor. *Om strijds*, certatim, wordt door Kiliaen vermeld.

Opm. II. In laat-Mnl. komt ook de constructie voor van *omme* vorafgestaan door *niet* en gevolgd door een infinitief om een hoogen graad aan te duiden. || *O maecht niet om volprisen* (o, onvolprezen maagd). Voor de 16de eeuw zie Anna Bijns, *Gloss.* bl. 48 en vgl. *Mnl. Wdb.* V, 99.

§ 155. Verwarring (door de bijgedachte) tusschen de verschillende trappen van vergelijking is in het Mnl. niet zeldzaam; zie Franck in *Alex.* bl. 420. Zoo staat de comparatief voor den superlatief: *Neemt hier die dinc, here, die ic in die werelt minne mere. Die middelmaet wel houden can, dat es verre die wiser man. Nochtan waest een wonderliker dinc, dat so lettelt volcs ende een co-*

ninc al die lande bedwongen hadden. Boven allen beesten, die sien, hoort hi bat (var. best) van allen. Here wet dat gi nu ter tijt indie stede van der werelt sijt, daer men meer begeerde u comen ¹⁾. Die eerste remedie ende die mere is die passie van Christum den here te genckene. Om beters wille (om best wil; ook 17de eeuw). Den argeren loon hebben, de meeste schade hebben van twee. Een positief voor een superlatief ontmoeten we in: *Daer gheschiede die valsche moert, daer ich ye off hebbe ghehoirt. Dat siin herte te hoghe gheet ane die scone die welgheraecte die hovessce entie welgemaecte, die de werelt hevet. Diet eerlike wan vore Woeronc ten stouten wige die es gehoort. Daer mede hilden si vaste die plaetsche ieghen die stercke gaste, daer ie strijt op wert ghewonnen*. Omgekeerd een superlatief voor een positief: *Die ongevenste (. -nsde ?) mijnste (nederige) man ne scaemdem niet te vragen . . . van den minsten (de geringsten) de clene dinc*. Een superlatief voor een comparatief: *De here meest sine gedechte an den sconen lopelinc leide dan hi an den sconen boom dede*.

Een comparatief met de beteekenis van een positief vinden we (gewoonlijk in het rijm) in: *Enen conder maken ere dinc* (vgl. lat. *certiorem facere*). *Ere dinc conder sijn of werden. Hi waende sijns sins werden onvroeder. Die des ghelooft es onvroeder. Nochtan was sijn oudste broeder Taxilles, dies was hi vroeder, Alexandere onderdaen. U quade verraetnesse, u arger list. Ic salre af noch wesen vroder eer ic nembermer wederkere. Hi was hovesch, minder (nederig) ende goedertieren*. Vgl. *Mnl. Wdb.* III, 1816; IV, 1610; *Walewein*, bl. 324. Omgekeerd wordt een enkele maal de positief gebruikt, waar men een comparatief zoude verwachten. || *Ende hi moet t'onlanghe (des te korter) leven*. Vgl. voor het Mhd. Kraus, 75 noot en voor 't Eng. *Engl. Stud.* 43, 267.

Opm. Of men in *leeder*, dat in den zin van *leet* meermalen voorkomt, een comparatief of een buigingsvorm te zien heeft, is onzeker (*Mnl. Wdb.* IV, 293; 334).

§ 156. Door dit gebruik der verschillende trappen van vergelijking wordt ook het voegw. *dan* achter een positief of een superlatief aangetroffen. Na een positief:

Aldus verstont die guede man dattet den ridder orberlic was siec te wesen dan genesen. Een groot duvel ende eynselijc mede dan alle

¹⁾ Zie *Tijdschrift* XIX. 40.

die andere waren. Van Davite, van Salomoene ware harde vele te doene dan ickere af seggen wille. Soe ghaf den coninc gout ende steene ende diere crude menech eene dan die daer ye waren ghesien. Ic sage gerne dat wi wuttrecken dan wi van hongere sterven hier binnen. Hare sanc ende haer plumen doense lief ende waert sijn dan den dorper schuvut.

Na een superlatief, vooral na *meest* :

Et es best dan iet wesen mochte. Die sijn best vele int saisoen emer int wassen vander maen dan int breken. Maer sekerst es vlien dat serpent dan wandelen daer omtrent. Nochtan, neve, ist dat beste dat ick mit u trecke te hove ende verantwoerde mi selven, dan ic in aventueren sette mi mijn wijf. Dieghene, die eerste antwoorden dan si horen, tonen hem sot te wesen. Ghien dinghes so verwonderde haer meest dan van sine knechten clederen. Tlant meest olyebome draget dan geen daer men af gewaget. Nochtan heeft sise meest ghefeest dan enegher vrouwen. Zie § 296; Alex. bl. 420; Mnl. Wdb. II, 51—52; IV, 1313; Bouman, bl. 91.

NAAMVALLEN

NOMINATIEF

§ 157. In dezelfde gevallen, waarin thans de nominatief gebruikt wordt, bezigde het Mnl. ook dien naamval. Alleen zij opgemerkt, dat behalve de gewone koppelwerkwoorden nog verschillende andere werkwoorden en uitdrukkingen dien dienst kunnen verrichten; zie § 15 en § 241.

§ 158. Een accusatiefvorm in den nominatief is in het Mnl. zeer gewoon. || *Doe quam den edelen prince daer van herten den eersten vaer. Bi avonturen eist gevallen dat enen oven stont daer bi. An sinen hals hinc enen inthoren. Hier is der spisen quaden tijt. Die vrouwe, die haren toren wach. Dezen man sel op zijn hooft hebben een stalen helme. Bi den watre si u bekent desen waerliken torment. Dien berch bernet emmermeere. So en ware huwen hals niet so aerde swart bepekct. Groten strijt was daer ghevochten. Di sal ghescien al dinen wille. Daer is den brief. Te Wyc stont bi die brugge enen torre.*

Ook in lateren tijd en thans nog in dialect komt dit verschijnsel voor; vgl. *Vondel's Taal* § 272; Bredero § 2; Heinsius § 172; Te Winkel, *Gramm. Fig.* bl. 44—47; Van de Water, 45; V. Weel § 155; Smout § 92.

Opm. I. Hoe dit verschijnsel moet worden verklaard, is onzeker. Franck § 216 anm. ziet er „wirkliche Uebertragung des Acc. an die Stelle des Nom.” in. Ook bestaat de mogelijkheid, dat verbindingen als in § 142 besproken, invloed hebben geoeffend. Zie nog *Taal en Letteren*, XI, 183; *N. Taalgids* V, 16 vlgg.; 121 vlgg.; *Crit. Comm.* bl. 100; Behaghel, *Gesch. d. D. Spr.* § 400.

Opm. II. Het gebruik van den nominatief achter het adhortatieve *laat* is in het oudste Mnl. onbekend. Eerst in het laatst der 14de eeuw wordt een enkel voorbeeld aangetroffen, waarin *laten* met den nominatief wordt geconstrueerd, een gebruik, dat in de 15de eeuw toeneemt. Zie daarover Verdam in *Versl. en Mededeelingen Konink. Acad. van Wetenschappen*, 3de R. d. X p. 197—228; *Tijdschr.* X, 208; *Taal en Letteren* I, 274; *Mnl. Wdb.* IV, 205; *Ndl. Wdb.* VIII, 1157; *Vondel's Taal* § 274; Bredero § 187. In sommige Zuidnederl. dialecten is het gebruik van *laten wij* thans nog onbekend; vgl. *Antw. Idiot.* 76. Zie § 350 opm. I.

GENITIEF

§ 159. Het gebruik van den genitief is in het Mnl. veel uitgebreider en vrijer dan in de tegenwoordige schrijftaal. Vgl. den gen. objectivus in: *Derste der werelt* (verlangen naar de wereld). *Hi hadde sijns levens vaer* (vrees voor zijn leven). *Die ghedincknisse der martelaren* (het voortleven der martelaren in de herinnering van anderen). *So creghewi berouwe onser sonden* (over onze zonden). *In vreesen siere zuverhede* (in gevaar voor zijne kuisheid). *Sonder scroomen ofte vereysen harer onreynicheit*. *In groten zorghe van verliese zielen, lijfs ende goets. Tote verliese lijfs ende goets. Vrese der joden* (voor de joden). *Mogentheit des lants* (heerschappij over het land). *Goets minne* (begeerte naar goed). *Onsich des Heren* (de vreeze des Heeren) *is aenbeghin der wijsheit*.

Opm. De omschrijving door middel van een voorzetsel, vooral *van*, is in 't Mnl. zeer gewoon; zie *Mnl. Wdb.* VIII, 1225. Voor de constructie in *Jan zijn pet* zie § 84.

§ 160. Zeer talrijk zijn de voorbeelden van een gen. partitivus, afhangende van een znw., een voornaamwoord of een telwoord. vgl.: *Drie amen Dorts Rijns wijns*; *een lepel honichs*; *een mudde tarwen*; *een morseelkin broots*; *een stic gouts*; *een dropel waters*; *een vat biers*; *sijn deel gelts*; *een hoop houts*; *een canne waters*; *een kelc couts waters*; *een hoet grauwer erweten*; *drie maerc selvers*; *vijfhondert oncen mirren*; *een paer volcs*; *xv pont gouts*; *een greepsem swarts ghelts*; *twe voder elsens holtes*; *xxvi ellen rodes ende groens ghewandes*; *een groot stucke houtes*; *vijf dusent volcx haddi*; *si waren hoghe der voete hondert*; *verre weges*; *drie sester wijns*; *een paer hoogher scoen*; *een tal groens heeringhs*; *een last talcx*; *een deel troosts*; *een sorte goeds* (oostmnl.); *der jare tiene*; *hi hadde XXI der jare*; *60 milen ommegaens*; *datmen nemmeer quaets en dede*; *daers meer lacs an dan vromen*; *vele hoger lude sach opt spel*; *vele kerstijns volcs*; *vele bosschs ende wilds*; *vele anders goedes*; *vele dinges*; *een weynich cornes*; *een lettelt bloets*; *si hebben bloets clene*; *die meest waters hebben*; *meest luuts utegheven*; *orscorens genoech*; *der redenen genouch*; *iet liefs*; *iet nieuwes*; *niet beters*; *wwer een sal mi verraden*; *ieman cleenre*; *ieman ongelovigers*; *niemen goeder*; *sulcs wat* (iets dergelijks); *enich armer*; *som groter riviere*; *daer was menich glottoene, coninghe ende ammirale* (gen. plur.); *al der werelt*;

alle des goets ; wat nieuwer dinghen machmen tellen ; sech mi wat manne du waers ; wat goeder swaerde ; wat hevestu ons lieden leids ghedaen ; wat soeter, mesdadegher keytive es die minne van desen live. Vgl. § 22; § 91 en § 104. *Ieman goeders, -vremders* zijn analogie-formaties naar *ieman anders*.

Opm. I. Ook den appositioneelen vorm vindt men of eene omschrijving door *van*. Vgl. || *Wat quaet (of goet) jaer ; wat Romein so hire vant ; een muddē tarwe ; een last bier ; — een dropel van zweete ; een stic van eere honichraten ; een trop scaep ; een trop van propheten ; doe ic van als had gnouch ; als eenich van hem starf.* Het in eene voorzetsel-bepaling staande meervoud, gelijkstaande met een genitivus-partitivus, was somtijds gesplitst (latere correctie?) || *Entie meest andren heeft mesdaen sal den andren in baten staen van minen oom ende van u* (wie van u beiden, mijn oom en gij, enz.). Zie andere voorbeelden in *Mnl. Wdb.* VIII, 1225 en vgl. § 163.

Opm. II. Door verwarring van de oorspronkelijke gen. constructie met die, waarin *wat* bijvoeglijk is gebruikt, ontstond eene constructie waarbij op *wat* een znw. volgde niet alleen in 't vrouw. enkelv. en in het meerv., maar ook in 't mann. en onz. enkelvoud verbonden met een adjectief op *er*. || *Wat groter anxt ; wat nuwer wonder ; wat valscher wijf ; wat heilegher beroemen is dat ; och, lieve here, wat goeder wijn droncken wi ghisteren ; wat snoder leven.* — Dit gebruik is ook in de 16de en 17de eeuw zeer bekend. Vgl. Paul, *Gr.* IV, § 231; *Mnl. Wdb.* IX, 1797; *Vondel's Taal*, § 261—264; Bredero § 104, en nog bij Staring in *De hoofdige boer: Wat raarder kuur*.

Opm. III. Het zelfst. onbep. telwoord *vele* wordt gevolgd a) door een gen. enkelv. || *So vele goeds ; veel volcs ; vele ongevals ; vele beroemens en es geen prijs ; vele dinges (dincs) ; b) door een gen. plur. met het ww. in 't enkelv. of (door de opvatting van vele als collectief) in het meervoud* || *Der wasser vele, die niet en quamen totten spele. Hier af quam vele der nidecheden. — Daer waren hogher liede vele. Te dien tiden waren in Gallen vele riker lieden.* Onjuiste constructies als: *Nochtan leghet sotheit in vele sprekens die waerheit. Hi mach met vele sprekens niet omgaen*, waar men *sprekene* zou verwachten, komen ook voor. Zie *Mnl. Wdb.* VIII, 1365 vlgg. en Franck § 231, anm.; V. Helten, § 378; Paul, *Gr.* IV, § 235.

Opm. IV. Den zoogenaamden superlatieven genitief vindt men o. a. in *Dat heilege der heiligen* (lat. *sacrum sacrorum*). *O blomme der blommen* (Jezus). *Urbaen, bisscop, knecht der knechte* (lat. *servus servorum*). *Die ewicheit, die alre pinen pine dreyt. Salich der saligher* (de hoogste zaligheid deelachtig) *sidi vonden. Die maghet der maechden* (Maria) *verwarf hem so grote gracie. O here der heren, ghenadich ende ontfermhertich god. Die trone der tronen. Doe vertoende hem seraphin der seraphinne. Die meester der meesteren.* Vgl. Paul III, § 223.

Opm. V. Over de constructie in: *een die droufste man ; een sijn camerlinc ; den besten enen diemen vant ; een sijns vaders raetsman ; die schoonste pelegremage ooc eene* zie § 103 en *Mnl. Wdb.* II, 527.

§ 161. Zeer gewoon is de gen. part. afhingende van het ook als ontkenning gebruikte znw. *niet* (niets). || *Omdat si niet goets ne deden. Niet venijns en comter inne. Sijns commens ne willic hier niet.* Ook met de praep. *van*. || *Soe en hoort God niet van onser claghe.* Doordat *niet* later den aard van een zelfstandig naamwoord verloor en ontkenkend bijwoord geworden was, werd de genitivus beschouwd als afhankelijk van het geheele praedicaat en deed hij den dienst van logisch subject, doch vooral als object. || *Des en mach niet gheschien. Doe moestic met hem ene vart bestaen, dier hi niet wilde laten achter. Dat hi sijns willen ne liete niet. Daer si Pieters niet en horden. Mire namen ne loochen ic niet. Si en wildens niet doen. Ay God, ghi en verdiendes niet ; enz. enz.* Zie § 165; *Mnl. Wdb.* IV, 2397—2398; Van Helten, § 339; Engels § 96; voor lateren tijd Van Halteren § 28; *Ndl. Wdb.* IX, 1942 en vgl. Grimm, *Gramm.* IV, 691; *Idg. Forsch.* XVIII, 403; Paul, *Prinz.* 292; *Gr.* IV § 246.

Opm. In navolging hiervan vindt men nu en dan den genitief ook bij andere ontkenningen, die nooit het karakter van een substantief hebben gehad. || *Datter nie droppels bloet uut vel. Hi seyde dat hy des mans nye ghesien en hadde.* Vgl. fr. *Je suis sincère, moi, jamais de phrases !*

§ 162. Aangaande den genitief van bezit valt op te merken, dat de plaats van het in den genitief staande woord dikwijls geheel anders is dan nu: zoo staat (onder invloed van het Latijn?) een eigennaam in dien naamval ook achter het regeerende woord. || *Die sone Ynacus. Jhesus die sone Marien. Broeder Cambises. Ende hi hiet broeder Jhesus. By consent bayluys ende tgherechts. Voor die voete Jhesus. Die merschen Mestydes. Bi den trooste Zacharias. Van der upvaert Mariën. Up dbedde Helyseus. Een ridder, die neve was heer Gosewijns. Joseph was sone Jacobs. Marië die suster Moyses. Dese vier waren amiën srechters Agrippus. Symon magnus was raet skeysers Nero ; vgl. thans nog in bijbeltaal: de psalmen Davids ; de spreuken Salomo's ; de liefde Gods.* Ook tusschen het lidw. en het regeerende znw. wordt de genitief (zonder lidwoord) geplaatst; vooral geschiedt dit met den 2^{den} naamv. van *God*. Vgl. mhd. *diu gotes hant ; dër gotes sêgen ; ofr. pro Deo amur ; li Deo inimi.* — *Hi warpet (geld) voor die ioden voeten. Die twee Zebedeus kinder. Die Judas vriende. Enen sire suster sone. Int boecs beghin. Twaelf hondert ser Isingrijns maghe. Twee Daris man. Die sonnen toecomste. Na die lants sede. Die broders doot. Die meesters wille. Die Gods ge-*

welt, genade, sone, lof, gracie. Die Gods wigant enz.; zie *Mnl. Wdb.* II, 148; 2006; *Tijdschr.* XXXVIII, 160; 301; Paul, *Prinz.* § 166; Sn. de Vogel § 451. Vgl. voor deze constructie thans nog: *de Haarlemmer courant.*

Opm. I. Bij de plaatsing van het znw. tusschen het lidw. of het voornw. en het bepaalde woord gebeurt het soms, dat het bepalende woord niet in den genitivus, maar in denzelfden naamval staat als het bepaalde. || *Dits boven allen wiven connen. Boven allen menschen moghenthede. In uwe priesters gheslachten. Bi haren confessoren rade.* Nog eene andere verwarring vindt men in *In die roomsche broederscap grave.* Vgl. § 171 opm. III en § 132.

Opm. II. Iets anders is het in constructies als: *eens coninc amyne; des keyser crone; mijns oom kinder*, waar de genitief reeds is uitgedrukt door het lidw. of het vnw., en het volgende znw. het teeken *s* niet behoeft aan te nemen; zie andere voorbeelden bij Van Helten § 245 en vgl. Franck § 174.

§ 163. Herhaaldelijk wordt het den tweeden naamval regeerende znw. tusschen den genitief en een daarbij behoorende (voorzetsel-)bepaling (ook bijstelling) geplaatst; deze laatste moet dan worden beschouwd als achteraan komende nadere verklaring (zie § 135 opm. III). || *Een schone maecht, des hertoghen dochter van Bruynswijck. Des hertoghen Hermans dochter van Sassen. Dies graven wijf van Henegouwen. Die nam te wive Gozelsens dochter van Ardenne. Des conincs wijf van Grieken Helene. Die des graven dochter was van Vermendoys. Sproofst battaelge van Aken. Her Heinric, des bisscops broders Ziverts. Des hertoghen bode van Gelre. Des papen wijf Zacheriën. Des keyzers dochter van Griekenlant. Diederic, grave Florens sone des vetten. In eren eens goeds mans van Brabant des hertoghen Jans. Gherids maghet van Rysen. In Jacobs maent van Apeldoren. Des schulten bode van Aemstelredamme. Marte, Mariën suster Magdalenen. Eens wolfs lever van seven jaren.*

§ 164. Noodzakelijk is het evenwel bij deze volgorde niet, dat het eerste znw. in den genitief staat. || *Dat (zwaard) in den vloer clanc van letoene. Die jegen den groten vacht Anthyoehus. Julius, die deerste was keyser van Rome. Omme dit wort wart Herodes entie port verstórmert van Jherusalem.* Vgl. *Flandrijs*, bl. 149 en § 351.

§ 165. Evenals bij de ontkenning *niet* (zie § 161) de genitief niet meer als afhankelijk van dat woord, doch van het geheele

praedicaat werd beschouwd, vindt men in het Mnl. tal van uitdrukkingen, waar de 2de naamval, oorspronkelijk alleen afhankelijk van een znw., geregeerd wordt door de verbinding van dat znw. met een werkwoord en den dienst doet eerst van logisch, daarna ook van grammatisch subject of object. || *Dier van buteri was doe vele meer dan dier van binnen. Der tafelen waren daer so vele. So wat so elken wel bequam, des dede men hem te vollen bringhen. Dies was vele ende genoeg. Ere, vrome, scande, bate, orbore hebben ere dinc. Des haddi sorghe ende vrese groot. Ende haers weenen en was geen ende. Des is noot, brake, berste. Eens (één ding) es noot. Der mirakelen was noot in het beghin van kerstenhede. Des is te doene (dit is noodig). Des wil ic ghern in boete gaen (daarvoor wil ik gaarne voldoening geven). Des in wane sijn, te rade werden, in inne werden, in sorghen, in vare sijn. Danc of ondanc weten ere dinc. Sijns lijfs hoede, goem, ware nemen. So mach sijns genade wesen. Hebbe mijns genade. Des te rade werden of sijn. Conde hebben ere dinc. Hoe moechti des te hovede comen. Gebot, gewout hebben ere dinc. Mi nemet (gevet, hevet) des wonder, vrent. Hi was sijns lives gast (berooft van). Siere meltheit es sonder gront. Deser redene sijn sonder getal. Deser exempelen soude men u sonder inde vertellen. Zie Paul, Prinz. § 203 en vgl. § 61 opm. I.*

§ 166. Ook praedicatief komt de genitief voor, vooral, evenals in het Lat. en Gr. ¹⁾, bij het wkw. *sijn* om een possessief, een partitief of een kwalitatief begrip uit te drukken. || *Die goeden en waren sijn* (de zijne) *niet, mer der heiligher kerken ende der armer. Die goede nappe die Daris waren. Dat ghebet es der herten ende niet der lippen. Tfolc noch sijn goet en es sheren van den lande niet. Geen toeverlaetsijns wesen mach ten joncsten dage. Al dat sijns is. Sijns selfs sijn* (zijn eigen baas zijn). *Agenor dies Tyren was. Wies es dat kint dat daer leit ? Doe so quam daer jeghen Ruben, dies die vrucht was. Die cleenode die Clothilden was der coninghinnen. Wat so Holofernes was. De borch te Nettelaer die tshertogen was. De zale, die Rabbouts es. Een broeder die sijre jongers was. — Si waren alle ééns herten ende ééns moeds ende ééns willen. Wilt blijts moets sijn. Dese es groter kostelhede. Groter dade sijn. Weest goetsmoets ende onvervaert. Die pape stont al bloter huut. Idelre hande sijn, staen, bliven.* Ook als be-

¹⁾ Zie *Idg. Forsch.* XVIII, 153; XXIII, 162.

paling bij een object. en als praedicatief attriboot. || *Laetstu di vangen dus levens lijfs. Ghene muus bat een puut, dat hi haar over holpe ganser huut.* Vgl. thans nog in bijbelstijl: *Geeft den keizer wat des keizers is. Hunner is het koninkrijk Gods* (got. *thize swaleikaize ist thiudangardi gudis*; hd. *des Teufels, des Todes sein*; eng. *Heaven's is the quarrel*). Zie Wilmanns III § 269; Paul, *Gr.* IV § 223; § 237; Diez III, 146; Mätzner II, 171.

Opm. I. Naast dezen genitief is de voorzetsel-bepaling met *van* even gewoon. || *Si sijn starc ende van grotere were. Wine sijn van gere grotere* (niet weelderig). *Een ridder van prise. Hi es jonc ende van maghen groot*; zie *Mnl. Wdb.* VIII, 1225 en § 160 opm. I.

Opm. II. Voor de als nom.-acc. gebruikte genitieven *des, wes* (deze beide ook in 't Mnd.), *elx, sulcs* (Oostmnl.), *desgelijcs*, etc. zie § 61 opm. I; § 110 opm. I; vgl. het (ofschoon op andere wijze te verklaren) Ndl. *moois, lekkers, nieuws, praats, iets, niets, dingcs* (hd. *Dings*) en in het Mnl. *enen goets* (= goet) *doen, onnen* (vgl. ouds. *guodes duon*; hd. *Gutes tun*) en *goets* in den zin van *iets* (zie *Mnl. Wdb.* II, 2047).

§ 167. Het aantal werkwoorden, dat in het Mnl. den genitivus regeert, is zeer groot. Men kan ze verdeelen in de volgende groepen ¹⁾:

I. Werkwoorden, die een partitieven genitief bij zich hebben, als *eten, drinken, ontbiten, biten, geven, nutten, smaken, orbaren, doen, laden, hebben*(?), *gewinnen, gecrigen*. Vgl. || *Hi at des honechs. Dat hi niet ne ete der spise. Die des waters drinct dat ic hem sal geven. Ende hi negheens goets ontbeet. Dat hi ne beet no aets no drancs. Soe gaf hem der latuwarien. Ic scine werdich der spise te nuttene van den paradise. Ende wildi dies nutten te maten. Als hijs niet langher en mach orbaren. Want wi siec sin van sunden, son(e) smakewi der graciens ons Heren nit. Elc neme een wieroocvat ende doe des heilechs viers in dat. Alse hijs den torre hadde geladen. Des ic nyet en hebbe* (hier kan de gen. van de ontkenning afhangen). *Helpt mi, dat ics gewinne. Die mensche dies ghecrijcht. Wie so sire*

¹⁾ Voor het Mhd. zie Wilmanns III, § 258 vlgg.; Paul § 262 vlgg.; voor 't Eng. Mätzner II, 186 vlgg. en vgl. verder Grimm IV, 646—683; Paul, *Gr.* IV, § 246 vlgg.; Sn. de Vogel § 29 vlgg.; M. J. v. d. Meer, *Gotische Casus-Syntaxis*, Leiden, 1901 (Gron. diss.); G. Engels, *Over het gebruik van den conjunctief en de casus bij Maerlant*, Groningen, 1895 (diss.); B. Delbrück, *Synkretismus, ein Beitrag zur germ. Kasuslehre*, Strassburg, 1907; J. H. Kern, *De met het Participium Praeteriti omschreven Werkwoordsvormen in 't Nederlands*, § 91 vlgg.

gramscap geburt (moet ondervinden). *Ik besweere den wormen, dat ghi des bloets niet en laept noch des beens en scaeft.*

Opm. Een enkele maal komt ook *leven* met den gen. voor in *Der aelmoesene leven. Sire ghenaden moet ic leven* (zie *Mnl. Wdb.* IV, 432), dat aanleiding kan hebben gegeven tot *quader doot, dode sterven, -sneven, bli-ven*, waar eveneens de instrumentalis door den genitief kan zijn vervangen (zie § 169). Vgl. *hd. des Todes, Hungers sterben; des Glaubens, des Vertrauens, der Gnade leben*; *Wilmanns III*, § 261; *Paul, Gr.* IV, § 248; *Mnl. Wdb.* VII, 2109.

II. Werkwoorden, die uitdrukken het begrip „genieten”, en in het algemeen een gemoedsbeweging aanduiden, als: *gebruken, misbruken, (ge)nieten, misnieten, (ge)smaken, gevoelen, hem nieden* (in 't Limburgsch), *becoren* (gew. met den acc.). || *Dat hi der beden hier gheniete. Si moghen openbare haers goets ghebruken. Doe hi dies misbruucte. Wel eist recht dat hijs mesniete siere groter sotternie. Dies melcs ghesmaken. Gods gevoelen* (Gods nabijheid gevoelen). — *Hogen, hem (be)loven, hem vreuchden* (of *vrouden*), *verheugen, (hem) behagen, (hem) verbliden, verdrieten* (onp. en intr.), *verdroeven, vernoyen, jammeren, (be)rouwwen, moyen, hem (ver)scamen, geloven, betrouwen, hem erren, hem storen, hem belgen, hem vergramen, ver-toornen, tornen, morren, hem becronen, hem beclagen, clagen* (ge-woonlijk met den 4^{den} nv.), *hem becumen, afdinken, verdinken, wanhagen, droeven, ontfermen, afgrisen, ontgrisen, hem vresen, hem beduchten, duchten, hem ontsien, hem ontvruchten, vruchten, (hem) vervaren, in vare sijn, vaer hebben, verenen, gruwen, hem troosten*, enz. Vgl. *Wilmanns III* § 261.

III. Werkwoorden, die uitdrukken het begrip „hooren, zien naar, letten op, (zich) herinneren, denken aan, verlangen naar, wachten op” (*Engels* § 103), als: *(ge)horen, verhoren, vernemen, hem bedenken, (ge)hogen, (ge)denken, vergeten, (ge)moeden, hem vermoeden, gissen, vermanen, vermoenen, manen, hem bewanen, in wane sijn, geware werden, ontseffen, hem bemoeden, gewagen, meeren* (bekend maken), *merken, micken, ramen* (mikken op), *glosen* (letten op), *(ge)voelen, gevroeden, hem bevroeden, in inne werden, -sijn, -wesen, (ge)lusten, (be)geren* (garen), *gesinnen, te doene hebben* (*Tijdschr.* III, 108), *wille hebben, gere hebben, (ge)sinnen, haken, gieren, hopen, wanhopen, beiden, ontbeiden, ontbiden, verbeiden, (ge)wachten, ver-wachten, hem getroosten* (in *hem srechts getroosten*, den loop van het

gerecht gerust afwachten); *getrouwen* (met den dat. van den persoon: iets van iemand verwachten); *enen noden* (overhalen tot; eig. maken dat iemand iets afwacht, op zich neemt? *Mnl. Wdb.* IV, 2476). Vgl. Wilmanns III § 259; Paul, *Gr.* IV § 274.

IV. Hierbij sluiten zich aan de werkwoorden, die beteekenen „zich inspannen voor, ondernemen, wagen, zich vermeten, beginnen met”, als: *beginnen, bestaen, (hem) genieden, hem genenden, hem bewinden, hem vermeten, hem onderwinden, hem aenkeren, hem verbouden, hem pinen, hem aennemen, plegen, getelen* (des raets, een plan ten uitvoer brengen), *geroeken, hem gemieden, hem getrouwen.*

Opm. Onzeker is het of hiertoe moet worden gerekend het ww. *spelen*¹⁾ in *scaecs spelen* (vgl. nog hd. *Versteckens, Versteckelches, Fangerles spielen; eines Spieles spielen; fr. jouer de la flûte*).

V. Uit het begrip „letten op, denken aan”, vloeit voort dat van „zorgen voor, zich bekommeren om” (*Engels* § 99), als: *sorgen, sorghe draghen, cure hebben, gomen, goom nemen, in sorgen sijn, hem spoen, plegen, (ge)roeken, telen, hem ontfermen, gade slaen, hem hoeden, hoede nemen, hem wachten, waerden* (oostmnl.), *achte slaen, genade hebben, enes werdet raet* (er wordt voor iemand gezorgd), *hem bewinden* (zich laten gelegen liggen aan), *hem moeyen, hem aennemen, hem aentrecken, gaden, soeken* (belangstellen in), *vanden* (bezoeken), *verwanen* (betrachten), *volgen*; enz. Hierbij kunnen zich aansluiten de ww., die het begrip „heerschen over” uitdrukken, zooals *gewout, macht hebben, (ge)wouden* (vooral in *laten gewouden*); *vermogen* (tegen iets kunnen), *enen laten gebaren* (iemand laten begaan met), syn. van *enen laten gewerden*; vgl. *Engels* § 103.

Opm. Een dubbelen genitief komt door anticipatie voor bij *ontfermen*.
 || *En sal uws mijns ontfermen niet* (Lans. 116).

VI. Werkwoorden, die uitdrukken het begrip „verzoeken om, vragen naar”, als: *(ge)bidden, verbidden, vragen, soeken* (*raets soeken*), *bevragen, (ver)manen*; ze kunnen den acc. of den dat. v. d. pers. en den gen. van de zaak bij zich hebben. Den overgang

¹⁾ Grimm IV, 673; Paul, *Gr.* IV, § 248. Of hebben we in het Mnl. voorbeeld eene navolging van 't fr. *jouer aux échecs* te zien? Dan kan *scaecs* pluralis zijn.

zullen wel gevormd hebben die ww. en uitdrukkingen, welke het begrip „behoefte hebben aan, gebrek lijden aan, noodig hebben, missen, ontberen” enz. uitdrukken, zooals: (*ge*)*missen*, *bederven*, (*ge*)*derven*, *faelgeren*, *behoeven*, *gebreken*, *ontberen*, (*te*) *doene hebben*, *noot hebben*, *berste hebben*, *des af werden*, *-bliven*, *des ane sijn*, *ontbreken* en dergelijke.

Opm. De onder III genoemde ww., die een *verlangen* of een *begeeren* uitdrukken, zouden ook tot deze groep gebracht kunnen worden.

VII. Naast den genitief bij ww., welke een „streven naar iets” uitdrukken, zooals *geren*, *lusten*, enz. (vgl. III) kan men den genitivus van *richting* (het zich over een bepaald gebied bewegen) of *doel* aantreffen in verbinding met ww. als *gaen*, *varen*, *vlien*, *vlieghen* in de uitdrukkingen *sijns weghes* of *siere weghe gaen*, *riden*, *varen*; *siere straten gaen*, *sire verde varen*, *sire straten varen*, *enen sire straten driven*, *draghen*; *sire straten liden*, *vlien*; *sire verde vlieghen*; *enen sire verde driven*; *der straten overgaen*; *allesins*, *elcsins*, *welcs sins*, *gheensins*, enz. Vgl. ook hd. *seines Wegs*, *seiner Wege gehen*; *seines Pfades gehen*; in 't Got. *gaggida landis*; gri. *ἰπάγειν τῆς ἰδού*, etc. Zie V. d. Meer, bl. 174; Wilmanns III § 254; § 281; Paul, *Gr.* IV § 249 en Delbrück, *Synkr.* § 49.

VIII. Werkwoorden, die beteekenen „beklagen, beschuldigen, veroordeelen, zich verontschuldigen” enz. met den acc. van den pers. en den gen. der zaak, als *tiën*, *betiën*, *clagen*, (*hem*) *beclagen*, *aenspreken*, *veroordeelen*, *doemen* (*eenen doemen van*), *ontsculdeghen*, *sculdigen*, *hem ontsouden*, *hem ontraden*, *hem ontuten*, *verwinnen* (*overtuigen*), *betugen* (*eenen des*, schuldig verklaren aan), *overtugen* (gew. met den acc.: *eenen iet overtugen*), *aenstaden* (*eenen des* —). Zie Wilmanns III § 261.

Opm. Hiertoe kunnen ook gebracht worden de ww. *verdiene*¹⁾ en *verbueren* (verdiene) o. a. in *der doot verdienen* of *verbueren*, waar de genitief zeker moet worden verklaard door de gedachte aan *der doot sculdich sijn* (vgl. Delbrück, *Synkr.* § 44).

IX. Werkwoorden, die beteekenen „erkennen, belijden” of het tegenovergestelde „loochenen, ontkennen”, zooals: *aenliën*, *beliën*, *liën*, *geliën*, *begien*, *gien*; *besaken*, *missaken* (loochenen), *ontsaken*, *versaken*, *loochenen*, *verloochenen*, *ontliën*, (*ge*)*swigen*, enz.

¹⁾ Voorbeelden bij Engels § 95 en § 101; Kern § 96 en *Mnl. Wdb.*

§ 168. Groot is het aantal werkwoorden, waarmede een zoogenaamde separatieve gen. verbonden wordt (Engels § 101). Hiertoe behooren o. a. ww. die beteekenen „ontdoen, berooven van” of „missen, vrij blijven van, verlost worden” en dergelijke begrippen als: *beroven, roven, (hem) uten, (ge)ledigen, verledigen, verlaten, quiten, ontcommeren, hem ontwenen, ontweldigen, ontwelden, ontwaren, ontsetten, ontdriven, ontleiden, ontslaen, ontstaen, afbringen, afdoen, afhelfen, afmaken, hem afnemen* (zich van eene schuld losmaken), *verlossen, losen, verdragen; verjagen, verstoten of verdrijven* — *des lants*); *versteken, vreden, misbueren, verbueren, geliggen, genesen, bevallen, bliven (enes kindes), afkomen, vercoeveren, vrede hebben; (ge)sterven (sijns selfs —, der werelt —), gestelen, ontwerden*. Hierbij sluiten zich aan ww. als: *achterbliven, achtertrecen, achtertien, (ge)laten, afsceiden, afgaen, afstaen, aftien, hem onthouden, vertien, aftreden, hem onttien, beswiken, (ver)miden, sparen, begeven, gelosen, weigeren, warenen, ontgaen, ontsaken (weigeren); over sijn (nalaten); wiken, ontliden, ontwiken, ontflien, ontslupen, versceden, utegaen, scuwen, (hem) halmen* (afstand doen van, verzaken), enz. Verder vele werkwoorden en uitdrukkingen, die beteekenen „te boven komen”, „de bovenhand krijgen”, „overwinnen”: *boven sijn, — comen, — bliven; te boven comen, te voren comen, te boven werden, — gaen, — liggen, — bliven; te hoofde comen, vulcomen, overcomen, gewesen* (in iets volharden, het uithouden), *(vol)herden*, enz. Zie Wilmanns III § 260.

§ 169. Eindelijk zij nog gewezen op den genitief van oorzaak, vooral bij de ww., die het begrip uitdrukken van zich verheugen, zich verwonderen, danken, loonen, loven, roemen, enz., begrippen, die grenzen aan die, welke een gemoedsbeweging aanduiden (zie § 167, II). || *Alsi . . . diepe drinken, sine slapens maer te bet* (er des te beter om). *Hi moeste des ontgelden* (er voor boeten) *sere. Mi es leed der pinen* (vgl. § 177). — *(Hem) wonderen, wonder hebben, danken, danc weten, ondanc weten, loven, lonen, (hem) beroemen, hem (ge)troosten, hem laten genoeg, hem gepait houden, hem gecusten, lachen, twifelen, sterven* (vgl. *si couts ende hongers sterven; quader doot of quades dodes sterven; ook quader dode sneven; dies es hi quader dode bleven; vandaar ook soonre doode doot sijn; zie § 167, opm.*). Vgl. Wilmanns III § 255 en § 261; Paul § 263.

§ 170. Bij verschillende ww. komt de genitief van het pron. dem. neutr. voor (ook als de regeering reeds op eene andere wijze wordt uitgedrukt), om het verband met het voorgaande nog duidelijker aan te geven (vgl. nu nog *tis nietes, tis welles*, wat dat betreft, dat is niet (wel) waar). Dikwijls kan bij de vertaling deze genitief niet worden uitgedrukt. Een dergelijken expletieven genitief vinden we bij *afgaen, afsceden, ontvaren, ontwiscen, aengaen, bliven, danken, keren, houden, bestaen, volgen*, enz. Zie *Mnl. Wdb.* II, 75 en vgl. || *Waert so dat hijs verbrake, dats hem God bolghe om de sake. Dicke alsic al was bi hem te hebbene, ontginc hijs mi. Mi dochte dat gijs niet en sout ontjaren. Honorius hilts hem an Gode ende dede gerne sine gebode. Voert hildix mi van diere ure al ane die Heileghe Scrifture. Met Judase moetijs algader ! Dat sijs volgen minen rade. Hi dankes siere moeder van so scoenre gifte. Van di bestaets mi clene no groot. Dandere lietens niet sine clommens boven met genint. Hier en sceedics niet ave. Die sullens hebben te bet. Hi bleefs te werdere alle weghe. Ende si droeghen geens dinx over een, dat. Si hebbens orbore van dien. Die coninc gaefs hem orlof. Bi mire trouwen, in vechts niet. Elc was sijns lives Alexander (een A., een held). Hi was sijns lijfs een dorper man. Jan, sijns lives een oncuusch man. Anderen die hem lijfs ende goets verdorven. Haere tonghe ende haers monts es si (kwaadsprekendheid) een giftich zwaert. Vgl. ook de gewone uitdr. *wat sal mijns gescien*, wat zal er geschieden met betrekking tot mij; zoo ook *wat sal onser wesen*; *wat sal mijns gewerden* (wat zal er van mij worden). Op deze wijze is ook te verklaren *des es leden*, wat dat betreft is voorbijgegaan, dat is geleden, het is geleden; in navolging daarvan *dies es lanc, dies es menich jaer*, enz. ¹⁾ Vgl. *Wilmanns III* § 257; *Paul, Gr. IV* § 234.*

§ 171. Vooral in het rijm komt een genitief *des, das, dies, dis* herhaaldelijk voor bij allerlei ww., ook bij die welke een anderen naamval doen verwachten. Ook hier zal deze casus moeten worden verklaard als een expletieve genitief met de beteekenis *ten opzichte daarvan, wat dat betreft*. Zie *Mnl. Wdb.* II, 76—77; *Flandrijs*, bl. 154; *Franck* § 217 anm. en vgl. || *Ootmoet halp haer meest das, dat si Gods moeder was. Joseph wert wel gheware das, dattet Mariën tijt naect. Doe hise sach gedacht hem das, dat soe seide. Wie hi ware, hi*

¹⁾ Engels § 99 Opm.

vraechde das, doch hi verstont dat Fransoys was. Over waer gewaghet men das, dat si maget waren. Teenen tide geviel hem dies, dat haer volc so sere wies ; enz.

Opm. I. Voor constructies als: *Een deel des ic daer verstont. Ende soude yement node anetiën dies hi niet en hadde gesien*, vgl. § 61 en *Tijdschr.* II, 52 vlgg.

Opm. II. Van bijna al de bovengenoemde ww. geldt, dat ze, evenals in het Mhd. (Wilmanns III, § 264), ook kunnen gevolgd worden door een voorzetselbepaling of een vierden naamval. Van vele zelfs is de constructie met den genitief vrij zeldzaam. Vgl. de plaatsen in het *Mnl. Wdb.*; Engels § 98; 101; 102, etc. en vooral ook *Mnl. Wdb.* II, 78; VIII, 1219 vlgg.; *Alex.* bl. 443, waar verschillende voorbeelden te vinden zijn, waar het pron. neutr. *dat* den genitief vervangt. Vandaar dat in denzelfden zin somtijds beide constructies gevonden worden. || *In die siden des tabernakels soe gevoelen wi eens ewigen ingancs, maer in dat westinde gevoelen wi enen ewigen opganc. Lancmoedicheit die alles doeghens ende alle dinc verbeidt. Omme datmen in kerstijnhede vastens pleget ende doen gebede. Die Astolve souden danken sine valsceit ende sire ontrouwen. Sone saltu vergheten niet siere bootschap ende sinen troost (:). Te merkene die grote arbeide ende van menyghen ongevulle. Hi vraechde haer : wien wachty hier ? Si seide mijns liefs.*

Opm. III. Nu en dan komen onlogische constructies voor als: *Van der lodenen goten te vermakene. Sonder pleghens harer ghenoot. En siedi niet te dienne noch uwes heren (var. huwen heere) sat. Args doens men niën verghet.* Zie § 132.

§ 172. Afhankelijk van een trans. werkwoord komen genitieven, enkel- en meervoud, voor van vrouwelijke verwantschapsnamen, titels en eigennamen. || *Ende (Jacob) nam daer na siere (Laban's) dochter, Lyen ende Rachel. Hi wan an hare lijf Grimilden ende Geertruden der maget. Astiages gaf siere dochter eenen ongeborne ridder. Die doot hadde gehaelt sijnre moeder, der hertoghinnen. Dat kint sooch der moeder saen. Hi sach onser Vrouwen scone verheven. Dat hi soude doden siere moeder ende sinen vader. Ic hebbe Karles dochter, miere joncfrouwen, beslapen. Hi vinc Wayfiers moeder, des hertoghen sustren nichten. Tien tiden so roofde van Athenen Theseus der scoonre Helenen. Hi nam Waldraden, siere amiën. Die duvel hadde bevaen onser eerster moeder Even. Hi nam Cleopatren tenen wive. Ere dinen vader ende dijnre moeder. Eere der kerken enten outaer. Dat niemen name te wive siere dochter no siere moeder no soere moyen, no siere nichten. Doe bereyde vrouwe Mergriete van Henegouwen derselver jongher maeght zeer rijkelijken toe (Froissart). Het ghebuerde dat*

dese heer Ghijsbrecht Mariken, zijnder nichten, seynden wilde in die stadt van Nieuweghen. Daer vonden si minen here den grave ende mijnre vrouwen der gravinnen (Rek. d. Gr. 3, 259). Ook somtijds als subject: *Daerna so quamen ghevaren dies conincs kinder ende sijn wijf ende siere moeder ende sine joncwijf. Uwer suster, die gi soeken vaert, hevet mi lief, enz.* Zie nog *Walewein*, bl. 200; *Flandrijs*, bl. 134; *Alex.* bl. 410; *Ferg.* Gloss. 279.

Opm. I. De verklaring van dezen genitivus als ontstaan door ellips van *beelt*, *name* of *persone* is niet waarschijnlijk, daar nooit een volledige constructie met een dezer znw. is aangetroffen. Wellicht is het voegw. *ende* opgevat als praep. (= *met*) en uit deze verbinding de verbogen naamval ook als object gebruikt. In dit geval zouden we er een oorspr. datief in kunnen zien.

Opm. II. Naast deze constructie komt die met den accusatief eveneens voor. || *Sine ene dochter gaf hi saen coninc Alarike. Daertoe sal ic u mijn suster gheven toe eenen wive. Daer seldi vinden Rukenau mijn wijf ende haer suster. Laban brocht hem doudste dochter* (var. *sire oudster d.*).

§ 173. Het aantal adjectieven, dat gevolgd kan worden door een genitief, is in het Mnl. vrij groot (zie Engels § 97 ¹). Men kan ze verdeelen als volgt:

I. Adjectieven, die het begrip „vol van, voorzien van” uitdrukken, als: *vul* (*vol*; zie § 95 g), *sat*, *rike*, *groot* (zwanger en daarna „bevattende”: *Gonst is alre gaven groot*; vgl. hd. *schwanger*, cum gen.), *genoech*(?), *versaet*, enz.

Opm. I. *Vol* kan ook gevolgd worden door den datief: *Een vat vul* (var. *vul van*) *bloede*. Dit gebruik is slechts éénmaal (*Rijmb.*) aangetroffen. Voor het hd. zie Paul *Gr.* IV. § 243.

Opm. II. Verwarring van constructie vindt men in: *En siedi niet te dienne noch uwes heren* (var. *huwen here*) *sat*.

II. Adjectieven, die het begrip „genietende, gebruikende, deelachtig” uitdrukken, als: *gemene*, *deelachtich*, *mededeelachtich*, *gebrukelijc*, *gebrukich*, waarbij zich aansluiten, die welke het begrip „machtig over, meester zijn van” uitdrukken, als: *(on)machtich*, *meester*, *on(ge)brukich*, *(on)weldich*, *(on)geweldich*, *moghende*, *mogich*, enz.

¹) Vgl. Wilmanns III, § 271; Paul § 259; Diez III, 146—148.

III. Adjectieven, die een gemoedstoestand uitdrukken, als: *blide, verblijt, vro, gemeet; serich, onblide, onvro, droeve, gram, tornich, erre, rowwich, moede; ontfermich, genadich*, enz.

IV. Adjectieven, die een „begeeren, streven naar” uitdrukken, zooals: *gier, gierich* (begeerende), *lustich* (in *Gods lustich*) of een „denken aan”, zooals: *beraden* (indachtig), *gedachtich, aendachtich, herdachtich, herdenkelijc, herdenkich, geware, gewarich, medewetende, ontware, onachtsam, onbesorget* (zonder vrees), *achtsam* (oplettendheden hebbende voor), enz.

V. Adjectieven, die het begrip „berooft, bevrijd, vrij van”, enz. uitdrukken, als: *baer, bloot, bijster* (verstoken van), *ledich, los, naect, moedernaect, nootdorftich, onvluchtich, ballinc, ellendich, scu, arm, claer, vri, rene, quite, idel, weese* (*dus wart hi weese sire kinder*), *ellendich* (verbannen), enz.

Opm. Het in de *Limb. Serm.* voorkomend gebruik van den genitief bij *enich* (vrij van) moet op rekening gesteld worden van den oorspr. Mhd. tekst.

§ 174. Eindelijk zijn er nog verschillende bijv. naamwoorden, die een genitief van oorzaak of betrekking bij zich kunnen hebben, als: *fier, carich, weiger, mooi* (prat), *malsc* (trotsch, fier), *onweiger, milde, diere* (zuinig), *nodich* (gierig, zuinig), *vrec, onwijs, onwetich, gesont, goet, gewone, ongewone, onbehoet, moede, wijs, geleert, geles, vroet, cont, dul, seker, versekert, wis, gewis, bedacht, voredacht, wert, gewaert, onwert, werdich, sculdich, onsculdich, bereit, onderdanich, hout, ontvanclijc, gehoorsaem, tevreden* (genoegen nemen met), enz.

|| *Die haerre duegden niet sijn fier. Dies hi weigher* (var. *moyer*; trotsch) *was genouch. Elkerlijc waert zijns onwegher* (moede). *Nochtan was hi onweger* (onverschillig) *sijns lijfs. Eenen, dies hem maecte malsc, dien sloech hy ontwee den hals. Sicre slaghe was hi milde. Ne weest uwer spraken niet te diere. Wes dijnre woorden alsoo karich, als een vrack mensche sijnre penninghen is. Sine was niet nodich haerre worde. Hi was sere vrec sijns gelts. Hi was sijns lives gesont of goet. Mijn vader was oyt seghes ghewone. Die ongewone waren deser dinge. Magdalena minde mi soe seer, dat si mijnre niet moede en wort. Dies ic u maecte wijs. Die ghene dies onwijs waren. Ick en*

wil niet dat ghi onwetich mijns noch dijns wesen en sult. Des sijt seker ende gheleert. Ic bems geleert. Dies es mine herte wel geles (zeker gewis). Hi was der wostinen vroeder. Mi es cont ere saken. Hi ne was des visioens niet dul. Een die dul zijns willen zi. Hoe was ic mijns zins so dol. Sijt des seker ende ghewes. Ic bem dies haerde wel bedocht (zeker). Hi es versekert ewichs levens. Wie dat eenechs prijs es waert. Ghelooft dat ghijs sijt gheweert. Ic utermaten ben ongedegen ende onwert al selker eeren. Dattu best werdich enechs prijs. Der doot sculdich. Onsculdich des bloets. Alles rechts bereit. Omme dat si die wille Gods, sijn onderdanich sijns gheboods. Den valschen bestu des lives hout (laat gij leven). Wiltu ontfanclie (vatbaar) wesen der heymeliker openbaringhe Gods. Theodosius es gehorsam deser worde. Ic bems te vreden sprac dat serpent. Vgl. ook: Ongedaen sire bootschap; behouden dijns vredes; ongescaets sire virtuut; ontploken monts; zie Tijdschr. II, 198; V, 220 en vgl. Wilmanns III § 257, 3; Paul § 266; Gr. IV § 243.

Opm. In navolging van *behouden* kon ook *behoudelike(n)* door een genitief van relatie worden gevolgd. || *Behoudelike der letteren. Behoudeliken der overdrachten sraets* (Tijdschr. V, 214).

§ 175. Ook hier geldt, evenals bij de werkwoorden (§ 171), dat bij al deze adjectieven de constructie met den accusatief of een voorzetsel dikwijls even gewoon is als die met den genitief. Beide constructies komen somtijds in denzelfden zin voor. Zie Wilmanns III § 272; Paul, Gr. IV § 243; *Mnl. Wdb.* VIII 1225 vlgg. en vgl. || *Stephanus was vul ons Heren gratie. Deen was vul van rosen, dander vul witter rosen fijn. Met mire heleger bedevaert, die ic wille dat Rigart delachtig si. Opdat alle die Joden deelachtich souden wesen an ons Heren doot. Si kende hare sculdich van der daet. Meneg dinc werdich van love. Een man, van clederen naect. Die erde was van harre sconede nochtie deelloos. Dat hi noit armoede was sat. God wert den mensche geweldich. Alse dat Ascanius wart geware. Alle weghe wijs. Die hovaerde die hi was ghewone. Bi der trouwe, die ic bem sculdich (verplicht ben) u. Ic bem sulc gheselschap harde blide. Rike van goude. Van stride sat. Ende daer of was hi niet gemene. Van mesdaden quite scelden. Nieman en es van sterven vri noch dier bittere doot. Van hare bloot. Bistierich (berooft) van alre rasten. Hi was van sinen rade ondiere (scheutig). Ic bem der mesdaet also claer, alse mijn cleet van den viere. Ydel van alle man. Hi was noottruftich enen*

rock. Om ertsche have was ic gier (vgl. ook gier te, in, omme, op). Vroet van sterren (ook vroet ane). Joseph was wijs van den pulse. Gedachtich sijn op, tot, van. Balach was droeve om dese woort. Doe was ic fier ende coene van minen groten geslachte ; enz. enz.

§ 176. Een genitief van maat wordt aangetroffen bij de adjectieven *breet, diep, lanc, dicke, hooch, gehinde, verre, naer, out*. Ook hier is de acc. zeer gewoon.

*Sijn aenscijn was eens voets breet. Een koorwonde es nagels lanc ende knokels diep. Eens halfs voets lanc. Die weeghe met goude verdedt vinghers dicke. (De sneeuw) lach meer dan knyes hooch. Dat si bider Joyosergarde quamen gehinde ere halver mile. Ende worpt dan uut sijn drec eere roede verre. Naerder dan vingers naer (dichter bij dan de breedte van een vinger). Blikende borte (kinderen, die de ouders overleven) die eens jaers out es (vgl. daarnaast: *Als die mane es out van vi daghen. Si was out van seven jaren* ¹⁾); vgl. fr. *âgé de*). Zie § 22; Wilmanns III § 255 (4); Paul § 261; Gr. IV § 244; Mätzner III, 312 en vgl. nog in 't hd. *mannsgrosz, armesdick*.*

§ 177. Als genitief van oorzaak moet de tweede naamval worden opgevat na interjecties; de betrokken persoon of zaak staat dan in den 3^{den} of 4^{den} nv. || *Fi der scanden. Fi derre wisouden* (elende). *Fi dijns, laet dit u wesen leet. Wapen der grote scande. Ocharme des ontfarmelijcx* (o, welk een treurig geval). *Wee sijnre lester henevaert. Och dier neringhe ende der plegghen. O wi deser aventuren. O wi der jammerliker moort. Wach arme deser groter noot. Wee di, sunder, dijnre vaert. Wee hen der vaert. Ay mi der leider gheboert, die hier nu es comen voert*. Vgl. ook den gen. *des* (daarom) en *wes* (waarom). Zie Paul § 267; Gr. IV § 245; Wilmanns III § 257; Mätzner II, 229; 235.

Opm. I. De genitivus causae kan ook worden verzwegen; de betrokken persoon of zaak staat dan in den datief of den acc. of wordt voorafgegaan door een voorzetsel. || *Wach u. Wee u. Wach den ghenen. Wee den lande daer een kint coninc is. Wapene over den honden. Wach der stat ende den tempel. Wee zinen broeder, sijnre suster wee. O wi Fergute, dat ic nu doge hoe lettelt wethijs. Wee, wee die grote stat Babylon*.

Opm. II. Voor den genitief na een voorzetsel of bij een adverbium zie § 124 en 130; vgl. Wilmanns III, § 333.

¹⁾ *Mnl. Wdb.* V, 2045; VIII, 1232; Delbrück, *Synkr.* bl. 127; 222.

Opm. III, Een genitief na den comparatief, die ook in het Ohd. bekend is, komt een enkele maal voor: *Wissel houden dats woekers quader* (N. Doct. 591 ¹).

§ 178. Een genitief als tijdsbepaling komt zeer dikwijls voor; het gebruik was minder beperkt dan nu. || *Goets tijts ; des XL jaers ; des eersts dages ; xv dages ; des anderdages ; elx jaers ; des jaers ; eens jaers ; elx dages ; eens daghes ; eens nachts ; des woensdages nachts ; (s)nachts ; des noenens ; wintertijts ; avonts ; savonts (ook navonts) ; smorgens, des vromorgens ; (s)nuchters ; d(i)esmaels ; smaels ; eensmaels ; enichs tijts ; eenre werven ; enz.* Vgl. Wilmanns III § 254; Paul, *Gr.* IV § 250.

§ 179. Ten slotte zij nog gewezen op het groot aantal bijw. uitdrukkingen, bestaande uit den genitief van een znw. verbonden met dien van een tegenw. deelw., een verl. deelw., een bijv. naamw. of een voornaamw., die den dienst doen van bijwoorden van wijze of omstandigheid, zooals: *stridender-, vechtender-, werender-, willender hant ; levens lives ; wakender ogen, wenender ogen ; aensiender ogen ; sprekens monts ; gapens monts, hangens haers ; — bedects aenscijns ; ghescedens bedde ; besloten lijfs ; belokenre ogen ; gebogener knien ; gebogens knyes ; gewapens lijfs ; onghedweghenre hande ; ghereckets hals ; ghestreckets hals ; getrockens swerts ; getogens swerts ; ghescorder cledere ; ghesletens haers ; gegordes riemen ; gerechtes speren ; ghestaefts eeds ; ontdaenre ogen ; ghenijchts monts ; behoudens lijfs ; behouder eren ; ghesparseder manen ; gewapents hoofts ; beslotens lives ; beslotens segels ; — baers beens ; booswoorts ; opens hoofts ; opens kelders ; nuchters monts ; blijtsmoets ; leechs erves ; bloter hande ; geliker hant ; gemeenre hant ; idelre hande staen ; bloter huut ; ganser huut ; naecter huut ; bloter kelen ; gesonts lijfs ; corts weges (onlangs) ; goets lijfs ; geliker wijs ; goedertiere ; quadertiere ; putertiere ; menigertiere ; saligher ghedachten ; als coops ; eersts coops ; sijns willen(s) ; geens dinx ; eens deels ; sijns wetens sijn(s) ondanks (ondankens) ; elx sins ; vgl. verder de samenstellingen met *leie, hande, conne, slachte* en vgl. Wilmanns III § 256; Paul, *Gr.* IV § 227; 251; *Tijdschr.* II, 188 vlgg.; V, 218; Engels § 92—94, en voor latere geschriften *Vondel's Taal* § 259; *Bredero* § 127.*

¹) Erdmann, *Untersuchungen über die Syntax der Sprache Otfrids* II, 143.

Opm. Twee verschillende constructies (in 't rijm) vindt men in: *Io salve u toe met crachte ondancs uws ende uwen geslachte dwingen.*

DATIEF

§ 180. Dezelfde wkw. die thans den datief regeeren, werden in het Mnl. ook met dien naamval geconstrueerd. Het gebruik was evenwel uitgebreider dan nu, zoodat men in het Mnl. vele wkw. aantreft met den datief, die thans den accusatief regeeren ¹⁾. Zoo vindt men een datief v. d. persoon met of zonder uitgedrukten acc. v. d. zaak bij werkwoorden, die beteekenen

I) geven, nemen of een zinverwant begrip, zooals: *beteren* (schadeloosstellen, betalen), *geven*, *opgeven*, *vergeven*, *bieden*, *bringen*, *reiken*, *offeren*, *wiën*, *betalen*, *gelden*, *payen*, *leveren*, *lenen*, *borgen*, *verhuren*, *verpachten*, *laten*, *mededeelen*, *deelen*, *opdragen*, *opleggen*, *opwerpen*, *meten* (toemeten), *scincken*, *bevelen* (opdragen), *deelen* (bedeelen), *mededeelen*, *getrouwen* (toevertrouwen), *onderwerpen*, *keren* (teruggeven), *erven* (nalaten), *anekeren* (op den hals schuiven), *anejagen* (bezorgen), *witen* (berokkenen), *aenknibbelen* (aansmeren), *beraden* (bezorgen), *bispisen* (voorzien), *toebringen* (berokkenen), *toedragen*, *toeëigenen*, *toeëten*, *toedrinken*, *toeleggen*, *toescrijven*, *toescicken*, *toesegghen*, *toeslaen*, *toewisen* en vele andere ww. met *toe-* samengesteld; (*ge*)*raden*, *overleggen* (aanwrijven), *overliegen*, *overtugen*, *overwisen* (iem. v. iets overtuigen), *beweven* (verschaffen), *langen* (overgeven), *reden* (bezorgen), *opdragen*, *bejagen*, *roven*, *afnemen*, *aendienenen* (verleenen), *aftien*, *ontprinden*, *afnepen*, (*ont*)*stelen*, *ontgeven*, *onttrecken*, *onttien*, *onthouden*, *ontdoen*, *ontdragen*, *ontduusteren*, *ontleiden*, *ontnemen*, *ontquiten*, *ontrechten*, *ontsteken*, *ontstriken*, *ontsweren* (door een eed ontnemen), *ontverren*, *ontweldigen*, *verbergen*, *decken*, *verhuden*, *onthuden*, (*ver*)*helen*, (*ont*)*hemelen*, *gevallen* (te beurt vallen), *gescien* (overkomen), *comen* (ten deel vallen), *werden* (te beurt vallen; § 187 opm. II), *toebehoren*, *toebestaen* (toekomen), enz. enz.

II) mededeelen, toonen of een verwant begrip, zooals: (*ge*)*segghen*, *sagen*, (*be*)*liën*, *gien*, *antwoorden*, *witen*, *conden*, *cont maken*

¹⁾ Vgl. hiermede Grimm IV, 683—706; Wilmanns III, § 293—295; Paul, *Gr.* IV, § 256 vlgg.; Paul, § 248—250; Diez III, 128—137; Mätzner II, 188 vlgg. en vooral Van Helten in *Tijdschr.* III, 290—311.

of *doen*, *condighen*, *becondighen*, (*ge*)*tellen*, *noemen*, *vertellen*, *maren* (verkondigen), *melden*, *vertrecken* (verhalen), *betiën* (verhalen), *ontbieden* (laten weten), *bidden*, *vragen*, *manen* (vragen), *eiscen* (ook met dubbelen acc.), *leeren* (ook met dubbelen acc.)¹⁾, *lesen*, *ontdecken* (verklaren), (*ge*)*visieren* (uitleggen), *gespreken*, *spellen*, *prediken* (ook met acc.), *bibringen*, *berechten*, *scriven*, *raden*. (*ver*)*openbaren*, *ontdecken*, *verclaren*, *opdoen*, *betekenen* (kennis geven), *beloven*, *verspreken*, *geloven* (beloven), (*ver*)*sekeren*, *beheten* (beloven), *aensterken* (plechtig beloven), (*ge*)*wisen*, (*ge*)*togen*, (*ver*)*toon*-*nen*, *voreleggen*, *clagen*, *beclagen* (belijden), *mesprisen* (verwijten), *baren* (toon), *geleesten* (bewijzen), *bewisen*, *proeven* (bewijzen), enz.

Opm. I. Bij verschillende dezer ww. kan naast den dat. v. d. persoon de genitief der zaak voorkomen. Zie § 167, VI.

Opm. II. Het wkw. *onderwisen* regeert in het Mnl. in der regel, naar analogie van *leeren*, een dubbelen acc. Zie *Mnl. Wdb.* V, 469 en vgl. *Wilmanns* III, § 230.

III) gebieden en verbieden, veroorloven, weigeren, zooals: *heeten*, *gebieden*, *afseggen*, (*ge*)*weigeren*, *opseggen*, *ontseggen*, *ontswigen* (weigeren), *wederseggen*, *ontleggen*, *gedogen*, (*ge*)*hengen*, *onthengen*, (toestaan), *verhengen*, *orloven*, (*ge*)*onnen*, *laten* (toestaan), *toelaten*, *otroyeren* (vergunnen), *gewaren* (toestaan), *wanconnen*, *misonnen*, *afjonnen*, *geweren* (weigeren), enz.

Opm. Bij *heeten* kan de pers. ook in den acc. staan bij verbinding met een infinitief. || *God diese danen varen hiet. Hi hiet die heren opstaen. Daer hi up die tijt wort hieten weder thuus varen.* In navolging hiervan ook bij *gebieden*. || *Doe gheboot die coninc al dat hof met Reynaerde uutwaert te gane.*

IV) aandoen en verwante beteekenissen zooals: *doen*, *gedoen*, *gewerken*, *maken*, en verder alle transitieve ww. die een werking uitdrukken, welke ten voor- of nadeele van iemand geschiedt.

V) aangenaam of onaangenaam, voordeelig of nadeelig, vriendschappelijk gezind of vijandig zijn, zooals: *gelieven*, *gaden*, (*ge*)*noegen*, *gevoegen*, (*ge*)*liken*, *becomen*, *gesmaken*, *gelingen*, *gerisen* (aantstaan), *gevallen*, *lusten*, *behagen*, *bagen*, *lieven*; (*ver*)*leden*, *walgen*, *mishagen*, *miscomen*, *misvallen*, *mislieven*, *misliken*, *misscien*, *mis*.

¹⁾ Vgl. *Vondel's Taal* § 265—268 en bl. 177—178.

smaken, misvoegen, wanhagen, hinderen, verwegē, wegen (drukken), *vernoyen, enz.; dieden, doen, profiteren, vromen, baten, vorderen, helpen, bistaen, te goede werden, lonen* (ook 4), *nanemen* (belangstellen in), *roeken* (ook met gen. of acc.), *smeken* (vleien), *misdoen* (deren), *(ge)scaden* (ook met 4^{den} nv.), *scadigen, plagen, bluwēn* (plagen), *deren* (ook met den 4^{den} nv.), *nosen* (ook met den 4^{den} nv.), **schenden, *bederven, letten* (meestal 4de), **castiën, lachteren, opspreken, dreigen, misbieden, evelen*; **beminnen, *liefhebben, *liden* (verdragen), **eeren, *lonen, *verbliden, *vermaken, *starcken, *conforteeren*; **haten, *in hate hebben, *plaghen, *pinen, *quellen, *belasten, *quetsen, *slaen, misdoen, liegen, enz.*

VI) *passen, voegen, betamen, gelijken op, zooals staen, sitten, missitten, misstaen, scinen, betamen, toebetamen* (oostmnl.), *getamen, getemen, (ge)voegen, passen* (?), *comen* (betamen), *(be)horen, toebehoren* (behooren bij, passen, toekomen), *bestaen, toebestaen, geboren* (passen, betamen), *aenhoren* (behooren, voegen), *antwoorden* (overeenstemmen met), *cleden* (passen?), *(ge)liken, slachten, enz.*

VII) *gelooven, vertrouwen, gehoorzamen, dienen, waarnemen, zooals: loven, geloven, betrouwen, wantrouwen, (ge)trouwen, (ge)horen* (gehoorzamen), *gehorsamen* (?), *dienen, bistaen, nigen, bugen, *aensien, *besien, vernemen* (zien), **acht slaen, *(ver)hooren, *mercken, *visiteren, *vinden* (zien), **hanteeren* ¹⁾.

De werkwoorden *horen* en *sien* worden ook geconstrueerd met het object in den datief, vergezeld van een infinitief. || *Die coninc horde seggen sinen ghenoten, dat. Also wi den jeesten horen gewagen. Daer was ghehoort den inghelen bliscap driven. Mathatyas also hi sach den Joden afgoden volgen naer. Vore den pas sachmen den vromen Brabantren van haren vlugghen orsen maken brugghen* ²⁾.

VIII) *naderen, ontwijken en verwante begrippen, zooals: (ge)naken* (in jonger Mnl. ook acc.), *naersen, bicomēn, bitrecken, bivallen, naergaen, naercomen, naliggen, ophliggen, anestrīden, anevechten, orlogēn, (ge)moeten, na(er)riden, naertrecken* (ook 4de nv.), *naer-*

* Deze werkwoorden komen zelden en meestal in latere geschriften met den datief voor. Gewoonlijk regeerden ze den acc. Zie *Tijdschr.* III, 290—311.

¹⁾ Zie *Tijdschrift* XIX, 259—260.

²⁾ Zie *Stroph. Ged.* bl. 152; *Diez* III, 134—135; *Sn. de Vogel*, § 274; *Vondel's Taal* § 269; *Taal en Letteren* I, 96; *Tijdschr.* III, 304—305.

volgen, volgen, naïlen, nacomen, nalopen, nasetten, natreden, opcomen (overkomen), *opliggen* (te lijf gaan), *oplopen* (aanvallen), *opriden, opvaren* (uitvaren tegen), *overgaen* (overkomen), *overcomen, jegengaen, jegencomen, inbreken* (losstormen op), *inriden, intreden* (losgaan op), *invliën, aendraven, aengaen, aencomen, aenliggen* (aanklampen, aanhouden), *aenlopen, aennaken, aenriden, aenrinnen, aenroeren* (raken, betreffen), *aenscieten* (op iem. aanschieten), *aensterven* (aanbesterven), *aenstriden, aenterden* (of *aentreden*), *aentrecken, aenvallen* (bijvallen, toevallen), *aenvaren, toegaen, toecomen, toelooopen, toeriden, toerinnen, toesetten* (aanvallen), *toespringen* en andere met *toe-* samengestelde ww., enz. enz. — *wiken, swiken, swike slaen, afbreken* (afvallen), *afgaen, afgangen, afriden* (ontrouw worden), *afsitten* (ontrouw worden), *afsterven, afstriken* (zich heimelijk van iem. verwijderen), *liden* (overtreffen; ook met den 4^{den} nv.), *ontgaen, ontcomen, ontstaen, ontspringen, ontbreken* (ontsnappen), *ontvaren, ontwenken* (ontkomen), *ontwenden* (ontgaan), *ontwiken, ontbliven, ontvechten* (ontgaan, niet gelukken), syn. van *ontsitten*. Met deze laatste werkwoorden zijn te vergelijken *ontdieren* (te duur zijn, onbereikbaar zijn), *ontnauwen* (te nauw, te moeilijk zijn), *ontgrogen* en *ontgroten* (te zwaar, te moeilijk zijn), *ontlengen, ontbreden*; *ontdiepen, onthogen* (iemand's bevassing te boven gaan ¹⁾, enz.

IX) toespreken en dergelijke begrippen, zooals: *anespreken, toespreken* (ook 4de nv.), *toelachen, troosten* (vermanen, opwekken, gewoonlijk met den 4^{den} nv.), *aenroepen* (ook 4de nv.), *ontbieden* (gew. 4de nv.), *roepen* (gewoonlijk 4de nv. ²⁾, *missekken, misspreken* (beleedigen), enz. Bij *quedden* is de datief niet aangetroffen.

Opm. Dat bij de in deze rubrieken genoemde werkwoorden in plaats van den datief ook wel eens de acc. of de gen. wordt aangetroffen spreekt vanzelf. Zie Engels § 80—83.

§ 181. Verder komt een dativus commodi of incommodi bij tal van andere werkwoorden voor, die hier niet behoeven te worden vermeld, daar deze constructie niet verschilt van de hedendaagsche. Wel moet nog worden gewezen op het voorkomen van den

¹⁾ *Tijdschr.* XX, 248.

²⁾ *Mnl. Wab.* VI, 1529.

datief in verbinding met een infinitief na de ww. *doen* en *laten* ¹⁾, waar de derde naamval, volgende op het verwijderde object, meestal gelijk staat met eene bepaling met *door*. In het Fransch wordt bij dezelfde ww. deze constructie aangetroffen (Diez III, 134; Sn. de Vogel, 274). || *Een Juede hem dopen dede valschen clerken. Soudicken voeren na rechte, ic daden slepen enen cnechte. Hi onder de voete dien snee dien volke treden dede. Hi hadde doen verliesen den heidinen Spaengen. Wildi mi ene wonde doen genesen uwen wive? — VII daghe dede hi sijn in weene allen lieden gemeene. Ertsche rijchede doet den menschen cranc wesen mede. — God liet se gheselen den Ammoniten. Men late tgoent den voglen eten. Doe lietse God den Philistinen gheselen daer. Ghine laet der erden niet ghebruken vanden haren. Die leeuw deilt soe meldelike sijn pride, dat hire den dieren laet aen winnen. Laet ghi u hierave dwinghen uwen baroenen. Die metti sitten an die banke laet dien (var. die) drinken utermaten ; enz. enz. Zie § 180, VII.*

§ 182. Aan analogie met zinverwante uitdrukkingen of werkwoorden kan de datief toegeschreven worden bij ww. als: *prisen*, (*be*)*loven*, *beschuldighen*, *berespen*, *bestrafen*, *punieeren*, *laken*, *wroegen*, *bespotten*, *ghilen*, *blameren*, (*ver*)*smaden*, *veronwaerden* ; *gesont maken*, *salich maken*, *salighen*, *vriën*, *verlossen*, *laven* ; *doden*, *doot slaen*, *verdoen*, *afdoen* ; *beletten*, *vertraghden*, *verstoren*, *beligghen*, *vervolghen*, *jaghden* ; *ontfermen*, *besorghen* ; *bedriegen*, *verleiden* ; *bedieden*, *beteekenen* ; *senden*, *voeren*, *brenghen*, *keren*, *noden*, *vergaderen*, *tien*, *trecken*, *verwecken* ; *leiden*, *wileiden* ; *voeden*, *zoghden*, *beroeren*, (*ver*)*toornen* ; *winnen*, *verwinnen*, *bedwingen*, *maken* (met een praedicaatssubst. of adjectief en een datief van den persoon) ; *benediën*, *vermalediën* (deze twee ww. als navolging van het Latijn; vgl. Diez III, 104), enz.

|| *Du sulte dinen zwaghers eren. Die van Egipten hateden den kinderen van Israhel. Dat een den quaden in haren wercken priset. Looft sinen propheten. So sullen die sonden den onsalighen sondaren beschuldighen. Hoe dat men anderen groten heren sal berispen. Omdat sy den princen bestraft hebben. Ick hebbe ghelaect den jonghen doren. Nu willen dese sotten alle der werelt bespotten. So ghinc hi ter eerster wilen simplen lantlieden ghilen (bedriegen). Dat si haren jongheren*

¹⁾ Zie *Mnl. Wdb.* II, 241; IV, 199; *Stroph. Ged.* bl. 151; voor eene mogelijke verklaring *Taal en Letteren* I, 96.

blameren. Die den ioden versmaden. Die sellen haren mannen veronwaerden. Tytus ghinc lonen den sinen. Sy verbliden den ghenen die daer aten. Hi troest den goeden menschen. Dat hi den luden ghesont gemaict hadde. Omme salich te maken den menschen. Si vryet der zielen van pine. Ende (hi) heeft den meneghen oec verloest. So doden si den mannen. Dus versloeghen si den Philistinen. Een stede daer men den misdadigen in plach te verdoen; enz. enz.

§ 183. Door verzwijging van het object wordt de datief aange troffen bij de ww. *binden, verbinden, besniden, ontbinden, ontdekken* terwijl door verzwijging van den dativus commodi het oorspr. in den 4^{den} naamval staande object in den derden naamval kwam te staan bij de ww. *dwaen, wasschen, reinigen, reine maken, utedoen, afdoen* en enkele andere.

|| *Dat dode kint dat dien vrouwen sere bint. Men pleghet siecken ghewonden luyden te verbinden. Daer bonden si minen voeten in den steen. Den menschen van sonden te ontbinden. Hi leyde hem in die herberghe ende ondeckte den cameels. Gorde dinen lenden. — Dat ick uwen bloedighen wonden ghewasschen hadde. Dwae dinen voeten. Si reynicht der zielen van schulden. Wassche of dinen sonden. Ghi hebt uwen hantschoenen wtghedaen. David dede af den breydele. Zie Van Helten in *Tijdschr.* III, 310—311; Wilmanns III § 302.*

Opm. In latere geschriften komen tal van datieven voor, die alleen zijn toe te schrijven aan verwisseling met den acc. Zie voorbeelden uit den *Delfscen Bijbel* in *Tijdschr.* I, 162—164 en de opm. in III, 311. In den acc. sing. *Gode* hebben wij, evenals bij de eigennamen, een in dien naamval doorgedrongen vorm van den datief te zien. Zie Franck § 174, 5; *Limb. Serm.* § 148.

§ 184. Behalve deze ww. kent het Middelnederlandsch (vooral uit de 15de eeuw) nog een groot aantal andere, waarbij wij thans den datief van den persoon of de zaak niet zouden verwachten ¹⁾. Deze gevallen zullen wel op rekening van slordigheid of navolging te stellen zijn. Hiertoe behoorden: *(ver)oordelen, vonnissen, doemen; sparen* (vgl. lat. *moderari; parcere*); *wachten, bescermen, bewaren; gedencken, andencken, mercken, ontfanghen, gheraken, roeren, aentasten, (be)gripen, (ombe)vanghen; offeren; verheffen,*

¹⁾ Zie het uitvoerig artikel van Van Helten in *Tijdschr.* III, 290—311; Engels § 87 en vgl. Delbrück, *Synkr.* § 34 vlgg.

opheffen, opslaen; opluken, ontdoen; werpen, verjaghen, verdriven; verslinden; scoren, tebreken; spreken, vertellen, beliden, seggen, kussen en enkele andere.

|| Den bosen Joden verordeelende. Dat hi dinen volcke vonnissen moghe. Doe hi (God) doomde der werlt al. Spaert god den bosen menschen. Daer om en sel ic ooc minen monde niet sparen. Den herderen, die wachten horen beesten. Als dat gout den menscheñ beschermt van laserie. Die nagelen in den dieren verwaren den voeten. Ende wilt trouwen vrienden ghedencken. Dat si den ioedschen fabulen niet andencken. Niet anmerckende den personen. Hi altijd ontfanct den sondaers. Dat die clerc den beelde niet gheraket en heeft. So greep si sinen voeten. Dat hi den siecken borgeren aentaste. Om te vangen den beesten. Die vader offerde beide den nappen sinte Nycholaus. Hebstu dinen oghen opgheheven. Hi sloech sinen ooghen op. Die gerechticheit verheft den volcke. Dat hi den coopers uten tempel was werpende. Dat onse here den vianden wt den menschen verdreef. Dat vyer moet dinen vianden verslinden. Die eerste woorden dien si ghesproken hebben. Ic sel vertellen alle wven wonderen. Beliden wi onsen sunden. Joseph kuste sinen broderen. Ende si seiden hem dien miraculen.

§ 185. De datief van den persoon kan ook een pron. reflex. zijn: *hem iet beliën, hem iet beloven; hem iet getroosten; hem gehermen (rusten); hem liegen; hem scamen; hem iet vorenemen; hem (iet) ontzien, hem ontdraden, hem beduchten, hem vereisen* en andere ww., die 't begrip „vreezen” uitdrukken. Vgl. Grimm IV, 33—39.

Opm. I. Een enkele maal komt, evenals in het Ouds., een reflex. dat. bij het ww. *hebben* voor. || *Hebt hu den nijt: ic wille dichten* ¹⁾.

Opm. II. Voor een mogelijken datief bij het verbum substantivum, evenals in het Oudsaksisch, zie Van Helten, in *Tijdschr.* X, 210; *Noord en Zuid* III, 82 vlgg. Of in zinnen als *hij is 'em, als ik hem was* en dergelijke eene herinnering aan die constructie moet worden gezien, valt te betwijfelen. Zie Den Hertog III, bl. 250; *Taal en Lett.* XIV, 313; XV, 573.

§ 186. Bij de onpersoonlijke ww. staat de pers. in den acc. of den datief, de zaak in den genitief (ook omschreven). || *Die joncfrouwe diet toehorde, behagede wel diere worde. Den borgemeester behoort wesen een besorghende man. Also alset eenen ridder behoebet. Daer die van Gendt zeer af verwonderde. Satich sin sy die hon-*

¹⁾ *Rijmb.* 89.

gert ende dorst naeder rechtveerdicheit. Een bisscop was die dorste onsochte. God geluste des, dat hi maecte creaturen. Die goeden mach daer wel of grisen. So sonderlinge was hare maniere dats den jongelinc verdochte. Die Grieken verdroot dat sy dair so langhe gheleghen hadden. Vgl. hiermede den datief in: Tote Acharon waren si ghejaghet, dies den Joeden wel behaghet. Seggende dat hem luden gedroomt waere. Al die chierheit die eneger bruut soude behoeven. Doe gedachte den Sassen der scaden, die hem hadde gedaen Martel. Des toornde seer den vreemden heren. Den bosen macher wel of grisen. Sconer dochtren sevene dien wel luste te levene. Salech sijn die ghene dien honghert ende dorst na der gherechticheit. Sere verlanct der herten mijn. Den tornoy, daer miere herten na langhet sere. So dat allen meestren des vervreemde. Den ouden senatoren droemde. Dat sinen vianden sijns ontfarmde. Sere so vernoyede das den Romeynen van siere overdadicheden. Der coninchinnen sere verdroot, dattu haerre sonden waers contrare. Sijnre naturen vereisde vore die bittere doot. Doe verwonderde den luden ende bespotten hem.

Opm. Is het object een pers. voornw. (*mi, hem, haer*) dan is het natuurlijk niet uit te maken in welken naamval dit staat, daar dezelfde vorm voor den datief en den acc. gebruikt wordt. Hetzelfde geldt voor het pron. relativum, *die, dat*, welke beide als datief en acc. voorkomen. Zie § 50 en vgl. *Tijdschr.* X, 219—222; Engels § 88; Kern § 137; *Taal en Lett.* I, 93; Wilmanns III, § 309, 2; Mätzner II, 198 vlgg.

§ 187. Een datief van bezit (*dativus possessivus*) was in het Middelnld. zeer gewoon. || *Den bisscop waren dogen uuttebroken. Ooc so swollen hem die voete. Die buuc scuerde den keytij. Daer so jagede hi uten live den duwel enen wive. Ossen, dien eyselike die boerstelen staen. Den poorters wies sere haer moet. Den coninc stac men doghen uut. Doe dorsloech si haren gaste beide de slape. Sijn hoeft leghetet der joncfrouwen in den scoot. Dan leghet hem die staert stille. Den beesten staet thoeft ter erden. Dat hi (Demosthenes) was meester des, sine tale so te brengene voren, dat hi den lieden vullede doren.*

Opm. I. Voor de constructie in een zin als *Den onsalighen sijn gelt si met hem*, zie § 84.

Opm. II. Een datief van bezit wordt ook bij het ww. *sijn* aangetroffen (*Mnl. Wdb.* VII, 1107). Vgl. thans nog in verheven stijl: *Mij is de wrake!*; *God zij lof*; hd. *Wem ist das Haus da drüben?* Vergelijk hiermede *mi wert*

of *gewert* (vgl. thans *geworden*; zie *Ndl. Wdb.* IV, 2137), ik krijg, mij valt ten deel (= *mi comt*). || *Doen quamen si ten stride selc met spieten, selc met swerden, na dien dat elken mochte werden. Dient hem niet omme loon dat u daeraf ghewerden mach. Di wort daer dansens ghenoech* (je zult daar nog genoeg dansen). Vgl. ook *Mi es noot eenre dinc* (ik heb aan iets behoefte) naast *Wat node doet hem* (is er voor hem) *den hof te rumen*. Zie Wilmanns III, § 289, 3; Paul, *Gr.* IV, § 267.

Opm. III. Aan het Latijn herinnert de constructie van den datief met het gerundivum om uit te drukken, dat iets moet geschieden: *Mi es te begeerne*, ik moet begeeren; *mi es te doene*, ik moet doen. Vgl. § 243 opm. VI.

Opm. IV. Wanneer het ww. *sijn*, *werden* of *doen* de beteekenis heeft van *zich bevinden*, *zich gevoelen*, heeft het, verbonden met een bijw. of eene bijw. uitdrukking, den derden naamval van den persoon bij zich. || *Mi es (so) vremde, lieve, nuwe, onwert, selsiene, soete, wale, wee, wonderlike te moede*, enz. *Mi es luttel omme* (ik bekommer mij weinig daarom; ofr. *il m'est peu*). Dezelfde constructie vindt men in *Mi gesciet evele, wale, bat. Mi sit* (past) *wale*. Vgl. thans nog: *Het is me alsof*; hd. *es ist mir als ob*; *mir ist wohl*; *mir wird übel*. Zie § 118.; Wilmanns III, § 301, 2; Diez III, 197.

Opm. V. In *mi hevet* (*gevet, nemet, houdet*) *wonder, toren, onwert, onmare, onmate, wonderlichede, boy* (ik heb het land) staat de persoon in den vierden naamval blijkens het mhd. *mich hat, nimet wunder*. Zie *Mnl. Wdb.* II, 1799; III, 200; IV, 2317; Paul, *D. Wtb.* i. v. *wunder* en *Prinz.* § 118.

§ 188. Een dativus ethicus van het pronomen van den 1sten pers. treft men meermalen aan. || *Waent mi horen daventure. Sine scepe ende sine baroene versinct mi in dat mere. Wietten mi coninc saen. Robbrecht leitse mi gevaen. — Zijn de cattinnen vrouwen? Wat caut es mij datte. — Ghi selt mi saterdaghe gaen ter kerken. Vrient, gi hebt mi grote kintsheide ende doorheit groet bestaen.* Zie § 40 opm.; *Ferg.* Gloss. 279; *Gramm. Hist.* § 397; Wilmanns III § 290; Paul, *Gr.* IV § 271; Mätzner II, 227.

Opm. In de plaats van den dativus ethicus vindt men bij het wkw. *horen* ook de praepositie *met* (naar?) of *omme*¹⁾; de eerste ook bij *sien*; Vgl. || *Hort metten gooc! Nu hoort met desen man* (= nu hoor me dien man eens)! *Siet met deser hoeren! Siet met desen scu! Hoort omme desen ghec!* Zie *Tijdschr.* V, 195; *Proza-Reyn.* bl. 189; *Mnl. Wdb.* III, 593; IV, 1497; V, 91 en voor eene andere verklaring *Dram. Poëzie*, blz. 562.

¹⁾ Dit gebruik van *omme* is ook in het Mnd. bekend bij de wkw. *sien*, *schouwen* en *horen*. Voor *met* in den zin van *naar* vgl. § 359; *Mnl. Wdb.* IV, 1503 en het ags. *with* (zie *Grundr.* I, 914).

§ 189. Bij vele adjectieven, die een begrip uitdrukken verwant aan dat der in de vorige paragrafen genoemde werkwoorden, wordt de datief aangetroffen, waarnaast eene constructie met een voorzetsel echter evenzeer kan voorkomen. Tot die adjectieven behooren o. a. *wreet, fel, gram, vreselijk, viant, gevee, hart, ruut* (vijandig), *afradich* (vijandig), *contraer, onhout, quaet* (slecht, nadeelig), *swaer, (ge)haet, (ge)hat, leet, vreemt, quadertiere, moeyelijk* (lastig), *onsachte* (lastig), *pijnlijk, lastich, podersam* (lastig), *onwillich, sorgelijk, scadelijk, quetselijk, deerlijk, hinderlijk, lettelijk*; — *vrient, blide* (welgezind), *goet, care, goedertiere, (ge)houde, gehoudich, vriendelijk, vrienthout, getrouwe, minlijk, toesprekelijk* (minzaam), *ontrouwe, ongetrouwe, onderdaen, onderdanich, gehorich, gehorsam, gevolchsam, onderhoorich, eigen, gedienslich, dienlijk, dienstelijk, (be)hulplich, (ge)helplich, (ge)radich, troostich, bistandich, biblivich* (verbonden met), *gevolgich, (g)onstich, bequame, gename, genoechelijk, gevoech* (aangenaam), *dancbaer* (aangenaam), *goedelijk, gadelijk* (aangenaam), *lustich, behagelijk, soete* (aangenaam), *ontfankelijk* (aangenaam), *willecome, mishagelijk, lief, goetgetal* (bemind), *onbequame, betame, betamelijk, ontidich* (ongepast), *genadich, sachte, bermhertich, ontfermhertich* (barmhartig), *troostich, weldadich, vormelijk, nut, nuttelijk, besich* (nuttig, noodig), *orbare, orbaerlijk, profitelijk, nootdortich, noot* (noodig), *gelijk, genoot* (gelijk), *medevormich, evengeweldich, cont, mare, waerdich, genoech, aenstaende*, ¹⁾ enz.

Opm. I. Het bijw. *gelijke* wordt thans, als voegwoord opgevat, niet meer gevolgd door een datief. Een zin als *zij bloeide gelijk eene roos* luidde echter in het Mnl. *si bloeide gelijk ere rosen*. Vgl. ook: *Doe dede hine gelijk enen knechte meshandelen ende slaen. Hi quam recht gelijk enen wilden lewen. Dattie Jueden ghelijk onwetenden rueden ghehuwet waren ant heidine diet. Sine kindere gaen te quiste gelijk enen miste. Curerent lijc anderen apostemen. Josua sach enen ingel als enen man ghedaen*. „Door het afslijten der buigingsuitgangen verflauwde het bewustzijn van den datief in die gevallen, waarin de plaats van het woord in den zin niet alle onzekerheid wegnam, en geleek het bijwoord volkomen op een vergelijkend voegwoord, zoodat het zonder bezwaar door *als* kon worden vervangen”; zie *Ndl. Wdb.* IV, 1176; *Mnl. Wdb.* II, 1241; 1246—1247 en voor de 16de eeuw *Spelen v. Sinne* 76 r: *Ick ga vast dolen half als den ontsinden*; 15 r: *Nu moet ick lijden pijn als den banghen*; 80 r: *Zoo dat sy leefden ghelijck den snoden*. Bij Vondel volgt niet meer de datief (*Vondel's Taal I* § 160), en is de hedendaagsche opvatting geldig.

Opm. II. Op de plaatsen uit *Spelen v. Sinne* kan *den* ook worden

¹⁾ Zie Engels § 78; Wilmanns III, § 303—306; Mätzner II, 319 vlgg.

opgevat als acc. vorm voor den nominatief (zie § 158). We hebben dan te doen met eene constructie als in § 116.

§ 190. Eigenaardig is de derde naamval van een persoonlijk vnv. bij den comparatief *liever* (soms *eer*) om uit te drukken „ik wilde liever” of „ik had liever dat”. Vgl. || *Ik hiete mi liever quaet dan gec. Ic laghe mi liever in een vier. Mijn wijf mochte haer liever breken beide haer bene, eer si dat dade. Liever haddi hem gesweghen. Hi hadde hare liever gewesen ries dan hi so langhe lach in gebede. Her mordenare, ghi hadt mi vele lievere scande dan ic quame onder uwe hande. Ic bleve mi eer met hem doot*¹⁾.

§ 191. Resten van een adverbialen datief enkel- of meervoud vindt men nu en dan in onze middeleeuwsche geschriften a) van plaats (dus eig. locatief): *allenthalven*; *Europen, Grieken* (Griekenland), *Sassen* (Saksen), *Gallen, Goten, Siten, Romen, Switsen, Vranken, Prusen, Persen* (Perzië) en andere namen van landen²⁾; *wide ende siden*; b) van tijd (zie § 122): *langen, heden, naesten, aenstonden, langen stonden, naren* (daarna), *verjare, varejaren* (verleden jaar), *onderstonden, ondertiden, onderwijlen, selden wilen, (som)wilen, allentelen* (allengs), *saterdaghe, heden den daghe, heden desen daghe, allen daghen, den derden daghen, ghenen tiden, langhen tiden, paschen, sinxen* (Pinksteren), *morgen, gisteren, (half)onderen* (voormiddag), *andren werven, uitganghende ouste, witdonresdage*, enz.; zie *Alex.* bl. 429; *Tijdschr.* XV, 55 vlgg. c) van omstandigheid: *Gode medewerkende* (ofr. *Dieu aïdant*), *hem aensiende, belokenen doren, beslotenen doren* (—graven), *open doren, beslotene lachame*; *onmaten, houden, scieren, dicken, openbaren, noden, onsoeten*, enz. Vgl. vele adverbia op *-liken* naast *-like*; *Tijdschr.* II, 189; V, 207 vlgg.; *Wilmanns* III § 286 en 287.

Opm. I. De datief *wege* is ontstaan door het wegblijven der praepositie: *enwege, ewege* (vgl. eng. *away*), waarnaast ons bijw. *weg*; evenals *trouwen* uit *entrouwen*.

Zoo kan ook het bijw. *dale* (naar beneden) ontstaan zijn door het weglaten der praepositie *te*; vgl. *Mnl. Wdb.* II, 44; het Mnd. *dale, dâl*; fri. *del, dâl*(?); *Franck* § 114, 2.

Opm. II. Over *toestiende mire vrouwen, toestiende allen dien* en dergelijke,

¹⁾ Zie *Franck* in *Beiträge* XXX, bl. 334—344 en *Paul*, aldaar bl. 569; *Mnl. Wdb.* IV, 577, waar deze constructie onjuist door versmelting is verklaard; *Taal en Lib.* V, 133.

²⁾ Zie *Van Helten* § 294 opm. 3.

waar het participium tengevolge van het wegvallen van den uitgang het karakter had aangenomen van een voorzetsel, zie § 131; § 174 en vgl. *Tijdschr.* V, 214.

§ 192. Vrij dikwijls ontmoet men in latere geschriften, vooral in rekeningen, onlogische constructies, zooals: *Van sinen vaders lande*; *allen dengenen dien si genaect*; *bi sinen evenmensen wijf*; *tot eenre sonden te doen*; *in sconen saghen te segghen*; *metten windes vlaken*; *na den VII jaren ommeghanc*; *bi haren confessoren rade*; *van ere lakin banieren te makene*; *van enen grave open te doene* (vgl. lat. gerundium); *van den ongelen te maken*; *dits boven allen wiven connen*; *boven allen menschen mogenthede*; *overmits overdencken den onsuveren werken*; *buten haren sessen orlove*; *van den Roemscen heren doene*; *an goeden luden wijven*; *met goeden werken schijn*; *in alsulken minnen schijn*; *met haren reinen blude te stortene*, enz. Hetzelfde verschijnsel ziet men ook bij andere naamvallen; bij den acc.: *onder dien hemels ganc*; *hi enen helle putte sach*; *op de heele scuttery cost*; bij den gen.: *en sal uus mijns ontfermen niet* (§ 167, V opm.) *dier hi geen machte en heeft te betalen*. Vgl. ook zinnen als: *Ons lieden, dien de werelt smaect, wine hebben niet een twint*. Zie Van Helten § 305; *Brandaen*, 618; *Con. Summe* bl. 524 en vgl. § 132.

Opm. Voor den datief na een voorzetsel zie § 127; voor dien na eene interjectie zie § 177 opm. I.

ACCUSATIEF

§ 193. In het Middelnederlandsch worden verscheidene werkwoorden, die thans alleen intransitief voorkomen, transitief gebruikt, en kunnen dus gevolgd worden door een acc. object ¹⁾, zooals *aftreden* (overtreden), *asen* (voedsel geven, voeren), *becliven* (beklimmen), *beswimen* (duizelig maken), *beswiken* (in den steek laten), *beven* (doen beven), *biechten* (de biecht afnemen), *dienen* (bedienen), *dingen* (bepleiten, dingen op), *floreren* (verluchten), *groeien* (laten groeien; vgl. fr. *croître*; eng. *to grow*), *handelen* (behandelen, hanteeren; vgl. *wapenhandel*), *helden* (of *hellen*, buigen), *campen* (bestrijden, uitdagend), *clagen* (beklagen, klagen over), *clinken* (kleppen, doen klinken; vgl. fr. *sonner*), *cronen* (*iet*-, klagen over iets), *leven* (beleven, naleven), *loten* (verloten), *merren* (ophou-

¹⁾ Voor transitieve wkw., die vroeger ook den datief konden regeeren, zie § 182.

den), *micken* (opmerken, uitdenken), *moorden* (vermoorden), (*neder dalen* (doen dalen; vgl. fr. *descendre*), *neigen*¹⁾), *nigen* (doen buigen), *ontfermen* (medelijden inboezemen, roeren), *ontvluchten* (in veiligheid brengen; vgl. ofr. *foir*; hd. *flüchten*), *ontwaken* (doen ontwaken), *orlogen* (beoorlogen), *rennen*, *rinnen* (*die melc* -, doen stollen; lat. *coagulare*), *rusten*, *rusten* (doen rusten), *riden* (berijden, kwellen), *ripen* (doen rijpen), *risen* (verheffen), *sinken* (laten zinken; ook *versinken*, *nedersinken*), *sorgen* (duchten, vreezen), *spoeden* (bespoeden), *spotten* (bespotten), *springen* (bespringen), *swellen* (doen zwellen), *striden* (bestrijden), *toeven* (arresteeren, onthalen), *torenen* (vertoord maken) *tumen* (doen aftuimelen; vgl. ofr. *tumber*), *varen* (vervoeren, voeren), *verdrogen*, (*ver*)*dwinen* (doen verdwijnen), *vergaen* (verzuimen), *verhongereren* (uithongeren), *verliesen* (in 't verderf storten), *verloopen* (in snelheid overtreffen), *versmachten* (versmoren), *versotten* (zot maken), *vertsagen*, *verrotten* (doen verrotten), *vluchten* (in veiligheid brengen), *waken* (bewaken), *wandelen* (veranderen), *wankelen* (doen wankelen), *wanken*, *wenen* (beweenen), enz. enz.²⁾ Zie Diez III, 114 vlgg.; Sn. de Vogel § 193; Wilmanns III § 228; Paul § 241.

§ 194. De ww. *vragen*, *bidden*, *heeten*, *eiscen*, *leeren*, *onderwisen* en *wisen* kunnen gevolgd worden door den datief v. d. persoon en den acc. (soms den gen.) der zaak of door den acc. v. d. pers. met of zonder voortzetsel-bepaling. Wordt de zaak niet uitgedrukt, dan kan de persoon in den vierden of derden nv. staan, somtijds in beide, doch dan met verschil van beteekenis. Zoo beteekent *bidden* gevolgd door den acc. *witnoodigen*, en heeft *onderwisen* met den acc. ook de bet. van *overreden*. Het ww. *scaden* regeerde den derden of den vierden nv. zonder verschil van bet.; vandaar het thans nog voorkomende: *Hij is er door geschaad*. Zie § 167 en § 180, waar verschillende ww. genoemd worden, die naar gelang hunner beteekenis den 3^{den} of den 4^{den} nv. regeeren; het *Mnl. Wdb.* i. v.; vgl. *Vondel's Taal* II § 265—268.

Opm. I. *Heeten*, *bidden* en *leeren* komen een enkelen keer voor met den acc. v. d. pers. in verbinding met een infinitief (Engels § 84 en vgl. Paul, *Gr. IV*, § 207).

¹⁾ Thans nog alleen in *het oor neigen*, *het hoofd neigen*.

²⁾ Het kunstmatig verschil tusschen een trans. *ruiken* en een intr. *rieken* bestond in de middeleeuwen niet; beide waren ze trans. en intr. Zie *Taal en Letteren* I, 201; *Mnl. Wdb.* VI, 1684; *Nal. Wdb.* XIII, 1658.

Opm. II. In den lijdenden vorm wordt de acc. van het actief natuurlijk nominatief. || *Hi wart gebeden te wesene bisscop. Een wijf, daer ave Kerstine ernstelec was gebeden, dat si dede. Hi overmits der waerheit gheleert is te bekennen sijn eyghen crancheit. Hier inne werden wi geleert, hoe enz. Si dochten dat sijs gescaet souden wesen. Daer hi up die tijt wort hieten weder thuus varen.*

§ 195. Het aantal gevallen, waarin men (door contaminatie? ¹⁾ in het Mnl. een zoogenaamden acc. van inhoud bezigt, ook bij intransitieve werkwoorden, is veel grooter dan thans. Vgl.: *Enenwijch vechten*; *sijn vlucht vliegen*; *sinen ganc gaen*; *enen val vallen*; *enen jacht jagen*; *enen groet groeten*; *ene(r) doot*, c *doode sterven*; *sine vaert varen*; *ene joeste riden*; *ene glavie rinnen*; *ene spere loopen*; *enen spronc springen*; *ene quale quelen*; *een dracht dragen*; *ene claghe cronen*; *ene steke steken*; *ene bede bidden*; *sijn seggen seggen*; *enen raet raden*; *enen slach slaen*; *een sucht suchten*; *tgepens pensen*; *een heilich leven leven*; *dat gedinge dingen*; *den langen, enen saleghen slaep slapen*; *een droom dromen*; *een vloec vloeken*; *enen zanc zinghen*; *die pijn die si gepijnt hadden*; *veel striden vechten*; *dat werc werken*; *(ene) bedevaert varen, gaen, tien, reisen*; *coopvaert varen*; *processie gaen*; *pelgrimage gaen of varen*; *ene vaert, rese varen*; *banloke, watergange gaen* (nagaan, schouwen); *die (dijc)schouwe, die weteringhescouwe, die wake, bootschap riden*; *ene rede (rit) riden*; *kniegebede vallen*; *sine venie vallen* (op de knie vallen om te bidden); *gilde drinken* (een gildemaal houden); *Sinte Geerden minne, Sint Johans geleide drinken*; *lijfcoop drinken* (den besloten koop met een dronk bevestigen); *den achterban comen*; *enen seent sitten* (vgl. mhd. *eine Brütllouft sitzen*); *sinen pas, stap, telt riden*; *sine scerde treden*; *haren clenen walop riden*, enz. enz. Zie Diez III, 116—118; Delbrück, Synt. I § 179; Paul § 242; Gr. IV § 199.

§ 196. Een object als resultaat van de werking vinden we bij onpersoonlijke werkwoorden als: *Daertoe hagelet nochtan rechte keselen. Het reinde vleesch, asscen, bloet, keselen, swevel, vier. Als et noyt en vrooms ijs. Hi schiet van haer bitterlijc weenende soe dat meneghen traen tusschen hen beyden gheweent waert. Sneeuw. Des saterdaghes ne dauwet gheen* (manna). Hiertoe kunnen ook gebracht worden *seghe, victorie vechten*; *beloften slaen* (een verbond sluiten door handslag); *enen tornooi slaen* (aankondigen door trommel-

¹⁾ Zie *Tijdschrift* XXIX, bl. 162.

slag); *den peis cussen* (den vrede bezegelen met een kus); *den dach blasen* (door trompetgeluid aankondigen); *eene feest roupen, crayeren* (afkondigen), enz. Zie Sn. de Vogel § 176; Wilmanns III § 226 (5); Engels § 69 en vgl. § 16 vlgg.

§ 197 Bij de werkwoorden van beweging wordt de adv. acc. gebruikt om aan te duiden het gebied, waarover men zich voortbeweegt¹⁾. || *Indien datmen die zee mochte gaen also wel alse tslichte lant. Enen andren wech varen. Meneghen bosch ende heide voer hi ende menich lant. Si ghingen straten ende pade. Si hadden gesaect menigen bosch, menich heet. Berch ende plein varen. Montagne ende heide riden. Walewein reet sinen wech bosch ende plein. Menighen busc ende menighe haghe reet hi. Ene strate riden. Die goede strate varen. Si traken den wech, den gewonen, dor Romenie. Lant ende steden varen. Si lipen al ene sonderlinge stede. Hi voer de cortste vaert. Si doolden hare ellende. Hi voer danen al omme ende omme, nu zuut, nu west, nu straten cromme. Ic hebbe den wech gemest, welc ic best te hove gherake. Den wech vlien. Seghelijn es achterwaert gereden een deel* (een eindje). *Lanc ende breet* (overal heen), enz. enz.

Ook zonder uitgedrukt wkw.: *Na deser tale sprac Walewein : nu toe vollec, berch ende plein*. Vgl. voor den genitief § 167, VII.

§ 198. De adv. acc. wordt ook gebruikt om aan te duiden eene bepaling van maat, van tijd of van plaats.

|| *Dus dreef hi meer dan ene mile. Ic hebbe ghesocht die vrome rene meneghe mile ende menich lant. Hi dedem waden sijn spere yser in sijn lijf enen groten voet. Hi wiste wel hoe meneghen graet die hemel van der eerden staet. Entie draet si so lanc, dat mer vele cnopen an mach maken deen van den andren een dumael* (een duim lengte). *Hi tart vort sine scerde te hem waert. Die ijcken van den wijncannen sellen staen twee lede beneden der overster cant. — Si was goet stic* (langen tijd) *met haren man. Die strijt die swaer was enen corten tijt. Vele voghele die wintertijt in holen slupen. Ic en wille niet gheleven enen dach. Welken tijt so di eene aventure te ghevoughe es. Si vochten ene lange pose. Ghi vader dwingt u kint, die wile si onder u roede sint. Haer coninc saltu sijn dijn leven. Vroemorghen zijn wij vervullet mit dijnder barmherticheit. Opten eersten rechtdach voormiddach, als men*

¹⁾ *Alex.* bl. 446—447; *Sp. Hist.* II Part. bl. 518; Engels § 71; *Nal. Wab.* II, 84; Paul § 245; *Gr.* IV, § 195; Wilmanns III, § 222; Diez III, 111.

die pandinge opbiedt. Hi moet hebben gewoont jaer ende dach binder stede. Enen sekeren nacht quam Boyslaus uptie Aelmanne. Goeder lieder offrande, gegadert in der Vranke lande den herfst enten winter mede. Hi levede daerna lange stonde. Vgl. ook sulctijt, sulcstont, welctijt, die wile (dat), menichmael, menichwerf, dickwile, alle mael (telkens), ene reise (een keer) en het pron. dat in zinnen als Hoetse inden staet al dat (zoolang als) ghi levet. Dat ic leve lanxt (zoolang als ik leef). Drie daghe dat (waarin) hi en dranc noch at ; zie Mnl. Wdb II, 82. — Datment bloet mochte scouwen mont, rugge, ende andere lede. Menech den muur neder vel, dien al dorsoden was sijn vel. Gaet alle dien graet neder. Alsoe maect hi hem bekint alt dietsce lant. Savonds was emmer nortoest die hemel root. Dese worden ontlivet alle siden. Dat wijf wert bevende al haer lijf. Hi bleefs te werdere alle weghe in dat rike van Persi. Twintich cubitus wijt wast ommeganc. Een fosseit, dat omme liep haer here den ommeganc (in den omtrek). Vgl. ook sine eiere sitten (broeden; vgl. eng. to sit eggs) ; een ors, een paert, een esel, dromedarise riden, niet te verwarren met ons paardrijden, dat ontstaan is uit te paard rijden, evenals bijv. het mnl. monster gaan uit te(n) monster gaen of scole gaen uit ter scole(n) gaen ; scaec spelen uit te scake spelen¹⁾, enz.

Opm. De hd. constructie *Anfang, Ende Mai* (voor een vroeger *Mais* ; zie Paul, *Gr.* IV § 250) komt in 't Mnl. voor in verbindingen met *inganc*. || *Sine dach es . . . de derde dach van ingange Sille. Twisschen inganc oegst ende korsavonde.* Hiernaast *Voir inganck des vreden.* Zie *Mnl. Wdb.* III, 856; 1375 en vgl. *Tenden* (§ 127 opm. I).

§ 199. Nog een anderen bijw. acc. ontmoeten we in den zoogenaamden acc. van prijs en gewicht. || *Ende ten sal u niet enen groten costen. Het gout der menighe daer die kele. Dies niet verdiende een traen drinct van dienen venine. Al sout u al die werelt vromen. Een tarwenbroot wegende omtrent neghen loot.* Hiertoe behooren de talrijke uitdrukkingen, die tot versterking dienen der ontkenning als: *niet een oort, niet een penninc*, enz. (zie § 232).

Opm. I. Hiertoe kan men ook brengen de in oostmnl. voorkomende uitdr. *enen coop staen*, een koop voor zijn rekening nemen.

Opm. II. Naast den acc. komen ook omschrijvingen met *van* voor. || *Sine antworde niet van enen worde. Niet van enen sade en achten sijs. Ic*

¹⁾ Zie Paul, § 247; Wilmanns III, § 227; *Mnl. Wdb.* VI, 1349; en *Spreekwdb.* n°. 1729.

beide liever noch een jaer dan di mischiede van een haer. Zie *Mnl. Wdb.* VIII, 1226.

§ 200. Een adverbialen acc. van wijze hebben we in: *Wi lieten u slaen al uwen wille. Maer ni haettene al sijn gedochte*¹⁾. *Daer was spise ende wijn planteit* (in groote mate). *Creta heeft gheyten ende ander beesten gadinge* (in overvloed). *Ic wilt hem ware lief, dat icken sonder mijn grief spreken moeste minen kies* (zooveel ik maar wou). *Ic sal pinen al mine macht. Haest u al u macht* (= al dat ghi moget). *Wonden die hire meneghe hevet vonden. Grote scepe een groot getal dede men wel mannen al. Quamen heidine liede eene grote scare. Liede die daer waren menich een*²⁾. *Hi dede die Joden dat meerre deel gaen uter stede. Een (goet, groot) deel* (nog al, vrij wat). Ook behooren hiertoe de adverbiale bepalingen: *vele, genoech, luttel, meer, iet, niet, iet, wat, als* (eig. gen. = in 't geheel, ten eenen male), *een stuc (stic), meest(en) deel, dusdane(ge) wijs ; hoedane wijs ; welke wijs ; alle weghe* (op alle wijzen, altijd; vgl. eng. *always*), enz.

§ 201. Zeer dikwijls ontmoet men in het *Mnl.* als navolging van het *Oudfr.*, een absoluten accusatief, veelal in korte epische uitdrukkingen of in beschrijvingen van de gedaante of de kleeding.

|| *So seldi riden op entale die orse al springende. Regnerende Constantius sterf die abt. Sijn leven durende. Die dachwaert hangende. Staende dese orloge. Dit gedaen heeft hi siin riddere ontboden. Dit voorgebot aldus gelesen elc sciет vander marct. Hi entie liebaert allene slapen die oghen wide ondaen. Ende men doetse wassen dor tgat, ofghedaen telghe ende blade. Hi wart, sijn rieme gesloten, geworpen neder. Een man waest sterc in den strijt, vingren stijf ende ogen goet mede. Ende si vielen taenscijn neder saen. En voghel ist van plumen groene, om den hals een rinc van plumen. Ende also alsi voeren daer, die sterre vor hem. Scilt an hals ende helm gevest. Cousen gebonden, glavie in die hant. Spere gherecht, scilt om hals. Ghetrockens swerts ende spere gerecht. Daer in was ooc een wijngaert, die ranken selverin diere ende waert. Scepe, hare maste met goude beslegen. Sprinkle, twee tande voren in hare stede. Die ruese viel met half den paerde, de luchter zide van der rechter versceden wide. Hi bat, die hande te hemele geheven. Hi sat tote Lonnen in die stat te Westmönstre, ende drouch crone, bi hem menech prence scone. Soe trakene weder uut verbroyt*

¹⁾ Zie *Alex.* bl. 486; *Mnl. Wdb.* IV, 931.

²⁾ Van Helten § 378, opm. 4.

*altemale die huut. Een beelde, in sijn hovet een coperijn rinc. Nu leyt si hier den hals verstuyct. Een steenen werc, daer up enen tor ghemact. Een kint lach ende sliep . . . . onttaen den mont. Arnout reet . . . . den scilt voor de borst getoghen. Desen tijt hanghende zo was vele onleden binnen Ghendt. Alle(n) argelist wtgesceden. Onghescaet den seghel. Karel dede Gauweloen an vier paerde binden doen up elken sittende enen knecht. Desen brief ghelesen soe wart Mer Bouwen gebracht uter vanghenesse. — Zie tal van voorbeelden in *Tijdschr.* V, 207 vlgg.; *Alex.* bl. 417; *Flandr.* bl. 142—143; Engels § 73; vgl. *Grundr.* I, 910; Grimm IV, 896 vlgg.; Paul, *Gr.* IV § 216 en § 291; Poutsma, bl. 210 en zie § 131.*

Opm. In vele voorbeelden is er formeel geen verschil tusschen den acc. en den nom., evenals in 't Oudfr. Het is dan ook de vraag of we niet eerder beide constructies moeten aannemen. De accusatief moet dan worden toegeschreven aan het begeleidende ww. Ook thans gelden beide naamvallen. Zie W. de Vries in *Typen*, bl. 162. Het hd. heeft den acc. vorm.

§ 202. Een acc. cum infinitivo (met of zonder *te* ¹) komt in het Mnl. als Latinisme voor bij sommige wkw., die beteekenen

a) waarnemen, zien, hooren, voelen, enz.

|| *Dat sietmen wit ende reine wesen. Dicke pleeghtmen te ziene op aertrike hem goet te ghesciene. In sinen tiden wart ghesien een steen van den hemele vallen. Gheselle Roelant, nu moogdi hier merken enen wijch ghesciene. Die coninghinne hevet vernomen haren here den coninc comen. Hi vint den beelde den vinger sijn toter palmen hebben gebogen. Dat hi eerst vingherlijc vant man te draghene an die hant. Die vernam ter selver ure Jherusalem sijn sonder mure. Want noynt ghesien was no ghehoort maghet kint te bringhene voort. Die segghen dat hi dat volc beestelic te wesene ondervant. Als hise bevoelt bi hem sijn. Nu hebben die Gallen vernomen Cesar inden lande comen. Vele wi in die scripture lesen bi deser misdadet bedroghen wesen. Alle die broeders gevoelden mede hem vervult sijn met so grooter troostelic-hede. Ende ooc hevetmen verheest dicken cranken den staerken geest. Een jonglinc dien wi horen geboren sijn van Ragusia. Riectse (schoe-*

¹) Zie Van Helten in *Tijdschrift* X, 237—239; *Vondel's Taal* § 192; Diez III, 122—124; Sn. de Vogel, § 269 vlgg.; Paul § 299; Wilmanns III, § 65—67; § 319; *Stroph. Ged.* bl. 173; Bredero § 199.

nen van hondenleer) *een hont draghen den man, hi heft up sijn been ende pister an.*

b) zeggen, leeren, besluiten, bevelen, willen, hopen, bewijzen, beloven.

|| Si seggen minder algader den sone sijn dan den vader. Dien seghtmen sere cout wesen. Ghi sult sien met wwen oghen, dat ghi mi niet sult heeten lieghen. Hier omme hieten si desen een sere jel bisscop wesen. Dat ic uut rijcheden versaet te zeere niet loghene di wesen, here. Die paues hevet uut gegeven sant te zine den here van love. Doe droeghen si overeen elken te stervene up sine stede. Sulc riet al tfolc up ene ure te stridene up hare mure. Sine doot die si hopen te comene saen. Ende ooc so was ghecuert na dat die kerstine te rumene die stat. Ende si verboden vortmeer inden raet te comene kinder. Ic zie dat het si ons heren wille ons te blivene hier stille. Dus toghen si hem selven honde wesen. Den Heleghen Gheest leerwi den doren uut desen comen. Ende omdat een lantsheer in sinen eede ghelooft alle saken in sijnre steden te gheschien by rechte.

c) meenen, denken, achten, weten.

|| Si vinden di te wesen een haven des vreden. Si kennen di te sijn die camer eens machtighen meesters. Wee ju lieden die segghet ende verstaet dat quade goet wesen ende tgoede quaet. Si nomen den pennync haren besten vrient wesen. Gone andre twe achtic te sine knechte ende dierne. Coenen ridderē ende vromen en wistic nie selke dulheit soeken. Dus denct een yghelijc van desen sijn eyghen deel dbeste wesen.

|| d) maken, doen, veroorzaken.

|| Te Constantinoble in de stede maecti sinen sone keyser te sine. Hets een dinc dat men niet en plegt sonder vrouwe te sine soe groten here. Si in Benedictus vite hem dies al laten wesen quite.

Vgl. ook: *Het is een vreemt factsoen den soon te leven mitter moeder. Die sonden om die welke het was noot Christum gecruust te wesen. Niet so selsiene en es alse iemen te comene daer die barinne worpt haer ionghe.*

Opm. De meeste adjectieven, die door den genitief worden vergezeld, kunnen ook den acc. regeeren; zie § 175 en Engels § 75. Voor den acc. van maat zie § 176; voor den praedicatieven acc. § 16; voor den acc. na een interjectie § 177 opm. I, en voor den accusatiefvorm in der nominatief § 158.

GETAL

§ 203. Verschillende abstracte znw. worden in het meervoud gebezigd, waarvan wij thans geen pluralis vormen, zooals: *ere, genade, lof, prijs, scout, minne, hulde, scande, conjuus, gonste, plicht* (verantwoordelijkheid), *hope, lief, leet, sekerheit, joget, ellende, mist, seer, gemack, trouwe, rouwe, spoet, vrede*, enz. || *Men sprack daer harde vele eren der coninginnen. Wi moghen hebben grote genaden. Van so groten prise ende van loven. Dat gene ombedecte minnen comen mogen te hogen prisen. Bi dullen rade verloos hi der moeder hulden. Die scouden die sijn mijn. Ic duchte grote scanden. Maer ic u nimmer dan jonsten en tooghe. Dies moet hij dien nacht de craemen wachten up sine plechten. Die in goeden hopen sijn van minnen. Dit sijn vijf rouwen van onser liever Vrouwen. Dat craft ende gheweldicheit maken nijt ende grote veede ende van lieven maken lede. In goeden trouwen. (En) trouwen. Onachtsam vremder spoede* (ongevoelig voor uitwendig succes). Vooral geschiedt dit na *wat*. || *Wat eren soutstu hebben dies of wat lone of wat prise. Wat node soude hem jagen achter bosschen ende hagen. Wat groter lede eest datti doet.* Ook van een persoonsnaam: *Wat Reiniere es dit?* Zie *Crit. Comm.* 95; *Leendertz, Flor.* CII; *Brugm.* § 526, 3); *Idg. Forsch.* XX, 197—198; *Wilmanns* III, 339, 4; *Diez* III, 5; *Vondel's Taal* I § 75 en hd. in *Treuen, in Ehren, zu Gnaden, in Hulden, zu Schanden werden*, enz.

Opm. I. Enkele collectieven werden ook gebruikt voor één enkelen persoon of zaak, zooals *diet* (volk, mensch, kerel, held); *vee* (een stuk vee); *meisniede* (dienstpersoneel, hofhouding; dienstbode, dienaar); *liet* (volk; mhd. *liut*), mv. *liede*, menschen (*Mnl. Wdb.* IV, 522); *joget* (jeugd; jongeling, meisje; vgl. eng. *youth*; gri. *νεανία*). Vgl. *Brugm.* § 436; *Taal en Letteren* XI, 182 vlgg.; *Idg. Forsch.* XIX, 295.

Opm. II. In en door het rijm komt somtijds een meervoud voor in verbinding met een enkelvoud. || *Dune vinds in desen wederstoot nower ghenen vrient noch maghe* (: *daghe*). In: *Het moet al sterven jonc ende oude* (: *woude*) hebben we met een analogieformatie te doen (vgl. *arm ende rike; groot ende clene*). Ook buiten het rijm komt deze laatste verbinding voor. In de twee andere, *Stroph. Ged.* bl. 166 geciteerde voorbeelden *Het segghet al, heren ende knecht* (: *berecht*). *Gemoetise, waert man of wive* (: *live*) kunnen *knecht en man* beide meervoud zijn. Zie *Franck* § 206 en § 193.

OVEREENSTEMMING

§ 204. In den regel komt het koppelwkw. in getal overeen met het onderwerp. Overeenkomst met het praedicaatsnomen heeft evenwel plaats, wanneer het onderwerp het neutrum van een pronomen is, dat een eenigszins vage beteekenis heeft, waardoor het mv. zich richt naar het duidelijk meervoudig praedicaat ¹⁾. || *Het waren heidine al. Dit waren haer clederkinne. Dit sijn Seneca leren.* Behoort bij een enkelvoudig subject een meervoudig praedicaatsnomen, dan richt zich het wkw. naar het praedicaat. || *Die vierde plaghe waren vliegghen* (vgl. hd. *der Lohn dieser Welt sind vergänglichliche Freuden*) ; doch ook het enkelv. komt voor: *Scone pausvederen voorwaer was boven al dat dac* (Brand.).

Opm. I. Overeenstemming in persoon tusschen de copula en een als subject gebezigd neutr. van een pronomen, terwijl het praedicaat een pers. vnw. is, komt een enkele maal voor. || *Wie sal hier de tolne ontfaen? Die gone seide: Dats ic* (vgl. fr. *c'est moi*; eng. *It is I* ²⁾).

Opm. II. Wanneer het onbep. vnw. *het* als aankondiger van het subject optreedt (§ 38), richt zich het ww. naar het logisch onderwerp. || *Het waren twee conincskinderen. Het waren vele lieden in dien tijd. Het worden vechtende die Sammaritane.* Daarnaast een enkele maal bij een telwoord. || *Het esser zeven consten gheheten liberale*, eene constructie die in Vlaamsche dialecten nog bestaat, als navolging van het Fransch (zie De Bo, 427: *'t Is er velen die anders denken*). Vgl. hd. *es ist* naast *es sind*; *es giebt* naast *es geben*; in 't Ofr. *il est* naast *il sont*; zie *Mnl. Wdb.* III, 408; voor lateren tijd Bredero § 31; *Ndl. Wdb.* VI, 686.

Opm. III. Zijn de deelen van een veelvuldig onderwerp van verschillende persoon, dan staat het wkw. in den eersten persoon, zoo deze aanwezig is; zoo niet, dan in den tweeden. || *Ic ende dijn sone bliuen verdreven. Ic ende dit wijf woonden te gader. Du ende dine kinder salt doot sijn. Maer du ende die spaerware hebt dese edelheit ommare.* Ook kunnen beide deelen wederom worden opgenomen door een pronomen, waarmede dan het wkw. overeenstemt. || *Ic ende ghi, wi sijn die den anderen minnen*

¹⁾ Paul, *Gr.* IV, § 177; het *Ndl. Wdb.* VI, 682 en Van Wijk § 3 beschouwen *dat* en *het* als subject, terwijl Wilmanns III, § 321 in die woorden het praedicaat ziet.

²⁾ *Mnl. Wdb.* II, 74; Paul, *Prinzipien*, § 216; *Gr.* IV, § 177; Delbrück. *Synt.* III, § 106—108; Diez III, 93; *N. Taalgids* VI, 34; VIII, 30.

mogen. *Dese ghesellinne mine ende ic, wi droeghen over een.* Het tegenovergestelde vinden we in: *Doe seide so : als wi waren vergadert wettelic, du ende ic, so sach ic,* enz. Zie Wilmanns III, § 155.

§ 205. Geen overeenstemming tusschen onderwerp en gezegde vindt men, wanneer het eerste een collectief is; alsdan kan het wkw., evenals in het Ofr. en het Mhd., in het meervoud staan.

|| *Al tfolc loofden den coninc Saul. Sijn hoir hilden trike. Dijn gheslachte sullen sijn coninge van Israël. Een scare stonden ghescaert. De Roemsce raet coren enen die Victor hiet. Al ghemeene quamen na ons ghelopen. Die meente metten ridderen overeendroeghen. Dat diet waenden, dat hijt seide van vare. Dat geselschap hem verscieden. In den woch varende quamen een trop hovelinge. Alse dat here van Brabant al gereet waren. Doe sagen der viande macht,* enz. *Die ghemeente van den lieden seiden some. Hets menechwerf ghesien, dat vrouwen oneerlijcheit (= schandelijke dingen) ghescien. Deene paertie wouden sterken die heeren. Deerst geselschap sellen over tjonnesse wesen. Dat roomsche convent vloen. So datter een deel ute stolen. Ende dat heerscap van Remerswale gaderden. Die clergie leveden in so groter scande. Ene grote menye sullen doot bliven. Die lage gaven hem so zware wonden. Brabant stoc no steen meer verloren. Dat lant wouden dat hi hilic dade. Ende alse Kartago wiste die mare, daden sine bannen. Alle quaetheit die sijn bijna ten hoechsten ende ten oversten comen ;* enz. Zie Delbrück, Synt. III § 103; Paul § 230; Wilmanns III § 153; Sn. de Vogel § 188 en vgl. thans nog: *Een groote massa stemmen waren op hem vereenigd. Ongeveer alle leden kwamen ter vergadering; een tiental hebben kennis gegeven van verhindering. De plaatszen zijn bijna uitverkocht; een paar zijn er nog over.*

Opm. Eene enkele maal vindt men overeenstemming met het gramm. subject, waar wij die niet zouden verwachten: *Soudi danne wel willen weten, dat cullen waren een hovesch wort?* Vgl. ndl. *Stoelen is het meervoud van stoel.*

§ 206. Behalve bij de verzamelnamen kan het werkw. ook in het meerv. staan na enkelvoudige onbepaalde pronomina, die een collectief of algemeen begrip uitdrukken, als *selc, men, menech ene, elc, somich een, menech, so wat, wie* (so); ook na *niemen* en (*en*)geen.

|| *Selc die draghen grau ende bont. Doe men die stienen leiden in dat fundament. Hoe men wilden dat si daden. Dat men bi dien Gode scouwen mogen. Scat dien men gherne te rovene pleghen. Hoe menich*

dorper ghier sijn nu te hove bi den heren. Daer omme bleven doot menich prince. Dier mirakelen menich ene gheschieden. Somech een, die ontscoet, die quamen. Daer sijn serpente menich een. Menich ene worden sere tebarenteert. Elc dier waren droefden te meer. Niement uter stat en condon ontfaeren. Niemen goeder zeggen dan. Gheen man en mochten scilt draghen. Omdat nyemand, in wat ordine si waren, verhoverden soudon. Der Roemschen keyser engeen ne gewonnen meer in ghewelt. So wat wive der tominghe gomen. Wie dat dlijf mach ont-draghen selen in bossche ende in haghon hen berghen. Wie so wille mochten der wapen dragen. Vgl. § 108; Noord en Zuid III, 86—92; Wilmanns III § 153; Paul, Gr. IV § 168; voor later tijd Vondel's Taal § 254; Bredero § 25.

Opm. I. Ook in den relatieven zin, welke betrekking heeft op een collectief of een collectief begrip, wordt meermalen van het gramm. getal afgeweken en een constructio ad sensum aangetroffen.

|| Elken ridder, diene cruusten. Men vint van hem menegen genoot, die hem selver eer slaen doet. Menich fel gast, die seere haetten Christus wet. Menech verdranc in die stranghe, diere in vielen. Menegerhande sake, die hem quamen te groter ere. An hem so viel menechte groot, die eer wilden laten tleven. Ende daer waser veel, die zeer bedroeft waren. Menre niemen wille gehoren, die besondecht sijn te voren. Doe brochtemen vor den rechter (= de rechtens) saen, diene niet en wilden ontfaen. Ne waser man noch jongelinc, die wisten waer hi bequam. Elc hadde an ene casule groot, die yserijn waren ten hielen lanc. Al dat wonder, die u noch verholon sijn. Die dief steelt, dat si vinden. Also een peert, die sijn so snel. Die lyoen moet hem vlien, die nochtan alle diere ontsien. Alt volc, dat tusschen der Elven enten Rine orlogens lusten, quamen alle uptie Romeine. Dat wreede geslachte vanden Hunen, dat sident vele roder crunen maecten. Vgl. echter ook de gewone constructie: || Der Romeine scare, die int lant bleef, wonnen die eylande in de Zuutzee. Daer volgeden ende quamen tgegen menech man, diet anesach. Zie nog § 57.

Opm. II. Bij een meerv. antecedent kan in den relatieven bijzin het ww. in 't enkelvoud staan, wanneer er iets medegedeeld wordt aangaande iederen persoon of iedere zaak afzonderlijk. *|| Sinen drossate hi gebiet dat hi scinke den besten wijn alle den genen, die daer sijn binnen den huus, die wille drinken. Het behoeft dat si lettren kinnen, die die geeste ende daventuren bekinnen soude, dier an gemaelt sijn.* Zie § 110 en Leendertz in *Flor.* bl. 142.

§ 207. Eene andere eigenaardigheid van het Mnl. is, dat in twee (meestal door *ende*) met elkander verbonden zinnen, die beide als subject een collectief hebben, het wkw. in den eersten zin zich richt naar het gramm. getal en in den tweeden naar het logisch.

|| Elc die comen is te sinen jaere ende tusschenkennen quaet ende

goet. Ende al dat volc hoirde die woirden ende seiden toten kinde. Dat volc van Ynden upscoot ende wilden wreken dat. Elc trooste andren ter aventure ende liepen an die mure. Elc ginc ende slipen. Te hant ginck er een deel wyt ende namen den onsaligen priester. Hier af wart die meente in roere ende wapenden hem. Sulc helech man prijsdene daer of ende seiden. Dus ruumde menech man die stede ende baden. Doe muurdemen de steden ende scaerden volc. Alse elc te sinen wapene vinc ende weder trocken te velde. *t* Roemsche here was onbehoet ende hadden met menege clene die Goten beseten. Dan sittet convent ende knaghen een ey of enen vulen harinc. Die werelt maect ghescal ende tiënt den vrouwen al. Alt ander geselschap toeliep ende gaven hem xxx wonden. Doen bleef diere Brabantre scare stille houdende ende beiddeden. Dene scare maecte daer een groot geclof ende ripen vaste. Doe quam die ander lage ende reden op hem. Vgl. ook: Die paus hij beghint aen sijn bisscoppe ende die bisscop beghinnen voirt om hare prochiaen. Ende die landdekene die beghint aen dleke volc ende corbelgerent oft pylgeren (V. Leeuwen). Die een stat zal regeren wel en selen ghierech wesen no fel. Doene mochter niemen up staen si ne vielen van den planken neder. Doe vloee daer wie soes hadde moete alse die omme ghene dinc en sagen dan alleene omme blijf ontdragen. Lettel waren so fiere hine waende bernen van den viere. Dies minst hadde ofte meest vondens even vele ter maten. En es man in erterike sine moeten mi sijn onderdaen. Zie nog Noord en Zuid III, 86—91; Vondel's Taal § 254.

Opm. Behalve bij de in § 204—206 genoemde gevallen wordt ook bij het pron. *du* een meervoudsvorm van het wkw. aangetroffen: *du waent, du minnet, du strijt, du ziet, du mesdoet*, enz. Omgekeerd wordt soms *ghi* verbonden met een enkelvoud: *gi vaers, gi hoorðes, gi heves, gi blives* (V. Helten, § 210 a; Vor der Hake, bl. 222). Ook in den imperatief treft men den meervoudsvorm aan, als tot één persoon gesproken wordt: *Mensche merct, oft u best vroet. Vrouwe en scaemt u niet*. Vooral tegen de Maagd Maria, die ook steeds met *ghi* wordt aangesproken, waarbij natuurlijk de meervoudsvorm wordt vereischt: *Helpt ons, vrouwe*. Zie § 28.

§ 208. Zeer talrijk is het aantal zinnen, waarin het wkw. in het enkelvoud staat bij (gewoonlijk vóór) een meervoudig of een veelvoudig subject. In vele gevallen kan den schrijver het volgend subject nog niet dadelijk bewust zijn geweest.

|| *Dien beweende Adam ende Yeve. Dus scied Saul ende Samuel. Doe wart die cater ende die beer borgheñ voor Ysegrijn. Aerðbeve,*

*storem ende wint wart in menech lant ghesint. Dat hem die mont entie lierwanghe verrot was. Dat was Loduwijc ende Karleman. Cruut ende bloemen ontfinc loof. Doe dede die sone entie vader haer volc besniden. Di naect groote plaghen. Dus wart daer ute gedreven die duvele ende hare wet. Van danen over drie milen lach scepe. Eens was desen man gesent twee corven met spisen geladen. Sijn plumen in den viere metten roeke tserpent verjaghet. Hem dochte dat die wolken swevede. Die boec seit ons dat, dat vloide int gewat vissche, die daer speelden. Op den setel Moyses sal sitten Scriven ende Phariseen. Hem blijft die sonden. Van desen volke es ontsprongen twe ende seventech manieren van tonghen. Nochtan volcht daer twe quaede saken. Soe sal onder dy ghestroeyt werden die motten. Hen stont wel in staedden die voellieden, die daer waren. Dat selve dat die herte can vernemen, dat bringt haer an die oren ende die oghen. Hier endt nu altemale die proverbiën van Juvenale. Hier moet bliven uwe beesten. An gheent gebeelde wies twee borstekine. Some croniken seghet. Ende als die rechter mitten scependom vergadert sijn. Eist dat de zondenteswaer nietsi. Dese drie namen was een man; enz. enz. Zie Jonckbloet, *Ep. Versbouw*, bl. 124; *Stroph. Ged.* XLV noot; *Dram. Poëzie*, bl. 509; *Brand.* bl. 15; *Alex.* bl. 438; *Vondel's Taal* § 254; *Bredero* § 22; *De Vries, Dysmelie*, 41; *Paul, Gr.* IV § 170; 174; 177; *Wilmanns* III § 153; *Delbrück, Synt.* III § 102—106; *Paul* § 233; *Prinz.* § 96; *Diez* III, 300; *Mätzner* II, bl. 150 vlgg.*

§ 209. De bijstelling komt in het Mnl. in naamval overeen met haar antecedent, dus ook in den tweeden naamval. Evenals thans kan de appositie door andere woorden van het antecedent gescheiden zijn, doch in dit opzicht heerscht er in het Mnl. (in navolging van het Latijn?) eene groote vrijheid.

|| *Hi ghewan te wive des rijcs conincs dochter Lodewijcs, van Vranckerike des groots heeren. Hi was sone des heren stout mijns heren Aerts van Grimbergen. In eren eens goeds mans ende vermoghen van Brabant des hertoghen Jans. Int vierde jaer des regements des tseests paus tser Clements ende int XVIII^{ste} iaer des rijcs des vijfts keyzers Lodewijcs. Die sone Zebedeus Jans broeder des evangelisten. Dijns heren dijns Gods sabbaet. Om des bisscops Augustijns lof. Du best bode sekerlike Jhesus Gods soens. Ic bem dochter sekerlike ons Heren Goods van hemelrike. Derftmen des meesters cyrurgijns. Sijns apostels Pieters ontlopen. Haer soens weduwe Alexanders. Elyzabeth, des*

papen wijf Zachariën. Josephs des smeets sone. Jacobs sone spatriarken. Papen die Ysis temple wachten der godinnen. Die name sijns wijfs der coninghinnen was Alexandra. In Isis ere, haerre goddinnen. Pruft wie herteliken wee Marien, sinre mudder, was.

Opm. Naast onze constructie *die stat Rome* wordt veel meer aangetroffen *Rome die stat* (of *die stede*) ; zoo ook: *Nychomedia die stat. Te Jherusalem in die stede. Van Theben die stede. Die van Menfes van der stede. Rome die port. Die havene van Rome der port. Voor Troyen die port. Abidos dat lant. Dor Samariën dat lant. Toter Strange der riviere. Nylus die riviere. Moniu den berch* (de Alpen). Vgl. voor eene dergelijke volgorde: *Ragu dien wart Saruch een sone* (een zoon Saruch) *geboren*. Hier naast komt ook eene bep. met *van* (fr. *la ville de*) voor: *In die stat van Babilonyen. Die poort van Vyanen. Die port van Cydonen. Dat lant van Persen. Dat lantschap van Meden. Trike van Persen ende van Meden. Die ryvier van Nylus. Die berch van Monju*. Zie Sn. de Vogel § 408 *rem.* 2 en vgl. lat. *urbs Romae*.

§ 210. Voorbeelden van den onverbogen vorm der bijstelling komen ook meermalen voor. || *Van siere zuster, die jonge Clothilt. Sconincs sone vercrachte siere dochter, die scone Dyna. Hem allen nam hi tlijf beesten, manne ende wijf. In conincks Willem tyden, gebieders des Roems rijck. Doe coos men enen na sine doot Nycholaus, die eerste man, die. Si leghet met enen man, van Bruuwswijc die hertoghe vri. Messchien tzal mij ghebueren of u moeder, die edel vrawwe. Bi den dode heren Zyvaerts, laetste vicarius. Hi vraechde sinen filosofhen, sine natuerlike meesteren. Des naest dages sente Maertijns dach. Bi Alexanderen, die grote coninc. Dor Samariën dat lant ; enz. Zie Tijdschr. V, 244; Vondel's Taal § 243; Bredero § 100. Een accusativus pro genitivo komt ook voor: *Hi hadde Aristobolus dochter te wive, sinen broeder. In Justiniaens tijt den jongen*. Den verbogen naast den onverbogen vorm vindt men in: *Hoe ghelijc soe spreect si hare, Damiët der scoender care, van Damast die coninghinne* (Dram. Poëzie bl. 502). Vgl. ook enkele gevallen van contaminatie: *Metten broeder die welke die coninc wan an sijn ghetrauwet wijf der coninghinnen* (vgl. § 172?). *tLant dat haren vorders, der Bertoene, hadde geweest. Gecoft mit Jhesus minen lieven soens bloede. 42 broeder van Ochosiën, des coninc van Jherusalem. In Jhesum Cristum, dijns soens ere.**

Opm. I. Voor *Na den woorden David, des propheten. Die schapen Absalon, des groten heren. Hannibal des fieren doot*, waar de eigenaam onverbogen blijft, zie Van Helten § 291.

ELLIPSIS ¹⁾

§ 211. In natuurlijke, levendige taal drukt men niet alles in woorden uit. De toon, het verband en de omstandigheden maken dit overbodig. Vandaar beknopte constructies, waarbij een znw., een infinitief of een bepaling als vanzelf sprekend niet wordt uitgedrukt. || *Gringolet hevet sinen voet verheven ende den serpenten enen* (scil. *slach*) *ghegheven. Doe ghinghen si slaen ende nemen* (scil. *slaghe*). *Met swaren die hi hen doe gaf. De sine begonsten nopen die orse ende lieten lopen. Hi liet lopen alre meest ten castele wert. Hi roerde* (scil. *dat ors*) *op den ghene die tengien voerde* (mhd. *einem engegene rüeren*). *Lude riep daer menich yrant : Ridders, hets tijt, lacies, lacies* (scil. *den helm*). *Doe liet die coninc verlaisieren* (scil. *den teugel*). *Daer waren zielen met witten gecleet. Altenen* (scil. *male*). *Ten joncsten* (nl. *dage of male*). *Te elken* (nl. *male*; vgl. *telkens*). *In langhen* (nl. *tide*). *In corter* (nl. *tijt*). *Dusghedane* (nl. *woort*) *sprac daer in den pleine Lanceloet van min her Waleweine. Hi wart ziec daer in die stede so dat hi daer der doot betaelt* (nl. *die scout*). *Soe betaelde die vrouwe haer scout* (nl. *der doot*), *die wi moeten jonge ende out, betalen. Ic hebbe gheleit* (nl. *laghe*) *meneghen daghe om enen scat, dien ic weet. Die meester* (rooverhoofdman) *was G. geheten ; men conste genen felleren geweten noch die conste stellen* (nl. *valle, stricke, nette*) *bat, want* (zoodat) *hem noit geen man ontsat. Wi laten* (nl. *die tale*) *van hem ende scriven voort der heligher Ewangeliën woort. Dat si hem tAntwerpen willen recken* (d.i. *recken die lede = loopen, gaan*) *met starcken scepen. Alreheiligen* (nl. *dach*). *Besiden seggen* (d.i. *besiden der waerheit s.*) — *Beten* (scil. *dat ors*), het paard laten bijten, afstijgen. *Enen ontseggen* (nl. *den vrede*), iemand den oorlog verklaren. *Enen vergeven* (nl. *enen sinen (evelen) moet vergeven = kwijtschelden*). *Hem ontdraghen* (= *hem dat lijf ontdragen, in zijn levensonderhoud voorzien*). *Enen laten* (= *dat bloet ter aderen*)

¹⁾ Onder dit opschrift versta ik wat de Duitschers noemen „Sparsamkeit im Ausdruck“ (zie Paul, *Gr.* IV, § 520), een algemeenen term om bepaalde gelijksoortige verschijnselen samen te vatten (vgl. De Vries, *Dysmelic*, bl. 235). Zie J. v. Ginneken in *N. Taalgids* IV, 192 vlgg. over de verklaring der verschijnselen.

laten). *Bevallen* (d. i. te bed gaan liggen, *ende van enen kinde genesen*). *Eenen vergiften* (*vergichten*), vloeken, verwenschen (d. i. *iemand Gode of eenen Heilige vergiften*). *Die cost* (= *die cost van der zee*). *Ammirael* (= *a. van der zee*). *Die cleine, stille, secrete* (= *camere*), de bestekamer. *Jacob voer te sijns ooms* (scil. *huus*) *waert*. *Reinaert quam ghelopen tote Lamfroits*. *Dien nacht waren si met gemaketes clusenaren*. *Te mins vader*. *Te Symoens des lasers*. *Dat si commen in smeyers* (in de gevangenis). *In sammans gaen, trecken* (in het huis van den amman gaan, in de gijzeling). *Te sente Baves, -Pieters ; tote sinte Christoffels*. Het znw. *provoost* (gevangenis) ontleent deze bet. aan *in sproosts* (baljuw) *vanghenesse*.

Op of neemt de bet. in zich op van *op aventure of*, voor het geval dat; evenzoo ligt in de praep. *op* de beteekenis opgesloten van *op verbeurte, straffe, boete van*. || *Hi stelet op sijn lijf* (met levensgevaar). *Valsch ghelt op ketel* (op straffe van den ketel) *smeden*. *Optie galge ende op 't lijf* (op straffe van den dood aan de galg). *Des sijn op*, iets verbeuren (zie *Mnl. Wdb.* V, 1661).

Een infinitief of een afh. zin is geabsorbeerd in: *Van den landen die wet si gheert* (= te volbringene ¹). *Om Gode die ons allen geboot* (= te levене). *God die alle dinc geboot* (= te levене). *Die coninc ontboot sine barone* (= *te comene* of *dat si quamen* ²). *Dat wi ne ghenen portere ne moghen doen ghebieden* (oproepen, nl. *te comene*) *buten der stat*. *Twee cnapen riep hi te hem*. Hiernaast de volledige constructie: *Alste grave dat vernam, ontboot hi sijn volc dat tot hem quamen*. *Die coninc riep twe cnapen dat si quamen*.

Voor al bij de ww. *mogen en moeten*. ³) || *Hine mochte andre wapene* (scil. *dragen*) *dan de gene die waren sine*. *Hine mochte* (scil. *vechten*) *waar* (maar) *met ere hant*. *Reinaert mocht beter an ende of* (scil. *loopen*). *Met Judase moetijs algader*. *Du moets met hem* (deelen hetzelfde lot).

Opm. I. *Enen mogen* in den zin van *enen mogen liden* is geen verkorte uitdr. Zie *Ndl. Wdb.* IX, 1002.

Opm. II. Naast *ontbieden* met een afh. zin komt ook de constructie met een nevenschikkenden zin voor. || *Si ontboot enen predicare ende deden comen tot hare*.

¹) *Mnl. Wdb.* II, 1537.

²) *Barone* is hier acc. Een enkele maal vindt men nog den datief, wat op de oorspr. constructie wijst: *Doe ontboot die coster sinen wive*. Zoo ook bij *roepen*: *Dese riep sinen cnechten* (zie *Mnl. Wdb.* V, 983; VI, 1529).

³) *Mnl. Wdb.* IV, 1845; 1826; *Beitr.* XXXVI, 362 vlgg.

Opm. III. In de 17de eeuw waren genitieven (= nom. acc.¹) van eigenamen nog vrij gewoon, evenals thans in verschillende dialecten. Zie Bredero § 160; *Taalgids* IV, 199; Van de Water § 45; Opprel § 52; Schuringa § 156; *Antw. Idiot.* 66; *Waasch Idiot.* 29; Delbrück, *Synt.* III, § 51; Brugm. § 938—941; vgl. *Idg. Forsch.* XVIII, 149 en in het Nhd. in *Müllers, zu Müllers, 's Müllers, 's Amtsmanns, 's Pfarrers*; eng. *at Miller's*.

Opm. IV. Bij *In desen, binnen desen*, — *dien* moet men niet een absorbeeren van *tiden* aannemen, daar het pron. *dit*, evenals *dat*, na een voorzetsel ook zelfstandig gebruikt wordt in den zin van *dit* (of *dat*) *ogenblik*; vgl. || *Tusschen dit ende korsavont*; *tusschen dit ende beloken pinxteren*; *tusschen dat ende tsanderen daghes savents*; zie *Mnl. Wdb.* II, 79; 215.

§ 212. Nog beknopter is de uitdrukking in het tweede deel eener vergelijking. || *Sijn hooft ende sijn vloghele sijn ghelijc den aer maer sijn lichame es ghelijc den leu* (= *ghelijc den lichame van den leu*). *Sijn een voet es ghelijc den aer, de ander ghelijc der gans. Sterten ghelijc den scorpioenen. Doe gheschiede stilnesse als eene avontsonde. Sijn hooft dat gescepen was als een swijn. Een vier gescepen als een drake. Dese vaerwe es ghedaen na die maniere als ene rode rose. Dine oghen sijn der duven. Jouwe blode herte, flau als wive.* Zie voor deze constructie in het Mhd. Kraus, 249.

§ 213. Het ww. wordt niet uitgedrukt, in aanschouwelijke beschrijvingen van de gedaante of de kleeding. || *Plinius scrivet, dat-tet heeft eens cameels hovet ende gehalst* (nl. *is*) *als een paert. Sine mochte niet noiaelder sijn ende* (= *ende es*) *van haren live soe volmaect. Al wederkeert so staet hem thaer ende* (= *ende si sijn*) *sere dapper dat es waer. Die kemele hebben langhe been enten hals lanc ende* (= *ende sijn*) *traech sere in haren ganc. Ende so sie ic Martyne met cleederen wit ende diere, sijn ansijn geleec den viere, sijn ogen alse sterren claer ende puerperijn sijn haer. Eene erdbeve, die was soo groot, kerken, husen, lieden doot. Niet herde lange na dit gedaen, vernam die paus comende wel VII scepe. Een deel ghelijctet den pacrde voren, waer achterwaerts es et na den visch gestaert, ende ghene voeten achterwaert²). Vooral in zinnen, die een raad, een wensch of een bevel te kennen geven. || *Gloriant neve, nu sijt behindich in wven raet, ende wven heimeliken staet en seldi niemen maken cont ende luttel worde in wven mont ende die behindich ende vast.**

¹) Voor een verklaring zie Van Ginneken in *Handboek* I, 94 vlgg. en *N. Taalgids* IV, 208.

²) Zie voor het Mhd. Kraus, bl. 177—179; 249 en vgl. *Alex.* bl. 418; *Flandr.* bl. 142; *Tijdschr.* V, 209; Paul, *Gr.* IV, § 531.

Nu blijft te Gode (nl. bevolen). So (nl. helpe) mi God. Semmi die goede Meye. Wel hem die des sijns gedacht. Gode danc ! God metti ! Ter goeder tijt ! Ter goeder uren ! Vrouwe genade ! Ghenade mijns ! Dor God genade ! Nu toe ! Men sel een klein dinc niet wegen jeghen vrient ; ondanc dies plegen ! Uwen orlof ! ic moet varen. Vrient, sprac die coninc, al vergeven ! (= het is u al v.) Ons genadech, here ! Al heil, edel voghel ! Ende (hi) seide : Gereet (= wes gereet) ten derde jare dijn gelof te bringhene hare. Dine armoede si zuwerhede, dijn sparen sonder ledichede, simpel (nl. wes s.) ende niet licht van rade. In ongevalle hout vasten moet, in gelucke (scil. wes) omoedich ende vroet. In een vraag: Waerom (waarom ik dit doe?), here ? Wattan ? Wat te rade (wat raad?). Zie § 10.

§ 214. Samentrekking bij nevenschikkend zinsverband is natuurlijk even gewoon als thans. In het Mnl. wordt evenwel een vrijer gebruik hiervan gemaakt. || *Van soffire glase, van maerberstene was die camere gemaect rene, venstren doren (scil. waren gemaekt) van metale. Ende het (spere) spranc in stucken twee ende een trensoen hem int rechter oghe. Te diere porten waren ierst uutgetrect die stene ende een inganc ghemaect. Du best die wijngaert, die druwen dijn kint. Magher was hi van lachamen ende vele machts daer in te samen. Onse joncheer blijft in sijn goet ende wy met in groter ere. Tebroken was sine kiste ende sine twalef guldene genomen. Sone helt hare twint met behagelheiden, maer goden gewerke altoes tane-gane. Ay lieve vrient, hoe es dit comen, dat ghi mi al siit ghenomen, ende die valscheit ghedaen (scil. es) mi. Ic woudic soonre doot doot ware ende mijns god ontfermen (scil. woude). Spaengen sal ooc in roere werden ende vele archs sal opter aerden (scil. werden). In der felre draken kele sijn die kaitive ende emmer selen. En hadde noit gheval noch nemmermeer en sal. Ic hebbe altoos u best ghedaen ende voort sal, waer ic can ¹⁾.*

§ 215. Bij twee nevenschikkend verbonden zinnen wordt meermalen in den tweeden zin het wkw. weggelaten. || *Doch dat cume alle die gone Termit ghebaden haren sone Moysese teenen leedsman ende (= ende swoeren) bi dieren eeden nochtan hem gheene mesquame te doen. Hoe hi die ordine sette entie regele geprouft (= hevet g.) bi*

¹⁾ Paul, *Gr.* IV, § 520 anm. 3 en vgl. voor de ellips van den inf. *zijn* bij het ww. *zullen* een art. in *Beitr.* XXXVI, 362.

wette. Nu latic van Rogarde staen ende (= ende sal) vort van Torec doen verstaen. Alse hem uten monde gaen die woorde ende en wege geuloegen (= g. sijn), men salse meer herhalen moegen. Ende si saghen bernende voghele varen, ende (= e. hoorden) menegerhande tonghen die songhen. Si bleven daer om ghevaen oft doot oft (= o. sijn) scandelike ontgaen. Die broeder seide als een goet man hi soudts hem (een minnaar) gherne spreken an, ende bidden hem dat hijs ontbare ende (hij zou er op wijzen) hoe dat si een goet (fatsoenlijk) kint ware. Meestal komt dit verschijnsel voor bij het ww. hebben, minder dikwijls bij sijn : a) In het eerste lid staat het ww. sijn || Nu waric gerne met hem bleven ende hem gehouden (= hadde h. g.) Hi es altoos den Sarracinen onderdanich gheweest ende tribuut ghegheven (ende hevet t. g.). Alse die pape was uitgegaen ende sine clederen anghedaen (= a. hadde). Dat nieman ontfa dat sacrament hine si in berouwenesse bekennt van sinen sonden ende (= e. hebbe) biechte mede gedaen. Jongelinge, die blont waren ende daertoe so lanc haer (= h. hadden), dat, enz. Ghebenedijt so moeti sijn ende alle diene ebben lief, ende toren ende grief (= g. moeten hebben) alle die gone, diene haten. Ghi hebt dies jeghen mi verdient, dat ic u ben van herten vrient ende dicke grote ere ghedaen (= g. hebbe). Die waren inden wijngaert des morghens tijdlke verhuert ende (= e. hadden) al den dach dat loon bezuert. b) In het eerste lid staat het ww. hebben. || Hi hevet ons ghedient, gheleeft ende gheleert ende (= e. is) om ons ghestorven van minnen. In weet hoe dicken hevet (het kind) de oghen upgedaen ende daerna gerecht ende upgestaen (= is up-). Ende (si) hadden alrede gebroken een gat. . . . ende hoir lederen an die muyer gerecht ende (= e. waren) over die mueren geclommen.

Al deze gevallen kunnen op rekening gesteld worden van de bijgedachte of moeten worden toegeschreven aan slordigheid. Zie Kern § 67; *Mnl. Wdb.* III, 201; *Tijdschr.* VIII, 16—17; Paul, *Gr.* IV § 529.

Vrij gewoon is ook, vooral bij Maerlant, meestal na *ende*, de uitslating van de woorden *hi seide* of *si seiden*, *seggende*, *verclarende* of iets dergelijks.

|| *Ywain boot Torec den hanscoe ; die nam Torec haestelijc doe, ende datmen den camp vechten soude sanderdaghes vroech. Doe dede Torec sine tente voren vor Carlioen ende dat mense voren thof soude slaen. Die senature woch senden tote Eracliuse : waert dat hi over wilde comen, die crone werde saen afgenomen Foken. Dattem eene lettre sware*

sendde sente Columbaen : wat evelmoede hi soude ontfaen van Gode, en ware dat hi der zonde ontbore. Si prijsden Willems miltheit ende moet ende hi stout ware ende vroet. Ende baden hem dat hi quame in Vrancrike ende anename tlant : si stonden hem in staden. Den Joden boot hi groten scamp ende boot met sinen live camp : Verwonne hi, dat si eyghen bleven. So bit hi omme eenen camp : wie so verweint sonder scamp dat onder hem bleve die stat. Wat sal wesen mine tale (om te verklaren) dat ic an deser deemster nacht alleene sonder anders cracht moet varen in een lant, dat mi vremde es ende onbecant ? Zie Bouman, bl. 156.

Opm. I. Het voegwoord *als* kan somtijds beteekenen: *alsof hij zeggen wilde* of *quansuis*, zooals in: *Eer hi began enige tale, maecti hi een gelaet so fier, ende sach daer ende hier, als „wie wat wil, die come hier”*. In denzelfden zin werd ook (*alse*) *quansijs* en *rechts als* gebezigd; zie *Mnl. Wdb.* I, 368; VI, 844; 1131.

Opm. II Een enkele maal (*Nat. Bl.* III, 2537) komt het voor, dat een bijv. naamw. uit een voorafgaande samenstelling moet worden aangevuld. || *Milvus dats die wuwe in onser tale, crombecte ende van voeten* (var. *crom van voeten*).

§ 216. Behalve in de hier genoemde gevallen wordt meermalen het wkw. *zijn* niet uitgedrukt. || *Als hi geplaget in den monde, int let, daer hi mede dede de zonde, ghingen berouwesse an. Dese edele vader met groter waerden des sondages gebrocht ter aerden. Een coninc (scil. was), die Elrus hiet. Een heilich man (scil. was) heet Libartijn. Bi Palensen (scil. was) een papen scure. Vgl. ook: Int jaer daerna (scil. was of regneerde) sente Hubrecht. Doe (scil. was of regneerde) een keyser, die Karel hiet. Ontsiet de clenen, ghi grote heren : misselijc (= het is m.) hoe die saken keren. Voor de 17de eeuw vgl. *Vondel's Taal* § 258.*

§ 217. De infinitief of het verl. deelw. der ww. van beweging als *gaen*, *loopen*, *trecken* of *varen* wordt in levendigen stijl niet uitgedrukt. Vooral geschiedt dit in verbinding met het bijw. *also* en *so*.

|| *Si bereidem daer ten riemen in de galeide* (vgl. gri. *παρὰ σκευὰ ζεσθῶσι ὀτρῶδε*). *Elc reetde hem ten beddewaert. Elc schickede hem te huus waert sijns wegghes. Die moeder naemt up haren scoot ende so henen metter spoet. Doe bant hise alse ene beste ende so henen. Dminste kint hieft up tien stonden ende hevet in sinen mantel gewonden ende also ten cloestre waert. Ende hi peinsde: hi wilde sire straten. Die jonghelinc ter keyserinnen. Deen van den drien, die daer up Waleweyne*

wilde. Ende als hi hem toe waende weder, so was dander in die were. Ic bem die saen te Gode sal. Si hebben Utrecht ghevelt ende so upwaert met ghewelt. Mettien sijn si upghestaen ende so up hare paerde saen. Herodes Agrippa naer alse die sorghe hadde ende vaer dat sine ver-raden mochten. Ende ic vore ende hi na. Nu es comen hierenboven Yoen ende heeft uten lande Helenen (scil. doen gaan of gevoerd). Uten lande Yoen die coninginne heeft (scil. gevoerd). Si zoudense thant hebben na dat in een schip (scil. bracht). Sint dattie coninc Yoen mettem heeft mijn wijf wege (scil. gevoerd). Zie Brugm. § 941; Alex. bl. 422; Mnl. Wdb. I, 371; II, 875—876; IV, 2103; Paul, Prinz. § 221; Gr. IV § 530; Delbrück, Synt. III § 47; Grimm IV, 136; Mätzner II, 49 vlgg.; Poutsma, bl. 748.

Opm. Het participium praet. wordt ook niet uitgedrukt in || *Dit es nae Nimmeghen (scil. gegaen)*; vooral nog bekend in het 17de-eeuwsche *dats (u) voor ! ik zal (u) maar voorgaan*. Het ww. *sijn* heeft hier de bet. *gaen* van 't participium overgenomen (Grimm IV, 137; Wilmanns III, § 92). Evenzoo in: *Dies es of des es (scil. leden)*; *dies es menich jaer*; *dies es wel v jaer dat hi met ons bekennet was*; *des is lanc*; *dies es heden die derde dach*; vgl. ook *lanc eist niet*; *omtrent drie jaer es dat ghone (scil. leden)*. *Daer quam hi vaste cloppen om in (scil. gelaten te werden)*. Zie § 259.

§ 218. Behalve een znw. of een werkwoordsvorm kunnen ook andere woordsoorten niet worden uitgedrukt. Zoo o. a. het pron. *ander* in: *Dat ware ondervonden meerre moort dan (scil. andere) sonden. Want hem (de trotschen) in haer herte snijt, dat men yements dinc prijst dant haer. Dat Latijn den Ebreuschen is so ghelijc, datmen niet en wert gheware des dat teen yet dan tander es. Ende waert sake datter enich segghen gheseit wert dan voorscr. is, dat segghen soud te niet gaen.*

Ook de uitlating van *genoech* is niet ongewoon bij begrippen van verwonderen. || *Doen hij aen den outaer quam, dochte hem, dat dat waermoes gheten was, des hem niet verwonderen en conste. Lanse-loot, dat en can mi verwonderen niet, dat ghi u selven niet bat en besiet. Het ghinc haer so wel in hant, dat mi niet verwonderen en conste. Als die knecht die worde hoorde ende sinen heer seyde, soe en conste hi hem niet verwonderen.* Vgl. *Mnl. Wdb.* II, 1431; IV, 2402; IX, 384; voor de 17de eeuw o.a. Huygens, *Zeestraet*, vs. 1019: *O die haer vander jeughd dijn' Wond'ren hebt doen sien, en met een' gunst geleidi, die 'ck noijt (= nooit genoeg) en kan erkennen.*

§ 219. Niet zeldzaam is het, dat van een voornw. bijw. het eerste gedeelte (*daer*) niet is uitgedrukt, aangezien datgene, waarop het betrekking heeft, den spreker nog bewust is. || *Wi horen wonder of vertrecken. Want dat oge noyt en sach heefstu verdient te comen in. Want zekerlic ic moestet zoeken ende om waken vele nachte. Sijn gelt hie den goden boot die kerke te makene mede. Dat en ward oec nie gewroken noch oec soene af gesproken* (vgl. eng. *to speak of*). *Up eenen berch daer Noe binnen sat ende voer op.* Zie *Alex.* bl. 410; *Mnl. Wdb.* II, 22 en De Vries, *Dysmelie*, bl. 79.

§ 220. Evenals in het Mhd. is ook in het Mnl. eene constructie $\alpha\pi\delta\ \kappa\omicron\iota\nu\omicron\upsilon$ bekend, waarbij één element als bestanddeel van twee zinnen dienst doet. Haplologie en slordigheid zullen hiervan wel de voornaamste oorzaken zijn. ¹⁾ Vgl. bijv. met een pron., vooral in den adhortativus *laet ons.* || *Ende si heet hem setten* (= hem hem setten) *daer ane, dat hi Alexanders gedane wel bescrive. Dijn lief, die di* (= di di) *dede begeven. Here laet ons ter vlucht geven* (= laet ons ons). *Laet mi* (= mi mi) *beraden met onsen Here. In dit foreest laet ons* (= ons ons) *vercoelen. Nu laet ons* (= ons ons) *bereiden. Pijnt u* (= u u) *werende hem te toghen. 56 capoenen ende 15 hoenderen die* (= die die) *diversche laeten schuldich zijn. Suptijlheit die* (= die die) *lechame in hevet, die comt van der zielen bi naturen. Mochtsi* (= si si) *souden gerne slaen. Lusiene die vele dochte ende die* (= die die) *minne sere qual En laet mi* (= mi mi) *niet scamen. Een vier lach up aldaer* (op het altaar), *dat* (= dat dat) *volc van Persen anebede. Nochtan seide hi* (= hi hi) *soude daer in gaen.* — Bij een voorzetsel: *Ik sal mi houden van* (= van van) *iemens vastene te spreken vele.* — Bij een voegw.: *Soe coos die doot al onbesmet eer* (= eer, eer) *te doene jeghen de wet. Mijn waeromme ic dit hier segge es dese.*

Bij een znw. || *Hets lichter zonde* (= zonde zonde) *doen vor oghen dan gheveysde heilicheit te toghen. Ferguut heft sinen wech genomen in een foreest* (= in een foreest; in een foreest) *es hi comen. Alsi waren in den boemgart bede Ipocras ende de neve* (= de neve, de neve) *seide. Dat hem namaels sere berouwen, als die saken* (= die saken als die saken) *waren gheschiet. Scroffelen hebben hore namen naer die soghe* (= die soghe, die soghe) *es onsuvere. Hoe ghiwort ghehangen hoge,*

¹⁾ Zie *Alex.* bl. 426; *Tijdschr.* VI, 69; *Noord en Zuid* XII, 526; *Taal en Letteren* VII, 183; *Brand.* bl. 54; *Ferguut*, bl. 39 en *Gloss.* bl. 283; De Vries, *Dysmelie*, bl. 204; Bouman, bl. 92; Paul, *Prinz.* § 212; § 219; *Gr.* IV, § 521; Gröber, *Grundr.* I, 650.

updat elcs menschen oge (zww. en werkw.) u aensichte wide ghesparret. Dat eerste toespreken Gods in sinliker wisen dat ghesciet als den mensche in visionen of in lichaemliken dinghen (d. i. dinghen, dinghen) Gods voorghehouden worden. Vooral bij een wkw. || Here, hebt danc ende lof, al dat in mijns vaders hof steet (= steet, steet) u te dienste. Als daerna de helige man te sinen keren, hi began (= began, hi began) ondersouken daer ter stede hare conscienciën hemelichede. Doe wart Moriaen also bedacht dat hi wilde doen (= doen, doen) ondertrouwe sinen vader sijn moeder. Dat rike Gods dat in ons is (= is is) niet spise of dranc mer gherechticheit. Mer die also dat sacrament hi nemet (= nemet, hi nemet) te sijn verdoemnes mede. Sijn blade in watre mede ghestroiet omtrent hem die leghet in heten rede of suchtens pleghet (= pleghet, pleghet) omtrent te vercoelen de lucht. Suverheit is een goet genomen des nemmermeer men mach verkomen (= suverheit genomen is een goet genomen). Aldus doet min noch meer te veel spisen geten maect den licham groete suverheit (te veel spisen geten behoort bij beide deelen). Her Symon ten selven stonden (= stonden, stont) op enen wagen. Ende bi desen sal dit spel ende ander gemat wesen diere mede spelen gemene (= sal dit spel gemat wesen ende ander diere mede spelen gemene sullen gemat wesen).

Ook meer dan één woord of zelfs een geheele regel kan bij twee verschillende zinsdeelen behooren ¹⁾ || *Ic sal u segghen dan w i e n e d r o e c h e n d e w i e n e w a n s a l i c u s e g g h e n a l t e g a d e r . I c e n m o c h t e n i e t d r o e v e r s i j n a l h a d d i c v e r l o r e n i n d i e r g h e l i j c m i j n g o e t e n d e o e c m i j n c o n i n c r i j c , d a e r o m m e e n w o u d i c d r o e v e n t w i n t . M i n i e s i n t v r o u d e e n b e q u a m d a t i c d i e e d e l e g h e e r d e v e r l o e s , s o e h e b b i c g h e q u o l e n a l t o e s . D o e n h i s i j n g h e b e d e e i n d e a l l e s i n e l e d e h i s e i n d e s c o n e m e t s i e r e r e c h t e r h a n t s e i n d e h i s i j n r i d d e r s g e w a n t . D o e n w a r e n a l l e d i e h e e r e n m a t , d i e h e m t e v o r e n v e r m e t e n , d a t d i e v a n A k e n m o e s t e n l a t e n d e n h e r t o g e e e r y e t l a n c d o o r n o o t , w a n t d e n h o n g e r ; d a e r b i w a s g r o o t d i e b l i s c a p v a n o u d e n e n d e v a n j o n g e n . (H e e l u , 2 1 6 2) . D a e r h i j n y e p r o f i j t a f e n c r e e c h d a n (m a a r h i j k r e e g) o v e r g r o t e n c o s t e e n d e a f t e r d e e l .*

¹⁾ *Mnl. Dram. Poëzie*, bl. 498.

NEGATIE ¹⁾

§ 221. De ontkenning luidt in het Mnl. *ne*, *n*, *en* (soms *een*). Dikwijls wordt zij enclitisch gebruikt en smelt dan met het voorafgaande woord samen: *en* = (*h*)*et en* (§ 39 opm.); *men* = *men ne*; *in* of *en* = *ic ne*; *dan* = *dat en*; *dins* = *dit en es*; enz. Zij wordt in het Mnl. nog gebruikt in de volgende gevallen, waarbij ze onmiddellijk aan het werkw. voorafgaat.

1. Bij het werkwoord *weten*, vooral gevolgd door eene afhankelijke vraag. || *Si ne weten wat best doen. Omdat ic was een nuwe man enwistic doe wat vanghen an. Nu en wisten si wat spreken. Alsoe wat enwiste doen. In weeter wat toe segghen el. Doe en wisti wien dat domen. Hi en wiste ander boete. In weet hoe ic bem. Inne weet hoe hi danen voer. In weet werwaert ghi dit trect. Si voeren si en wisten waer.* Vgl. fr. *je ne sais*; zie *Ferguut* (Gloss.); *Mnl. Wdb.* II, 633 en voor deze (aan het Ofr. ontleende?) constructie Brugm. § 949; Paul, *Prinz.* § 118; Diez III, 230.

Opm. I. Eene zelfde constructie vindt men eene enkele maal bij *connen* (weten), *vinden* en meermalen bij *hebben*, zooals: *Hine can hem van bliscap hoe ghelaten. Soe ne vant waer rasten. Wi ne hebben wat eten. Ghine hebt wat doen binder veste. Over scout (schuld) gevangen, die si gegelden en hadden waermede. Hine hadde waeran rasten sijn hoofd.* Zie *Tijdschr.* X, 239.

Opm. II. Eene versterkte negatie komt in dit geval ook voor. || *Die niet wel wat doen en weten. Si en wisten niet wat doen.* Hiernaast treft men eene enkele maal eene constructie zonder negatie aan. || *Hi ontsculdegede hem gereede dat hi den aermen waer soeken weet* („hem ontsuldigend” is een ontkenkend begrip). *Lazerse, die voor die poorte laghen ende van hunger wat wisten claghen.*

2. Bij het wkw. *roeken*, dikwijls gevolgd door eene afhankelijke vraag. || *Hem en roeket wiet deerde. Mine roect wiere om belge. Stelt my penitencie, my en ruct hoe strenghe sy is. Ons en rouct wie u gaet*

¹⁾ Vgl. voor dit hoofdstuk V. E. Mourek, *Ueber die Negation im Mittelhochdeutschen*, Prag, 1902; Paul, *Mhd. Gramm.* § 310 vlgg.; Gr. IV, § 506 vlgg.; Diez III, 419 vlgg.; Sn. de Vogel, § 421–434; Delbrück, *Germ. Synt.* I: *Zu den negativen Sätzen.*

ane. *Vergramme dye wille, myne roec. Hare en rochte wat si dede.* Zie *Mnl. Wdb.* VI, 1517; Paul § 311, 7 (*enruoche*); en vgl. ofr. *n'avoir cure*; fr. *je ne m'en soucie*.

Opm. Ook hier wordt de versterkte ontkenning aangetroffen. || *Hem en rochte niet hoe dat quame. Hem en roect niet wat yement seecht.*

3. Bij de werkw. *doen* en *willen* in het tweede lid van den tweeledigen toegevendend zinn (§ 6). || *Wilde die Site of en wilde. Wille Cataline of en wille. Weder hi dede of ne dede.* Vgl. ook: *Wedert been is tobroken wedert en is. Es ocht en es, in ders ghewaghen. Eist u wille ocht en es.* Zie *Mnl. Wdb.* II, 633; V, 41.

4. Bij het wkw. *mogen* (vgl. fr. *je ne puis*). || *Sonder leringhe en mochte derde coren draghen. Ende soe wie nien twivelt en mach wijs werden op enen dach. Mine bliscap es so groot, dat ict gesegghen en mach. Wiltu te Gode di keren dach (doch?). Jaic, sprac hi, maer icken mach. Men (= menne) mochte fraiere twee viseren.* Zoo ook, evenals in het Mhd., bij de andere hulpwerkw. || *Men die stede ghesien en can al daer hi es. Et wiket dan, wantet die lucht ghedraghen en can. Nature en wils ghehinghen dat hem can ghehelpen iet. Hi seide: slach mi. Die ghone ne woude. Hi ne wilde: hi was te out. Dieghone hi ne dorste. Here ne laet dat sijn. Ic sal selve spelen, sprac die coninc. Si seiden: gine selt.* Vgl. *Diez* III, 440; 442; Paul, § 311, 6.

5. Bij het plaatsvervangende *doen*, vooral in antwoorden. || *Gi hout u sceren! In doe. — Reinaert, dat ghi niet ne laet, ghine vaert, dat ghi u vanden banne claert. — „Sone doe ic” sprac Reinaert. Hoe een wijf gheweten mach weder so ontfaen heeft of en doet.* Ook bij andere ww. wordt in korte antwoorden alleen *ne* geplaatst. || *Help, seit hi, in ben nochtan. Die vrouw seide: die riddre es doot. Die weert seide: hi en si. So gheeft en mi. In der (ik durf niet; fr. je n'ose).*

Opm. Dit gebruik van *ic en doe, ghi en doet, 't en doet*, enz. is in Zuid-Nederland nog zeer bekend. Zie *De Bo*, 243; *Waasch Idiot*. 27; *Rutten*, 63; *Schuermans*, 98; *Antw. Idiot*. 360.

6. In vragende zinnen, vooral bij *ja* ter bevestiging van eene ontkenkende gedachte, of eene vraag, waarin *niet* voorkomt, dus als eene waarop een bevestigend antwoord wordt verwacht. || *En es dit Florijs miin soete lief? En waric verradere dan? En weetti toch die waerheit wale, dat gi van mi hebt mine herte? En hoordi dat soe*

was gestolen ? Twine lati den ridder varen ? Twine doet ment dan ? Jane eerden mi alle liede ? Jane bem ic mensce mede also alse mijn voorsate was ? Jane seidstu mi openbare, dat mijn broeder niet en ware ? Ja en siedi wel (ziet ge dan niet) het es nacht, waer soudic herberghe souken ? Zie *Mnl. Wdb.* III, 977—978 (waar ook enkele voorbeelden gevonden worden van dit gebruik, waar men een ontkenkend antwoord verwacht) en voor dit gebruik van *ja* zie *Beitr.* XXXVII, 273 vlgg.

§ 222. Verder werd de enkele negatie *ne* vrij regelmatig aangetroffen in consecutieve en finale zinnen, wanneer in den hoofdzin het begrip eener ontkenning meer of minder duidelijk voelbaar ligt opgesloten. Zoo bij de werkwoorden, die beteekenen *toeven*, *verzui- men*, *verzuimd worden*, *vreezen*, *zich schamen*, *ophouden*, *verhinde- ren*, *ontraden*, *verbieden*, *weigeren*, *loochenen*, *dulden*, *zwijgen*, (*zich*) *bedwingen*, *zich tevreden stellen*, *ontgaan*, *laten gaan*, *sparen*, *ge- spaard worden*, *ontbereren*, *begeven*, enz. Is de hoofdzin ontkenkend, dan wordt de afhankelijke zin gewoonlijk ingeleid door *ne*, *en*, zel- den door *dan* (§296), *dat ne*, *dat niet*; is hij bevestigend, door *dat niet* of soms *dat en* of *en*. Zie Van Helten in *Tijdschr.* II, 289—317; Diez III, 442; Paul, *Gr.* IV § 516 en *Mnl. Wdb.* II, 635. || *Die knape diene liet achter niet, hine dede dat hem sijn here hiet. So ne mogestu mi niet ontgaen dune suls mi loven daer wi staen. Die nidech es hine caent gedecken hem ne vernoyet in sinen moet dat een ander hevet goet. Die Romeinen en weken niet sine waren in die were. Die Gallen niet en sparen sine vechten. Omme dit verlies en bleef niet sine heb- ben echt den strijt bestaen. Die en liet leven kint no broeder si en nam hem allen tleven. Hannibal ne liet hem wantroesten niet hine lach vaste in Ytale. Doch en liet soe clene no groot soene dede dat dordine ge- boot. Sijn wille es hem niet ontfochten hine dede een deel dattem voeget. Dies en begaf hi niet der roten, waer so men street, hine waser mede. Daer en wart verste gheen hine wart lasers uptie stede. Nu hevet hijs ver- geten niet hine eerde te Dorneke haer kerke. Clene menechte mochter ont- gaen sine bleven up die erde. Die bugerie wederseget algader dat die Sone metten Vader evengeweldich niet en si. Niemen ontginc hine bleef doot. Des nachts so ne bleeft niet Babylonien ne wart verloren. Die doot die nyeman en can weren hi ne cleeft hem an. Daer en was gheen houden an hine dedese wech. Dese nacht en liet mi geroen in moeste doen so sware zonde. De niet en beiden dan sine op enen rade leiden.*

Ende hi lette een stuc daer af dat hi hare gene antwoerde ne gaf. Sinc scaemden hem niet sine quamen. Doe mocht ic hoir qualic weygeren dat, ic en dede hoer begheren. Hi woudse hinderen, dat si niet en predicten. Doe wilden si verbieden hem dat hi in den tempel niet ghinge; Als of hi hem wilde hebben benomen, dat hi niet eerst voort ware comen; enz. enz.

Opm. In plaats van deze constructie vindt men in de latere taalperiode ook eene met *of en of en*. Hiernaast komt ook in den afhankelijk zinn een infinitief voor of hij wordt door de voegw. *maer of ende* gecoördineerd; soms zonder verbinding. || *Hi altoes niet en stonde of hi en dade al sijn belof. Soe en hebben si niet ghelaten oft si en hebben daghelix gepredict. Die jonge grave van Bloes, die dor die vreeze van den payen niet eenen voet mach achter vlyen of sine wapine ne waren verloren. Dat en sal niet letten oft men sal den goeden knecht sijn blijscap vermeereren. Hine scaemde hem niet voer die liede te liene. Hine liet hem niet versaghen ons te loossen uter plaghen. Die nontseiden hem niet den strijt, maer si scaerden hem ter tijt. Doe woude hi daer niet langer letten, ende keerde weder. Ghi en cond ontgaen, ghi blijft gevaen. Daer ne was geen weren an, die coninc settene van den paerde. Menne finierde nacht no dach dat men nachts die Joeden sach.* Zie verder *Tijdschr.* II, 313—317.

§ 223. De enkele ontkenning *ne* werd ook gebezigd in bijzinnen, waar wij thans *of* gebruiken, dus in bijzinnen, wier inhoud door eene ontkenning of eene hiermede gelijkstaande uitdrukking in den hoofdzin beheerscht wordt. Zie *Ndl. Wdb.* X, 77—81; Van Helten in *Tijdschr.* V, 220—233; Paul, *Gr.* IV § 394—396.

I. Wanneer de hoofdzinn eene ontkenning bevat, die alle of bijna alle personen, zaken, tijden of plaatsen uitsluit, als: *nieman, niet, negeen, geen, niewer, niewerinc, nergen(s), cume, seldom,* enz.

|| *Van hem allen wasser gheen hine woude sterven eer hi vlo. Men ghevet niemen hine waer viant. Ens gene doget sine comt van minnen. Seldom ist in alt jaer sine singhet. Nemmermeer en vacht daer naer Pompeius hine verloos den sege. Cume was casteel of port in Gallen sine hebbent met gewelt ghedestruweert. Niemene en haddere vogedie hine hadde emmer LX jaer. Lettel lande so wan die man hine gafse hem weder dien hise wan. Wat sonde sijn (er is geen zonde) ghi ne wilter volghen.*

Opm. De afhankelijke zinn wordt somtijds door *of, of en* verbonden. || *Nyemant en es hier of hi en weet wel.*

II. Wanneer in den hoofdzin het bijw. so voorkomt vergezeld van eene ontkenning.

|| *So staerken en condi ghesien hine wilde worstelen jegen dien. Ende ten was nye winter so cout hi en ginc uut. Niet es te doene so lichte, doestut node, en si di swaer. Men maghere newer so stille runen sine horent. Hine es so bloot hine wert coene. Byas riet al openbare dat niemen anderen so vrient ware hine mochtene haten alsi woude. Van binnen ne was so stout man hine ward vanden Romeynen ver-vaerd. En es niet so quaet et en dooch iet.*

Opm. I. Ook hier ontmoet men in het latere Middelnederlandsch eene constructie met *of, ofen*. || *Der en is ghien aexter so loes oft haer jongen worden haer wel genomen. Nyemant en is so quaet of hi en crighet berou. Zie Tijdschr. V, 228.*

Opm. II. Ook zonder de ontkenning worden nu en dan dergelijke zinnen aangetroffen.

|| *Hens niemen so ongeraect, geeft hem God dat hire eens smaect, alle erdsce dinge hem sijn bitter, zuur ende fel aysijn. Maer niet ne quam hi so zaen die uutvaert was eerst ghedaen. Dat nyemant so droghe en is van der graciën Gods, wil hij ghehoersaem sijn, hij sal groyen ende bloyen ende vrucht bringen. Omme hare vreesse, omme hare gheluwte ne liet hijs niet hi nam den strijd (var. hi ne). Vgl. nog in 't hd: Niemals kehrt er heim, er bracht euch etwas. Kein Dach so niedrig, keine Hütte so klein, er führt einen Himmel voll Götter herein.*

III. Wanneer de ontkenkende hoofdzin gevormd wordt door eene uitdrukking als *cume blivet* ; *cume, cleine, luttel gebreect* ; *luttel scheeltet* ; *het en mach niet sijn* ; *het es onmogelijc* en dergelijke ; zie *Tijdschr. V, 231* ; ; *II, 296 noot* ; *Diez III, 443*.

|| *Dat cume bleef hine ware gevallen. Het gebreect lettelt ic en hangen ter vart. Ten mach niet wesen ghi en sult daer wat in vinden. Dat zere luttel schielde ic en hadde laten vallen mijn palster (pelgrimsstaf). Sone maget niet sijn gine sult eren den Here.*

IV. Wanneer de ontkenkende hoofdzin eene uitdrukking bevat van een niet lang tijdsverloop als: *niet langhe, onlanghe, ten leet niet langhe, cume, nauwelijc, niet verre*, en dergelijke.

|| *Onlanghe was hi blide das hine bleef doot. Niet lange sone sijn si daer comen sine hebben Moriane vernomen. Cume endden si haer gebede upten mast en stont openbare een licht. Onverre ginc ic ic en vant. Maer si en staen nauwelic van den bedde op si en willen eten. Zie *Tijdschr. V, 229—231* ; *Mnl. Wdb. IV, 2233* ; *Leuv. Bijdr. VI, 202*.*

Opm. In plaats van deze constructie vindt men nu en dan eene met de conjunctie *dat* zonder ontkenning of een bijzin ingeleid door *so* ¹⁾.

|| *Cume was hi binnen comen, dat hi ghinder hadde vernomen dat huus inghelen al vul. Cume hadde hi dit geseit, dat verradenesse sprac gereit. Cume hadde hi die woort vulseid, so sprac te hem ene stemme die van Gode quam. Jacob was cume utghegaen, dat Esau sine spise brochte. Onverre was hi van dan, dat Fallax op hem cam gereden.*

V. Na het wkw. *twijfelen*, *twijfel hebben*, *wanloven* en het zinverwante *wanen*, *in wane sijn* met eene ontkenning; *Tijdschr.* V, 233; *Diez* III, 442.

|| *Ende oec en twifeldem niet, hine dede daer na dat hi behiet. Men sal wanloven niet en twint hennes oec vagevier. Inne wane niet, hine waers nu ave. En wes in wane van desen niet mijn Here en mach di wel genesen. In wane niet en si alfsgedrochte.*

Opm. In het Hd. wordt nog de ontkenning in den bijzin aangetroffen, als in den hoofdzin een wkw. voorkomt als *hindern*, *fehlen*, *leugnen*, *zweifeln*, *verhüten*, *fürchten*, enz. Zie *Prinz.* § 120; *Paul*, *Gr.* IV, § 396 en § 518.

§ 224. De enkele negatie *ne*, *en* wordt verder gebruikt in zinnen, die thans zouden aanvangen met het voegwoord *tenzij*, *tenware* of *indien niet*; vooral in verbinding met *si* of *ware*, dat *ne ware*, *newaer*, *waer*, *ne maer* of *maer* kan luiden. Zie *Mnl. Wdb.* IV, 997; 2312; 2376; II, 633—634; *De Bo*, 243; 303; *Paul*, *Prinz.* § 118; *Diez* III, 441.

|| *Dus es hi ten coninc gegaen ende en hadden die wachters gedaen, hi hadde sinen vader doot. Die naturlike doot en sal niemen ontfaen en doe de noot* ²⁾. *Hi sach wel dat hi moeste varen danen en soudsi hem begheven. Inne doe niet das dune wilt selve met mi varen. Ene dinc, daer hare die werelt mede meit, ne dade dat lief worde leit. An Jhesum Criste sone keren wi ons groet no clene onser een en hebben bekent die bliscap entien torment. Wijns en plachmen groet no clene die ziecheit en ginge hem te naer.*

Newaer dat mijn sin so groot die lieve droech te minen oom, ic hadde ghewonnen wel tetene. Enen sot dien si nooit maer enewaerf sach. Die borghers haddene vermort, ne maer dattene die Jueden met eere manden nederlieten.

¹⁾ *Mnl. Wdb.* II, 86; *Feestbundel-De Vries*, bl. 26—27; *Bouman*, bl. 136.

²⁾ Voor dit gebruik van het ww. *doen* zie *Flandrijs*, bl. 131—132.

Opm. I. In de plaats van deze constructie kunnen beide zinnen ook verbonden worden door *of, of en*.

|| *Si sullen noch tavont blide sijn of mi gebreke mijn goede brant. Na dat ic ghemerken can so es het amijs ende amye of mi ne bedriecht mijn waen. Dus moetic bliven in dit meswindc of mi ne helpe God.* Zie *Mnl. Wdb.* V, 25; *Tijdschr.* V, 221 vlgg.

Opm. II. Ook kan de gecoördineerde zin ingeleid worden door *(h)et en si*, *(h)et en ware, maer of (et) en si (ware) sake dat*. || *Bloet stempt hi ende venijn verjaghet, et en si of ons meesters lieghen. En si dat sake dat hi looch, diegeen diet screef in Latijn.* Zie *Mnl. Wdb.* VI, 72; II, 634.

§ 225. Eindelijk zij er nog op gewezen, dat de enkele ontkenning *ne* gewoonlijk wordt aangetroffen in verbinding met *bore* (zeer), *meer* en *ander*. || *Een arem mannekijn, ne bore groot ende ver-smaet. Het ombekende personen waren ende ne bore scone. Dat ghi mi meer en sult sien. Die den tijt van siere doot wiste en worde meer blide daernaer. Dat en brachte toe ander rijchede. Van hem en es ander vrome bleven dan asschen ende worme.* Zie *Mnl. Wdb.* IV, 1298; II, 634; I, 1376.

§ 226. Met een partikel samengesmolten komt *ne* o. a. voor in *niet* (niets), *niewet*, *nieman(t)*, *negiemant*, *nergen*, *niegerinc*, *nieweren*, *neen* (= *ne een*, *geen*), *noit*, *nemmer*, *nie*.

|| *Nieman altemale verstaen mach wat die wort bedieden. Dats een scat, die nieman can volloven. In die uere hoerre doot nein een berouwe cryghet van synen sunden. Die erde brochte niet dan goet. Doet minen gasten niet te leede. Sara gebrac niet sonder juecht. Mijn seggen holper niewet an. Dat grote scip conde niegeren comen optie stonde. Nie maecte God so leelic dier. Nu hevet hi niewer vernomen toude serpent. God ghebenedide die noit wert voor alle tide. An zinen baert haddi noyt haer. Si sijn gequetst nu een deel, soo datsi nember mogen riden. Nu maecs den coninc nember tale.* Vgl. voor de 17de eeuw *Vondel's Taal* § 280; *Bredero* § 181.

Opm. Niet met *ne*, doch met de ontkenning *neh* (uit *nih*; vgl. ohd. *nihein*), is samengesteld het pronomen *negeen* (*engeen*, *geen*). || *Dat hire negeen conste ghewinnen. Der borghen ware negheen, hine soude verboren al sijn goet. Dat daer ghene dinc bleve. So dat hire genen gerochte, hine dedene vallen.*

§ 227. Daar in zinnen als *Niemant mach dat verstaen. Nie maecte God so leelijc dier* eigenlijk geen sprake is van een positief „verstaen” en „maken”, doch van een negatief *niet* verstaen, *niet* ma-

ken, is het te begrijpen, dat het praedicaat ook ontkend werd en eene constructie ontstond als: *Niemant en spaerde anderen daer. Niemen nes onder die sonne dien ic alse wale jonne. Dat men niegherinc sijn ghelike en wiste. Bispele die nie en waren noch en gheschieden. Hi en wilt ons niet laten. Soe levet, daer en es niet int graf. Ic ne sach u noit so fier als gi sijt nu. Hets waer, si en lieget nu nemmermeer. En es niet so quaet, et en dooch iet. Hier en help kermen noch mesbaren. Van al dengonen die ghi hier siet sone bestaet hem negheen. Daer ne spaerdene haer negheen. Hi en sel gheen sidenre cledere ghebruken. So en sal neen (ne een = geen) mensche roof doen by nachte.*

In een zin als *Die erde brochte niet dan goet* is de bedoeling, dat de aarde wel alle goeds voortbracht, doch al het andere niet. *Toten borne comet no weder man no wijf no creature sonder lie ule entie scuvuut* wil zeggen, dat de ule entie scuvuut wel toten borne comen, doch alle andere creaturen niet, zoodat hier meer van een negatief dan van een positief komen sprake is. Het behoeft ons dan ook niet te verwonderen, dat ook hier het praedicaat eene ontkenning bij zich kreeg en constructies ontstonden als: *Hens els niet danne een brant. Dat ne weet nieman dan onse Here.*

Vandaar ook, dat bij *maer* (waer, vgl. ofr. *ne-mais*), *cume*, *nauwe* en *nauwelike* de negatie kan voorkomen. Immers in een zin als *Hi maer xxx daghe vorste ne hadde* zou het praedicaat positief moeten zijn voor de xxx dagen uitstel die hij wél had, doch juist door deze uitzondering wordt uitgedrukt, dat hij alle andere dagen *geen* „vorste” had: vandaar de ontkenning. || *Dat ne was maende maer twee. Ghine hebt kinder maer één. Dat hi cume één dropel bloets en behielt. So en mochten si nauwe ontgaen. Een clein kindekijn dat nauwelic gaen en conde. Sy en mochten nauwelic een lit verroeren.* Vgl. *Alex.* bl. 438; *Mnl. Wdb.* IV, 1003; Bouman, bl. 81.

Opm. I. In latere geschriften kent men deze constructie nog bij *maer* en *nauw*; zie *Ndl. Wdb.* IX, 43—44; Bredero § 184 en voor de tegenw. dial. Tuerlinckx, XVI; *Antw. Idiot.* 61.

Opm. II. De constructie zonder ontkenning is even gewoon. || *Maer achte maende droech hi crone. Die mensche can hemselven cume bekinnen. Nauwe vint yemen ghetrouwe eenen.*

§ 228. Daar de kracht der negatie *ne* (*en*), enclitisch of proclitisch gebezigd (vgl. verbindingen als *in*, *dan*, *maer* en dergelijke), begon te verzwakken, kon ze behalve door negatieve adverbialen versterkt worden door *meer* (ooit, wanneer ook; eig. voortaan); som-

tijds door *oit*. Een zin als *In werde meer blide nacht ende dach* beteekent oorspronkelijk „ik zal niet blijde zijn nacht noch dag wanneer ook”, wat sterker is uitgedrukt dan „ik zal niet blijde zijn nacht noch dag”. Door het veelvuldig gebruik van *meer* in dergelijke negatieve zinnen en door het verzwakken der negatie werd in het versterkende bijwoord de negatie opgenomen, en werd *meer*, een enkele maal ook het synonieme *iet* (ooit), zonder ontkenning gebezigd in negatieven zin. Hetzelfde verschijnsel neemt men waar bij *bore* (zeer) en *twint*, die naast *ne bore* (§ 225) en *en twint* als ontkenning voorkomen. Ook in het Mhd. worden *iht*, *ie*, *ieman*, *iemer* en *mêr* in afhankelijke zinnen in negatieven zin aangetroffen ¹⁾.

|| *Menich wert daer gewont, dat hi meer en wert gesont. Weest seker dat gi mi meer en sult sien. Verstaet dat, heer keysere waert, dat mijn heere vaedre oyent anders en seide* (= niet anders zeide wanneer ook ²⁾). De ontkenning ontbreekt in: *Her Keye, u taleesquaer: ic rade u wale, dat gijs meer gewaget vor mi. Torec sloger twintech doot, dat si meer opstonden daer* ³⁾. *Nu es mijn herte so hart een vlint, dat soe hare iet* (= niet) *daertoe verbint dat soese* (een meisje) *wille scouwen. Elc mensche die sal anders mans wijf begheren twint. Sijn doen dochten bore goet* (lat. *nil actum credens* ⁴⁾).

Opm. I. Vgl. voor dit laatste verschijnsel in het Hd. het gebruik van *kein* en in het Fr. dat van *rien* als ontkenning. || *Rien ne vient de rien. S'amuser à des riens. Epouser une fille de rien*. Zoo ook komen in de 16de en 17de eeuw *pas* en *point* als negatie voor, een gebruik, dat nog voortleeft in: *Point d'argent, point de Suisse. Homme simple, pas orgueilleux. Elle est point lasse*. Zie Sn. de Vogel § 429.

Opm. II. Ook (*no*) *min no mere*, dat in een ontkennenden zin de beteekenis heeft van *volstrekt niet*, kan zonder ontkenning als negatie dienst doen. || *Dochtren teltmen* (var. *ne telt men*) *min no mee* (*Mnl. Wdb.* IV, 1296).

Opm. III. Voor het gebruik van *giemant* (niemand ⁵⁾ in den zin van *iemand* zie Van Helten in *Tijdschr.* V, 197.

§ 229. Een ander gevolg van het verzwakken en daarna verdwijnen der negatie *ne* was dat negatieve adverbia deze functie

¹⁾ Zie Wundt, *die Sprache* II, bl. 580 vlgg.

²⁾ *Mnl. Wdb.* V, 1602; *Ndl. Wdb.* XI, 3.

³⁾ Zie *Mnl. Wdb.* IV, 1298; *Stroph. Ged.* bl. 178; Wilmanns II, § 414.

⁴⁾ Andere voorbeelden in het *Mnl. Wdb.* I, 1376—1377; VIII, 829 en vgl. § 151 opm. I.

⁵⁾ Zie *Mnl. Wdb.* II, 1949, waar verschillende plaatsen uit Friesche en Saksische geschriften worden vermeld.

overnamen, vooral *niet* (*niewet* of *nicht*), waarbij het oorspronkelijke begrip van plaats, tijd of modaliteit verbleekte of geheel verloren ging. || *Si seiden allegader dat nie arm was haer vader. Als hire in* (in de bron) *stac sine hant, verginc die hitten ende was nemmer heet vortmere* (vgl. *nemmereen* = geen, niemand). Zoo ook *nergent na, niewer na*, eig. in 't geheel niet in de nabijheid, waar *nergent* en *niewer* dus geen bijw. van plaats meer is, doch eene krachtige negatie (*Mnl. Wdb.* IV, 2338). || *Stout so was hi, nieuwer flau. Die moordenaers waren noit so goed, dat siere an keerden haren moet. So wert sijne cuusheit crans verscoort ende nyegherinc gans.*

§ 230. In verbindingen als *dats niet lanc, niet met allen, niet node, niet te sere, niet te traghe, niet te lat, niet als een sot, niet te min, niet te meer* enz., en wanneer *niet* gevolgd wordt door een comparatief, is *niet* te beschouwen als adverbium van graad of modaliteit; eerst dan wanneer het werkwoordelijk begrip wordt ontkend, is *niet* zuiver negatie geworden. || *Dat ghi mi biet, het ware onrecht, dancte ics u niet. Dit es selden ofte niet gesciet. Gygante die onsen Here niet ontsaghen. Doch mochte men nicht (niet) die misse singhen sonder licht. Mi dunct dat elc ommesie offer af plie ghemac te comen : es niet* (indien dat niet het geval is), *hi blivet mat op die stede. Is Priamus niet dijn vader ? So waric sot, hildic spot met u : neen ic niet. Recht oft hi daer ware, maer neen hi niet, hi was wech.*

Opm. Evenals *niet* komen ook *neen* en de negatieve conjunctie *no, noch* als negatie voor. || *Twaer anders groot verlies, dat mense gaen liete, neen, wacht u dies. Neen Reinaert, mijn here sal u laten leven.* Gewoonlijk gaat *neen* andere negaties vooraf. || *Neen, dit en es niet gheloghen. Neen, here, dat en mach sijn. Neen, in wille niet dat gedogen.* — *So scone was cume iemen el no meer vercoren van haren man. Want in dien tiden, sijt seker das, dat coninc no rechter was onder tfolc van Israël. Als ic bem alleen mitter werelt noch mit mensch ghemeen. Dat hi nochte guls nochte lecker si, noch drinckere, no gherne tuusche noch si oncuusche.*

§ 231. Daar de verschillende betrekkingen in een zin ieder afzonderlijk kunnen worden ontkend, ontmoeten we in onze middel-euwsche geschriften tallooze malen zinnen, waarin meer dan eene ontkenning voorkomt, zonder dat ze elkander opheffen.

|| *Josephus scrijft dat menne groef int coninclike hof ende anders noit niemen dan hem. Een niwe graf daer noit nimen in ghelegt was. Socrates die noit niet te ghere stede verhaelde varuwe. No beeste no*

voghel enghein. Banderside wasser nemmer een, no kempe no el negheen (iemand anders). Sy en wisten waer sy solden haere nyrghen gheyn (niemand van hen beiden) twaren. Niewer was orloghe no strijt. Men vintse (de mieren) nemmermee nieuwer. Doe sprac Renout : Nemmer niet, dan wille God niet dat ghesbiet. Eenen hase die nieweren sach geen ontgaen. De viant zonder tgehegingen Gods niets niet vermach. Dat beeste (beste) deel en es daer in niets niet ghelegghen. Het en es ooc niets niet ter pinen wert. No kempe no el negheen. Niements gout, silver noch cleet begherdic niet. Van ghenen dinghen en woude hi den volken niets niet ghewaghen. Noyt en sprac nyemant soe claerlijc, hi en mochte in sinen woorden wel begrepen worden. Daer hiet hi werpen den eersten steen die ware sonder zonde gheen. Die riken sullē den armen leenen sonder woeker gheenen. Noit tenegen tiden sone constet noit man op mi gewinnen. Dat hi nie sidert in al sijn leven niet en wart van zinne vro. Op uwe torren en hebt niet ghene hoverde. Dune vinds in desen wederstoot niewer gheenen vrient noch maghe. No van clederen no van gelate ne was hi fier noch ongemate. No hi ne verloos no noit tant negheenen altoos. Corbohan te hant benam dat kerstijnheit nemmer en quam negheene spisen vander zee. Noit riddere vor desen tijt mi gemeestren nine conde. Ende hi en wilde te ghenen tiden niet ontwiken. Dat veertiende es, dat hi ne wort niet te vele en bringhe vort. Want sine hadden niet nochtōe gene kerkelike bouke daer toe. Hem en dochte gheen stede sijn, daer en lach payen noch kerstijn. In alle die wildernisse nerghen en is gheen dier so sterc. Ende sy nergherens gheen scheep en vonden in over te varen. Een kint, hiet Ninia, die niene was out genoegh nieweren na. In sach jou noyt nieuwer in ghene stede. Ghine saghet noint droever gheen dier. Hine peinsde noit int herte niet die valscheit. Dat hi in tiden verleden nooynt ne gheene (vonnis) daer af ghehat en hadde. Wine latens niet engeensijns quite. Jegen uwen onwille sone willics engeensens niet. In sijn here en wist men niet engeentijt no vroech no spade wat sijn wille was. Ne ware de sterren, menne vonde nemmermee niemen, die voere in de zee. Sint hi ten wapenen dochte en sochte hi niet nie el dan wijch ochte tornierspel. Nemmermeer vortan en werdic rover no scaecman. Die nimmermeer gheen doecht en zaeyt dat is die viant vander helle. Men machen in ghere manieren te gherehande doecht bestieren. Si vonden die Joden in ghenen tiden niet slapende. Die vorme ende die ghedane en wert noyt ghegheven te verstane ghenen mensche op ertrike, die nye leefde so heylichlike.

Opm. Door deze opeenstapeling der negaties is de ontkenning zeer sterk uitgedrukt, wat ten gevolge heeft gehad, dat men in die ontkenningen versterkingen heeft gezien en ze daarna zeker ook als zoodanig heeft gebruikt. Zie Mourek, bl. 4; Diez III, 422; Paul, *Gr.* IV, § 510; Sn. de Vogel § 434; voor de 17de eeuw Bredero § 182 en voor andere talen *Leuw. Bijdr.* VI, bl. 195 noot; voor het hedendaagsch Ndl. De Vries, *Dysmelie*, bl. 14.

§ 232. Behalve ontkenkende bijwoorden bezigde men ter versterking den accusatief van een znw., dat iets gerings, iets van weinig waarde aanduidt, in het enkelvoud voorafgegaan door het lidwoord van onbepaaldheid; vgl. thans *geen zier, geen sikkepit, geen bal, geen laars, geen duit, geen lor, geen biet*, etc. en voor het Mnl.: *niet een oort, niet een wort, een penninc, enen pennewaerde, ene mite, enen hellinc, enen aes, enen bottoen; een hoy, een stroo, een vlas, een caf, ene canele, een saet, een blat, een loof, ene bone, ene note, ene kerse, ene slee, ene pere, ene bast, een spaen, een bal, een ei, een haer, ene scoe, een twint; twee penningen, twee miten, twee cave, twee sporen, twee lenschen, twee basten; drie noten*, enz. enz. Zie tal van voorbeelden in *Latere Versch.* bl. 59—154; *Stroph. Ged.* bl. 232; en vgl. § 199; voor de 17de eeuw Bredero § 183 en vgl. het lat. *non facere flocci, naucci, assis, pili*; ofr. *ne prisier un denier, un festu, un pois, un bouton, un ail*, etc.; zie Sn. de Vogel § 427 en voor het Mhd. *Wilmanns II* § 451; Paul, *Gr.* IV § 509.

§ 233. Een zeer gewoon verschijnsel is het in onze Middelnederlandsche geschriften, dat in een relatieven zin, afhange van een superlatief, een negatief bijw. *nie, noit, nemmer, nemmermeer* voorkomt. Zie het uitvoerig artikel van Van Helten in *Tijdschr.* V, 235 vlgg.; *Mnl. Wdb.* IV, 2331; 2333; 2387; 2496; *Theoph.* bl. 144.

|| *Dat alre fijnste gout, dat noit goudsmit hadde gesien. Dat hi die beste ridder was, die noit quam in sconinx hof. Du best die scoenste creature, die ic met oghen nie ghesach. T freeselijste diet, dat God nie geworden liet. De vroemste capitein, die de Ingelsche noyt hadden.*

Opm. Ook na *al*, wellicht omdat daarin het begrip van een superlatief ligt opgesloten, wordt de ontkenning aangetroffen. || *Van alle sonden die hi noit dede. Dat hi gedinket al tgoet dat men hem noit dede.* Vgl. *Mnl. Wdb.* IV, 2496.

§ 234. Hetzelfde verschijnsel neemt men waar na een compara-

tief, vooral na *eer*; vgl. het fr. *il est plus riche qu'on ne croit*. || *Dat hi sochter sliep dan noit op sijn bedde te voren. Ic nie liever gast en sach, die noyt op eertrike was gheboren. Die vilain hi ginc hem weren seere dan noit liebaert dede. Meer goets dan Artur nie gewan. Soe es vele scoonre danne Ysaude no Elene* (= Ysaude ende Elene waren niet so scone). *Ghi en sijt niet beter dan David en was* (= David was niet minder ¹⁾).

Opm. I. De ontkenning na den comparatief en superlatief kan worden toegeschreven aan versmelting van twee gedachten. Zoo is in *dat hi sochter sliep dan noit op sijn bedde te voren* de ontkenning te verklaren door vermenging van „nooit had hij zoo lekker geslapen” en „hij sliep lekkerder dan hij ooit te voren gedaan had” ²⁾.

Opm. II. Het veelvuldig gebruik van de ontkenning na *eer*, zooals in *Eer ic noit dit werc bestont. Ic ben eer noit Abraham was. Dit hadde lange voorseid Jeremië, eer die dinc noit gheschiede. Wi selen u sere in staden staen, eer wi u nemmermeer ontgaen. Si lagen ene halve mile daernaer eer haer negeen daer verquam. Ic wist vele eer, eer hi niet gepensde dit seer*, enz., moet evenzeer aan de werking eener bijgedachte worden toegeschreven. Vgl. *Tijdschr.* V, 239—240; *Dysmelie*, bl. 190 en het fr. *elle parvint à rentrer dans la cuisine quelques moments avant qu'Orso ne parût* (Merimée); hd. *Ich steh nicht auf, eh er mir nicht verspricht* (Lessing).

§ 235. In vele andere gevallen komt eene onlogische ontkenning in het Mnl. voor, gewoonlijk tengevolge van eene ontkenkende bijgedachte of van gedachtelooze navolging ³⁾. || *Wie sach noit so quaden man ?* (= noit sach men so quaden man). *Wie hoorde noit dusdaneghe dinc ? Wie sach nie dus ongelijc vechten ? — In hoerde noit van quaden wive, die noit aldus wel was bestelt. Alle de rijcheit die du bejaghes vormaels nie. Des biddic u op hoveschede ofic u noit dienst hier dede. Ic sal sien nu ter ure, wie noit minde coninc Arture. — O wach, dat ghi noint Reinaerde ghetrauwedet so verre. Mi rouwet dat icker (minne) noyt plach. Acharme dat nie gheschiede selc jammer. Soe wee hem dat sier noit quamen. O wach dat icken noit ghecreech te manne ! Ondanc hebbe hi diet u bediede noch late weten.*

In de laatste zinnen is de grondgedachte de wensch, dat het gebeurde nooit mocht hebben plaats gehad; vandaar de ontkenning.

¹⁾ Zie voor het hedendaagsche hd. en het ital. *Taal en Letteren*, XIV, 9; Paul, *Gr.* IV, § 514—516; voor het Fransch Sn. de Vogel, § 434 en voor 't Ndl. *Dysmelie*, bl. 190.

²⁾ Voor eene andere verklaring zie Van Ginneken in *Leuv. Bijdr.* VI, bl. 201—202.

³⁾ Zie Paul, *Prinz.* § 120.

§ 236. Ten slotte zij er nog op gewezen, dat evenals thans (*iemand ongemoeid laten*) bij participia (die nog als zoodanig worden gevoeld) de ontkenning kan worden uitgedrukt door het praefix *on*, waar wij thans de negatie *niet* moeten gebruiken. || *Ooc bli-ven manne ende wijf ghemene onghedeghen* (niet uitgegroeid) *ende clene. Want hy van allen dinghen verlost was ende vry ende onbegan-ghen* (niet belemmerd) *nu tot hem soude comen. Si sullen onbecroont* (niet aangeklaagd) *bliven dairoff van anderen heren. Hi liep daer onder alle die lude onghecleet* (niet gekleed) *mit naecter hude. Nie-mant en sal sijne tuine, graven ende vrede ongemaectet* (niet hersteld) *laten. Met verden ende al ongevaen* (niet gevangen) *quamen si te Nazareth aen. Vrieselant dat was nochtou ongewonnen* (niet ver-overd). *Maer die chierheit liet hi bliven ongerovet* (roofde hij niet). *Sijn hovet hi onghedweghen liet* (= wiesch hij niet). Zie *Alex.* bl. 402; *Mnl. Wdb.* IV, 183; V, 202; Kern § 27.

§ 237. Dat het gebruik van eene negatieve uitdrukking voor eene sterke bevestiging (*litotes*) ook in de Middeleeuwen bekend was, spreekt vanzelf. || *Doe seide hi weder niet alse een sot* (op zeer verstandige wijze). *Die twee die Ysboseth niet minden* (haatten). *Noch en leertmenne niet node* (heel graag). *Die knape versachse, niet sere hi loech* (hij was erg bang). *Wies dese here ? Ens niet die hoefste van den lande* (het is een barsch heer). *Elc en haette andren niet sere* (zij bemirnden elkander zeer). *Jhesus quam te hem niet al te fier* (in zeer armoedige kleeding); *alse een aerm met lange haren. Sijn herte was sonder riveel* (zonder vreugde; hij was diep bedroefd). *Sine speilden niet ter faelgen* (vochten hardnekkig): *van den halsberghe alle die maelgen faelgierden. Al hadde Brunc lettet ghemaex* (al gevoelde hij zich zeer ongelukkig), *hi ontsach meer ongheval. Jhesus Kerst, die luttel spaerde* (= niets ontzag) *om ons te drinken dat sure. Ende (hi) quam onder die scipheeren, die hem deden lettet eeren, som woudsine werpen over boort. Sonder jolijt* (droef te moede). *Viants mont seit selden* (= nooit) *wel*. Vgl. ook de kracht der negatie in *si was onscone* = zij was zeer leelijk; *enen onwert hebben*, iemand verachten; *sinen onwille hebben*, verdriet, ellende hebben; zie *Ndl. Wdb.* X, 875, waar er op gewezen wordt, hoe in het Mnl. *on* niet de bloote negatie, maar de positie van het tegendeel en wel een sterke tegenstelling te kennen geeft. Vgl. Paul, *Gr.* IV, § 509.

WERKWOORD

§ 238. Verschillende werkwoorden, die thans alleen intransitief voorkomen, werden in het Mnl. transitief gebruikt; zie § 193. Andere daarentegen, waaronder vele met het voorvoegsel *be* samengestelde, konden intransitief gebezigd worden, die thans uitsluitend of in den regel transitief of reflexief zijn. Bij verschillende, voornamelijk bij de ww. die eene beweging uitdrukken, is er geen onderscheid tusschen het intr. en het reflexief gebruik. Hiertoe behooren: *aenwerpen* (aanslibben); *belgen* (boos worden); *bedauwen* (vochtig worden); *beclagen* (treuren); *bekeren* (thans nog in 't Westvl. intr.); *beseffen* (gevoel, verstand hebben); *besien* (toezien); *besorgen* (zorgen); *bespotten* (spotten); *besuren* (bederven); *betalen* (gelden); *beveleken* (vuil worden); *bevloeien* (nat worden); *bewarmen* (warm worden); *bewenen* (weenen); *blusscen* (uitgaan van vuur, gelescht worden; vgl. hd. *die Lampe losch*); *delen* (aandeel hebben in iets); *drenken* (verdrinken, in het water versmoren); *drinken* (dóórdringen); *dromen* (cum dativo); *dwingen* (benauwd zijn; De Bo, 285); *eiffenen* (effen worden); *erven* (vererven; hd. *erben*); *gaderen* (bijeenkomen; eng. *to gather*); *(in)gieten* (vloeiën; vgl. hd. *gieszen*); *gooien* (stroomen, vloeiën); *gunnen* (genegen zijn); *hanteren met* (omgaan met; vgl. fr. *hanter chez q.*); *heffen* (zich verheffen); *herbergen* (logeeren); *hinderen* (schade lijden); *hoeden* (op zijn hoede zijn; vgl. eng. *to heed* (als intr. verouderd); *hopen* (zich ophoopen; thans nog in Z.-Nederl. dial.); *chlieven* (barsten, splijten; eng. *to cleave*); *crenken* (verzwakken = *crancken*); *quetsen* (gekwetst worden); *quellen* (sukkelen = *quelen*); *laken* (bezoedeld worden; ontbreken, afnemen; vgl. eng. *to lack*); *laden* (vastkleven; vgl. De Bo, 602); *lesschen* (bedaren, verminderen); *letten* (talmen, dralen); *lonen* (vergolden worden); *loven* (borg zijn voor iemand; door ellips van den objectszin; *Mnl. Wdb.* IV, 851); *maken* (zich begeven of zijn; vgl. *blide, blent, valsch maken*; eng. *to make merry, bold*, enz.); *melken* (melk geven; vgl. *ene melkende koe*; hd. *eine melkende Kuh*); *mengen* (omgaan met, zich ver-

mengen); *merken* (opletten; thans alleen trans. in den zin van *een merk zetten op iets*; vgl. eng. *to mark*); *mesten* (vet worden); *misdragen* (= *hem misdragen*; vgl. *dragen*, dat ook de bet. heeft van het refl.); *omdragen* (zich omwenden); *mishouden* (= *hem mishouden*, zich slecht gedragen); *nopen* (zich bewegen); *ontdoen* (opengaan); *onterven* (iem. ontgaan); *onthouden* (= zich onthouden); *ontcnopen* (losgaan, opengaan); *ontstelen* (wegsluipen = *hem ontst.*); *ontvangen* (ontbranden, ontgloeien); *ontvremden* (zich verwijderen = *hem ontvr.*); *ontwecken* (= ontwaken); *ontwinden* (zich aan iets onttrekken; uitschieten = *hem ontw.*); *ontworstelen* (= *hem ontw.*); *ontwringen* (= *hem ontwr.*); *opblazen* (opzwellen; vgl. eng. *to upblow*); *opdragen* (= *hem opdragen*, zich verheffen, trotsch zijn); *openbaren* (openbaar worden, zich vertoonen); *opheffen* (= *hem opheffen*; eng. *to up(heave)*); *orloven* (geoorloofd zijn); *overdragen* (de grenzen overschrijden, overeenkomen); *pachten* (beslag leggen); *pensen* (bedenken); *planten* (wortel schieten; vgl. eng. *to plant*, zich nederzetten); *pogen* (= *hem pogen*, zich inspannen, syn. van mnl. *pinen*); *porren* (= *hem p.*, zich in beweging zetten); *proeven omme of op* (de proef nemen van; eng. *to prove*); *rechten* (zich oprichten; eng. *to right*); *riten* (stukgaan, splijten; vgl. hd. *reiszen*); (*ontschaken* (er van doorgaan); *schicken* (zich voornemen; vgl. De Bo, 994); *scamen* (= *hem sc.*; eng. *to shame*); *scepen* (zich inschepen, varen); *sceppen* (geschapen staan); *setten* (zich verzetten); *slaken* (bedaren, verminderen; eng. *to slacken*); *slechten* (effen worden; gesloopt worden); *tonen* (zich vertoonen); *togen*; *spenen* (zich tot vrucht zetten); *spiegelen* (zich spiegelen); *spreiden* (zich verspreiden); *toesetten* (zich inspannen); *toevoegen* (zich toevoegen); *troosten* (zich opbeuren); *tormenten* (gekweld worden); *tracteren* (handelen over); *utedragen* (uitsteken); *utenemen* (zich onderscheiden); vgl. ndl. *uitnemend*); *varuwen* (een kleur krijgen); *verbaren* (zich openbaren, verschijnen); *verbliden* (zich verblijden); *verblinden* (blind worden); *voeden* (zich voeden, gevoed worden); *voeren* (gaan, rijden); *verderven* (mhd. *verderben*); *verdrieten* (ontevreden zijn); *verdroeven* (bedroefd worden); *verheffen* (zich verheffen; eng. *to heave*); *vergramen* (gram worden); *verhogen* (zich verheugen); *verhovaerden* (zich verhoovaardigen); *veridelen* (ledig worden); *vercoenen* (zich verstouten); *verlaten* (eindigen, ophouden); *verlengen* (vervelen); *verstouten* (moed krijgen); *verstoren* (zich verstoren);

vertoghen (zich vertoonen; vgl. eng. *to show*); *verquisten* (sterven = *te quiste gaen*); *verclaren* (klaar, helder worden); *(ver)vullen* (vol worden); *verwachten* (wachten); *verwecken* (verwekt worden); *verwonderen* (zich verwonderen; eng. *to wonder*; hd. *wundern*); *warmen* (warm worden); *worgen* (geworgd worden; vgl. hd. *erwürgen*); enz. Bij vele dezer werkwoorden kan de intransitieve beteekenis voortvloeien uit de reflexieve, die dikwijls in Mnl. geschriften nog wordt aangetroffen. Geen refl. is tot nu toe gevonden o. a. van de wkw. *dwingen*, *erven*, *lesschen*, *letten*, *ontcopen*, *ontwinnen* (ontsnappen), *pachten*, *rennen* en *reppen*, die alle zoowel trans. als intr. kunnen voorkomen. Ook kan door ellips van het object het trans. ww. intransitieve beteekenis aangenomen hebben of kan een transitief ww. in vorm met het intr. zijn samengevallen. Zie verder over de mogelijke ontwikkeling van de intr. uit de refl. Kern § 70 vlgg.; Den Hertog III, § 81—83; voor de 17de eeuw *Vondel's Taal* II § 163 vlgg.; Bredero § 12 en § 117; Wilmanns III § 216; § 236; Diez III, 192—195; Sn. de Vogel § 194; *Germ. Rom. Monatsch.* III, 241 vlgg.

Opm. Soms tijds moet een intr. constructie door eene transitieve worden weergegeven. Zoo komen *mi gevalt*, — *gesciet*; — *miscomt*, — *missciet* voor in den zin van: *ik doe*, *bedrijf kwaad*, *ik pleeg zonde*; *mi es ghedaen* = ik heb gedaan (*Dram. Poëzie*, bl. 499). Zie *Mnl. Wdb.* IV, 1715 en vgl. verschillende verbindingen, waarin de persoonlijke met de onpers. constructie wisselt: *ic hebbe wonder* naast *mi hevet wonder*; *ic droomde* naast *mi droomde*; *ic gruwe iet* (ik heb een afschuw van iets) naast *mi gruwet*; *mi jamert sine scade* naast *mi jamert sire scade* (vgl. hd. *das jammert mich*); *mine mesdade mi berouwen* naast *mi berouwet mire mesdade*; *ic ontferme ere dinc* naast *mi ontfermet ere dinc*; *mi verdriet* naast *ic verdriete*; *mine siele heeft gedurst te Gode* naast 't onpers. *mi dorst*; zoo ook *ic hongere* naast *mi hongert*, enz.

§ 239. Naast deze intransitiva komen tal van reflexiva voor, die thans niet meer in gebruik zijn. Hiertoe behooren o. a. *hem aendoen* (zich kleeden; hd. *sich antun*); *hem afdoen* (zich onttrekken); *hem baten* (zich beteren; vgl. ohd. *sih buazen*); *hem bedanken* (in zijn schik zijn; fr. *se remercier*); *hem (be)duchten* (vreezen); *hem begaen* (zich onderhouden); *hem bedaren*; *hem bekeren* (zich keeren); *hem bekennen* (begrijpen, belijden); *hem beliën* (belijden, erkennen); *hem belenden* (zich ergens heen begeven); *hem belopen* (beloopen); *hem beloven* (roemen; zich verheugen; thans nog in

Ziud-Nederland); *hem besøeken* (probeeren); *hem bewanen* (meenen); *hem behoren* (passen; hd. *sich gehören*); *hem biechten* (vgl. fr. *se confesser*; ags. *him shriven*); *hem bevroeden* (begrip hebben, vatten); *hem dalen*; *hem dragen* (zich richten, zich gedragen; fr. *se porter*; hd. *sich tragen*); *hem gedogen* (geduld hebben; mhd. *sich gedulden*, toestaan); *hem (ge)duchten*; *hem gesellen* (zich aansluiten bij; zich inlaten met; hd. *sich gesellen*; fr. *s'associer*, *s'accompagner*); *hem hebben* (lat. *se habere*, zich gedragen); *hem ilen* (in oostelijke dial.; hd. *sich eilen*); *hem laten* (zich gedragen); *hem snellen* (hd. *sich schnellen*); *hem stelen* (wegsluipen); *hem tieren* (zich aanstellen); *hem torenen* (mhd. *sich zürnen*); *hem trecken* (zich begeven); *hem liden* (geduld hebben); *hem liegen* (zich bedriegen); *hem miden* (zich onthouden van); *hem ontdoen* (zich openen); *hem ontsien* (vreezen; hd. *sich entsehen*); *hem ontluken*; *hem proeven* (zich betoonen; eng. *to prove himself*); *hem omsien* (rondkijken; vgl. hd. *sich umsehen*); *hem ommesenden* (naar alle kanten zenden); *hem pogen* (zich inspannen; syn. van *hem pinen*); *hem (ont)vruchten* (vreezen; hd. *sich fürchten*); *hem rumen* (wijken); *hem rusten* (fr. *se reposer*; hd. *sich ruhen*); *hem scromen*; *hem scuwen* (zich verbergen; vgl. hd. *sich scheuen*); *hem vensen*; *hem verbreken* (zich ergens toe zetten); *hem (ver)snellen*, *hem vereisen* (bang zijn, schrikken); *hem vermanen* (zich herinneren), *hem vermoeden* (meenen); *hem versagen* (vgl. fr. *se décourager*); *hem verplegen* (zich verplichten); *hem versceden*; *hem verscieten* (zich bewegen); *hem verscinen* (zich vertoonen); *hem versellen* (zich aansluiten); *hem verspelen* (zich vermaken); *hem versuchten*; *hem versumen* (zich te buiten gaan; mhd. *sich versümen*); *hem verscricken* (hd. *sich erschrecken*; fr. *s'effrayer*); *hem vervaen*; *hem vervaren*; *hem vresen*; *hem vluchten* (hd. *sich flüchten*; fr. *s'enfuir*); *hem wandelen* (zich vermeien); enz. Zie § 185 en § 261 b.

§ 240. Ook kent het Mnl. een groot aantal onpersoonlijke werkwoorden, die thans weinig of niet meer gebruikt worden. Hiertoe behooren *mi aventuert* (mij overkomt); *mi bedinket* (ik herinner mij); *mi becomet* (mij behaagt); *mi behoeft*; *mi es cleine beholpen met* (ik heb weinig aan); *mi berouwet*; *mi dromet* (hd. *mir träumt etw.*); *mi eist*; *mi geluckt* (ik ben gelukkig); *mi genoeket* (ik ben tevreden met, mij behaagt; hd. *mir genügt*); *mi gewerdet* (mij bekomt); *mi gewerdiget* (mij behaagt); *mi (ge)dinct*; *mi gruwet*; *mi*

gruwelt; *mi grisēt* (ik gruw van); *mi herdenket*; *mi jamert*; *mi langet* = *mi verlanget*; *het loopt* (= *het gaet*); *het naket* (het naderd); *mi mist*; *mi miscomt* (het gaat mij slecht); *mi ontfermet* (het refl. is nog zeldzaam); *het pliet* (het is gewoonte); *mi rouwet*; *mi (be)scaemt* (ik schaam mij); *mi smartet*; *mi varet*; *mi slapet* (hd. *mich schläfert*); *het stervet* (er sterven menschen); *mi treget* (verdriet); *mi toornt*; *mi twifelt*; *mi twiët* (twijfelt); *mi vaket* (ik heb slaap); *mi varet* (ik vrees); *mi verdunket* (mishaagt); *mi vereiset*; *mi es vergeten* (nog in dial.); *mi vercomet*; *mi veronwerdet* (ik ben boos); *mi verenet* (ik vrees); *mi vervreemt*; *mi verdriet* (= *mi vernoyt*); *mi vriest*; *mi walgt*; *mi wondert*; enz. Voor de 17de eeuw zie *Vondel's Taal* II § 167 en voor het Romaansch *Diez* III, 195—197.

§ 241. Naast de thans gebruikelijke worden in het Mnl. nog de volgende ww. als koppelwerkwoord gebezigd || *Becomen* (vgl. eng. *to become*; fr. *devenir*), *(be)diën*, *becant* (*bekent*) *sijn* of *werden*, *becomen sijn*, *beseven sijn*, *geset sijn*, *gemict sijn*, *loopen*, *becliven* (vgl. eng. *to grow*), vooral *doen* (*doeien*, vgl. ofr. *faire*; eng. *to do*). || *Ander die by fraude poorters bedeghen waren. Abt Johan die es enghel bediet; hi ne es meer onder die liede niet. Ingels was Willebroert becant* (W. was een Engelschman). *Als hi groot becomen was. Wy e dat vrolijk waer beseven ende onreyn waer sijn werc, sijn woert. Sijn* (van den magneet) *nature es sulc ghemect, dat hi iser an hem trect. Wi sullen scriven van Europen entie lande diere in lopen* (gelegen zijn). *Sal trouwe staende bliven dat sal bi desen tweeen becliven. Het doet goet winnen enen vrient. Menich boem goet ende dire, daert bi doet wesen soete. Menege proverbie goet, dat nuttelijc te horne doet* (vgl. tal van voorbeelden in *Mnl. Wdb.* II, 236). Vooral *bliven* komt in den zin van *worden*, met het bijdenkbeeld duurzaamheid, voor in verbinding met participia van trans. en ook intr. ww. || *Bi quaden herden bliven die scaep verloren. Die pic handelt, blijft daer af besmit. Daer bleef . . menich* (man) *verslaghen ende verdrongen. Ic sal geloven dor dese dingen an uwen God ende kerstijn bliven. Nochtan, alset stille blivet, wassen weder die waghelaghen*. Vgl. ook *bliven onder voet*; *verloren bliven*; *te nie(u)te bliven*, *doot bliven*; enz. Vgl. § 15; *Mnl. Wdb.* I, 1304; Kern § 329; voor later tijd *Ndl. Wdb.* II, 2842; het Deensche *at blive*, dat ter omschrijving van het passief gebruikt wordt; Grimm, *Gramm.* IV, 17.

Opm. I. Mogelijk heeft *bliven* de bet. *worden* ontleend aan het lat. *manere* = esse, of aan het ofr. *remaindre*. Zie *N. Taalgids* XIV, 67.

Opm. II. Soms wordt ook *comen*, evenals in het Mnd. en thans nog in het Engelsch (*It will come true*), aangetroffen in den zin van *worden* (waarmede het in varr. afwisselt; § 242). || *Si ontboden hem dat haer sone ridder quam ende ware dalrebeste lichame, daer si nie wandelen mede*. Zie *Mnl. Wdb.* III, 1723 en voor dit gebruik in Zuid-Nederland De Bo, 552; *Antw. Idiot.* 689; *Schuerm.* 275; *Waaesch Idiot.* 361 en het lat. *venio*; het fr. *venir*, gedijen, in: *le blé ne vient pas dans ce terrain; cet enfant vient bien* (Hatzfeld, 2227; Sn. de Vogel § 156) met het eng. *to grow*, worden.

TIJDEN

§ 242. Het praesens kon gebruikt worden om eene toekomstige handeling uit te drukken (§ 283 vlgg.; Grimm IV, 176; Sn. de Vogel § 318), vooral als het vergezeld ging van een bijw. bepaling, die op de toekomst wees.

|| *Morghin, als die sonne up gaet. Ende nemmermeer vortan en werdic rover no scaecman. U en comter af nemmer goet. S. Luucs dach comt hier houde* (spoedig). *Seghelijn, die corts wart* (var. *coemt*¹) *voer dese stat. Doet hijs niet, hi sterft in den xxxsten daghe. Binnen vijf daghen wert* (zal het zijn) *hier. Datter ie was ende emmer es* (erit). *Werp den tempel neder, ic makene in derden daghe weder. Al bestu wilt, du werts tam. Gi die na dit eertsce leven vort int geestelike sijt* (zult zijn) *verheven. Ende* (God) *sede: du* (Eva) *werdes* (zult zijn²) *onder des mans mogenthede. Mach ickene levende gevaen, ic bringene te Montalbaen. Werpt ut din evelen geest, so vlit* (fugiet) *hi van u. Ende onse Here ghebidt ons voert dat wi onse lendenen gorden. Ontoe vrient, ic segghe u* (zal u zeggen) *wat ic hier doe. Ic lede u ter selver stat daer ic u sal maken sat* (*Rein.* I, waarvoor in *Rein.* II: *ic wil u leden tot eenre stat*). *Niemant en ghesiet den dach dat hi alle dinc hebben mach. Nu manic u dat ghi penst hoe ic die mesdaet best ghewreke.*

Gelijk het praesens gebruikt werd met de beteekenis van een futurum, kwam het perfectum voor in den zin van het fut. exactum. || *Wi gaen als een rose root ende sciere sijn wi verbliket. Dat comen sal es scier vergaen* (vgl. Grimm IV, 186).

§ 243. Omschrijving van het futurum kan plaats hebben door middel van *sullen* (vgl. hd. *sollen*; eng. *to shall*) of somtijds van *mo-*

¹) Vgl. it. *la porta viene aperta*, de deur wordt geopend.

²) *Tijdschr.* XXVIII, 32.

gen, moeten (vgl. fr. *devoir*) en willen (vgl. eng. *to will* ; hd. *wollen* ; fr. *vouloir* ; en ndl. *Willen we maar weggaan?*¹⁾)

|| *Swighen dese cleene, so sullen roupen die steene. Levic een jaer, het sal hem scinen ! Du biste stubbe ende du selste wederkeren int stubbe. Van rouwen wies hem die moet so groot, dat hine weet wat hi mach doen. Dat was ende wesen moet. Du seids loghene over waer : dies moestu (var. saltu) sterven in dit jaer over twee maent. Noch vintmer meer dan dunct genoegh, woude tweder comen na haer ghevoech, dat si dat lant souden vullen met drachten. Alle die hadden cracht weder ende vort opten Rijn wouden in siere hulpe sijn. Ic ne sal u niet vele scelden (Rein. I; doch Rein. II: ic en wil niet scelden). Ic wil slapen in din vrede (in pace dormiam).*

Opm. I. Meermalen moet *sullen* worden weergegeven door *op het punt staan*, zooals: *Als hize (de adre) lecghen siet so clare ende hise nemen sal metter hant, dan wint soere omme. Grimolt geviel dat hi ene duwe soude scieten (lat. cum arcu columbam percutere nisus esset).* Zie *Alex.* bl. 490 en vgl. in denzelfden zin het ww. *willen* (evenals het hd. *wollen*) in: *Ene kerke, die van ouden wel na wilde vallen doe. Die kerke van Latrane wille vallen uut haren stane. Doe die vrouwe dat hoorde, so woude hoor hert ontween breken.* Dit gebruik is dial. nog bekend; zie Boekenooogen, 1220.

Opm. II. Niet altijd dient *sullen* tot omschrijving van het futurum; het kan ook *moeten*, *behooren* beteekenen. || *Hier omme souden wi alle waken, hoe wi dat mochten gheraken te doene. Menne soude ghene vrouwe slaen. Die ander coninc, suldi weten, had een dochter suwerlijck.* Een enkele maal komt het voor in den zin van *kunnen*, zooals in: *Seldi mi secgen hoe hi (de ridder) heet?* Een modaal ww. is het in: *Si beteghen hem dat hi eer valschen brief soude ghescreven hebben.*

Opm. III. Behalve ter omschrijving van het futurum wordt *willen* ook gebezigd, evenals *plegen*, *plien* (zie § 11) ter omschrijving van een ander wkw., waarmede het verbonden wordt. Het staat dan op de grens van een modaal wkw. Vgl. *Ik wil je groeten* (ik groet je); *het wil me voorkomen*; hd. *das will ich meinen*; *ich will glauben*; eng. *I'm thinking this will be your daughter*; en voor het Mnl.: *Ic wille betrouwen Gode, dat ghire qualic an lieghet. Nu merct wel, wat wille dit menen. Ooc wille men wanen das, dat hi van Pauluse gedoopt was. Ooc wilde men segghen, dat sy tgelt hadden genomen. Gode willic u bevelen ! So dat menech wanen woude dat die werelt enden soude. Men wilt wanen ende weten datter vele sijn vergeten.* Zie Grimm IV, 181; *Taal- en Ltb.* V, 271—273; *Walewein*, bl. 206—207; *Taal en Letteren* XIII, 576; Den Hertog I § 78 (2).

Opm. IV. Eene hoogst enkele maal wordt, evenals in het Mhd. (zie Wilmanns III, § 92, 2; Michels § 265 anm. I), het futurum omschreven door middel van *werden*. || (Et vox citharoedorum et musicorum et tibia

¹⁾ Voor de 17de eeuw vgl. *Vondel's Taal* I, § 47.

canentium et tuba) *ne wert nemmer ghehoort werden* ¹⁾. In dezelfde bron (eene vertaling van de Apocalypse) komt ook voor de omschrijving door *werden* (= zullen zijn) + part. praes., een gebruik, dat ook in het Mhd. bekend is (Wilmanns III, § 90, 3). || *Alle heydine werden commende (venient) ende werden aenbedende in dijn aensichte*. Evenzoo in de uit het mhd. vertaalde *Limb. Serm.* Zie § 242.

Opm. V. De omschrijving van het futurum door *hebben te* + infinitief, die in verschillende talen bekend is, begint ook in het Mnl. voor te komen. Gewoonlijk dient deze omschrijving om een moeten of een behooren uit te drukken, doch in een zin als *Neghene poente horen ten pelgherijm, die verre te vaerne hevet* zien we duidelijk den overgang van „moeten” tot een „toekomstig zijn”. Zie *Ndl. Wdb.* VI, 210; Diez III, 236; Sn. de Vogel, § 315 en vgl. het lat. *amare habeo* met het fr. *aimerai*.

Opm. VI. Ook kan het fut. omschreven worden door *sijn te* + infinitief. || *Ic gheloeve dat Hi hier na toe te comene es ordelen levende ende dode* (lat. *venturus est judicare mortuos et vivos*). *Dat dier es up te clemmene van den afgronde ende het sal gaen in de doot. De vrouwe die te ghebaerne was den zone. God almachtich, du best ende waers ende die te commene best. Die stont der becoringhen die te commene es. Alle coninghe die noch toe te comene waren in Jherusalem. Een gheestelick dinc, dat te ghesciene es. Serpents gheslachte, wi vertoghen u te vliene die gramscap die es te ghesciene* (lat. *a ventura ira*). Deze constructie was in het Me. vrij gewoon en is in het tegenwoordig Engelsch nog bekend. Zie *Mnl. Wdb.* VII, 1106; VIII, 118; Mätzner III, p. 37 en Poutsma § 29.

Opm. VII. Voor het gebruik van den conjunctief ter uitdrukking van het futurum zie § 340.

§ 244. Het praesens werd ook gebruikt om een verleden tijd uit te drukken (*praesens historicum*). || *Also hi dit sprac, saen daer naer siet hi van dien berghe daer comen nederwaert te dale een wit ghesclscap. Te voet beette hi daer met desen ende loopt om te cussene den man. Ter duere comen si ende vinden dat soe besloten was. Lovende onsen here mede comt hi ter porte van der stede ende riep zere. Daer hi (Croesus) eens sit ende vermaent, dat hi so rike ware van scatte. Aldus wijct hi ende vliet ende voer in Minder Azia. Maer soe sach te hemele waert ende roept up Gode ende mesbaert. Up onser Vrouwen riep soe mede. Des sijn si allen totten helschen vorste ghegangen, ende spreken hem aldus aen. Hi grongierde, hi maecte geclach ende coemt gesprongen metter vaert te . . . Nu es die bisscop weder comen ende heeft gheent dode kint genomen ende siet tgelove vanden wive. Ende also die man gedaen was af, tast hi ende wreef den doden. Dat peinst hi cume ende metter vaert so keert Hildebrant sijn paert ende riep.*

¹⁾ *Zeitschrift für D. Alterthum* XXII, 122.

Doe soe gheent wonder sach, knielt soe ende bat. Doe quam Pertchevael toegeslagen ende vint den hert ant lant gedreven. Si goet en lieten negeen, sine stalent ende rovent tallen stonden. Nu staen die andere twee versaghet (:) ende vochten jeghen meneghe rote. Alexander dies slaghes hi hem scaemt (:) ende slouch Poruse. Alle sine rudders mede lieten haer spel ende si onthalen(:) Waleweyne met soeter tale. Si riepen inwaert ende crayeren(:). Si bevaelne gode onsen here ende bidden hem dat hi pine om dere. Die coninc doe niet langher ne spaert(:) hine riep sine baroene te rade. Si bemaenden ende besweert(:) datti haer seide sijn ghedochte. Die duvele quamen daer alle ende eischen den breideldief. Doe reet hi op hem al dat hi mach. Hi maecte hem enweghe al dat hi can.

In verschillende voorbeelden vindt men afwisseling tusschen het praes. historicum (een plotseling of een nieuw feit!) en het imperfectum. Ook het rijm kan hiertoe hebben gedwongen. Dit laatste geldt voornamelijk van vaste uitdrukkingen als: *al dat hi mach, al dat hi can, hoet gaet, so hi ierst mach* en dergelijke. Zie nog *Tijdschr.* IV, 204; Van Helten, *Mnl. Versb.* § 9 opm. I; Overdiep, bl. 16 vlgg.; bl. 55; Martin (*Rein.*), bl. 362; Wilmanns III § 96; § 338 (voor 't gebruik der tijden in hoofd- en bijzin) en voor de 17de eeuw Bredero § 192.

Opm. Het praes. heeft in al deze zinnen de beteekenis van een imperfectum. Van de omgeving zal afhangen of het aoristisch of imperfectisch moet worden opgevat. In zinnen als *Mettien sit up die edelman ende rijt wech sinen hoghen tell* wijzen de adverbia „mettien” en „wech” op een oogenblikshandeling. Evenzeer bij zinnen beginnende met *alse, doe, teersten dat* en dergelijke.: *Teerst dat verhoort Macedo, was hi der orloghen vro.* Zie § 123.

§ 245. Vrij gewoon is de verbinding van een praes. met een imperf. van hetzelfde werkw. of een imperf. met een praes. Uit zinnen als: *Oec vint men daer ende wilen vant. Dese drie verscheden te ghere ure noch en verschieden nie. Wat so men bit of datmen bat* kon gemakkelijk deze uitdrukkingwijze ontstaan, die later niet meer dan een stijlfiguur is geworden. Vgl. *Stroph. Ged.* bl. 173; *Ferg.* Gloss. 279. || *God die ons sach ende siet dus risen. Die Goten hieten ende noch heten. Daer ic af seide ende segge. Die hadde ende heeft al sijn gebot. Neemt dat ic biede ende boot. Als noch plegen ende plagen subtile sonderlanghe clerke. Die naest den oesten leigt ende lach. God diet al gheeft ende gaf. Een stedekijn dat Avenioen hiet oft*

heet (lat. *nuncupatur*). Vooral uit dit laatste voorbeeld kan men zien, dat de verbinding niets dan eene stijflijn is geworden.

§ 246. Een ander geval dan het in de vorige paragraaf vermelde treffen we aan in zinnen als: *Ic hebbe gepijnt ende gepijnt mede. Dese Vrouwe Victoria sach ende sach verre ende na. Stant up, stant up zaen. Die tijt gheet vaste ende gheet. Die doot naect ende naect.* Hier is de werkwoordsvorm herhaald „om het begrip meer te doen uitkomen of om aan te duiden dat de werking langzaam of eenigszins met moeite geschiedt” (*Alex.* bl. 445). Ook kunnen twee synoniemen voor dat doel worden gebruikt. || *Soe langhe stuuct men ende steect den stoep (kruik) te watre, dat hi breect. Want zou (uw dood) van dijnen beghinne dij naect ende naerst daghelics.* Hetzelfde verschijnsel vindt men bij de znw. || *Gheven es algaeder here ende here. Si versochten stede ende steden.*

§ 247. Het *perfectum historicum narrativum*, gebezigd voor gewichtige handelingen, kan temporeel gelijk zijn aan een imperfectum of een plusquamperfectum. De *recapituleerende* perfectia staan temporeel op één lijn met het plusquamperfectum, de *aoristische* perfectia zijn temporeel gelijk aan een imperfectum.

a) Een *recapituleerend* perfectum historicum vinden we in || *Men seghet dat men niet ne mochte Waleweine vinden hine hadde werc ende salve ; nu eist comen dat hire te doene hevet. Sijn halsberch hadde menighe scure, men sach sijn scone lijf aldure, dat hem tserpent hevet ghedaen. Die jugen hebben wel verstaen ende ghemerct hoet hevet ghedaen die witte scilt. Een ander ridder was ghevloen van den Grieken, hiet Orestes, die up een roche gheclommen es. Eer si hem gheleden connen, heeft Macedo die stat ghewonnen. Nu eest comen ter dagheraet so dattie dou te vallene en bestaet. Nadat grave Willem doot ghebleven is, so wart Florijs die XIII grave van Hollant.*

b) Een *aoristisch* perfectum historicum ter aanduiding van een nieuw feit vinden we in:

|| *Hi trooste die Percen diere vloen ende maecte hem moet, so dat si staen enten weren hebben ghevaen. Mettien scoot hi van den wagen ende heeftene mettien sweerde geslaghen. Alse dat die vos hevet versien, hi jancte ende huulde sere mettien. Van den bedde spranc sij saen ende hevet ene veinstre ontdaen. Na der talen so ghinc Reynaert weder te sinen casteele waert sonder orlof, ende mettien hevet Lan-*

froyt den beere versien. Haer arme nam die vrouwe fine ende hevet haer selven bevaen om haer borste ende seide saen. Si ghinghen van den dike neder de opden dijc waren comen; als dandre dat hebben vernomen binden lande, ghinghen si lopen te scepe waert. Doe dit Leodegan hevet verstaen, doe bat hi koninck Artur saen. Die felle (die eerst niet wou spreken) hevet antworde ghegheven ende seide.

Opm. I. Door adverbia kan het aoristisch aspect nader worden aangeduid. Zie Overdiep, 56 vlgg.; *Tijdschr.* IV, 204; Wilmanns III, § 97; *Vondel's Taal*, § 171; Kern, § 79; *Ferg.* Gloss. 278; 28. Voor 't heden-daagsch gebruik van het perfectum zie Overdiep in *N. Taalgids* XVII, 26 vlgg.

Opm. II. Voor de afwisseling van perfectum en imperfectum zie Wilmanns III, § 97; *Vondel's Taal*, § 171; *Ferg.* Gloss., 278; 280; Kern, § 49; *N. Taalgids*, XIV, 72.

Opm. III. Een praesens naast een futurum vinden we in || *Dus nemet hi orlof ende sal naken daer hi seere sal mesraken.* Zie *N. Taalgids* XIV, 72.

§ 248. Als een attractie van den tijdvorm moet het imperfectum beschouwd worden in de volgende zinnen. || *Doe ginghen die papen, dat was (= is) waer, in ene stat niet verre van daer. In den wech ghenas hi daer een jechtegen, dat was waer. Si bleef daer met haren lieve, dat was waer. Die van vare te voren en mochte, die verboude hem, als mi dochte (= dunkt) ende ghinc vechten.* Zoo ook: *dat was waerlike dinc; dat en was loghene negheen; dat en was ghene ghile; dat en was gheene saghe; dat was ene ware dinc; enz.* Zie *Alex.* bl. 404, en *Ferg.* gloss. 280, waar gewezen wordt op zinnen als: *Waerdi (= sidi) die knape, die ic sach heden? Hoe gerne soude ic weten, wat heren dit waren die hier sitten in deser scaren.* Vgl. voor dit gebruik van een imperfectum in den zin van een praesens, ook in het Lat. en Grieksch, Kühner II § 32 (3).

§ 249. Het imperfectum kan temporaal gelijk staan met een plusquamperfectum (vgl. § 283 vlgg.) of een perfectum. Zie *Ferg.* gloss. 280; Wilmanns III § 98 en § 100; Paul § 278; Michels § 266; Kern § 49; Sn. de Vogel § 304.

|| *Doe hi dies ghedranc, sprac hi. Doe hi gesprac dese woort, beval hi jonghen ende ouden, dat si vigeliën singhen souden. Alle die claerheit van verstante die alle menschen ye ghehadden. Ende daer naer quamen die seven quade jaer, alse die coninc in drome sach. Pippijn wiste ende ondervant (had onderzocht) wie si waren diene hier dus*

in verrieden. Hi clacchde dicke dat hi Reinaerde ie bekinde. Si sprongen op haesteleken ende eer si getrokken haer sweerden, waren si weder op haer peerden. Ende doe si (de boden) quamen daer si souden ende si geseiden (gezegd hadden) wat si wouden, die lettren die baroene upbraken. Alsi doe volaten ende biden viere saten, sprac men om slapen gaen. Hi beduchte hem des dat der vrouwen yet mesquam (was overkomen). Doen sij eyne wijle ghesliep (geslapen had), vrey-seliken dat si riep. Doe si (de boden) geseiden, wat si wouden. Brinc mi die spise ; doe hise hem brochte ende hise gheat (gegeten had). — En was noyt man onder den dach, die oyt swarten zwane sach. Si mindene van menscheliker naturen mee dan noit muder kint minde. Twi wardic ie (ben ik ooit geboren) vele sondich lijf !

Opm. I. Vergelijk een zin als: *Hoe lang was ze weduwe, toen ze hertrouwde ?* met het eng. *How long had she been a widow, when ;* zie voor andere voorbeelden uit hedendaagsche schrijvers *Noord en Zuid XVII*, 96 en vgl. *N. Taalg.* XVII, 26.

Opm. II. Vooral in latere geschriften is het gebruik van het imperf. *plach* met de beteekenis van het praes. niet ongewoon. Het praet. heeft hier uit de bet. „hij heeft steeds verricht” die van „hij is gewoon” ontwikkeld (vgl. lat. *consuevi*). Zie A. E. Lubach, *Over de verbuiging van 't ww. in het Ndl. der 16de eeuw*, § 29 en Addenda; *Tijdschrift*, XXXII, bl. 299.

§ 250. Een enkele maal heeft (o.a. bij Maerlant) het perfectum de beteekenis van een praesens.

|| Stervet een delfijn, dandre comen, ende hebbent op haren rig ghenomen ende draghene tot dat risen die waghene ende die stoerme te lande draghen. Alse enege vrouwe blivet doot, so cleetmense na hare wet ende hebbense upten oevere geset. Ende als hi bi hem mach bekinnen in sinen spronghe vische comen, hevet hi sine proie ghenomen.

Het gebruik van het perfectum is hier toe te schrijven aan den invloed van constructies als *enen gemint, gehaet, vercoren hebben* = iemand minnen, haten, verkiezen, waar „het ww. hebben verbonden is met een verl. deelw., waarmede het ééne uitdrukking vormt met de bet. van een tegenw. tijd, die een voortdurenden toestand uitdrukt”; zie § 18 en vgl. lat. *aliquem cognitum, rogatum habere ; urbem captam habere*. Men wachte er zich dus voor in „als die lieden tpaert versagen, dat den here adde gedragen” de laatste woorden als een plusquamperfectum op te vatten, daar „adde gedragen” hier droeg beteekent als imperfectum van gedragen hebben = dragen. Vgl. ook: *Die fonteine die dolivier met*

sinen bladen hadde bedect (bedekte). *Heerden waren uptien macht, die hare scaep hadden ghewacht* (bewaakten). *Sinen broeder, dien hi hadde vercoren sere* (liefhad). *Sider hadden sijt* (land) *verloren ende quam den Ingelschen in hant. U vader, de coninc, twine haddi u gehuut int lant* (= waarom huwelijkte hij u niet uit in uw eigen land)? Zie Diez III, 286; Sn. de Vogel § 306; Overdiep, bl. 25.

§ 251. Een plusquamperfectum van de optatief, waar wij een niet omschreven vorm bezigen, komt voor a) in zinnen die beginnen met *alse* (of). || *Onse here stonter in diere ghelike alse ocht hem leet hadde ghesijn. Daer mocht men vrouwen zien gebaren alsof si mannen hadden ghewesen. Ende (hi) toech eenen silveren knoep vander borsten van sinen rock ende deedt den beelde aen sinen vinger ghelijc oft een vingherlinc hadde gheweest.* b) bij een der ww. *willen, wanen, meenen, bevelen, gedoghen*; zie Franck in *Alex.* bl. 430; Kern § 322 en vgl.: || *Int ander jaer dat God woude, dat Theodosius die oude keyserkrone hadde ontfaen. Ic waende du god hads gesijn. Sijn vader bat hem dat hi met hem ware gevaren. Maria waende datt een hofwinne ghewest hadde. So raecte hi ten lesten an gheselschap van mordenaeren; ende dese moordenaeren die waenden dattet een coepman hadde geweest (= was) ende dat hi veel ghelts gehadt hadde (= had). Sij meynde dat dach gheweest hadde (= ware) ende dat sy versuemt hadde oer ghetijden te lesen.* c) in zinnen die afhangen van een irrealis. || *Die hadde ghewesen letterwijs, hi mochte daer wonder hebben ghelesen. Het waer tijt, dat ghi waert comen.* Zie Kern § 322 (3).

Opm. I. In zinnen als: *Doe hadden die joden wonder groot ende wouden emmer hebben verslagen. Hi trac tswaert uten scoe ende wouden hebben gheslegghen doot. Hi pijnt hem hoe hi onteert mochte hebben die heileghe kerke. Wy sullen varen ons wreken daer int lant op die ons willen hebben gescant. Diese waende hebben gescant* kan het ww. *hebben* nog opgevat worden in de oorspr. bet. van *bezitten, houden*, terwijl het verl. deelw. bepaling van gesteldheid is bij het object, zoodat we niet met een perfectum, doch met een praesens te doen hebben (vgl. Wilmanns III, § 89, 3).

Opm. II. Een plusquamperfectum, waar we een perf. zouden verwachten, vindt men in: *Doe seide een osse: dul keytijf, hier en machtu niet behouden tlijf; twine hadstu (= zijt ge) int foreest ghevloen? Oom Brune, vaste gaet mineren, hier coomt Lamfroit, ende sal u scinken, haddi gheten so souddi drinken. Twine haddi noch gheslapen ende hadt gerust ene wile? Twine ware hi (= es hi) selve hier comen ende hadde den horen genomen? Ic can gewerden niet in inne, oft ic hare iet hadde (= hebbe) mesdaen. Die duvel hi was u wel hout, dat het u niet en hadde (= hevet) doot.*

Vgl. *Mnl. Wdb.* III, 201; *Ndl. Wdb.* VI, 225; *Ferg.* bl. 69 noot 5; Sn. de Vogel, § 302; 304.

§ 252. Evenals thans nog in verschillende dialecten kwam ook in laat Mnl. (15de eeuw) een dubbel samengestelde verl. tijd voor. || *Sy hadden al dlant ghedestruweert gehad. Sommige wise mannen haddent al te gheerne belet gehad. Dat hy de selve cure bedient heeft gehad. Soo wanneer een ingeleyt cnape compt geswooren wercman in de munte te worden, soo mach de wercman off muntere, die denselven tanderen tijden ingeleyt heeft gehat, wederom eenen anderen inleyden.* Het praes. *ic hebbe hem gevangen* (= ik houd hem gevangen) had tot perfectum: *ic hebbe hem gevangen gehad*, waarbij de oorspr. bet. van *hebben* en *gehad* niet meer werd gevoeld, waardoor de beteekenis van de langere constructie gelijk werd aan die der kortere. Zie *Mnl. Wdb.* III, 201; Kern § 51 en § 319 en vgl. thans: *Wat wou u gehad hebben* (= hebben)?; Van de Water, bl. 45: *Ik he der veul gekocht gehad.*

Opm. Toen *gehad* zijn beteekenis verloor, kon de constructie ook voorkomen bij intr. ww. || *Die stormen ende onweder die geweest ende geregneert hebben gehad.* Voor Zuidndl. dialecten zie o.a. *Antw. Idiot.* 75; Rutten, 88; *Waasch Idiot.* 33: *Ik heb daar geweest gehad.*

§ 253. Ten slotte zij er nog op gewezen, hoe in het Mnl. het ww. *doen*, verbonden met een infinitief gebezigd wordt als hulpwerkwoord, een gebruik, dat ook in het Mhd. vrij ongewoon is (Kraus, 217). Het Ohd. en het Ags. kennen het in 't geheel niet, terwijl het thans in 't Engelsch zeer gebruikelijk is (Poutsma, bl. 79 vlgg.) en in het Hd. vooral in volkspoëzie en volkstaal nog voorkomt (Paul, *Wtb.* 551). Wel kende het Ofr. deze constructie van *faire* + inf. || *Merci, pere, dist-il, orme faites entendre* (= *entendez-moi*); zie *Gramm. Hist.* § 432; Diez III, 416.

|| *Altoes waest de baelius sede, dat hi selve wachten dede* (waakte) *alle nachte met sinen knapen. Sonder eene menechte cleene, die God selve beschermen dede* (beschermde). *Een crekel clene, daer wilen bi Egipten ghemene God dede plagen. Maer als dit die visschers vaen dan doen si hem thovet afslaen* (slaan zij hem het hoofd af). *So doe hem laten die medianc* (lat. *illi venam minuas medianam*). Zie *Mnl. Wdb.* II, 234; *Tijdschrift* II, 28 vlgg.; *Alex.* LXXXVI—LXXXVIII; *Ndl. Wdb.* III, 2734; Van Helten, *Gloss.* op Anna Bijns

en voor onzen tijd Molema, 86, die nog vermeldt: *Ik dou bedanken*, ik bedank; *hij dut bedanken*, hij bedankt; Bergsma, *Drentsche Woorden en Spreekwijzen*, 92: *loopen doen* = loopen; Brab.: *ik doe het zoo maar laten*, ik laat het maar zoo (zie ook V. d. Water, bl. 45); het Zaaansche: *ik heb edaan ete* = ik heb gegeten (Boeken-oogen, LXXIII).

§ 254. Even gewoon is het gebruik van het ww. (*ge*)doen als vervanger van een of meer voorafgaande werkwoorden. || *Ganc henen seiti : Vader, ic doe. Die hebbic also lief als ieman sine kindre doet. Hi en kent mi niet, so doe ic hem.* In het tweede deel eener vergelijking (§150 opm. I.): *Viere voete heeft si (de vleermuis) ende tande alse de muse doen. Mi deert meer uwe pine ende u grote seer, dant u selven moge gedoen. Ghi hebt volx vele mere dan u viant doet.* Met weglating van het pers. vnw.: *Men wiste hoet began gereet ; so ne deet oec hoet bequam. En wiste niemen hoet opquam, so ne doet oec hoet inde nam.* Met het pron. *het* verbonden kon *doet* aanduiden, dat de vooraf genoemde werking geschiedt: *Na den etene gaj men wijn, alst doet daer hoghe liede sijn. Dit ne mach in gere wisen enich man doen, sprac hi. Het mochte wale doen, seidsi.* Zie *Alex.* bl. 433; *Mnl. Wdb.* II, 235—236; Paul § 386; Diez III, bl. 415; *Ndl. Wdb.* III, 2733.

Opm. Voor het hedendaagsch gebruik van *doen* als plaatsvervangend ww. zie Den Hertog III, § 92; De Bo, 243: *Hij heeft u dat gezeid, doet hij niet? Gaat ge morgen naar stad? het doet al* (het geschiedt), en verder tal van andere voorbeelden bij Schuermans, 98; *Bijv.* 65; *Waasch Idiot.* 179; *Antw. Idiot.* 360; enz.

§ 255. Nog eene andere eigenaardigheid kent het Mnl. bij het ww. *doen*; het wordt namelijk, evenals in het Ohd. en Mhd. (Grimm IV, 594—596), veel meer dan nu verbonden met een znw. ter omschrijving van een werkwoord, blijkens uitdrukkingen als: *eenen val doen ; sciltwachte doen ; were doen ; sine onscout doen ; huwelijc doen ; haesticheit doen ; antwerde doen ; sinen ende doen ; sijn keren doen ; een blijf doen ; eenen keer doen ; clage doen ; nersticheit doen ; enz.* Zie *Mnl. Wdb.* II, 238; Wilmanns III § 225 (4); Anna Bijns, *Gloss.* 18; *Ndl. Wdb.* III, 2707; vgl. in dezelfde functie het ww. *nemen* in uitdr. als: *goom nemen ; hoede-, raet-, begin-, ende-, sceden nemen* (vgl. *Mnl. Wdb.* IV, 2318; Grimm IV, 600); *slaen* in *acht slaen, gade slaen, goom slaen, roeke slaen, swike slaen, enz.*;

driven in mesbaer driven (mesbaren), *meslaet driven* (= hem mislaten), *dogen driven* (= dogen), *jammer driven* (jammeren), *clage driven* (weeklagen); *stichten in wijch stichten* (= oorlogen), *leere stichten* (= leeren), *sijn gebede stichten* (= bidden), *een gedinge stichten* (= pleiten), *(roof ende) brant stichten* (= rooven en branden), enz. Zie *Mnl. Wdb.* II, 417; VII, 2116.

Opm. Voor de omschrijving van het actief door middel van *sijn* verbonden met een nomen agentis (eene navolging van het Mlat. of het Ofr.?) zie § 11 en vooral Diez III, 200 noot; voor die van *sijn* gevolgd door een relatieven zin § 11 en *Mnl. Wdb.* II, 150; voor die van *gaen* (vgl. fr. *aller*) verbonden met den infinitief § 11; Sn. de Vogel, § 316; *N. Taalgids* XIV, 73.

PARTICIPIA

§ 256. Het part. praes. kan in ruimer mate dan thans betrekking hebben op een znw., dat niet het onderwerp der werking is; meermalen heeft het dan eene eenigermate passieve ¹⁾ beteekenis; vgl. ndl. *de vallende zieke*; *halende part* (touw, waaraan getrokken wordt); *eene stilzwijgende voorwaarde*; *een zittend leven*; *een zingende mis*; *ijlende koorts*; *roerende goederen*; fr. *café chantant*; *école payante*; *rue passante*; *des coulours voyantes*; hd. *fallende Sucht*; *kostende Preis*; eng. *falling sickness*; *sleeping-car*; *visiting day*; *walking stick*; voor het mnl.: *vallende evel*; *vallende of stortende siechte*; *seggende worde* (gezegde w.); *lesende misse*; *singende (siel)misse*; *dragende, drivende goet* (roerend goed); *varende have*; *varent goet*; *roerende, onroerende goet*; *levende dach*, *levende tijt* (levensdag, levenstijd); *ontseggende viant* (openlijke vijand ²⁾); *onwetende vrede* (een vrede welks bestaan men niet kent); *ridende manescijn*; *ridende oorloch* (een oorlog, waarin men rijdt; oorlog in het open veld); *ridende wake* (rijdende de wacht houden); *bi slapenden tide*; *nachtslapende tijt* (mnd. *bi slapender tiit*); *inrydende schauwe* (een schouw ter invordering); *sayende lant* (zaailand); *winnende lant* (bouwland); *loopende lant* (bouwland); *dat bevende ordel*; *die bevende doemsdach*; *uit-*

¹⁾ Vgl. voor deze passieve bet. *onderhebbende manschappen*; *bijhebbend gezelschap*; hd. *die vorhabende Reise*; *seine dabei hegende verräterische Absicht*; eng. *the horses are putting to*; *the house is building*; *the contract is reading*; enz. (Paul, *Prinz.* § 194; Grimm IV, 64—69).

²⁾ *Mnl. Wdb.* V, 1228.

vechtende tynnen ; wevende werke ; prisende scijsnel (d. i. geprezen sc. = Jezus).

Opm. I. Voor lateren tijd vgl. *werckende dag* (werkdag); *loopende eerde* (begane grond); *(be)haelende sieckte ; swetende sieckte ; wayende vasten, -somer ; etende waren* (vgl. hd. *essende und trinkende Waare*), enz.; voor de 17de eeuw: *zingende klucht ; plantende, sayende cool ; van steen opmetselende huysen ; sijn doende diensten ; zie Tijdschr. XVII, 234 en vgl. nog Waasch Idiot. 34: loopend, zittend, bukkend werk ; spittende land ; ook Antw. Idiot. 77: loopende, staande, zittende werk ; halende* (besmettelijke), *vallende ziekte ; De Bo, 683: eene melkende koe* (of is hier te denken aan een intr. melken?). Zie *Taal en Lett. IX, 237 ; Den Hertog III, § 41 ; Andresen, Sprachgeb. 82 ; Paul, Prinz., 157 ; Sn. de Vogel § 281 bis ; Lew. Bijdr. X, 22.*

Opm. II. Eene soortgelijke eigenaardigheid vinden we in: *om onwillicheit der ponden* (om den onwil van hen, die de ponden moesten betalen); *Mnl. Wdb. V, 1592.*

§ 257. Verbonden met het ww. *sijn, werden* of *bliven* werd het part. praes. praedicatief gebruikt, een verschijnsel dat thans zelden voorkomt: *zij is lijdende ; hij is beterende ; er is wat gaande ; hij is gaande en staande ; hij was doende* (zie *Antw. Idiot. 77*). Men bezigde, evenals in het Oudsaksisch, *werden* om het begin, *sijn* en *bliven* om het voortduren der werking uit te drukken. Bij dit laatste ww. kan thans nog een part. praes. voorafgaan of een infinitief volgen: *staande blijven* naast *blijven staan*.

|| *Elck voer daer hi behorende was. In dien selven tiden was levende die scone Pallas. Want wie soos begherende was, quam hi te hem, hi ghenas. Mathathias die in Modin woenende was. Eest alfsgedwas dat ic hier ontmoetende si ? Wat inde saller af comende sijn. Hier omme soude elc gedenkende sijn des woords. Al dat hi besittende is in dit leven. Die sake is hangende. Des ghenen hand, die mi verradende si. Gelikerwijs dat Judas Jhesum den Joden leverende was. Uw harnas ende wven scilt moet ghi mi ghevende sijn.*

*Mitridates wart jagende in foreeste. So sere hi stinkende wart. Die lantmanne worden hackende in dien dagen. Die Jueden worden makende groten strijt. Justiniane die was wee ende wart seggende (= seide) openbarlike hi soude noch sijn rike ontfaen. Si begonsten slapende te werden. Dat ic screef blijft staende. Achilles bleef wakende in der nacht. Hi bleef sittende in Meden. Si bleven staende vechtende in dat dal. Doen bleef hi altenen siende op hare. Metten woorde bleef si liggende ende sliep (bleef ze liggen slapen). Of met voorafgaand participium *staende, liggende, sittende,**

wonende, heetende, levende, merrende *bliven*, enz. Zie *Christ.* bl. 240; 335; 454; *Tijdschr.* XXVIII, 35; *Taalk. Bijdr.* II, 75 vlgg.; *Mnl. Wdb.* I, 1302; VII, 1106; *Tekstcritiek*, 82; *Diez* III, 199—202; *Sn. d. Vogel* § 299; *Paul* § 287; *Bredero* § 196 en voor een paar plaatsen uit lateren tijd, waar *bliven* gevolgd wordt door een onvolt. deelw. vgl. *Ndl. Wdb.* II, 2840: *Als sy even seer bleef biddende.*

Opm. I. In navolging van *bliven* werd ook *gewone sijn* eene enkele maal met een onvolt. deelw. verbonden: *doende sijn gewone*; *regeerende sijn gewone*. Zie *Taalk. Bijdr.* II, 75; *Tijdschr.* II, 33—37.

Opm. II. In navolging van *werden* komt ook *beginnen* en ten gevolge daarvan ook *gefinen* voor, gevolgd door een part. praes. || *Het was op ene avontstonde dat Carel slapende begon. Al wenende si niet gefeen.* Zoo ook in het *Mnd.*: *Disse sulve kindesche man vil sere wenende began* (*Tijdschr.* II, 35).

Opm. III. Het begin der werking wordt ook uitgedrukt door het prae-fix *ver*, zooals in *verminnen*, *verruken* (er de lucht van krijgen), *versien* (in de gaten krijgen), *verhooren* (vernemen), *verkennen*, *verweten*, *verlachen* (uitbarsten in lachen), enz. Vgl. thans nog *verlieven*. Dezelfde kracht om een oogenblikshandeling uit te drukken heeft het prae-fix *ge*- (zie § 283).

Opm. IV. Ook *varen* kan, gevolgd door part. praes., het begin der werking uitdrukken. || *Hi voer liggende* (ging wonen) *in een eylant. Doe sat hi up al sonder sparen ende voer soekende* (ging zoeken) *die joncvrouwe.*

§ 258. Naast deze constructie met het onvoltooide deelw. ontmoet men vrij dikwijls die met de onbepaalde wijs, in navolging van *beginnen*, dat ook door een infinitief zonder *te* kon worden gevolgd. || *Ende tot Erpse waren se die Blankarde soeken. Tfolc ghemenee wort doe claghen* (ging klagen). *Ende alsoe wordense striden daer gemene. Over eten worden si mede spreken vele. Daer omme wart men zynen octroye vercoopen. Aldus worden sy kijven ende schelden. Ende daerna waert si draghen* (var. *draghende*) *sonder ghenoot. Doe wart alsoo zeer reghenen, dat ic tot H. bliven moest.* Vgl. mhd. *sô wirt er sprêchen zehant*; *er wirt weinen*; *er wart uf springen*; *sô werdent sie trinken naast dô wurden sie trinkende*; enz. Zie *Noord en Zuid* II, 137; *Tijdschr.* IX, 34; X, 233; XI, 178; XXVIII, 36.

Opm. Ook *werden te* (vgl. *beginnen te*) komt in deze functie voor. || *So dat te bevene waert die oude ende te claghene grote coude.* Vgl. *De Bo*, 1408: *Hij wierd te ronken*, hij begon te slapen. *Ik werd honger te krijgen*; zie ook *Antw. Idiot.* 1458; *Schuermans*, 872.

§ 259. Ouder dan dit gebruik is de verbinding van het ww. *sijn* met den infinitief ter uitdrukking van „bezig zijn met eene of andere handeling”. Voorbeelden hiervan worden ook in het Ohd. en Ags. aangetroffen. Door de schijnbare ellips van participia als *gegaan, geloopen* en dergelijke (vgl. mnl. *hi es dore* (hij is er van door) en ndl. *hij is naar huis*) kreeg *sijn* zelf de beteekenis van een ww. van beweging en kon alzoo door een infinitief worden gevolgd zie Wilmanns III, § 92; Lübben, *Mnd. Gramm.* § 65; *Tijdschr.* XI, 232; *Mnl. Wdb.* VII, 1107. || *Navons als gi slapen zijt. Om te horne ochte men slapen si daer binnen. Joseph was bereiden die bruloft. Die geweest hadden up tlandt roeven. Gelloen die es soeken nu Agulande. Ick was dezen nacht visschen in der zee. Daer willic wesen den viant jagen. Die broeders waren mayen coren. Want het sijn die voeten ons heren noch wanderen hier inder aerden.*

Opm. In later tijd komt deze constructie nog nu en dan voor, o. a. bij Houwaert: *Meester en Vrouwe waren slapen*. Zoo ook bij een anderen Zuid-Nederlander, A. F. Wouters: *Als hy al slapen was* ¹⁾. Overblijfselen hiervan kennen we in: *Hij was (wezen) visschen. Ik ben wezen wandelen. Ik ben hem te wachten. Zij is melk halen*. In Zuid-Nederland: *Vader is ploegen. Uw broer was wandelen. De kinderen waren slapen* ²⁾. *Hij was slapen* ³⁾. *Ze zijn weg spele, wandele* ⁴⁾.

§ 260. Verder vinden we een onvolt. deelw. betrekking hebbende op het onderwerp — a) bij de ww. *duncken, bliken, scinen, gaen, comen* (eene gelijktijdige handeling uitdrukkend; vgl. ofr. *e Bramimonde vient corant contre lui*); of betrekking hebbende op het voorwerp of lijdend onderwerp bij werkwoorden met een causatief begrip: „doen *sijn, werden, bliven, bliken, scinen*”, zooals *doen* (maken), *bringen* (maken), *hebben, laten, houden, heeten* (zeggen), *segghen, beliën, kennen, gewagen, bedragen* (beschuldigen), *betoo-ghen, wisen, hem veinsen, enz.*

|| *Nu dochte hi hare sittende beneven. Dat u dunct wesende goet. Ditte dijunct mi de rechte heerscepie zijnde. Ten waere dat bleke in fraude ghedaen gheweest sijnde. Dese scinen minnende reyneheit. Al dat si schinen hebbende, daer sijn si in bedroghen. Een groot here*

¹⁾ Noord en Zuid II, 133 vlgg.; *Tijdschr.* VIII, 113; X, 233.

²⁾ *Antw. Idiot.* 86—87.

³⁾ De Bo, 335 en vooral bl. 46, waar vele voorbeelden gegeven worden van een inf. na *al* (= voortdurend): *Hij is al eten* (= etende) *gestorven. Al smeden leert men smeden*; zoo ook Schuermans, 14; *Waaesch Idiot.* 34; *Ndl. Wdb.* II, 75.

⁴⁾ Tuerlinckx, XVIII.

*ginc singende. Hierna quam Benjamin ridende. Zephirus die wint uten suden waiende quam. Loopende, swemmende, gaende comen. Doe van der steden die maniere van roken comende (= comen) rieken- de wel. Om dat hise wilde bringen gheloevende ane warachtegen din- gen. Et heeft den horen staende te siere bate. Die hadde hangende een hoeft an sijn gereide. Men laetse levende (vgl. *Mnl. Wdb.* IV, 194). Die liede die hi wilde mittien dranken staende houden. Men heet dien wijs sijnde, dye hem selven over sot houdt. Hij zecht mij dijn moeder wesende. Wij ouderliede kennen ende lijden mids desen ontfaen hebbende. Dat wij houden wesende goet. Dat sy betoochden getrouwe zijnde mijnen geduchten here. Hy veynsde hem sijnde een vriendelijc paysmakere. In dit lant daer si wonende was becant. Dese twee bescreven sijn wesende al van énen seden.*

b) betrekking hebbende op het object of het passieve subject bij een ww. met een begrip „waarnemen” of „waargenomen worden”, als: (be)vinden, (ver)sien, ontmoeten, verhooren, vernemen, verstaen, beseffen, weten, kennen, houden (achten), enz.

|| *Bevonden si eeneghe verdient hebbende der scande. Biden broeke heeft hi versien twee scepelkine staende. Pieter heeft hem volghende ghesien. Tere steden ontmoeti comende enen garsoen. Daer hi trent liggende heeft gesocht, vant hijt etende staen int gras. Den keyser Karel heefti vonden sittende etende. Hi vernam eenen doden liggende doot. Commende vernam hi saen More eene wel langhe scare. Hi versach drie man comende (var. comen). Ieman die ic levende weet. Zaken, die zy verstonden hemlieden in laste ghegheven zijnde. Beseffende ulieden daertoe gheneghen zijnde. Zie *Taalk. Bijdr.* II, 75 vlgg.; *Tijdschr.* II, 33 vlgg. (vooral bl. 36); 176 vlgg.; XI, 178 vlgg.; *Wilmanns III* § 61, 3; *Poutsma*, bl. 734 vlgg.; *Diez III* 261—262.*

Opm. I. Opmerkelijk is de uitdr. *iet lesen vinden* naast *iet lesende vinden* (in boeken vinden). Ze kan ontstaan zijn door een versmelting van *wi vinden lesende* en *wi mogen lesen* (zie *Mnl. Wdb.* IX, 498). Naar analogie daarvan vormde men ook *scriven vinden* = geschreven vinden. Vgl. *Tijdschr.* II, 178—181.

Opm. II. Als product van versmelting der uitdr. *dit doende* en *in dit doen* kan bescouwd worden het meermalen voorkomende *in dit (dat) doende*, in dit te doen; zie *Taalk. Bijdr.* II, 79; *Tijdschr.* II, 37; 174, waar nog andere voorbeelden van eene dergelijke contaminatie uit latere geschriften medegedeeld worden; *Mnl. Wdb.* II, 238 en vgl. eng. *in doing this*.

Opm. III. Bij de meeste der bovengenoemde werkwoorden kan ook

een infinitief met of zonder *te* volgen, waaraan het is toe te schrijven, dat in enkele gevallen, door verkeerde analogie een participium staat na een wkw., dat alleen een infinitief achter zich kan hebben. || *Waer men kerstene begaende conde. Ses weken liggende was gheset.* Zie Franck in *Tijdschr.* II, 37.

Opm. IV. De beteekenis van een part. praes. hebben enkele adjectiva op *lijc*, waarvan sommige niet meer in gebruik zijn, als: *bienlijc* (biedende); *dienlijc* (dienende, ondergeschikt; mhd. *dienlich*); *gescienlijc* (geschiedende); *levelijc* (levend; mhd. *lëblich*); *ontroostelijc* (verontrustend; mhd. *untroestlich*); *onweigerlike* (niet tegenstribbelend; mhd. *unweigerlich*). Voor de 16de eeuw zie *Ndl. Wdb.* VIII, 2303; *Gloss.* op Anna Bijns, bl. 42, alwaar op bl. 33 ook gewezen wordt op adjectieven met den uitgang *ig*, die denzelfden dienst kunnen verrichten, gewoonlijk verbonden met *wezen* of *zijn*. Zie ook *Ndl. Wdb.* VI, 1389; Van Helten, *Proeven v. Woordverklaring*, bl. 65, noot.

§ 261. Het partic. praet. heeft actieve beteekenis, wanneer het bij een intransitief ww., en passieve bet., wanneer het bij een transitief ww. behoort. Er zijn evenwel ook participia van intransitieve of reflexieve ww. die vaak of uitsluitend als adjectief worden gebezigd: *a*) van intr. ww. *gelegen*, *geseten*, *gestaen* (eig. zijnde gaan liggen, zitten, staan), *gebloeit* (bloeiend, van *gebloeien*, gaan bloeien), *gegloeit*, *gegroeit*, *geswegen* (zwijgend, van *geswigen*, stil worden), *meshoopt* (wanhopend), *onthoopt*, *verhoopt* (van *verhopen*, beginnen te hopen).

b) van reflex. ww.: *begeven* (in een klooster gegaan), *behoet* (voorzichtig), *bekent* (verstandig), *bepenst* (verstandig, gedachtig), *gelaten* (zelfverloochenend), *gerast*, *gerest*, *gerust* (flink), *gescuult* (verstopt), *gesellet* (vereenigd), *vermeten*, *verheven* (hoogmoedig), *vermogen* (krachtig; ohd. *sih fermugen*), *vernoyeert* (van zijn geloof afvallig), *versaect* (afvallig), *verwaent*. Ook *beducht*, *bevreest*, *gevreest*, *besorget*, *bevrucht*, *vervaert*, *versaget* kunnen alzoo worden verklaard (zie echter Kern § 58). — *Geleeft* en *beleeft* (ervaren) participia van trans. *geleven* en *beleven* hebben hun passieve beteekenis gewijzigd in een actieve, evenals ndl. *bereisd* en *gestudeerd* (Kern § 59).

Hiertoe moeten ook gebracht worden vele met *on* samengestelde deelwoorden (vgl. thans nog *onverwijld*, *onbewimpeld*, *onverpoosd*, *onberaden*, *onverholen*, *onverdiend*; hd. *ungegessen* (mhd. *ungëzzen*), *ungetrunken aufbrechen*), „die, oorspr. als passief praedicaat bij een object of bepaling behoorende, gaandeweg met het subj. van den zin in nauw verband gebracht werden en ten

gevolge daarvan een actieve beteekenis verkregen" (Van Helten, in *Tijdschr.* XI, 191), als: *ongepeinst* (zonder dat men gepeinsd heeft), *ongesien*, *ongestolen*, *ongespaert*, *ongewonnen*, *ongedaen*, *ongecocht*, *ongestreden*, *ongevochten*, *ongevorstet*, *ongeviery* (zonder te vieren, te rusten), *ongelet*, *ongeduert*, *ongefaelt*. Zie *Tijdschr.* XI, 191—194; *Mnl. Wdb.* V, 202; 525; *Ndl. Wdb.* X, 872; Diez III, 264—265; Paul IV § 322.

Opm. I. Door Kern § 144 (noot) worden deze participiaalvormen beschouwd als versteende uitdrukkingen, die door weglating van het object e. dgl. gelijkwaardig zijn geworden met adverbia. Vgl. Paul, IV, § 327.

Opm. II. Het mnl. *bedrogen*, ohd. *bitrogan*, in den actieven zin van *bedriegelijk* vindt zijn parallel in het lat. *falsus*, zich vergist hebbende, onbetrouwbaar, bedriegelijk; evenzoo *bescheiden* in het fr. *discret*, later-lat. *discretus*, kunnende onderscheiden, verstandig¹⁾. *Gesworen* is eene navolging van het lat. *juratus*. Zie over nog enkele andere woorden, ook uit lateren tijd, het artikel van Van Helten in *Tijdschr.* XI, 194—197, en vgl. verder Wilmanns III, § 59; Paul, § 288; 291; Kern, § 55 vlgg.

Opm. III. Het participium *dronken* (got. *drugkans*) is geheel adjectief geworden. Het bnw. *vergeten* (vergeetachtig) behoort niet tot deze groep, daar het ww. *vergeten* een genitief regeerde, en dus intr. werd gebruikt.

§ 262. Verbonden met het ww. *comen*, somtijds met *gaen*, en *loopen*, wordt het partic. praet. van een mutatief-intr. ww. als appositioneel adjectief gebezigd. || *Alexander quam daer gheslegghen haerde lichtelike daerjegghen. Fabius die quam ghevaren ende ghetrecket bider Rone. Die Wandelen sijn comen gelopen. Si quamen dapperlike geseilt ant lant van Affrike. Doe sach tfolc, dat eene duve quam gevlogen. Si liep geslopen ende gecropen.* Vgl. verder: *greden-*, *getoghen-*, *gewandelt-*, *toegeresen-*, *gevoloit-*, *angeswipt-*, *gecropen-*, *verdreven-*, *gevaren-*, *gestreken-*, *gegaen comen*; enz. enz. De constructie met den infinitief of minder dikwijls het part. praes. komt echter ook voor als 't ww. niet mutatief wordt opgevat. || *Daer na quam een ander man gaen. Eens dages quam degone den bloem besien. Ende (dat ors) ran buten den anderen staen op tjtelt. Ghisteren morgen quam ic gaen bi sijnre veste Malpertuus. So quam hi screyen totten bordielhuus. Die hont quam weder wepelstarten ende smeken. Si wandelt spelen. So langhe liepwij te samen jagghen dat wi een vet calf vengghen. Doe cam ic gaende in een valeie.* Zie *Mnl.*

¹⁾ Hatzfeld 754 i. v. *discret*; Wilmanns III, § 234 (2).

Wdb. III, 1717; Kern § 61 en § 328; Paul, *Gr.* IV § 323 en vgl. thans nog: *Daar kwam hij aangelooopen, aangesneld, aangereden*, etc.; hd. *er kommt angerauscht, angesungen, geritten; es kommt ein Vöglein geflogen*; enz.

Opm. Worden twee verschillende werkwoorden verbonden met *comen* of *gaen*, dan bezigde men somtijds van het eene den infinitief en van het andere het participium. || *Hi quam wenende ende poplen. Hi ginc hem proevende scone ende togen. Als ghij ghinct glorieuslijc al wispelen ende waijende. Die duvelen quamen scateren ende lachende.*

§ 263. Ook het werkwoord *bringhen* werd, van personen gebezigd, verbonden met een partic. praet., de wijze van komen nader aanduidende. Later geschiedt dit alleen met enkele verl. deelw. als bepaling van gesteldheid van het object. || *Dat men daer brochte sieke gedragen. Hi brochte die maget te sijns heren herberghe gheleet. Het bracht gevoirt sijn baniere een vrome man. Die afgode van haren lande die hi mettem brochte gerovet. Zoo ook gedragen, gejaget, getrect, getogen, gewait, verheven, gedreven bringhen*, enz. Zie *Mnl. Wdb.* I, 1442; *Alex.* bl. 410; *Tekstcr.* 80; 107; *Ndl. Wdb.* II, 1281: *iem. gevangen, gebonden brengen*; hd. *etwas angeschleppt bringen*.

§ 264. Het meest wordt het partic. praet. natuurlijk gebezigd in de samengestelde tijden der werkwoorden. In verbinding met het ww. *sijn, werden* of *wesen* werd het part. praet. van transitieve werkwoorden een middel om het passief uit te drukken; in verbinding met *hebben* om de verleden tijden van het actief te vormen. Zie § 268.

Opm. I. Hoe *hebben* hulpww. is geworden vindt men uitvoerig en duidelijk verklaard in het *Ndl. Wdb.* VI, 224 en bij Kern, § 14 vlgg. Het in 't Ohd. voorkomende *eigan* is wel in het oostelijk Mnl. bekend als *eigen*, doch in den zin van *moeten, hebben, krijgen, ontvangen*, intr. *passen*, en niet als hulpww. in gebruik; zie *Mnl. Wdb.* II, 588.

Opm. II. Dubbel samengestelde passieve vormen, zooals in het Hd. en somtijds ook in het tegenwoordig Ndl., zijn in den indicatief zeldzaam. Ze komen in late teksten een enkele maal voor. Talrijker zijn de gevallen in den irrealis. || *Ons ware beter datic hir voren noit en ware worden geboren.* (*Lanc.*). In de 15de eeuw komt deze constructie meer voor o. a. bij Froisart: *So hadde hy dair by den vyere sittende by hair gevonden geworden. Ende hadde dat slot niet verbrant geworden.* Gebruikelijker was die met *geweest* of *gesijn*. || *Sider dat ic x jaer out was, soe hebbic alsoe na van herteliker minnen bedwonghen gheweest* (*Hadew.*). *Daer soude meerre verdriet af comen*

hebben ghewesen. Zelfs nu en dan bij intr. ww.: *Hadden si gheweest daer ghegaen* (Kern § 53 en § 321). Zie Wilmanns III, § 76; *Zeitschr. f. D. Altert. L. Anz.* p. 102; Kern, § 52 en § 320.

§ 265. Evenals in het Oudsaksisch ¹⁾ kon het partic. praet. van een mutatief werkw. verbonden worden met *werden*, oorspr. om een ingressief begrip te vormen; het afgelopen zijn der handeling treedt echter meer op den voorgrond bij de omschrijving met het *praeteritum* van *werden*; door het *praesens* wordt meer het ingressieve begrip of het futurum uitgedrukt. In enkele der volgende voorbeelden is dit begrip echter reeds geheel verdwenen. || *Si worden verresen alsoo saen, dat, enz. Dat gat dat te voren was open wert nu sciere toegheloken. Doe wert oppenbare gevloen* (sloeg op de vlucht) *dat here altemale. Dor dese noot wart sinte Bave ghevlucht uter stat van Ghent. Ter tajlen daer die andre saten wart hem sijn ghepeins verlaten. Hoe wert snachts hem tweeen gheschiet ?* ²⁾ *En wert noyt so coene daet van genen keyser hiervoren gesciet* (gebeurde) *alse men desen nu doen siet. Mit ongeval so stiet si aen hoors mans voet ende hi wert te hant ontspronghen. Nu wert den man verdweenen sijn goet. Daer en wert geen loof ontsprongen. Dat horen toern word becleven* (voortduurt ³⁾ *die nye ontrou en had bedeven. Die siele die wert droncken al in des heeren woort : in minnen wert si ontsoncken, si scheen van vruechden doot. Of te derre feesten wel geraect hongher den mensche salich maect, te so hogher weelde wert hi geresen* (zal hij rijzen) *die daer sullen versaei wesen. Ter stont wort dat onweder ghestilt* (kwam tot bedaren). *Alse die gods sone gheclommen wert in den hemel* (ten hemel gaat stijgen), *so sal hi laten sine macht in sinen XII knechten.*

Opm. Komt het participium ook als gewoon adjectief voor, dan is tweeeërlei opvatting mogelijk. Een zin als *Daer worden hare verstijft de hande* kan beteekenen *Daar werden haar handen stijf* of *daar verstijfden haar handen*. In het eerste geval heeft *werden* zij ingressieve beteekenis behouden, in 't tweede ligt het ingressieve begrip in de geheele verbinding opgesloten. Evenzoo in: *So wanneer dat ic doot ende verscheeden worde*. Zie Kern § 324 en 327.

¹⁾ O. Behaghel, *Die Syntax des Heliand* § 301, 3; Holthausen, § 505 anm.; *Mnl. Wdb.* V, 1346; *Tijdschr.* XXVIII, 33; Kern, § 32 en § 323.

²⁾ De oorspr. beteekenis van *gescien* is „eene springende beweging maken”; vgl. *schielijk, schichtig* (Franck- v. Wijk, *Etym. Wdb.* 585).

³⁾ *Becliven* bet. oorspr. *opschieten*.

§ 266. Praesens-beteekenis kunnen hebben *gestaen zijn* (staan), *gelegen zijn* (liggen), *geseten zijn* (zitten), daar deze participia niet alleen verbaal, maar ook als adjectief kunnen worden opgevat. In zinnen als: *Selden is ghelegen grooten windt sonder reghen. Sijn ghebuur quam metter vaert ende es in sijn bedde ghelegghen. Hierna es si van enen kinde gelegen* (bevallen) hebben we met het verbale adjectief te doen, en beteekent *es ghelegen* is gaan liggen; doch in *Doe ic hoorde waer gi waert ghelegen* is het participium adjectivisch op te vatten en dient *sijn* + volt. deelw. ter uitdrukking van een voortdurenden toestand. Zoo ook hebben we een perfectum in: *Dat gesacht es ende geseten* (= is gaan zitten, bedaard) *die evelmoet der drie portiere*, doch een adjectief in: *Binnen desen palen geseten ende woenachtich. Een roke, daerof was geseten een stat. Die kerspelen also als si geseten ende gelegen sijn. Alsoe dat verstont E., wat in den brief was gestaen.* Zie § 261 en vgl. Kern § 169 vlgg.

§ 267. Geen participium, doch eene afleiding van het znw. *prijs*, kan zijn *gepriset* in den zin van prijzenswaard, in tel, waard. || *Ene andere vrouwe es die mi mint, die mi geprijst es niet een twint. En ware sijn vrucht niet so ga, si waren gepriset* (var. *te prisene*) *vele te bet.* Zoo ook zijn *gehat* (mhd. *gehaz*, hatend), *gewillet* (willende) en wellicht *beraest* (razend, woedend) geen participia, doch afleidingen van de znw. *hat*, *wille* en *raes* (woede ¹).

§ 268. Het part. praet. der transitieve ww. werd verbonden met *hebben*, evenals dat der schijnbare intransitieven (met verzwegen object), dat der intransitieven verbonden met een genitief bepaling en dat der niet-mutatieve intransitieven. Het part. praet. der mutatieve intransitieven wordt verbonden met *sijn*.

a) T r a n s. ww. || *Die felle Fortier die gebrouwen had dat bier om die vrouwe te brenghen in pine. Hi heeft hem gedaen* (gegeven) *een klein palster. Ic moet al ander leven volgen dan ic hebbe gedreven. Sine jongeren hi gegadert heeft. God hevet mi nu gehoort* (verhoord). *Nu hebbic gevaen den ghenen die mine minne hevet ghekeert in droeven sinne*; enz.

b. S c h i j n b. i n t r. ww. || *Hine hadde gedronken no geten. Des derds dacs sal ic hebben voldaeen. Brutus hevet gehavent in de Lore. Als die here hadde gecastiet. Die closter sere hadden afgenomen van*

¹) *Mnl. Wab.* VI, 962 en *Tijdschr.* XI, 195.

allen vromeliken dinghen. Die coninghinne der ontfermherticheit heeft mi gheopenbaert inden veghevier. Tenden dat hij ghezoent heeft mit sinen vianden; enz.

Opm. Enkele ww. hebben door het passief gebruik mutatieve beteekenis gekregen en worden dan ook met *zijn* vervoegd. || *Dit nuwe jaer is ons begonnen.*

c. Intr. ww. met een genitief-object of een voorz.- bepaling. || *Tgoet des si lange heeft gederjt. God hadde haers te tide gedocht. Wi hebben uwes ontbeit langen tijt. Dese hebben haers selfs ontfermt. Hi heeft der doot verdient. Hi hevet sijns selfs verloochent ende sijns willen vergheten. Du sals gelogent hebben al mijns III werf. (Tvelesch) dat ant mesdoen es ghehecht ende gheens quaets heeft gheploen. Sine broedere die sijns goedertierlike hebben ghewacht. Dese riddere na u heeft ghebeit tote nu. Daer men al den nacht na hem heeft gewacht. Hi altoes ghehaect heeft na die bitter passie. Herodes heeft voerwaren van sinen sin ghemist. Van desen spele hebdi alte langhe gheploen. Hare dinct si hevet al leets vergheten. Si des hebben vergeten (zijn vergeten) wanen si selve sijn gheboren.*

Opm. De latere constructie met *zijn* (18de eeuw?) kan zijn voortgevloeid uit de onpers. *des es mi vergeten* en onder invloed van *hi es vergeten* (vergeetachtig) + gen. Zie Kern, § 97 en *Mnl. Wdb.* VIII, 1753 vlgg.

d. Niet mutatieve-intr. ww. a) Imperfectieve: || *Ic hebbe recht op u gedocht. Maria hadde gedient voer hare. Nu hevet dat paepschap gemect omme Lazarusse te verslane. Dat volc vermaledide so verre ghepaelt heeft ende ghemeten. Ghi hebt ghepijnt sere, rust u ende et. Die wilen nae den Godes danc gepoeget hadden. Du hebste ghenoech ghespeelt. Si seiden tot hem dat hi alte vromelic ghetorniert hadde. Wi hebben mesgrepen iegen u sere utermaten. Ghy hebt hem te veel ghescaet. Doe dat die maghet sach, hevet si noch meer ghescreyt. (Die bisscop) heeft hoghe ghesucht. Doe si aldus een wijl hadde gheslapen. Reynaert die langhe hadde ghesweghen. Dat de liede . . . groot last eer souden hebben willen liden dan si . . . ghetwivelt hadden int gheloove.*

Hiertoe behooren vele onpers. ww. || *Mine siele heeft ghedurst te Gode. Anderen vrouwen heeft gedocht dat. Dar u so sere heft na gelanget. Hem hadde harde wel ghenoeghet dat hi hem hadde ghevoeghet metten apostelen. Dat hem van deser dadinghe niet getwivelt hadde.*

Opm. I. Daar sommige onpers. ww. oorspronkelijk zoowel mutatief als niet-mutatief voorkwamen, kan men een wisseling van *hebben* en *zijn* verwachten. || *Mi hevet gedroomt naast mi es gedroomt* (is in den droom verschenen). *Mi en es noch niet berouwen dat ic met u bin ghegaen. Dese scoenheit heeft mi ghecost tgeelt van onser coe. Ic wilt mi half mijn lant ware gecost.*

Opm. II. Een constructie als *Ik ben niet kunnen komen*, waarbij het hulpww. zich richt naar den op „kunnen” volgenden infinitief komt in de 16de eeuw voor. || *Nu bem ic niet connen gevolgen.* Evenzoo bij *bliven* : *Die meeste redenen wairomme alvremeeste die saken x of XII dagen lang hadden bliven staen.* Zie Kern, § 79; § 122 en § 163.

Opm. III. Het verbum substantivum vereischt het hulpww. *hebben*, doch in het Mnl. wordt het zoowel met *hebben* als met *zijn* vervoegd; dit laatste vooral in de opt. pt. Verschil in beteekenis bestond er niet; bij een tijdsduur echter wordt in den regel *hebben* gebruikt. Het perfectum luidt dus *hi hevet of es geweset, geweest*; doch steeds *hi hevet* (nooit is) *gesijn*. In Zuid-Nederland en in enkele Noordnederlandsche dialecten komt de vervoeging met „hebben” nog voor. Zie Kern, § 123—135 en *Mnl. Wdb.* VII, 1103—1104.

b) **P e r f e c t i e v e.** Vele der in de vorige afdeeling genoemde ww. kunnen zoowel imperfectief als perfectief gebezigd worden. || *Dat nyemant coeyen en slae, sy en hebben veertich daeghen of daerboven ghecalft. Dattu aensien hebste op enen doden hont. Doe si dese woorde hoorde spreken, heeft opwaert si ghekeken.* Van de meeste ww., die tot deze groep behooren, zijn echter geen perfecta opgeteekend.

§ 269. De mutatieve-intransitieve ww. worden vervoegd met *sijn*; zij duiden een verandering van toestand aan. || *Daer na doen tfolc was ghedijt ende worden harde vele. Sijn sone aen tshertogen dochter ghehielict waer van Gelre. Omdat hi van goeden gecomen is ende verarmt is. Wilen was een liebaert van ouden ghecranct ende gheswaert. Die slange was geborsten. Doen dit orloge was al gehint* (geëindigd). *Sere gemint* (var. *ghemindert*) *was haar conroot.* *Nae dat zij bevinden dat zy gerijct of gearmt sijn.* *Ic woude wel dat* (mijn hart) *mi ware gespleten ende ic des levens hadde een ende.* *Wi sin so sere an der nature geswacht* (zwak geworden) *van dir sonden onser irster muder.* *Die nose was hem bina off verrot.* *So sal hem verdrueven des dat hi gheverdt* (verwijderd) *es van der ghelikenissen sijns selfs Jhesu Cristi.* *Ne hadde gheweest die soudaen, vercoevert waren die van binnen.*

§ 270. Naast deze groepen komen intr. ww. voor die eene mutatieve en een niet-mutatieve beteekenis hebben. In 't eerste geval worden ze vervoegd met *zijn*, in het tweede met *hebben*. In 't Mnl. komen echter de meeste ww. alleen mutatief voor. Zie Kern § 168 vlgg. In de eerste plaats komen in aanmerking de ww. *liggen*, *sitten*, *staen* (zie § 266) en hun samenstellingen (die met ge zijn gewoonlijk mutatief). || *Selden es ghelegen* (gaan liggen) *grootten windt sonder reghen* naast *Als si geleghen had siec drie weken. Des anderen daghes, doe sy opstonden ende den dach bekenen conden . . . gheseten* (opgestegen) *syn sy op haer perde. Parys is weder opgheseten op sijn ors. Die knecht die in der herberghen hadde gheseten. Ic woude wel dat ghi van den bedde waert ghestaen* (opgestaan). *Vremde ende vriende ben ic afghestaen* (afstand gedaan). *Hoe dat Christus opverstaen is van der doot. Die stede daer Maria op ghestaen had.* — *Sinte Jeroen die in voortiden te Noortich gerustet* (gestorven) *was. Die riviere, die was met reyne ghewassen sciene. Dair heeft vortijts ghewassen* (groeide vroeger) *die alre beste wijn, die in alle dat lant mochte wassen.* — Voornamelijk is dit verschil op te merken bij de ww. van beweging. || *Du hebste langhe genoeghedwaelt. Alle menschen die ghedwaelt sijn van minen lieven sone. Oriande, scone figure, die lange dolende hebt ghegaen. Binnen dien was Claris verdelike ten pilare gheghaen. Alsi een stuc waren ghegaen. Den wech daer si langhe in hebben ghekeert. Averecht was ghekeert haer cansse. Hi sach die hoefslage, daer twee ors hadden gelopen. Als dat grote water weder inder zee gelopen was. Omme wat dingen . . . hi den pape hadde gheneghen* (een buiging gemaakt). *Oetmoedelic is hi gheneghen* (zonk hij neer) *voer der vrouwen op sinen knyen. Dus heft Ferguut den dach ghereden ende den nacht. Voer den coninc es hi ghereden. Sij en waren nauwe ene mijle ghereden. Darius es ontreden scone in dat lant van Babylone. Got heft gesprongen rechte also een rese. Op haren orsen sijn si gespronghen. Sozimas viel in cniegebeden ende custe daer si hadde getreden. Nu is dat volc so verre ghetreden buten maten. Evax die heeft gevaren ie seder dat hi sciet van Athenen. Ic hebbe gevaren* (mij gedragen) *als een sot. Doen si enwege waren, es hi enen andren wech gevaren. Hier es nu wel gevaren* (goed afgelopen). *Ene vrouwe, die van den bloede seven jaer adde gevloeit. Mettien waest hoge gevloeit* (vloed geworden). *Langhe hebbic u ievolghet ende veile. Hijs u*

ontgaen ende ons ghevolcht. Ic heb mit hem gewandert veel weghen. Ende (ic) ben met hem ghewandert in (naar) vreemden landen ; enz. Zie voor later tijd ook *Ndl. Wdb.* VI, 225; Bredero § 27; *Vondel's Taal* § 60.

Opm. I. In laat-mnl. komen verschillende, niet altijd verklaarbare, afwijkingen van dit gebruik voor. Zie Kern, § 194 en § 225.

Opm. II. Werkwoorden, die een natuurverschijnsel aanduiden, kunnen met *hebben* of *sijn* vervoegd worden. || *Nu en hadt in den lande daer nie gereint.* Het ww. *zijn* komt voor bij 't onpers. gebruik. || *Doet weder droech ghebbet was. Ten naten es lichte ghereent. Nochtan waest vorst ende gesnuwet sere. Het was ooc gevoren sere.* Zoo nog in 't Antwerpsch. Persoonlijk gebruikt, vooral verbonden met een praefix, zijn ze mutatief. || *Ghelijc enen marberstene was Vrieslant al hert vervoren.* Zie Kern, § 271.

§ 271. In de irrealis komt naast *sijn* het hulpw. *hebben* voor bij mutatieve intr. ww. onder invloed van de constructies met *dorren*, *moeten*, *mogen* of *willen*. Zie Kern § 298 vlgg. en *Tijdschrift* XI, 169 vlgg. || *Waersi also staande bleven, . . . si hadden verbernt. Haddict gheweten, ic hadde ghecomen te hare. Al hadder elc noch een gehat, daer en had niet veel ghebleven. Haddic geclommen op den stoel des bisdoems, ic had gevallen int perikel der ewiger verdoemnisse. Robrecht die dat conincrike soude hebben verworven, hadde die coninc sonder oer ghestorven. En had hy hem so saen niet ontfaeren, die sclach waer ghewroken. Si hadden gheworden stridens mat, maer si quamen toegheslegghen met meneghen stouten degghen. Hadden die naghele uut sinen voeten ghesprongen . . . si hadse weder in gheslegghen. Die ondadede ridder hadde gerne ontreden daer. Hadde die halsberch oec niet geweken, hi hadde ; enz.*

Opm. I. Komt in de irrealis een woord voor met het begrip „bijna”, dan ontmoet men naast het hulpww. *hebben* ook *zijn*. || *Daer die kerke mede schiere hadde verbrant. Dat sij soude haest hebben ghestorven, mer, enz.* naast *Ic wasser nalinx met al nu bleven daer int net. Welna hi teborsten was.* Zie Kern, § 318.

Opm. II. In dialect komt dat gebruik van *hebben* in de irrealis nog voor: || *Este wijnd anders waar gewiest, hâ al ons hooi verbrand* (V. d. Water, 45); *Boekenoogen*, 300.

§ 272. Zeer gewoon is het gebruik van het participium praet. als praedicatief attriboot, waarbij het participium dikwijls in betekenis gelijk is aan een infinitief (vgl. lat. supinum secundum). Dit

geschiedt gewoonlijk in verbinding met *baten, doen, dogen, deden, helpen, te staden staen, goet sijn, nutte sijn, goet duncken, scaden, quaet sijn, onnutte sijn, verloren sijn*. Zie (ook voor de verklaring) Van Helten in *Tijdschr.* XI, 180—187 en vgl. verder Wilmanns III § 345, 3; Paul § 292; Franck, *Beiträge*, 30, 334 vlgg. || *Dit is grote zonde gedaen* (het is eene groote zonde, als men dit doet). *Dits Gode grote onwertheit gedaen. Het grote lelicheit is gedaen Gode, als zine vercorne bruut haer selven werpt zynre graciën uut bi onsuverheden. Wat is dese pine te verstaen dan penitencie ghedaen? Wat dede dat woort gheseit? Si en doghen geset in sulken regement. Hets goet ghedaen. Het ware quaet gedaen. Haerre geen es goet versmaet. Dats verloren geseit. Dingen, die niet nutte en sijn geweten. Die dinghe sijn ons orboerleec ghehoort. Het ware mi liever vele gelaten. Hier en helpt niet toe geseit (= niets, dat hier toe gezegd is, baat). Die schalken en doghen verheven* (de schalken zijn, wanneer ze verheven zijn, niet op hun plaats). *Dese rime ende wort, die hem onnutte sijn ghehort* (die, als zij gehoord zijn, hun niet baten). Het participium drukt hier een bijkomend begrip uit ter verklaring der aan het subject toegekende werking. Niet als verklarend element, doch als hoofdbestanddeel der gedachte met de beteekenis van een infinitief vinden we het participium praet. in de volgende zinnen: *Loghene en dochte niet gheseit. En dochte oec gheen dinc begonnen, dat men niet volherden en wille. Voer Gode diet geen mantel gemaect. Wat holpt verholen? Wat sal dit verholen? Wat soude dan redene meer daer toe gesocht. Harde goet waert offghelaten datmen besuyrt buten baten. Wat schaet goede woerden ghegheven? Die vriende sijn altoos best besocht. Dese hoeftsonde waer goet omboren. Dat veel nutter waer ontboren. Weldaet gheleert ende niet ghedaen en mach niet te staden staen. Te verre betrauwt es dickent quaet. Het is beter stille gheseten dan scade begaen. Ons en doech niet langer gelet. Wat helpt om ghestreden. Hem waer beter geswegen stille. Wat diet omme niet gesorghet? Hets beter die doet ontfaen dan des gheloefs ave ghegaen. Die minnen wille hem en voeghet niet gheseit noch ghesonghen enegherande dorperheit. Die twee weggen heeft bestaen die weet wail welc best is gheghaen. Ic segge dat goet benomen orloghe ware. Die huut es goet ofghedaen als mense (noten) sal in spise ontfaen. Die claghe ware bet verholen. Ghij waert weerdich ghesmeten met vurte sleteren.*

Opm. I. In hoeverre we in *goet, bet, nutte*, etc. bijv. naamwoorden mogen zien of wel adverbia, is niet met zekerheid te beslissen.

Opm. II. Voor de 16de en 17de eeuw vgl. *Tijdschr.* XI, 185; *Vondel's Taal* § 247—250; *Bredero* § 48; *Huydecoper, Proeve* I, 183.

§ 273. De afwisseling van participium en infinitief is zeer gewoon, als het participium (van een werkwoord, dat door een infinitief zonder *te* gevolgd wordt) onmiddellijk door een infinitief wordt gevolgd. De oorspronkelijke constructie vindt men in || *Haddic gemogen* (var. *gedorren*) *dore die hage steken mine hant. Want hine hadde niet geduerst iet doen weder des pawes wille. Men niet en soude hebben gheconnen vinden man. Geen man hadde gemogen die slage gedogen. Daer wi die stat mede hadden gemocht occoisoneeren. Ende te voren so haddi met hem altoes ghewillen riden. Hadden si gewilt over zee zijn. Aldus ghedane mesvalle hebben zij ghemoeten ghedogen. Hi haddene behoert nuemen te voren. Alsic u vore te meneghen stonden hebbe gehort orconden. Die goede man hadse garn ghehoirt spreken. Eene stemme hebbic vernomen comen. Bi sinen bedde heefti vernomen een vogelkijn tiere stont comen. Hi hadde ghezien liden vrouwen ende heeren uter stat. Ic hebse selve ghesien ligghen. Hadden si gheweten daer aen comen. Si hebben hem gedaen dopen. Otte hevet den pawes sine ogen uut gedaen breken. Oedmodichede heft Gode mensche ghedaen wesen. Die vrouwe hadde gedaen maken twee bedden. Galiene die heft gelaten staen haer wenen. Hi was aldaer ghelaten staen. Een zwaer steen was gelaten licgen. Die gheene die hi hadde geheeten oec verslaen. Ic ben gegaen slapen. Si sijn gegaen hem wapenen. Hi es met Brutuse ghevaren aventuren sine scaren. Hi es int lant van Bloys gevaren orlogen. Hadden si gheweest daer ghegaen* (var. *wesen gegaen*). *Ten venstren es si liggen gegaen. Hi es uut gevaren vechten. Hi waer lichte bleven staen. Alsi lange hadden geseten drinken ende eten. Alsi hadden gelegen onder hen tweeen haerre minnen plegen. Si wort gevonden leggen in groter crancheit. Als die ghestaen heeft den dach al duere sachtelike werken. Haddi hu niet ghewaent vergramen. Ende alsi hadden begonnen torniren.*

§ 274. Hiernaast komt de constructie met den infinitief + infinitief eveneens voor bij de hier genoemde werkwoorden en bij *helpen*. || *Dat hi hadde dorren bestaen te doene. Ende her Aernt en heeft connen rechte ghecrichen. Had sijt u willen consenteren. So haddic in vrouden moghen sijn. Hadt* (het zwaard) *den gonen moeten*

*bliven. Hi hadde horen spreken. Ic heb di sien gaen. Men heeft wel vriendschap weten ryzen. Die tafelen waren oec doen maken. Daert dander bouc heeft laten staen. Die hertoge hadde heeten blasen sine bosinen. Si is voer den coninc . . . ganghen staen. Hoe dicke hebste staen boerten ende spotten. Si hevet mi daer houden leggen gevangen. Als hi was slapen gaen ghesont. Hi es hem begeven gaen. Philip was ien selven tiden verre enwech varen striden. Het had licht langer bliven staen. Si hadden tliet beghinnen zingen. Menegen man hebbic helpen slaen. Die gherne hadden helpen villen. Van sien ende van horen segghen (waar de beide inff. een eenheid vormen). Zie tal van voorbeelden, ook uit de 16de eeuw, in *Tijdschr.* XI, 168—177; Martin, *Rein.* bl. 391; voor de 17de eeuw *Vondel's Taal* § 193; Bredero § 18—20; Huydecoper, *Proeve* III, 282 vlgg. en vgl. thans nog Gron.: *Het paard heeft niet verkocht worden gekund* (Woordvorming, 194); *Ik heb 't zeg'n heurd* (Schuringa § 193); in Zuidndl. dialect: *Ik heb weest boomen planten* (*Antw. Idiot.* 72). *Ik heb dien boek weest halen* (*Waasch Idiot.* 31); *'k ei west dansen* (De Bo, 1433).*

Opm. I. Over de verklaring van het gebruik van den infinitief in de plaats van het participium is men het nog niet eens. Van Helten ziet er invloed in van den begeleidenden infinitief, dus anticipatie; zie ook *D. Wortf.* XII, 157—173; 264—267. Grimm, Sütterlin ¹⁾, Behaghel ²⁾ en Wilmanns zoeken, m. i. ten onrechte, de oorzaak in het participium, dat zonder het praefix *ge* bij sommige werkwoorden denzelfden vorm kon hebben als de infinitief, zooals *heizen* en *lâzen*, waardoor verwarring ontstond en men deze vormen aanzag voor infinitieven, die dan aanleiding gaven om ook andere infinitieven, die in vorm verschilden van het participium, op deze wijze te gebruiken. Voor 't Mnl. kan deze verklaring niet gelden, daar de participia dezer ww. altijd *geheten* en *gelaten* luiden. Zie Kern, § 62—66.

Opm. II. Een contaminatievorm vinden we in: *Ic hebbe genoeg gehoren spreken van u hier te voren. Ic haddere af gehoren tellen* (V. Helten, § 182 d).

Opm. III. Opmerkelijk is het, dat ook in het passief beide constructies naast elkander kunnen voorkomen. || *So was hi daer brocht ende gedaen (gelast) messe aneslaen. Tcomuyn was ghedaen trecken thuuswaert. Dien vierden wart gracie ghedaen ende was gelaten gaen. Christus is geheeten verslaen. Sone was onder theere ghehort peert neyen. Ware yemen ter kerke ghesien gaen. — Als der vrouwen was doen verstaen. Het was hem doen weten. Ende alst al was laten varen. Doe si waren laten gaen. Daer hi wort hieten*

¹⁾ *Die deutsche Sprache der Gegenwart* § 253.

²⁾ *Die deutsche Sprache* (4^e Aufl.), bl. 242.

weder thuus varen. Si wort hieten gaen in vreden. Vgl. *Mnl. Wdb.* II, 242; IV, 199; Kern, § 66.

Opm. IV. Nog in een ander geval kan het partic. praet. voorkomen in de functie van den infinitief; o. a. als onderwerp. || *Vleysch gesouten, clederen gedweghen* (het zouten van vleesch en het wasschen van kleeeren) *moet hebben die tijt die hem behoort. Deerlick ghesien is half ghebeden. Dus eist harde quaet ghedaan langhe ververst dat biechten gaen* (het gaan biechlang uit te stellen). Zie § 278 en vgl. voor 't praedicaatsnomen § 9.

INFINITIEF

§ 275. De infinitief kan als neutrum substantief worden gebruikt in den eersten en vierden naamval. De andere naamvallen worden gevormd van het gerundium. || *Dits der heileger kerken clagen. Onse sien hout ons bedrogen. Het es een harde groet bevroeden die sine vrientdinne wel can hoeden. Doe dede menne daer na leren der sterren ganc ende haer keren. Dat ic mijn comen niet en make lanc. Dat hoge wesen* (de hemelsche gelukzaligheid). *Ridder, gi hadt wel te doene latens. Die viant geeft luttel om een lieghen* (een leugen). *Daerbi latic achterbliven meest haer dade ende haer geschien. Hi georlovede mi een cussen* (een kus) *dat ic staphans nam. Ne waer dat hare die scamelhede een wedertrecken gaf tier stede. Doe die brudegom een merren maecte* (toefde). *Eliseus bat een rike geven* (gift). *Van learne so ne wert nieman dwaes. Si naerre vele dochte wesen der doot dan den genesen. Van den risene van der sonne. Den ingel hier boven minde hi boven allen sprekene. Lerens so es altoos noot. Altoos so plach Fransoys das, dat hi weldoens niet ledich was. Laet ons sien wat er gaens is. Maer mijns gaens nes daer niet* (vgl. hd. in *Rom ist meines bleibens nicht*).

Opm. I. Aan inertie zijn toe te schrijven: *Besaetse mede te doene makene hare kerke. Te doene hebbene. Om hem te doene swigene. Die hem pijnden te wijene te doene een kint. Hoverde te doene vliene. Om te ghane dodene.* Wellicht ook in *Elc blive sittene in sinen vrede* (Esm. 1012). Zie § 35. Een ander geval hebben we in: *Doe so nam ic een cleet omme te doen makene* (= te maken) *ghelijc hem. Doe so was hi ghewijst te doen stervene* (= te sterven) *metter leelicster doot. Te horen lesene.* Hier worden *doen* en *horen* en de volgende inf. als een éénheid opgevat.

Opm. II. Evenals in het Mnd., het Md. en het Alem. wordt ook een enkele maal (in *Nat. Bl.* II, 272 *var.*; 1175 *var.*; 674 *var.*) de uitgang *ende* in het gerundium aangetroffen; zie Grimm IV, 113; Wilmanns II, § 385. || *Esels vleesch dat maect quaet bloet, want et quaet te verduwende doet. Heris vleesch es te verduwende swaer. Si sijn snel in lopende.*

Opm. III. In een enkel dialect komt thans nog de datief van een gerundium voor; vgl. M. A. v. Weel, *Het dialect van West-Voorne*, bl. 66: *te horene, te lezene*. Andere resten van 't gebruik van den inf. als subst. hebben we nog in: *tot (weer)ziens; tot barstens toe; van meenens zijn; het is meenens; een uur gaans; levensmoe; enz.* Vooral in Zuidndl. dialect zijn dergelijke genitieven zeer talrijk: *veel beziens hebben; met iemand geen uitstaans hebben; het is herdoens, herdeelens; het is hier niet (van) meugens maar (van) moetens; zie Waasch Idiot. 34; Antw. Idiot. 78; Tuerlinckx, XIX.* In het Friesch worden infinitief en gerundium nog altijd onderscheiden: *Hy scil (zal) farre naast hy gjit (gaat) to farren.*

§ 276. De gesubstantiveerde infinitief kon evenals de verbale infinitief op dezelfde wijze geconstrueerd worden als het verbum finitum (vgl. Paul § 296). In de meeste gevallen zullen wij wel met vertaalde Lat. constructies te doen hebben. || *Al was hi van lechamen cranc om dat dragen eenpaerlike tcruce Gods van hemelrike. Een overliden alle ghescapenheit. In onkuusheit vulbringhen Gode gedaen zijn zes schofiringhen. Toten stortene onse bloet. Een ewich derven Gods aensichts. In dorgane die woningen hier boven. In doene dit. Ghelt verliesen es somwile wasdoem. Oec ist swaer verdriet ghedogen. Die worm die van etene den boom niet vermoyet. Van gebrukene alre joyen. In wederstane den sonden in penitenciën. In darvene alle der dinghen. Overmits overdencken den onsuveren werken. Uut minnene die gerechticheit.*

§ 277. Wordt een infinitief voorafgegaan door een pron. possessivum, dan kan dit zoowel een subjects- als een objectsbetrekking aanduiden (vgl. § 85). Zoo drukt in een zin als *bequamelic es hi* (een visch) *in sijn eten* (als men hem eet) het pronomen een objectsbetrekking uit. Zie *Alex.* bl. 492 en vgl.: *Daer ontvingen si hare dopen. Maer van sinen siene allene wert hi vervaert. Dat men lette sijn sacreren. Haer verhaten, de haat tegenover haar.*

Opm. Voor de passieve beteekenis van den infinitief vgl. || *Hi seide dat toren ghereed ware te oustene. Hi woude dat hyt (kind) leide in den woude te verteerne voor die diere. Miraclen ende ghichten van buten, die waren in di sere begonnen te werkene (gewrocht te worden). Na dien dat die kerste ghelove . . . . beghonnen is te predicken. Ende hi (de dief) was wtgheleit om te doden. Hi enen man leden sach te dodene van dieften. Ic soude segghen met ghenaden hoe jammerlike hi was verraden te mordene van zinen leden.* Voor de 16de eeuw || *Syn lichaem te edel was om van de voghels te myncken.* In het Ndl. wordt in dit geval de inf. gewoonlijk alleen door (om) te voorafgegaan || *Die biefstuk is niet te eten.* Vgl. in Zuidned. dial. || *Die patatten*

zijn groot genoeg om te hakken. Dat geweer is prijkeleus om af te schieten. Een varken vet genoeg voor dood te doen. Zie Tuerlinckx, XXI; Antw. Idiot. 85; vgl. het fr. cette pomme est bonne à manger.

Opm. II. Voor het gebruik van den infinitief als imperatief zie § 350 opm. II.

§ 278. Als subject of object of in verbinding met *dan* kon de verb. infinitief zonder of met *te* gebezigd worden. || *Hets goed gevroeden wel. Dus ist met haer niet worstelen goet. Hets lichter zonde doen vor oghen dan gheveynsde heilicheit toghen. Dits wonder boven alle saken dat aenschijn aldus maken. Hier omme ist niet seker ansien bequame dinc. Het es lof ende ere groot die hant bieden alsoe houde hem die verdrincken soude. Het is een manier der goedertierenheyt in desen dinghen wreet hebben geweest. Hets hier wesen goet. Wat sijn ongeraecter saken dan onsekerheit seker maken? Maer sekerst es vlien dat serpent dan wandelen daer omtrent. Wat mochtic meer doen dor di dan hanghen sterven? Ooc es beter niet clemmen dan vallen van hoghen. Hi en wilde ander dinc verwerven dan met Agapitus sterven. Al te kenne dat nu es dats onmogelijc. Het es dalre crachtechste wrake te vergevene eenen toren. Wive te wachene dats verloren. Het is goet in Jesus taverne te gaen. Mi beter es die doot dan te levene in scanden.* Zie verder, ook voor de 16de eeuw, *Tijdschrift XI*, 165—168; *Vondel's Taal* § 195 en 196; *Bredero* § 163; *Den Hertog I* § 77.

§ 279. Behalve in die gevallen, waarin ook thans een infinitief zonder *te* gebezigd wordt, kon dit in het Middelnederlandsch voorkomen bij de werkwoorden *plegen*, *beginnen*, *anevaen*, *begeren*, *lusten*, *scinen*, *weten*, *wanen*, *dinken*, *meenen*, *hem scamen*, *achten*, *raden*, *vermanen*, *bestaen*, *pinen*, *roeken*, *heeten*, *gebieden*, *bevelen*, *beloven*, *verbieden*, *geven* en verder bij de werkwoorden van beweging ter uitdrukking der gelijktijdige handeling. Zie Van Helten in *Tijdschr. X*, 222—241; *Gramm. Hist.* § 449 vlgg.; Sn. de Vogel § 264; Diez III, 225—230; *Mnl. Wdb.* VIII, 118; *Vondel's Taal* § 194; *Bredero* § 164.

|| *Ende sulke watre die wonden pleghen ghenesen. Eer hi predeken vinc an. Die diere edreken anevaen. Doe begant reinen met crachte. Dat niemen hebben begaert dat es ene onwerde have. Ghine scijnt mi niet hebben lief. Doe hadden sise ghern ghenomen, hadden si gheweten daer aen comen. Vele bet dan hi waende hebben verdient. Recht al daer soe sterven dochte. Hem soude lusten leven. Carthago luste mi be-*

sien. Al pijnt hi vlieden. Beeste es die mensche, die wille roeken te naeuwe omme die Godheit loeken. In scame niet verlijen. Ic scame mi eten. Dat Cerces entie sine meenen weder orloghen. Ane den vinger naest den clenen hiet hijt draghen. God hem lieden beveelde wasen ende menichfouden. Ene galghe daer an hine hangen gheboot. Ic radi scuwen vele dinc, die lieden prisen. So dat hi hem bat toedraghen Gods lachame. Die keyseren verboden sacrificie doen. Hare ridders liepen hen vercleden. Si liepen sitten bi den heert. Ic sal u geven draghen xxx rocke. Hi gaf hem drinken sel pusoen. Cleopatra die heeft hem ghegheven serpente zughen hare borste. So gaf men hem drinken wijn met gallen gheminght. Nadat hem Maskaroen gaf verstaen. — Latene varen dienen te hove. Voor tijd bestu comen nu ons pinen ende doen verdriet. Hi wilde herbergen varen in die stat. Pompeius dien de Roemsche ghenote gesent hadden in Suriën besetten tlant van Armeniën. Doe soudi ingaen besien tgoet. Si vloech opte balken staen. Hi keerde uptie viande striden. Dat hi up enen berch clam doen sijn ghebede. Daer wandelt die joncfrouwe met haren camenieren spelen. Ic wille te hove trecken bidden Arture. Ende (hi) croop ligghen in dat oever. Hi soude te lande weder keren moeder ende suster sien.

Opm. I. Bij de meeste der hier genoemde werkwoorden, uitgezonderd bij de verba van beweging, kon ook, vooral in lateren tijd, de infinitief met *te* volgen; bij sommige is dit zelfs de gewone constructie, zooals bij *begeeren, meenen, dinken, hem scamen, achten, lusten, bestaen, gebieden, bevelen, vermanen* en *raden*. Voor de constructie bij *weten* als: *Wist ics wien claghen. Hi en weet wat segghen*, zie § 221.

Opm. II. Somtjids worden bij twee naast elkander staande infinitieven twee verschillende constructies gebezigd. || *Ic waende mit vreden verbi hem gaen ende hier tot uwen hove te comen. Leer dinen wil breken ende di te gheven. Den paues tsine onderdanich ende hare tienden haren kerken gheven. Si hadden liever vlien entwege dan te vechtene*. Zie § 24; *Con. Summe* bl. 566 en *Mnl. Wdb.* VIII, 117. Voor hetzelfde verschijnsel in het Mhd. zie Kraus, p. 235.

Opm. III. Bij *scinen* kan ook eene persoonlijke constructie voorkomen (vgl. lat. *videri*). || *Dat si scenen dat si metten monde grenen. Daer hi stont op sine been sceen hi dat hi een here al scoffiren soude. Si scinen dat si weten algader die verborgenheit des vader*.

Opm. IV. Zeer gewoon is naast *doen weten, doen verstaan* de infinitief met *te*: *doen te weten(e), doen te verstaen(e)*; ook komt voor *te siene doen*; vgl. *Mnl. Wdb.* II, 242; VIII, 117; mhd. *tuon ze wizzene*; nhd. *zu wissen tun*.

Opm. V. Opmerkelijk is het gebruik van *te* in de volgende zinnen, ontleend aan Dirc v. Delf. || *Daer om salmen hem boven den ionghen regimenten bevelen ende wijsheit aen hem te soecken. Hi sal wesen een scaffenaer der*

kerken goet, aelmissen den armen te deelen, ellende ende peregrijns tontfanghen, een vader der weezen ende weduwen. Hi en sal niet iaghen noch riden, noch hof van vrouwen te houden. So sal hi veel aelmissen gheven ende alle tijt te dencken op sijn sterfdach (Tijdschr. XXII, bl. 28; 36). Zoo ook in de Mar. Leg. II, 20. || Die ander vijftich selstu segghen mit ghedachtenisse der passiën ons heren ende daer onder te dencken die principaelste punten der passiën. Maria, die moeder Gods, gruet Jannekijn der dochter Gods ende dese drie gulden punthijns te volbrenghen (aldaar bl. 21). Zie § 350 opm. II.

§ 280. Na een voorzetsel kon de infinitief zonder *te* worden gebruikt. Vooral geschiedt dit na *omme*. || *In dorgane die woningen. Gracie in doene mine gebede. Sulc voghel die in vliegen es snel. Sonder stuerten bloet. Sonder vele talen spreken. Sonder zuveren van den sonden.*

Die van Rome sendden hem x vroeden tote Athenen omme Saloens bouken leenen ende daer uut te nemene de wet. Ende hi voer in Egypten omme horen der sterren const. Hi wilde tote Apolline om vragen, wat. Elc bat om den priester halen. Die coninc Triganis up Pompeius geporret is om orlogen. Of hi altoes pijnde om spreken. Ende desen hilt si omme ontliven. Twee minderbroeders die te sinen huse gaen om ter herberge sijn ontfaen. Die strale waren wederhaect in elke side om meer quetsen ende sniden. Ende men heft Ywaine opgehouden ende wech gevord om genesen. Hi dede den kinde colen bringen om besceet proeven van desen dingen. Hoe die Romeine daer naer sinden om Affrike winnen ende schinden Paulus ende Silvius. Doe haesti hem om wederkeren. Die up hem quamen omme vernieuwene den strijt. Hi prant een strop om hem gaen verhangen.

In later Mnl. ook na een bijv. naamw. || *Noch ander teekenen die te lanc sijn om scriven. Pelles was bereet om steken. Onbequame om striden. Vruchten die sijn lustich om aensien.*

Opm. In de 16de en 17de eeuw is dit gebruik van *om* (vooral na *niet*) nog zeer gewoon. Zie *Ndl. Wdb.* X, 146; *Vondel's Taal* I, § 159; Bredero § 168; 172; *Gloss.* Anna Bijns, 39; 48; Den Hertog III, bl. 186 en voor de hedendaagsche Zuidndl. dialecten *Waasch Idiot.* 465 || *Jan is niet meer om genezen. Die balk is zwaar om dragen. Weldaden die niet om tellen sijn. Dat is niet gemakkelijk om zeggen*; De Bo, 762; *Antw. Idiot.* 88; 870; Schuermans, 713; gron.: *Mooi om zien.*

§ 281. Naast *om(me)* komt in de Middeleeuwen het pleonastische *om(me) te* (vgl. ofr. *por avoir* naast *por à avoir*; ags. *for habbe* naast *for to habbe*; in 't Mhd. is *um* zu nog onbekend)

reeds vrij dikwijls voor. || *Hoe hem Eleazarus sendde om te scrivenē der Joden wet. Dat hi quame in sine stede omme te sine in goeden vrede. Dien wilde sijn archidiaken vergeven omme naer hem bisscop tsine. Voor hem quamen al Baals papen om te hebne ere groot.* Beide constructies naast elkander treffen we aan in: *Dat sire voeren om horen ende om sien ende om te wetene wiet daer ware.* Zie verder *Mnl. Wdb.* V, 94—96; *Wilmanns III* § 71 (ook voor het ontstaan der constructie); *Paul, Wtb.* 566b; en vgl. *alse te*, dat in denzelfden zin gebruikt werd. || *Sijn volc viel daer omtrent hem alse te stervene met haren here. Doe trac hi te Susen waert alse dat te winne metter vaert.*

Opm. Voor het pron. rel. *die* in den zin van *om te* zie § 63.

§ 282. Waar wij thans *om te* moeten bezigen, kon het *Mnl.* met het enkele *te* volstaan. || *Vate dat vier in tontfane. Vate die asschen in tontfane. Menistrauden die si hebben te haren maeltiden hare gasten daer mede te verbliden. Te makene een huus ons Heren die arke in te zettene hare teren. Daer sette Hercules sine columne te togene dat hijt bedwanc toter zonnen onderganc. Dese houden haerre vianden hovet ute te drinkene. VII guldene scaren den brant mede ave te snidene.*

Opm. Voor de constructie in zinnen als: *hi sat ende at* (= hij zat te eten); *hi stont ende sprac*; *hi lach ende sorghde*; zie § 13. Voor den acc. cum infinitivo § 202.

VOORVOEGSEL *ge* ¹⁾

§ 283. Het voorvoegsel *ge* diende in 't *Mnl.* a) om het streven naar voltooiing uit te drukken; b) om een oogenblikshandeling aan te geven:

a) I. In verbinding met de ww. *connen*, *moghen*; somtijds na *dorren*, *laten*, *sullen* en *willen*, gewoonlijk vergezeld van een ontkenning. || *Nu en can ic langher niet gheswighen. De bere vloe wel*

¹⁾ Zie *Mnl. Wdb.* II, 939—943; Streitberg in *Paul u. Braune's Beiträge*, XV, 71 vlgg.; H. A. J. v. Swaay, *Het prefix ga, gi, ge, zijn geschiedenis en zijn invloed op de „Actionsart”*; meer bijzonder in het Oudnederfrankisch en het Oudsaksisch (Utrecht, 1901); *Taal en Letteren XIII*, 511 vlgg.; *Tijdschr.* IX, 302 vlgg.; XXVIII, 1—48; Overdiep, bl. 6; *Paul, Mhd. Gramm.* § 305; § 371; *Wilmanns II*, § 130—134; III, § 107—109; *Literaturblatt für germ. und rom. Phil.* 1903, b. 3; *Zeitschr. für D. Altert.* XLVII, anz. bl. 187; *Idg. Forsch.* XXI, 193; XXII, 402—408; *Zeitschr. f. D. Wortforschung VIII*, 28.

sere wat hi geloeven can. In eene vulle dynck canmen qualiken meer ghetassen (ophoopen). Soe en conde hi int ghone gheonderwisen sinen sone. Dat men den keyser niet en mochte gecastien van siere onsedede. Cume mach hi ghespreken van moede. Want si gedencken noch gespreken noch gehooren en mochte anders dan van haren geminden Jhesu. So dat si cume dat vermochten dat sine in die kerke gebrochten. Van scamen en dar si niet dat si upten man gesiet. Mi sin min vute ant cruce genegelt met also scarpn nagelen dat ic di niet ter herbergen geleiden en can ; mijn hande sin mi genegelt : ic en can di din oegen niet gedrogen ; min bluet es mi ontfloten van minen herten : in can gespreken noch en can di niet getroesten. Dander en wilde niet hem geantwerden. Here, wie sal ic die gedancken der genaden, die gi mi hebt gedaen ! Enen of iet laten gebaren, geduren, gerasten, geroen, geworden, gewouden, enz.

Opm. I. De constructie zonder *ge* komt evenzeer voor. Vgl. thans nog: *Iets niet kunnen gebeteren. Iemand laten geworden* ; in Zuidndl.: *Hij en kan 't niet geloochenen. Hij en kan hem niet geluchten* (De Bo). Zie Van Swaay, § 41; *Tijdschrift XXVIII*, 7 noot; Overdiep, 6; *Crit. Comm.* 134; *Lew. Bijdr.* VII, 128; Wilmanns § 132 (2) anm.; Michels § 262: „das Praefix findet sich beim Inf. nach *türren, können, mügen*, d. h. verben, die vermöge ihrer eignen Bedeutung in der Regel voraussetzen, dasz die Handlung die jemand zu unternehmen wagt, auszuführen versteht oder im stande ist, auch wirklich zur Perfektion gelangt; nach *läzen* : man lässt zu dasz eine Handlung zur Perfektion kommt.”

Opm. II. Het praefix *ge* wisselt bij vele ww. af met *vol* : *volbringen, -danken, -denken, -doen, -dragen, -driven*, enz.

Opm. III. Eene enkele maal nemen de hier genoemde werkwoorden door anticipatie zelf het praefix aan. || *Hoe gemocht ic Gode dat gebreken ? Hoe gescal ic dit emmermeere ghebeteren mogen. Zoo ook geconnen, gedorren, gewillen, gelaten.*

II. Bij een conjunctief *a*) in wenschen of aansporingen; immers hij die wenscht, hoopt dat de handeling voltooid, vervuld zal worden. || *Hi leve ende gedye te manne. Ende (hi) saghe gherne dat men ghehoorde sijns raets. Onse Here God die ziele gesterke ! Nu moete ons God ghebringhen daer, daer minne niet en ent haer jaer. So moet (God) mi gheonnen dat ic volmaken moghe mijn ghedicht.*

b) in den conditionalis, meestal met een ontkenning. || *Hi soude hier sulc een webbe upgeven, dat soet nemmermeer gesponne. Al ware al tlaken paerkement, inne ghescreeft niet daeran. Dat ongheval ende dat verlies . . . . en ghesaide u nyement. Soe lange, dat men geseide*

enen paternoster. Hi (de carbonkel) was so clere dat bi sinen lichte een man wel ene mile gesage (:). Ic waense (muizen) niet ghedroughe (zou vervoeren) een waghén. Hine levet niet diese alle (visschen) ghevisiere. Vooral na hoe. || Dan zal hi pensen, hoe hi u dat goet enter eren gedanke, die gi hem doet. Nu manic u dat gi penst hoe ic die mesdoet best gewreke. Ay broeder ! hoe gegevic dat, dat ewelijc gedurich sal wesen ? Ic biddu, dat ghi mi raet, hoe ic hem quaets ghedoe. Gheselle, al waert dat men u gave goet, ghine wistet hoe ghenemen. Si visieren hoe si Rome gedestruwéren ende maken mat. In temporeele zinnen : Hi seide sinen jongheren : sijt hier tote ic gebidde. Bedet tote dat ic daer ghega. Nu rijt henen tes gi gehuert (gehuurd hebt) enen boot, die ons mach over dwater leiden. Doe hi gesprac dese woort, beval hi jonghen ende ouden dat si vigelien singhen souden. Alse die coninc dit ghesprac, was daer van roupen groot ghecrac. Brinc mi die spise : doe hise hem brochte ende hise gheat (gegeten had). Doe hi ghehieu dat hout totén offre, doe voer hi wech toter stat, die hem God gheboden hadde. Sit te miere rechter side, tote ic gesette dine vianden enen scamel dire voeten. Dat dier ghinct soetelike bet afstaen onthier ende die goede man die daden gheplucte.

§ 284. In de meeste gevallen evenwel drukt het gepraefigeerd verbum geen streven naar voltooiing uit, doch een oogenblikshandeling.

Doe peinsde (Herodes) dat hijt (kind) emmer ghetaken zoude. Mettien hine in sinen arme geprant ende custene an sinen mont. Doe Cebalijn dat ghesach, dede hijs Metroene ghewach. Ende alse mijn her Walewein ghesach, sijn herte verlichte als die dach. Een lettél buckedi nederwaert ende ghegreepse (de jonfcrouwe) metter vaert ende swancse up sijn paert voren. Doe si te scepé quamen ende orlof ghenamen. Doe Paulus sine hande up hem gheleide. Doe Moyses upghehief sine hant. Doe hi ghenam enen liniën cleetdouc, gordijt omme hem. Teerst dat hijt gesmaecte in den monde. Si getogen weder in den Stichte ende barnden veel huisen in den Overstichte. Adelaert sijn scone kint gevinc (omhelsde) hi in sine arme bede. Om te gevreiscene (te weten te komen) niemaren van den coninc Artur. Na eer is de vorm met ge zeer gewoon. || Al-eer si te Steenvoerde ghequamen. Eer men enen raet ghevant. Eer hi weder opgheclam, bleef hi vertorden. Eer si doer die stat gele-den.

§ 285. In zinnen met een onbepaalde of algemeene strekking, welke uitgedrukt wordt door *ie* (*nie*) en soms door *niemant*, *iet*, *noit*, *oit*, bezigde men het gepraefigeerde ww. || *Boven al den houte dat ie ghewier. Alle den smaec ende bliscap die alle hoverdighe menschen ye gheadden. Du best die scoonste creature die ic met oghen nie ghesach. Gods minne die nie sider gefeen. Alle die mestere die noit screft gelasen. Met alden elendeghen voetstapen, die hi oyt vore mi gheghinc.*

Opm. I. Het gebruik van *ge* vloeit hier voort uit de perfectieve beteekenis der zinnen met *n(ie)*; immers een zin als: *Alre geloofden die wi ye gededen* beteekent eigenlijk: „alle beloften waartoe wij ooit gekomen zijn te doen.” Vgl. Paul, § 306 anm. I; Michels, § 226 c.

Opm. II. Niet in aanmerking komen werkwoorden, die afgeleid zijn van woorden, welke met het praefix zijn samengesteld, zooals *gelucken* (van *geluck*), *gesellen* (van *geselle*), *genoegen* (van *genoech*), en evenmin die, wier vorm zonder *ge* niet of bij uitzondering in 't Mnl. voorkomt als: *gebersten* (ontbreken), *geboren*, *gelingen*, *genenden*, *genesen*, *genieden*, *genieten*, enz.

Opm. III. Het aoristisch aspect kan ook worden aangeduid door adverbia van plaats en tijd als: *doe*, *nu*, *hier*, *ter stede*, *ter stont*, *ten selven tiden*, *ter wile*, *mettien* of adverbia van wijze: *saen*, *sciere*, *tehand*, *stappans*, *vollec*, enz. Bij den imperatief door *vanden*, *weten*, *laten*, of een voorop geplaatst bijw. als *nu*, *wel up* (zie § 349). Vgl. Overdiep, 40 vlgg.; 57 vlgg. en zie § 123.

Opm. IV. De bovenstaande verschillende gevallen, waarin het praefix gebruikt wordt, moeten alleen als *mogelijk* worden beschouwd en volstrekt niet als *noodzakelijk*.

Eenstemmigheid heerscht in de handschriften niet; vormen met en zonder *ge* wisselen elkander in verschillende hss. van denzelfden tekst meermalen af. Het verzwakken van de beteekenis, de analogie, alsmede de cischen van de versificatie ¹⁾ zullen ongetwijfeld er toe hebben bijgedragen, dat er bij vele werkwoorden geen verschil meer bestond tusschen den vorm met en dien zonder het voorvoegsel.

§ 286. Vooral gewoon is het praefix *ge* vóór het verl. deel., dat oorspronkelijk slechts eene *handeling in het verleden* uitdrukte, doch door de toevoeging van *ge* perfectief werd en dan de *voltooiing der handeling* constateert. „Actionsart” valt hier dan samen met „Zeitstufe”, welke laatste functie langzamerhand de

¹⁾ Vgl. Sp. I., 17, 48: *Hoe si di sellen ghescaden*; var. *Hoe dat si di sullen scaden*; Sp. I⁸, 7, 38: *Cressus ne mochte geholpen const*; var. *Cresuse ne mochte helpen const*; Rijmb. 9376: *Saul die greep enen spiet*; var. *Saul gegreep enen spiet*; Nat. Bl. XII, 1359: *Alsmen in enen steen vinden can*; var. *alsmen in steene ghevinden can*; enz. Ook met het praef. *be*. || *Dus proeuet men dat vissche vroeden* (var. *bevroeden*).

overhand kreeg, waarbij de oorspronkelijke kracht van *ge* verzwakte, zelfs zóó zeer, dat dit voorvoegsel later het middel werd om participia praet. te vormen van elk werkwoord, ook van die, welke wegens hunne oorspr. perfectieve beteekenis het praefix konden missen: zooals *brenghen, comen, liden* (voorbijgaan), *vinden, werden*, wier part. praet. gewoonlijk luiden: *bracht, comen* (vgl. *willecomen, welkom*), *leden, vonden, worden*. Voor de 16de eeuw zie Lubach § 82 en vgl. verder Van Swaay in *Tijdschr.* XXVIII, 1 vlgg. Daar *bliven* (in 't Mnl. als simplex opgevat) oorspr. mutatief-perfectieve beteekenis had, kon het part. praet. zonder *ge* worden gevormd. Zie Kern § 162.

Opm. I. Ook andere participia komen zonder *ge* voor, doch voornamelijk in latere geschriften. Zie *Mnl. Wdb.* II, 950; De Vreese op *Velth.* bl. 217; *Alex.* bl. 398; Van Helten § 193a en § 219; voor 't Mhd. Kraus, p. 213. Over het weglaten van *ge* in participia van de aan de Romaansche talen ontleende ww. zie *Tijdschr.* III, 101—102; VII, 56, en voor heden-daagsche dial. Boekenooogen § 84; § 164.

Opm. II. Ook nu gebruikt men in zuidndl. dialect nog de participia *bleven, komen, leden, vonden, worden*; zie De Bo. 342; *Antw. Idiot.* 448; *Waasch Idiot.* 231.

Opm. III. Verschillende onscheidbare werkwoorden werden in het Mnl. scheidbaar gebruikt, blijkens participia als: *omgecleet, omgegort, omgegropen* (zie *Mnl. Wdb.* V, 104). || *Ene havene over te brugghene. Doe was Tyeren een eylant, maer Alexander dammet over.* Soms tijds vindt men hetzelfde ww. scheidbaar en onscheidbaar vervoegd, zooals *overhalen*, welks part. praet. *overhaelt* en *overgehaelt* luidt (*Mnl. Wdb.* V, 2170); zoo ook *overcomen, overgaen, overdragen, overleggen* en andere mct *over* samengestelde ww., *dorelopen, dorenagelen, doreriden*, enz.

MODI

CONJUNCTIEF EN OPTATIEF ¹⁾

§ 287. De conjunctief wordt gebruikt in zinnen, die a) een wensch of b) eene aansporing bevatten:

a) || *Vermaledijdt so wese Cham! Maer dat Augustus levende bli-
ve! Dattene God verwate! Of God vergave dat! Men daghe op mor-
ghen die partie! God geve u vrede! Torec seide: Bi God, dat si!
En wondere u miere woorde niet. Danc hebbe God! Ondanc hebbe
die hem mesdoet! Gode sijt gheclaghet. Maer dijn wille die gheschie!*

¹⁾ Vgl. G. Engels, *Over het gebruik van den conjunctief en de casus bij Maerlant.* Groningen, 1895; *Vondel's Taal* § 174—190.

*Dat ghi wilt dat ga al vort. Wetegod (hd. weiszgott!) ! wetecree ! wetkerst ! en dergelijke aanroepingen ¹⁾. Deze conjunctief wordt meermalen omschreven door moeten (dat hier zijne wellicht oorspr. beteekenis *plaats hebben* nog bewaart ²⁾ en hoogst zelden door mogen (dat in varr. met moeten afwisselt ³⁾ of willen). || *Nu moete ons God ghebringhen daer. Hongher ende grote noot moete di volghen ! God die moet mi vergheven. God halper hem toe, so moete hi ons spade ende vroe. Verwaten mochten si alle sijn, die lachter bringhen voort ! Dat ic u viande moeste (var. mochte) slaen. Elc man die wil wachten sijn wijf.**

Opm. I. Vrij dikwijls komt in deze zinnen een conj. *moet* (= *moge*) voor, die de geapocopeerde vorm kan zijn of overeenstemt met den indicatief, „gebezigd in eene omschrijving, welke eigenlijk een oorspronkelijk „mag” (= wat mij betreft) uitdrukt” (Engels § 1 opm.).

Opm. II. Een potentialis heeft men gezien in het meermalen voorkomende *mi dinke* (ik zou denken). In *mine roeke* ('t is mij onverschillig, mij een zorg) meent men een optatief te moeten zien (*Mnl. Wdb.* V, 1518; zie echter Franck, § 125, anm. 2). Een enkele maal komen beide vormen ook als indicatief voor. || *Mi en roke van waer hi comt. Ghi segt waer, dat dunke mi. Mi dincke (var. dinct) dat ic di sere quelle* (*Mnl. Wdb.* II, 464; Engels § 56).

b) *Wie dat ontsiet den donderslach, clopper jeghen al dat hi mach. Ontfaerme u miere scade. Men slaese doot ! Swighe die ghevere, dats mijn raet. Die dan salich wille wesen, houde sinen zin an desen. Maken wi henen in die vlucht. Ghelove die wille. Wane niet die mensche, dat die tijd, die hi ledichlike overlijt, ten gerichte bliven sal onvernomen. Vergramme die wille, mine roec (= roect). Die niet wille horen, lope met coyen. Doe seide Melios die here : die ute willen die comen hare ende sitten op desen reep daernaere. Die niet en hebben vor desen gesellen vander questen gewesen, gaen hare varde wech. Elc mensche pijn hem te verstaen die nature van den pellicaen. Men brinc mi vort heden eenen dien de nese af es gesneden. Varen wi herberghen in den casteel. Zie § 5b.*

§ 288. De conj. *adhortativus* kan worden omschreven door *laten* (zie § 158 opm. II) of bij Vlaamsche schrijvers door *weten* (vgl.

¹⁾ Voor de woordvolgorde vgl. het ndl. *Kwam hij nu maar ! Was het maar uit !* hd. *Schriebe der Junge doch !*

²⁾ Wilmanns III, § 112; doch vgl. Uhlenbeck in *Tijdschr.* XXV, 268—270.

³⁾ *Mnl. Wdb.* IV, 1827—1828; 1851.

ags. *wuton*, *uton*; ouds. *wita*, adhortatieven van ouds. *wîtan*, streven, gaan (?¹) zooals in: *Laet ons keren te miere herberghen. Laetse comen, si vinden ons hier. Nu laet mi den coninc dorsteken.* Tengevolge van den anderen vorm van den adhortatief kwam sedert de tweede helft der 14de eeuw ook de persoonlijke constructie voor: *Laten wy in Gods gheleide varen*, waarnaast in de 15de eeuw nog meermalen: *Laet wi ons dan spiegelen. Laet wi ons wachten. Laet hi vertreden worden onder mijn voeten.* Een enkele maal wordt ook de constructie zonder pers. vnw. aangetroffen. || *Nu laet sien, wie wille dat wreken?* Vgl. verder: *Weten varen in dit eylant! Tlaetste capittel weten besien vander luxurien. Weten rumen dese stede. Nu weten gaen halen in Sylo ons Heren arke* (var. *garwi alen*). *Weten maken den man ende ymagineren na ons gelike.* Zie verder § 332 vlgg.

Opm. I. Omschreven en niet omschreven vormen worden naast elkander aangetroffen. || *Laet ons opstaen hedenmeer ende seggewi onse orisoen. Gaewi ende laet ons gheselschap maken. Haestenwi, sprac Walewein, ende laet ons varen. Gaen wi in den name ons Heren ende laetse ons uten lande slaen.*

Opm. II. Een ander middel om een wensch of eene aansporing uit te drukken bestond in het bijw. *wan*, *waen*, *wane* (mhd. *wan*, uit *wande ne*, *wanne*; mnd. *wanne*, *wane*), d. i. waarom niet (vgl. lat. *quin*; ofr. *car*). || *Wan laetti helpen u dar af?* waarom laat gij u er niet afhelpen? = laat er u toch afhelpen! *Ay sonne, wane haesti uwen opganc ende jaget en wech dien nacht lanc?* Later, bij verzwakking van de oorspronkelijke beteekenis, werd *wan* gebezigd als uitroep van verwondering of verontwaardiging. || *Waen oem, onsalich man, wat wildi doen!* Zie *Tijdschr.* IV, 225, waar ook gewezen wordt op het synonieme *wattan*; *Proza-Reyn.* bl. 164; *Wilmanns III*, § 115; *Michels*, § 270 anm. 2; *Paul*, § 285; *Mnl. Wdb.* IX, 1644. Ook door *nu* en *welop*, *wal op* (vgl. hd. *wohlauf*; ndl. *welaan*) werd een wensch of een aansporing ingeleid (*Mnl. Wdb.* IX, 1635): || *Wel up, gheselle, ne truert nemmeere.*

---

¹) Zie Franck § 125 anm. 4.

SAMENGESTELDE ZIN

§ 289. De conjuncties, die het nevenschikkend zinsverband uitdrukken, zijn in het Mnl. ongeveer dezelfde als thans. Het aaneenschakelend zinsverband wordt gewoonlijk uitgedrukt door *ende* (*en*); in ontkennende zinnen door *noch* of *no*; *nochweder* (*noweder*, *neweder*) — *no*; het versterkend aaneenschakelend verband o. a. door *nochtan* (*nochtien*), *ja* (*ende*) = ja zelfs, en ook; *allene niet* — *maer ooc*; *beide* — *ende* (vgl. eng. *both* — *and*), *onder* — *ende* (mlat. *inter* — *et*; Diez III, 408 noot); *met* — *ende*; *gemanc* — *ende*; *gemene* — *ende*; het verdeelend aaneenschakelend verband o. a. door: *alse nu* — *alse nu* (— *nu*, — *so*, — *daerna*); *nu* — *nu*; *nu* — *alse nu*; *alse nu* — *alse dan* of *ende dan*; *nu* — *dan*; het tegenstellend verband door *maer* (*newaer*, *waer*), *doch*, *iedoch*, *ooc* (daarentegen), *sonder*, *dan*, *nietemin*, *noch* (evenwel, maar), *nochtien*, *nochtan*, *nodan*; *wattan*; *temeer* (echter); *men* (= maar, in oostelijke dialecten); *allikewel*, *likewel* (evenwel, in oostelijke tongvallen); *ende* (maar; § 304). Voor het scheidend tegenstellend verband werden gebruikt: *anter* (*antwer*, *antweder*, *enter*) — *of*; *weder* — *ofte* (*of*); *so weder* — *ofte*; *of* — *soe*; *weder* — *so*; *so* — *so*; *so* — *ofte*; *ofte* — *so*; *ofte* — *ofte* (*of* — *of*); *si* — *si*; *si* — *of*.

Opm. I. In de plaats van het ontkennende voegw. *noch* komt ook *ende*, *of*(*te*) voor. || *Wildi meer sijn aerghertiere ofte fel ofte onghetrouwe. Daer en darf niemant doen werc out, jonc, cranc of sterc.* Omgekeerd komt *no* of *noch* voor in de plaats van *ofte* of *ende*. || *Ondanc hebbe hi diet u beliede noch late weten. Dat alle brieve souden doot sijn ende te nieute ende machteloos noch van gheender weerden.* Zie *Mnl. Wdb.* V, 41; 2461 en voor hetzelfde verschijnsel in het Mhd. Kraus, p. 227.

Opm. II. Een enkele maal wordt *ofte* gebruikt bij aaneenschakelend verband voor *ende*; zie *Mnl. Wdb.* V, 41 || *Laet die joncfrouwe met goede ofte sijt in uwer hoede oft* (= en) *wacht u jegen mijn spere.*

§ 290. Het oorzakelijk verband kan worden uitgedrukt door *bedi* (want); *want*; *aldus* (daarom); *emmer* (*dat*); *hierbi*, *daerbi*,

waerbi ; bi des, bi dien ; dies, daeromme ; omme dat (daarom); *dus*, enz.

§ 291. Aangaande het gebruik van enkele der hier genoemde conjuncties en adverbia het volgende:

Twee gecoördineerde zinnen kunnen zonder voegwoord met elkander worden verbonden. Zijn dit betrekkelijke bijzinnen, dan wordt gewoonlijk het betr. vnw. herhaald. Zie § 71.

|| *Dat here al in roere waert, quam toeslaende metter vaert. Smorgens als die zonne opginc stont op Artur die coninc, ghinc messe horen in die kerke. Die zale liep hi op ende neder, vragede of daer iemen els in ware. Menich scip aldaer staen ende meneghen mastboom waghē, huter leverzee daer raghen. Dat mochten ane Dido wel verstaen die scone was ende wel gedaen ende van Cartago coninginne hadde (= ende die hadde) geleit al hare minne ane Eniase. Si salfdene ende ghingen dawen, leidene bi enen viere warme. Die in haer leste verscheiden hem te penitenciën bereiden dan so sterven.* Zie *Mnl. Wdb.* II, 637; *Ferguut*, Gloss. 283; *Brugm.* § 888; *Kühner* II § 177.

§ 292. Omgekeerd staat *ende* aan 't hoofd van een apodosis, vooral om een door een tusschenzin afgebroken zin weder op te vatten. || *Ende alsi alle hadden ontfaen dat hoge gerechte . . . ende die ghene, van wies handen sijt ontgingen, seide te handen tote Galaäte dese tale. Evax die sijns hadde ghere ende reet hem na dapperlike ende vinc dors. Omdat wij dat heten ende drincken dat ons onse heeren hieten gheven den aermen, doe wi hadden ons leven, ende dat wi dat onthilden den aermen, so en wil God onser niet ontfaermen.* Vgl. *Mnl. Wdb.* II, 637.

§ 293. Zeer gewoon is, evenals in het Ofr., Mhd. en Me. (*Diez* III, 403; *Paul* § 330; *Grundr.* I p. 914) *ende* aan het hoofd van eene vraag of een uitroep, een gebruik dat we thans nog kennen. || *Here, dore Gode genade ende en doet mi nemmermeer te quade. Doe peinsdi : Ende ic wil de cracht mine proeven ! Doe antwoerde die ridder : ende wat heb ic u misdaen ? Owi, ende oft ic nu ware rike ! Nu biddic jou, here coninc, ende maect mi rudder !* Zie verder *Mnl. Wdb.* II, 639; *Vondel's Taal* II, bl. 110; *Taalk. Bijdr.* I, 126 vlgg.

§ 294. Evenals in het Mhd. (*Paul* § 330, 3; *Kraus* p. 257) wordt *ende* gebezigd om met eene vraag of een uitroep in den vorm van

een afh. zin een anderen zin te verbinden, die daarmee in tegen-spraak is; wij zouden in dat geval *terwijl toch* gebruiken. || *Waeromme sal mi Bessus slaen, ende ic den Grieken ben ontgaen ? Dadic dat, so waric ries, ende ic dus wel te stade bin ! Hoe en deeldi mi niet wat mede, ende ic doch u bootschap dede. Waertoe doestu siere doget vertrec, ende du niet en staes daerna hi stoet ? Het comt al touwe (toe) bi uwen scouden dat ghi u selven scandeleert ende ghi hoge gheboren sijt.*

Opm. Nevenschikking in de plaats van onderschikking vinden we in zinnen als: *Wees zoo goed en geej me dat boek eens aan ;* hd.: *Sei so gut und richte das aus*, waar een zin met *en* wordt aangevoegd in de plaats van een met *dat* of een inf. + *te*. Zoo ook in 't Mnl. || *Nu doe wale ende brynget uwen kempes int crijt. Nu doet wale ende hoert een luttel mine tale. Doet wale ende volghes haer. Doet wel ende wijsheit groot ende slaect uwen rauwe een deel.* Zie *Mnl. Wdb.* II, 248; *Crit. Comm.* 352 en vgl. hiermede de constructie in: *Een ander (dief) comt ende sal stelen gaen*, waer *comen ende* eveneens voor den zin overtollig is; *Mnl. Wdb.* III, 1723; Paul, *Gr.* IV, § 397; De Vries, *Dysmelie*, bl. 183.

§ 295. Het bijwoord *so dat* aan het begin van een zin wordt ook gebezigd om den voortgang van het verhaal uit te drukken; het moet dan vertaald worden door *in welke omstandigheden, bij welke gelegenheid, en toen*. Vgl. *tant que*; *Tijdschr.* V, 96; *Theoph.* bl. 139 en Van Helten in *Feestbundel-De Vries*, bl. 20 vlgg. || *Die gesellen lagen alsoe in die zee daer ember toe, soe dat Perchevael ende Bohort te Galaäte spraken dese word. Alst avont es ruten si (de bijen) daer in, ende emmer so lanc so min ruter te samen tere somme, so dat er ene vliegheit alomme. Eens so gheviel hem dat, dat hi quam up den zande vanden riviere ; so dat hi aldaer sach van duvelen ene grote scare. Ende also ruumde Jacob die stat ende voer ten berghe van Chalaät ; so dattie mare vernam Laban ende volgde na met meneghen man.* Zie § 310.

Opm. Dezelfde beteekenis *en toen*, soms *en*, heeft ook *want*. || *Want si van hongher so lude creten, dat ghi hem huus ende hof verboot. Want daer en was in al sijn lant gheen so cleen dier, ten was daer.* Zie *Mnl. Wdb.* IX, 1713. Ook *maer* kan in de bet. *nu, intusschen*, ter inleiding van een nieuw gedeelte in een verhaal gebruikt worden, evenals het ofr. *mais* en het lat. *at*. Vgl. *Ferg.* Gloss. 234; *Ndl. Wdb.* IX, 43.

§ 296. Het voegwoord *dan* wordt gebezigd om een *a*) beperking

of b) een tegenstelling uit te drukken, en kan dikwijls worden vertaald door *behalve* (dat), *doch slechts*, *maar*. Vgl. *sonder* ; hd. *sondern* ; eng. *but*. || a) *Si vloen alle dan* (behalve) *sijn wijf allene*. *Vrienden heb ic altijd vil dan als ic my bedroeven wil*. *Soe dat hi en dachte om gheen dinck dan hij hair mocht comen bij*. *Daer es mijn joncfrouwe G. beseten van enen coninc . . . . omme gheen ander dinc dan* (behalve dat) *hise gerne name te wive*. *Wint en es el niet dan deen iaghet ende dander vliet*. *Daer en sal niet incomen enich dinc dat bevelect is dan* (behalve) *die ghescreven sijn in den bouc des levens*. *Hine wiste wat doen van vare dan hi ginc sitten up die micke*. b) *Olout hils niet meer tale dan* (maar) *hi ginc ter cameran in*. *Also als ic ghemerken conde so waer hi bet bleven daer dan hi der porte quam so naer*. *Ic ware mi liever doot dan ic dus ghequelliet ben*. Het tegenstellend karakter komt ook uit, wanneer *dan* volgt op een positief of een superlatief. || *Ik hadde doet gheweset en hadde mi god niet sonderlinge cracht ghegeven dan den ghemeinen lieden*. *Die eerste antwoerden dan si horen, tonen hem sot te wesen*. Zie § 156; § 222; Bouman, bl. 83 vlgg. en *Crit. Comm.* op vs. 2837.

§ 297. Bij *maer* valt op te merken, dat als herinnering aan den oorsprong (= *ne ware* ¹⁾) er soms, evenals bij *want*, de constructie van den afhankelijkten zin op volgt. || *Der doot hebbic verdient wel : Bedie ne gheric hulpe el ; maer ic gherne name die doot*. Naast *maer* wordt in dezelfde beteekenis *maer dat* of *maer doch* gebruikt; zie *Mnl. Wdb.* IV, 1002.

§ 298. Het gebruik van *doch* (= toch) in den zin van *immers* (vgl. *de straat was geheel leeg ; de politie toch had haar afgezet*) is in het Mnl. niet geheel onbekend. || *Die ses vielen* (voor Darius) *neder int sant ende groetene coninc ende here, doch* (immers) *was Darius geboren eere* (eerder) *vanden coningen*.

§ 299. Het nevenschikkende *ofte*, soms ook *of* (*ofte*, indien) *neen*, heeft het de beteekenis van *of anders, in het tegenovergestelde geval, zoo niet*, in || *Nu doet mi verstaen van ere dinc die ic begere, oft wacht u jegen mijn spere*. *So moetti verloven diefte ende roof, oft en diet u niet een loof*. *Ik dade hem liën der ondaet ofte ic sal mijns lives*

¹⁾ Bouman, bl. 80, waar gewezen wordt op den bijvormen *mer*, *maar*, *meer*, die doen denken aan 't mhd. *mêr*, dat ook van augmentatief adversatief is geworden.

derven. Vooral in „ofte ic blive doot (of ic sterve) in den wille”. *Ic ginc te hem ende seide hem dat ghi ontboet, dat hi quame tot u . . . oft neen, ghi sout saen met crachte in sijn lant comen.* Zie *Mnl. Wdb* V, 41—42; 25; *Ndl. Wdb.* X, 64, 7).

§ 300. Als redengevende bijwoorden komen in het Mnl. o. a. ook voor *bedi* en *want*, waarbij valt op te merken, dat achter *bedi* de constructie van den hoofdzin kan volgen. || *Het dochte mi sijn die scoonste doot, bedi si haddens ere vele groot. Want spreect* (daarom, spreek): *ict zeere begheere.*

§ 301. Verschillende gevallen doen zich in het Mnl. voor, waarbij het verband tusschen twee zinnen niet door een verbindingswoord wordt uitgedrukt; zie § 67; Paul § 334; *Grundr.* I, p. 918.

I. Een zin kan in den vorm van een hoofdzin of van een bijzin als logisch subject of als object (ook als gen. obj.) van een anderen zin voorkomen. || *Hets beter, dust becoptes hier, dan ghinder int helse vier. Wine sulen u niet faelgiren, wi volghen u in allen maniren. Oec so en woude hijs niet vergheten hi dede dat hi hadde vermeten*¹⁾. *Ic wille du ooc weets wie ic si. Ic wildic wel die wareid wiste. Doe wisten si wel si waren bedrogen. Soe antwoerde : soe en conde. Ic hope wi seghe sullen ontfaen*²⁾. *Ic wane niemen noint ne sach beteren tijt. Saul pensde : hi sal sijn leven verlopen daer omme in enen strijd. Ystorien seggen : die muur es lanc XL milen ommeganc. Hi swoer hi soude dorbreken den muur.*

II. Een *consecutieve* of een *finale* zin kan zonder conjunctie met den hoofdzin worden verbonden; bij de *consecutieve* zinnen vooral na *so* of *sulc* in den hoofdzin. || *Hi was so blide hine wiste wat doen van vrouwen. Daer es onder vlamme ende vier so heet, dat elken kaitijf es ghereet, waer (= dat waer) hi in enen iseren berch gedaen hi gloeide ende smolte saen. Hi tuselde so, ic wanem swoer sijn hovet utermaten sere. Ic weet noch selc poisoen, het sal u al genesen doen. Die coninc ende sijn here daden hem soo swaren pant, si en consten niet behouden tlant. Het (kind) mochte van selker geboorten sijn, ic salne copen ende voeren met mi. Ic mocht dat (iets van dien aard) spreken ghy doet my in enen rade breken. Elegast sprac : Waer leit*

¹⁾ *Tijdschrift* II, 315—317.

²⁾ Ook thans kan men in (handels)brieven zulke zinnen zonder voegwoord nog lezen, terwijl de onderwerpszin of de voorwerpszin den vorm van den bijzin heeft. Vgl. Den Hertog II, § 51.

die scat, lieve vrient, segt mi dat, ende in wat staden? Het mach daer (op een zoodanige plaats) sijn, ic vare mede. Dat volc moste niet stille staen, het liep oft ware uten sinne. Daer en was nemmer geen beide, si zaten op alle ter vaert. De grave ne levede niet langhe daer naer, hi sterf t'Antiochiën. Nu en willic langher beiden niet, ic wil u corten dit verdriet. Zie Tijdschrift XXIII, 280—282 en Dysmelie, bl. 145.

III. Ook het *causaal* en het *conditioneel* verband kan zonder conjunctie worden uitgedrukt. || *Si wilden gherne al ghemene voor hem sterven: hi ware haer here. Binnen dien quam die dach gestric in die sale: het was claer daer uut. Ooc so ghaef hi hem al dare half sijn goed: hi hadden lief. Doodet den pape, hi es valsch! Dat si ter havenen voeren daden haer gewant, men soude die scepe laden. Ende als soe doot es, so lechse dan bi mi int graf: ic ben haer man. Gheeft den armen mildelike u aelmoesenen: ghi sijt rike. Dat kint verdranc, het waser diep. Gevet u gevaen, het is u goet. Ghelovet an hem: du wordes wel ghesont¹⁾.*

Ook kan het voegw. uit een voorafgaand voorzetsel *omme* (wegens) worden opgemaakt. || *Want sine dorstre niet onbeiden, omme die scade die hem gedaen te Haerleblanke hadden Mariaen entie Vranken haddense verbloot* (en omdat de Franken hun schrik aan-gejaagd hadden). *Omme tferlies vander scaden dattem die Wandelen hadden beraden ende willen wreken haren toren* (en omdat zij hun smaad wilden wreken). Zie verder § 150, opm. IV.

Opm. I. Dat ook de disjunctieve verbinding zonder conjunctie kon tot stand komen, spreekt van zelf. || *Stille stont hi daer ter stat, snuwet, reinet, waset nat. Was hi erre, was hi blide.* Hetzelfde geldt van de hypothetische partikel. || *Waer Reinaert doot, het waer ons goet.*

Opm. II. De causale verbinding kan ook zonder conjunctie geschieden, wanneer in den tweeden zin een adjectief met nadruk genoemd wordt, meestal voorafgegaan door *so*. Zie *Alex.* bl. 489 en vgl. || *Want elc hadde selke wonden, dat een ander wel sterven mochte vander minster, si was soe onsochte. Hi soude te hant bliven doot van den gheruussche, het is so groot.* Ook een enkele maal zonder *so*: *Int lant pleeghtmen datmen daer of maect der doden kisten om den stanc, die vanden doden coemt, dies stranc.*

§ 302. Vooral toegeevende en voorwaardelijk-onderstellende zinnen

¹⁾ Paul, *Prinz.* 150.

werden in den vorm van vragende of gebiedende zinnen, zonder conjunctie met een anderen zin verbonden.

Ist out, ist ionc, rike of arm, het sterft al. Sluut al binnen, sluut al buten, dat gepeins mach niemen sluten. Ghi moghet daer veel of segghen niemaer, men en selt int einde so niet vinden. Daer verzoenden si tier tijt, waser te voren enech strijt. Nu mach hi drinken, dorst hem sere. Gaestu ten prence van Babilone, du blijfs behouden. Weren wi ons wel voort, sine moeghen met ghere aventure afghewinnen onse mure. Ans mi god, ic saelt volleesten. Wiltu, wi varen bider zee. Qual ic, gi quaemt mi besien ; bad ic herberghe, gi ontfnct mien. Hets wonder, blivic in den sinne. Sliepe die wulf talre stont, hen en liepe geen scaep in den mont. Ne hebbic niet van gheenre vrucht, ic sterve.

Opm. I. Gewoon is in het Mnl. een voorwaardelijke zin in den vraagvorm als nazin. || *Die ghier doet grote onghenaden sinen jonghen, heeft hi verstaen dat si met vetheden sijn bevaen. En mercstu niet dat enen man sacht sijn moet, hevet hi na pine groot goet ? Men mach den ever licht ende wale moede maken, bestaet men eer hi maect urine. Nettle daer die kieken of bliven doet, eten sire of. Dattene nieman mach gewinnen, es hi te sinen castele binnen. Dit moghen wi wel getoghet merken, lesen wi der apostelen werken.* Zie voor later tijd Den Hertog II, § 89.

Opm. II. Aan den concessieven zin kan het bijw. *al(le)* of *als* voorafgaan, wanneer deze den vorm heeft van den vraagzin. || *Al was hi hier te voren fel, hi en es nu niet. Si moesten met har wenen, als hadden si herten gehad van steenen. Al es hi (de ever) moede hi werp hem ter weere enter hoede. Ende alle es dit wonder groet, boven alle desen so draget privilegie die scone maget. Al slaet die vader, hi ganst mede.* Zie Paul, § 335 anm. I, en vgl. het gebruik van *tout* en *all* in het Ofr. en Me. in *Grundr.* I, p. 912. Eene enkele maal komt in verbinding met *al* het bijw. *ooc* voor. || *Al hoorði ooc enighe lede maer, die seldi altoos slaen int goede.* Gewoner was het bijw. *ooc* aan het begin van den concessieven zin. || *Daer toe sel ic tot alre tijt bi u wesen, ooc waer ghi sijt. Ic wil al doen wat ghi my hiet, oock wat dat mijns daer nae gheschiet ;* zie *Mnl. Wdb.* V, 1605.

§ 303. Beide zinnen werden ook door *ende* verbonden ; de tweede zin kon den vorm der nevenschikking of (wat 't meest voorkomt) der onderschikking hebben. Vgl. in het Fr., Hd. en Eng. || *Vous le devez haïr et fût il votre père* (Corn.). *Du muszt! und kostet' es mein Leben* (Goethe). *If I have broke anything, I'll pay for't, an it cost a pound* (Congreve). Voor het Mnl. vgl. || *Ic waende ju helpen ende ghi (indien gij slechts) met mi sout bliven. Dus soudic geerne houden Gode mijn opset ende den gebode niet en ware contrarie.*

In wilde niet sijn int paradijs ende ic ju wiste in desen rouwe. Ende ic u oec ter noet faelgiere, sone moetic hebben nemmermere ruste. Ic liets mi kosten een lief dinc ende ghijt also wist als ic doe. Daer was alle dat ghemac dat een keyser hebben soude ende hi feeste houden woude (indien hij of ook al wilde hij feest houden). Ic woude ic ware uter sale sonder niemare ende tale ende (zelfs indien) mi ware ghecost opten Rijn seven borghe ¹⁾). Ende wassic verbannen ene tijt ende mi die coninc mijn goet nam, omdat hi te mi was gram, ver-raennesse ende moordens dedic mi ave. Ende in zij mij trocke, smete of stiete, zeij ic nu noch, ic weet wel te vooren zij sloughe mij doot ²⁾).

Uit deze voorbeelden blijkt, dat de door *ende* verbonden zin een omstandigheid kan uitdrukken, die ter verwezenlijking van het voorafgaande daaraan als nog ontbrekend moet worden toegevoegd of eene omstandigheid, die al wordt ze aan het voorafgaande toegevoegd, de verwezenlijking daarvan toch niet onmogelijk maakt of de bewering toch niet te niet doet. De laatste soort zinnen vormen den overgang tot de concessieve. Zie Paul § 335; *Wtb.* p. 573; Murray p. 317; *I. F.* XXIII, 163; *Grundr.* I, p. 914; Poutsma, bl. 473; 484; *Ndl. Wdb.* VI, 1489.

§ 304. Evenals bij andere voegwoorden ontwikkelt zich bij *ende* naast de augmentatieve beteekenis de adversatieve (vgl. *mnl. ooc*; *ndl. echter*; *nochtans*; *evenwel*; *gr. $\kappa\alpha\iota$* ; *lat. et, atque*; *fr. mais* (lat. *magis*), *enz. || Hi riep ende condon niet ghewecken. Men mach haer lijf doen enden ende niet die siele schenden* ³⁾).

Opm. I. Over de mogelijkheid, dat *ende* ook in den zin van *opdat, toen* en *zoodat* voorkomt zie Verdam in *Taalk. Bijdr.* I, 124; *Mnl. Wdb.* II i. v. en *Vondel's Taal* II, bl. 108—112.

Opm. II. Worden twee conditioneele bijzinnen door *ende* met elkander verbonden, dan heeft de eerste de volgorde van den vraagzin en de tweede (in navolging van de constructie na *ende* als conditioneele partikel) die van den afhankelijkten zin na eene conjunctie. || *Ne comdi niet ten ghedinghe ende ic hu niet voer mi bringhe*, *enz. Gave men hem prijs ende hi der doghet dan wilde begheven, so waert*, *enz. Onthouden si den volke Gods woert ende sijt hem niet en seggen voert, si sullen hebben*, *enz.* Zie *Tijdschr.* XI, 163 en § 331.

¹⁾ Zie *Taalk. Bijdr.* I, 132 vlgg.; *Mnl. Wdb.* II, 643 vlgg.

²⁾ *Dram. Poëzie*, 546.

³⁾ *Alex.* bl. 402—403; *Mnl. Wdb.* II, 638; Murray, 317: *and* (adversative); *Grundr.* I, p. 914; Sn. de Vogel, § 324.

§ 305. De afhankelijkheid kan ook door den conjunctief worden uitgedrukt. || *Hi brake die viere seiden die dwase. Ende hi riep hi storve liever vele. Maer soo antworde soe en conde, soe ware gebonden. Doe seide die vrouwe si sturve liever dan si haren wille dede.* Zie § 344.

Voor de bijzinnen met de negatie *en(ne)* zie § 227 vlgg.; voor de relatieve zinnen zie § 346 en vgl. Paul § 336 vlgg.; Diez III, 341.

§ 306. Overigens kunnen hoofd- en bijzin, evenals thans, door conjuncties worden verbonden ¹⁾. Tot die welke *causale* en *hypothetische* zinnen inleiden behooren: *bedi (dat), want (dat), ende want, maer want, want bedi, dies, nu, omdat, om des, om (= omdat), daer, dat, nadien dat, dore dat, daerom dat, daerom omdat, omdies, daerom(me) want, bi dien, bi dat, mits dat, aengesien dat, alse die* (fr. *comme si il*; zie § 64 opm.), *mettien dat, met dat, sint* (eng. *since*) *angemerket dat, aengesien dat, op dat, overmits dat, overmits want, indien dat, in dat, so* (naardien, vermits), *sider (dat), sidermeer dat, sidermeer opdat, ute (dien) dat, enz.*

Opm. *Niet bedi, niet daeromme, niet daerbi* worden in het Mnl. gebruikt in den zin van het tegenwoordige *niet dat, dat neemt niet weg dat, niettemin, daarom niet*. || *Hi gaf Madore metten swerde enen swaren slach . . . ; niet bedie Mador en versochte Lancelote daer al dat hi vermochte* (niettemin trachtte M., enz.). *Niet daerbi, her coninc, wat ghi wilt, dat moochdi doe.* Hiernaast in den zelfden zin *Niet (dat)* || *Niet dat hi* (de hemel) *cristallen si, mer. Niet, si en kennen wel dat gi sijt dapper ende snel . . . maer nu so wert u te sware te stridene jegen ridders twee.* Een vollere vorm *Niet dat ic wil seggen* komt ook voor: *Niet dat ic wil seggen dat God is een uutnemer der personen . . . mer,* enz. Zie *Mnl. Wdb.* I, 635; IV, 2402.

§ 307. De *finale* bijzinnen werden ingeleid door: *omdat, omdies, dore dat, dat, alse te* (bgl. eng. *as for*), *te dien dat, dies, opdat* (ofr. *pour (ce) que*), *want, daermede dat, mits dat* (zeldzaam). Voor *omne (te)* gevolgd door een infinitief zie § 280—282.

Opm. De verbinding *om of*, somtijds *op of* (oostmnl.), komt voor in den zin van voor het geval dat (eig. *om gereed te zijn als*). || *Om of ic licht mit hem te doen mocht crighen, dat ic dan te bet ghehoort mocht sijn van hem.* Zie *Mnl. Wdb.* V, 26.

§ 308. De *temporale* conjuncties zijn o. a. *aldoe, doe (dat), doen,*

¹⁾ Zie Bouman, bl. 112 vlgg.

alse, also, also dat (*Proza-Rein.* bl. 158), *daer; so dat, nochtot dat* (terwijl, ten tijde dat), *wanneer (dat), hoeneer, wan, tilike (dat), also houde* (saen, sciere, vollike, geringe, haestelike, vroe, drade) *dat, teersten (dat), teerst dat, sedert (dat), sinder dat, sint dat, sider dat, sichten(t) dat, van diesmales (diesmale) dat, van dat; onderwilen, ter wilen dat, die wile (dat), met dat, onder dien dat, (hier)binnen dat, in dien dat, binnen dien dat, jegen dat, tote (dien) dat, tote, thent, hent tot, tenden, tote diesmaels dat, tote dier tijt dat, toter wilen dat, ont (dat); ment (dat) in oostmnl., onthier (ende), des, tes, dies, want, went (totdat, wanneer) wes (totdat, in oostmnl.), daerna dat, na (dien) dat, vore, (dien) dat, vore diesmaels dat, ere (dat), wel(c)tijt so (wanneer), doch dat (totdat het eindelijk zoover kwam), enz.*

§ 309. Het voegw. *alse* werd niet alleen, zooals in 't Ndl., gebruikt in de beteekenis van *toen*, doch ook in die van *nu*, aanwijzende eene tegenwoordige handeling of toestand. || *Nu, alse ic out bem, peinsic al, hoe dat ic wel sterven sal.* Voor de beteekenis *totdat*, welke eigen was aan de conjunctie *want*, vgl. *Tijdschr.* XXV, 196, waar opgemerkt wordt, dat dit voegw. in deze beteekenis uitsluitend in Noordnederlandsche (vooral niet-frankische) tongvallen voorkomt, evenals het synonieme *thent* vooral in de Saksische tongvallen gewoon geweest is. Zie *Mnl. Wdb.* IX, 1714; VIII, 292.

Opm. Let op de woordvolgorde in den hoofdzin in: *Ende als du mi aenroeps in dijnre tempaciën, ic sal di moederlic hulpen. Ist dat hi my getrouheit sweert ende halt, ic sal hem groete rijcheit gheven.* Zie § 330.

§ 310. *Sodat* (ook *so*) komt in het Mnl. in den zin van *toen*, *terwijl* en *totdat* voor. || *So dat ute quam die raet, dat was die verradere quaet. Ende si saten beide gader neder, soe dat si van messeliken saken spraken. Doe ginc hi drove, soe dat hi omtrent primtijt quam, daer hi ene hermitage vernam* (zie § 295). Dezelfde beteekenis vertoont ook *dat* (= *terwijl* *nochtans* en *totdat*). || *Hi voer wech, dats hem ne halp niemen. Daer die Vryesen den graef Willem sloeghen doot, dat sijs niet en kenden. — Si slipen dattie dach op ginc. Hi reet dat hi in ene valeye quam.* Over eene mogelijke beteekenis van *dat* (= *toen*) in zinnen als: *Hi was onlange in die vart, dat hi een pawelgioen vernam. Si hadden onverre gevaren, dat si ontmoetten ene ioncfrouwe*, zie § 324; § 327; *Mnl. Wdb.* II, 86; Bouman, bl. 128 *Feestbundel-De Vries* bl. 26—27.

§ 311. Over de mogelijkheid van *ende* in de bet. *wanneer, toen* zie *Mnl. Wdb.* II, 644; *Tijdschrift XXXI*, 193; voor *ende* = *totdat* vgl.: *Latet coelen ende bloetlaeu is* (Ypermans). Voor *want* in den zin van *als* in Oostmnl. geschriften *Mnl. Wdb.* IX. 1713, 5).

§ 312. De *consecutieve* bijzin kon worden ingeleid door *also (dat)*, (ofr. *si que*), *als dat, also dat, also als, dat, want, so dat, mits dat* (zeldzaam). Over *want* (= *zoodat*) zie *Tijdschrift*, V, 94—96; *Mnl. Wdb.* IX. 1711, 3) en vgl.: *Het was donker van der nachte, want hijt niet gesien en mochte. Dese* (geldzucht) *scuwet der eren pat, want soe moet int helsce vat. Daer sach ic hem al becopen sine diefte ende sinen roof, want* (var. *dat*) *hem daer die pelse stoof.*

Opm. Over het gebruik van den relat. zin met de bet. van een *consecutieven* zin, zie § 63.

§ 313. De *concessieve* bijzinnen worden ingeleid door: *als, al(le)* (vgl. ofr. *ja*), *an* (in Limb. dial.), *boven dat, nochtan(ne) (dat), hoe (dat)*; vgl. ofr. *comment que*; eng. *how that*), *hoewel (dat)*, *so, so wel, so hoe, also sere als, dore al(le) dat, dore dat, als, doch dat* (zeldzaam), *of* (zeldzaam), *niet jegenstaende, niettegenstaende, niet wederstaende dat, wattan*, enz. Voor de ontwikkeling van het bijwoord *hoe* tot het voegw. zie *Tijdschr.* V, 97—100. Het voegw. *ofschoon* is in het Mnl. onbekend. Voor de geschiedenis daarvan zie *Ndl. Wdb.* X, 99; *Mnl. Wdb.* V 26; VII, 637 en vgl. in het ofr. *si bien* in concessieve zinnen.

§ 314. De *conditioneele* bijzinnen worden ingeleid door: *indien (dat), in, opdat, mits, te mits dat, behalven dat* ¹⁾, *behoudelike (dien) dat, of* (ook *ofte*), *bi aldien dat, bi also of, bi also (dat), te dien (tien) dat, op dien dat, evenverre dat, al, dat, daer, else, sonder dat* (vgl. fr. *sans que*), *maer dat, (h)ensi dat, (h)en ware dat, ten si, si, ten waer, maer dat* (eng. *but for*), *des* (*Tijdschr.* XXII, 51), *en ware dat sake dat* (= *tenware*), *en si dat sake dat* (tenzij); *Mnl. Wdb.* VII, 71.

Opmerking verdient hier, dat het voegwoord *al* (indien) onmiddellijk gevolgd wordt door het werkwoord || *Wat wonder eest al suchtic sere? Hens geen wonder al sijn wi in droefheden.* Dit ge-

¹⁾ Stallaert I, 148 b.

bruik van *al* was in de 17de eeuw nog bekend; vgl. Bredero's *Sp. Brab.* vs. 2034: *Jij selt de bierkost wel krijgen, al sinje wat sneechjes* (als je maar slim bent). Ook thans kent men dit *al* nog in Groningen en in 't Noorden van Drente. Zie *Ndl. Wdb.* II, 88 en Bergsma, *Drentsch Wdb.* bl. 10.

Over het gebruik van den relat. zin met de bet. van een conditioneelen zin zie § 62.

Opm. I. Eene enkele maal komt naast het gewone *en si* het meerv. *en sijn* voor bij een meervoudig subject. || *En es so wel gesent man hine soude daer in sine tale genoech vergeten, en sijn* (of het moesten zijn) *die gene die loselec minnen.*

Opm. II. De hedendaagsche constructie met *en* kwam ook in het Mnl. voor. || *Volget my ende u sal wael geschien.* Zie § 301, III en vgl. voor het Lat. en Ofr. Sn. de Vogel, § 324.

§ 315. *Vergelijkende* bijzinnen worden ingeleid door *alse, als, al, also, so, gelijc dat, gelijc of, gelijc alse, recht(s) alse, recht of, gelijc of, gelijc, also, gelijc, also gelijc als(e), alsogelijkerwijs alse, gelijkerwijs alse, gelijkerwijs dat, alleleens gelijc, alleleens of, als of, of, dan, dat, hoe* (zooals), *so.*

Opm. I. Na *al* (= als of) volgt de constructie van den vraagzin. || *Dat was so claer . . . al hadt gesijn int paradijs. Al hadde si int herte rouwe . . . te weenne si doe began.* Zie *Mnl. Wdb.* I. 328.

Opm. II. Een enkele maal komt het voegw. *of* voor als tijdbepalende conjunctie (= *als*), of moet het, in Westvlaamsche stukken, bij eene vergelijking weergegeven worden door *als*. || *Die hebben dicke tonghen ne spreken niet soo claer ofte die dinne tonghe hebben.* Zie *Mnl. Wdb.* V, 28. Gewoonlijk bezigde men in dit geval *so* — *so*. || *Dat nie ghesciede soo over vele vromicheit, soo daer gesciede. Phares daermen vint den maerber wit ende nieuweren so goet so dit.* Zie voor 't Mhd. Paul § 318.

Opm. III. Op eene enkele plaats gaat de vergelijkende conjunctie niet vooraf, doch volgt ze. || *Hi seide : Cnape, ic hebbe di lief, soe sal sijn verdrinct de drachte* (= knaap, zoo zeker als ik u lief heb, zullen de kinderen verdronken worden). Zie *Tijdschr.* II, 234.

Opm. IV. Over het gebruik van het voegw. *dan* zie § 150 en § 156; over het ontbreken van de conjunctie *dat* zie § 150 opm. IV.

§ 316. *Beperkende* bijzinnen worden ingeleid door *anders dan* (behalve dat), *anders* (althans), *els dan, na* (*dien dat*), *sonder dat, behalven dat, maer* (*dat*), (*in*) *also vele als, also verre als, evenverre dat, dat, utegenomen dat, utegeseit dat, utegeset dat, dan* (gewoonlijk na eene ontkenning in den hoofdzin; zie § 296).

Opm. Voor de geschiedenis van het voegw.-voorzetsel *behalve (dat)* vgl. § 127 opm. II en III.

§ 317. De *verhouding*-uitdrukkende zinnen konden verbonden worden door *altemet dat* (al naar mate dat), *almet dat*, *altemet daer*, *temet dat*, *na (die) gelande dat*, *jegen (dien) dat*, *na (dien) dat*, *naer (dien) dat*, *daerna dat*.

Het bijw. *so* werd o. a. gebruikt voor een comparatief, welke in betrekking staat tot een anderen comparatief, eveneens voorafgegaan door *so*. || *So hogren staet, so swaerren val. So hi hoghere sit upt rat, so hogher val, so meere plat. So des wegges es min te gane, so ons min ghelts bedaerf ane. So hi meerre es diemen misdoet, so hi seere moet sijn ghepijnt die misdoet.* Eene andere wijze van eene dergelijke verbinding was die van *hoe — hoe ; hoe — so ; so — hoe ; hoe — te ; eer — so ; so — eer ; eer — eer ; so — so ; so — deste ; die — die ; te — te*. || *Hoet ouder is, doet beter is. Hoe si (de vrouw) hogher es in state ghekeert, soo si meer daer in glorieert. So men den bosen meer verdraecht, hoe hi liever onrecht jaecht. Hoe seerre het liep, te meerre tmocht. Eer ghi naerre den vijanden sijt, soe u meer ghenaket strijt. Soe men des speels meer hanteert, eer die hette meer faelgeert. Eer gi meer gevet, eer si meer screyen sal. So si meer gaf (aan dokters) so si wers hadde. So die lucht drogher was, die blexem es te roder das. Die edelre baren (kind) die meer ootmoet. Te zondigher dat si hem belyen, te meer ghenaden sal hem geschien.*

Opm. I. Vreemd is de constructie in een zin als: *lanx om quader dat sij wordt* (zij wordt hoe langer hoe kwader). Zie § 146 opm. III en verder *Dram. Poëzie*, bl. 546; *Mnl. Wdb.* IV, 94; voor later tijd Huydecoper, *Proeve* II, 210 en in het West-Vlaamsch: *van langst om beter ; langs om meer, lanxt te meer* (De Bo, 607).

Opm. II. Men lette op de volgorde der woorden in bovenstaande, nog in de 17de eeuw bekende constructies: bijwoord, onderwerp, comparatief. Zie *Mnl. Wdb.* III, 451; VII, 1441; *Ndl. Wdb.* VI, 782.

§ 318. Het meest gebruikelijke voegwoord is *dat* ter inleiding van onderwerpszinnen en voorwerpszinnen. || *Dat grooten scade is dat hi niet vaste in gode en ghelooft. Dat ic lese dat is mi leet. Crupele ende blinde, die gheschiede, dat si ontfinghen ghesondichede. Het sceen wel te diere stede dat hi verbolgen was ende gram. Het was hare utermaten leet, datter Ferguut niet af en weet. Het spijte hemlieden dat haerlieder vrouwe ghehuwet was sonder raedt ende avijs van hem-*

lieden. Si saghē dat hem Brune ontswam. Si biddet mi dicken ende spaent dat ic Gode minnen soude. In den hoofdzin kan een pron. dem. voorafgaan. || *Hi bat dat soe wilde heeten dat, dat hare dat kinnekijn ware. Nu waenden die Hunen des, dat mense liden niet en mochte.* Ook kan de afh. zin parallel staan met een subst. || *Doe wart dien zielen in haerre allenden van Gode een drincken gheoorlooft ende datsi metten watre haer hoofd netten mochten metter hant. Maria sterre overclaer, alle nature wert dijns waer, die al van di ontfanghen heeft: crachte, wesen ende datsi leeft.* Zie Bouman, bl. 56—58.

Opm. I. Het voegw. kon ook voorafgegaan worden door een interrogativum, dat een afh. vraag inleidt. || *Dat ghi moghet sien ende horen, wanen dat ghi sijt gheboren. Nu verstaet twi ende hoe dat ons die keyser ontboot. Der vrouwen vrageden si welke noot datso brochte daer ter stede. Daer wildi weten weder dat die beelden waren so hol so vol. Te vraghene wie dat hi ware; Her P versiet waer dat een eyke groot op enen hoghen berch staet.* Hier naast zonder dat: *Hi telde hoe si moesten derven van haren lene, van harre erven; enz.; vgl. ofr. comme; nfr. comment; ags. hu; eng. how; hd. wie.*

Opm. II. Wordt een door dat ingeleide afhankelijke zin onderbroken door een of meer tusschenzinnen, dan kan, evenals in het Ofr. en Me., de conjunctie worden herhaald. || *Voert meer seldi weten, dat die twee overste decsele van waders vellen, die boven op den tabernakel lagen, dat si gelijc waren in lingden ende in breiden. God gheboot heme dat hi sinen sone Ysacke, dien hi minde boven al, die heme ghegeven was boven nature, ende daer hi groots dincs ane vermoede, dat hi dien dooden soude. Het es dicwile ghesien dat de ghone die by costumen wreet waren, dat sy met wreetheden gheploecht waren.* Een soortgelijk verschijnsel neemt men waar in: *Doe Christus de sone Gods, die stichter ende here es alle der wet, die ie ghegeven wart, doe hi sijn volc geleert hadde. Want van desen berge Syon, dat es een spiegel alre waerheit ende ene bescouwenge alre gerechteheit, ute hem sal gaen de wet. Hier inne werden wi geleert dat ute den vriën ingeestene Goods, dat ene fonteine es al ons geestelecs levens, daer ute vloeit in ons verstendeheit ende const. In den iersten oegenblicke, daer wi ons geheel ende minlec inkeren in die eenvoldeheit ons geestes, daer ontmoeten wi die ongemetene godleke claerheit. Doen die nuwe sacramente inquamen, doe moesten die oude ceseren. Doe die VII daghe leden waren, so riep Moyses die oudere des volcs te gadere. Ende omme dat die offer der sonden ghemeine was, so (daarom) droech Aaron van den ghemeinen bloede in den tabernakel. Doen hi sine wapen af hadde gedaen, so (toen) was die wachter ghestaen ter hogher tinnen; enz. enz. Vgl. § 360; Grundr. I, p. 916; Diez III, 342 noot; Bouman, 76—77; De Vries, *Dysmelie*, bl. 198 vlgg.*

Opm. III. Na een ww. dat een waarnemen uitdrukt, kan een bijzin volgen ingeleid door waer (= daer, waer) || *Die Gallen saghē daer, waer die Romeine in dien stride waren ghemeine. Hi sach waer Jhesus quam. Sech (zie), live muder, war din kint staet. Daer hi vernam waer een riddere op*

hem quam. Mettien so wart hi geware waer die vogelgripe quam te hem wert. Doe hoordi waer quam gegaen Macharijs. Dezelfde constructie komt in 't Mhd. voor: Dô sach er wâ ein hâs stuont. Da horte ich wâ man sprach. Zie Mnl. Wdb. IX, 1537; Paul, § 342.

§ 319. Het voegw. *dat* werd ook gebezigd ter voortzetting van door een ander voegw. begonnen afh. zin. || *Ende dit verstont sinte Pauwels wel doen hi sprac ende dat hi begheerde ontbonden te sine vanden lichame ende met Christo te sine. Gods wrake comt onver-sien ende onverhoedt, ja alsment minst moedt ende dat ooc nieman soude gomen dat sulke wraken soude comen. Zie verder Bouman, bl. 123—125; Dysmelie, 155—157; Paul, Gr. IV, § 446.*

§ 320. Verder wordt *dat* aangetroffen na allerlei voorzetsels. || *So dat si ter steden quam, bi dat se leidde dingel ons Heren. Dor dat ghi Reinaerde sijt onhout, so en es hier jonc no out, hine hebbe te wroeghene jeghen u. Doch salmen dien meester also vele geven als vier ander broedere, dor dat (opdat) hi van ziere volre spise moghe mededelen. Ic rade dat wi se te vriende ontfaen, in dat (mits) se die soene anevaen. Soo bleef hi daer hent dat (totdat) dat onweder over ghegaen was. Nadat ghi sijt te banne, men souts mi doen verwijt, liet ic u met mi wandelen. Die ackerman sijn coren sayt, omdat (opdat) hi menechfout dat mayt. Opdat (omdat) hi niet en wilt mijns, soo en willic ooc niet weder sijns. Overmids dat ander convente inden lande stadelics wijn hebben te provend. Vor dat hi al hadde ghedaen dat hi wilde (vgl. 't hd. auf dasz, ohne dasz en enkele andere analogie-formaties; Paul, Prinz. § 211; Gr. IV, § 448 vlgg.). Ook kan, als de nadruk dit vereischt, een pronomen demonstrativum (oorspr. in den acc. sing. neutr.) aan de conjunctie voorafgaan. || *Ne waer dat hijt liet omme dat, dats hem die joncvrouwe bat. Ic hebbe meer ontfaen van goude up dat, dat ic swighen soude. Naar analogie van deze kregen ook de voorzetsels, die een anderen casus regeerden, deze constructie. || Te dien dat Floris die joncvrouwe te sinen wille hebbe gesien, hem ne roect, wat hem daerna sal gescien. Ic dadet opdien dat icken in node meest gescadet meende hebben. Mijn mager vel es nu soo vrolic, omdies dat ic den mensche dus heb gebracht int sneven. Na dien dat alle die vechters gevallen waren. Ghine moghes ontgaen vor dien dat ghijt hebt ghedaen. Onder dien dat Jhesus dit sprac, so quam Judas. Bedawwet waren bome ende crude tote dien dat die sonne up quam. Vgl. ofr. avant ce que, après ce que, pour ce que,**

jusqu'à ce que naast nfr. *avant que, pour que, après que*. Zie Bouman, bl. 109 vlgg.; Sn. de Vogel § 356 vlgg.

§ 321. Eveneens komt *dat* voor in verbinding met relativa en indefinita; zie § 53. || *Dander vrouwen in Spaengen danen dat sy comen waren. Van daen dat die meester of knaap is. Als die bloemken springhen uut, daer ane dat men die somer kint. So wie dat niet en arbeit en sal niet eten. So wat dat men hem vragede. Ine prise niet ene not wert wat dat mogen sien mijn ogen.*

§ 322. Verbonden met bijwoorden of bijw. uitdrukkingen vormt *dat* voegwoorden. || *Hoedat, hoewel dat, nochtan dat; ghelikerwise dat, gelike dat; sonder dat, behoudelike dat; hoeneer dat, wanneer dat, tote diesmaels dat, temet dat, so dat, welctijt dat, dewile dat; sidermeer dat, enz.* Zie § 306 vlgg. en De Vries, *Dysmelie*, bl. 245.

§ 323. Dat het voegw. *dat* ook gemist kan worden, blijkt uit de vele voorzetsels, bijwoorden en bijw. uitdrukkingen, die de functie van voegwoorden vervullen. || *Vore si quamen te sinen vader. Eer dese dach sal comen ten ende. Om hi te campe niet mach comen. Nu ic out ben, peinsic al hoe dat ic wel sterven sal* (vgl. daarnaast: *Nu dat sijn sal dat moet sijn, neemt orlof ende trecken wi te lande waert*). *Nemmermeer en heefse wille weder te keerne, sint si heme nu ontginc. Wi sullen varen tote wise vinden. Die wile si in desen ghebde waren. Zoe wie dit dubbele byer brout, die en zell anders gheen bier brouwen derwylen hijt brout. Vele heeren in sijnre hulpen weeren alsoe (= also dat) hi drie dusent glayen sterc mocht wesen. Daer wert die strijt starc ende fel, hent Troylus quam daer. Teersten soe* (zoodra zij) *quam in de zale, eist jeghen hare al upgestaen.* Ook met een pron. dem. verbonden. || *Mettien Karle sine bede dede, vielen ter neder alle die mueren. In dien dieselve persoon niet in den vierschaer en comt, so sal hy vellich wesen. Si weten vele mere bidien si sijn al gheest. Die scone clocke men luden dede, omdies si hem souden haesten. In wille niet daghen, bedi* (omdat) *ic wille varen jaghen.* Zie § 320; *Mnl. Wdb.* II, 85—86; Bouman, bl. 108 vlgg.

Opm. Denzelfden dienst als *dat* kon ook *als(e)* verrichten in de voegwoorden *also saen als, also houde als, also sciere als, also drade als, also wile als* (met *dat*), *also sere als* (hoewel); opmerkelijk is het evenwel dat *als(e)* niet evenals *dat* kon worden gemist. Vgl. *Mnl. Wdb.* I, 370.

§ 324. De zinnen ingeleid door *dat* dienen als nadere bepaling van een begrip in den hoofdzin. a) van een znw. || *Zubo es van der grote, dat die wolf es. Die wile, dat die priester uften predicstoele staet. So dat si omtrent primetijt quamen gereden, dat si vernamen enen ridder. Terst dattie coninc die niemare verheeschte, dat Floris sijn kint Blanchefloer so hadde gemint. Tfi der scanden, dat ghi leeft. Vischers plegen eere saken, dat si den otter wel tam maken. Gheliker wijs dat hi hadde gheweest al doot.* b) van een werkw. || *Ay, ende waer mach Esmoreit merren, dat hi niet en comt? Soe peinst hi nauwe ende beweeft dat hi sulke dinc mach vinden, dat hi moghe dat wijf scinden, dat mense dode oft verdrive.* c) van een pronomen. || *Nu waenden die Hunen des, dat men se liden niet en mochten. Teenen tide gheviel hem dies, dat haer volc so sere wies.* Zie *Mnl. Wdb.* II 77. d) van een adverbium. || *Daerom sant die Vader sinen sone, dat hi ons dien sanc leren soude. Nu laet u ghenoghen hiermede, dat ic u dus vele van den temple hebbe geteld. Binnen deser tijt ghevielt hem so . . . . dat . . . . sijn wijf versciet van deser werelt. Ende ic sal u helpen mede metten besten dat ic mach. Ic bin daertoe gheboren, dat ic ghetughe gheve der waerheit.* e) van een adjectief. || *Mi dunct in u ghelaet dat ghi mi hout over quaet ende over valsch, dat ic soude u dinc ontecken. Ende seyde: onreyne vraet, dat hu dat hoghe so ommegaet. Hi es suete, dat hi swicht stille. Judas, gi sijt ries ende sot, dat gi dorret seggen dat hi es God.* Zie *Bouman*, bl. 137—144; *Dysmelie*, 21; *Paul*, *Gr.* IV § 442; § 526; *Sütterlin* § 427; § 556; *Sn. de Vogel* 347bis.

Opm. Naast *dat* komt ook *alse dat* voor. || *Hier na viel hem een oerbaerlic raet in . . . als dat hi hem woude gheven te dienen. Die doot als dat sijn siel van hem scheyden soude. Doe dat sijn wapenbroeder sach, als dat Saul doot was. Doe volchde si der dochter ten lesten daer in als dat si tot haren voeten soude slapen.* Zie *Mnl. Wdb.* I, 365; *Ndl. Wdb.* I, 262; *Waasch Idiot.* 75; *Teirlinck*, 85.

§ 325. Het voegw. *dat* kan ook een zinsdeel representeeren, dat met nadruk aan het hoofd van den zin staat. De eischen der rhythmiek hebben meermalen dit *dat* te voorschijn geroepen ¹⁾. Na *dat* volgt niet de woordschikking van den bijzin, maar die van een hoofdzin. || *Met Fira peel dat si ghinghen. Met enen gezelle dat hi tijt. Grote miracle dat hi dede. Ten lesten dat twe jonghen*

¹⁾ Zie Overdiep in *Tijdschrift* XXXIV, bl. 54.

brochte. Den mont datti hem biet. Gode dat hijt al upgaß. Wiselike dat sijt began. Harde tornech dat hi wart. Tote haren mule dat si liep Naer den Jode dat hi riep. Zie § 45; *Ferguut* gloss. 282; Bouman bl. 133; *Dysmelie* bl. 46 en *Mnl. Wdb.* II, 83. Voor het Mhd. vgl. Paul § 352 anm. 2: *Vil gezogentliche daz er sprach; lûte dat sie dô riep; ein fur dasz sihet si brinnen* (Kraus, 183); voor het Mnd. Schiller u. Lübben i. v. *dat*.

Schijnbaar denzelfden dienst doet so in de volgende zinnen. || *Hare vrucht so heet men daden. Broot so at hi harde cleene. Die valke die so zach den heigher risen. Soe lange soe reet mijn her Jan, dat hi te Parijs quam an. Slapen so essi genaen. Dander mesdaet die so gaet der zielen an. Vroeder no sochter so ne was vrouwe int her-togenrike. Ende doe so belovede hem God dat lant van promissioene. Van allen quaden menschen hovet so es Caym. Ende jegen der natu-ren ghebode so vielen si in overspele. Doch so haddi twee vrouwen. Het bijw. so dient hier evenwel om den nadruk op 't voorafgaande te leggen. In het Ofra. wordt op dezelfde wijze het adv. *si* gebruikt, evenals in het Me. so en in 't ohd. *sun* na een bijw. Zie *Alex.* Inl. xciii; bl. 458; *Mnl. Wdb.* VII, 1441; Paul § 327; *Gr.* IV, 123; *Grundr.* I p. 912; Diez III, 405; De Vries, *Dysmelie*, bl. 46 en 244—245.*

§ 326. Ook wensch- en uitroepzinnen kunnen door *dat* worden ingeleid. || *Dats u God moet danc weten! Dat u God lone! Dat ghi mi leet daer si sijn! Vrient, seit hi, dat di God moet dagen, wijst mi den horen. Acharme, dattic ie was gheboren! Deus dat Torec nine wiste dat haer herte dus was in twiste.* Zie Paul, *Gr.* IV, § 502; Bouman bl. 151 en vgl. hd. *Dasz dich Got; behüte; fr. Que Dieu vous protège!* Vgl. § 293.

Opm. De hier genoemde zinnen hebben den vorm van een bijzin. Hetzelfde neemt men waar bij de vraagzinnen ingeleid door *of*, *ocht*. || *Ocht Antherst nu es gheboren? dorstict segghen, ic wane jaet. Hi sprac, Of ic yet segghen wille? Ja ic. Cuwaert sprac: of ict weet? Ja ic.*

§ 327. Uit het voorgaande blijkt, dat het voegwoord *dat* op zeer verschillende wijze moet worden vertaald. || *Si weet wel, dat (indien) men u ende hare besage, men soutse meer prisen dant u soude. Dat (gesteld dat) een begheerde groote scat, creghe hijs niet, wat holp hem dat. De jonghe (raven) leven VII daghe sonder*

eten, dat (omdat) se de vader niet voeden en wilt vore dat si swart werden. Dat (omdat) hi hem so verhief, ontsag'lic hem (vgl. ofr. que ; Diez III, 413). Die scande leerde hem alre meest, dat (zoodat) hi ten huse niet en ginc. Doen wart hi ghelevert Pylatuse, dat (opdat) hine doden soude. Here in mijn leven sone saghickene, dat (voor zoover) ic weet. Si reden wech, dat (totdat) si vernamen ene hermitage. Eens dat (toen) hi reet, began sijn paert verwoeden. Lanceloet bat hare, dat (zooals) hare dochte, genaden. Zie Mnl. Wdb. II, 86; Paul § 388; Diez III, 378—382; Sn. de Vogel § 115; 343 vlgg.; Bouman, bl. 144—152; N. Taalgids XIV, 69.

§ 328. Eene dubbele conjunctie wordt in het Mnl. nu en dan aangetroffen: *Overmits want, want bedi, bedi want, op indien, om of, op of, doen doe, maer doch.* || *Overmits want hi selve binnen Dordrecht niet comen en mach. Up indien hem alle die poorters wilden commen presenteeren, zij zouden alsdan zien. Om of (voor 't geval dat) ic licht mit hem te doen mocht crighen. Want bedi het cam aldus.* Zie Mnl. Wdb. V, 26, vgl. § 306 opm. en § 307 opm.

§ 329. De conjunctie *of* (soms *of dat*) komt in het Mnl. voor als voorwaardelijk-onderstellend voegwoord, zooals ook nu nog een enkele maal. || *Gheloves mi of ghi wilt. Of ic dit niet en wreke, so moetic sijn verdoemt. Ic saelt op hem so sere wreken, dat mer emmermeren af sal spreken, of dat icse yeweren can bevaren.*

Even gewoon is *of* (naast *alsof, recht of, gelijk of*) in den zin van *alsof*; de afhankelijke zin kan ook de woordschikking van den hoofdzin hebben. || *Daer viel hi neder of hi ware al steendoot. Hi en weet wat doen recht of hi waer sonder sin. Hem dochte so, ocht hi ware int paradijs. Die mane sceen oft ware dach. — Du gebaers oft u spiere waers.* Zie § 348.

Overigens komt *of* in het Mnl. in dezelfde functies voor als thans. Zie Mnl. Wdb. V, 23—28; Ndl. Wdb. X, 69.

§ 330. Aangaande den zinsbouw valt nog op te merken, dat wanneer de bijzin aan den hoofdzin voorafgaat, deze zijn gewone woordvolgorde behouden kan. || *Omdat hi cort was, hine mochte hem niet sien. Alse dese dinc aldus gesciede, Alexander wart, enz. Binnen dien dat die stoute man Julius Bertaengen wan, Embiorix, coninc*

van Gallen es uptie Romeinen gevallen. Ende doe hi was ghereed God hi wijsde hem. Alsic dit horde, ic was in vare. Teerst dat men saghe die sonne up staen, hi clam up enen berch groene. Eer si onpunteliken spraken, si zweghen liever seven daghen. Echt doe Cleophas was doot, Anna nam eenen derden man. Nochtan dor al dat dit gheschiede, Daris maisniede bleven algader in hare ere. Horen si iet van Gode bedieden, si hebben so harde verstantesse. Ist dat si haer genoot verliesen, si ander nemmermeer en kiesien. Nu dus tfolc van binnen vacht, Tytus spiet. Die wille dat wech voer Machabeus, Azarias ende Josephus wilden ooc bejaghen ere. Daer mense teyghyn-doeme trac, die vader sinen toren wrac. Sint dat u Pompejus dwanc, emmer waerdi weder stranc. Doe Reynaert verordeelt was, orlof nam Grimbeert die das. Want dune baeds niet . . . lange lijf no rijcheit, ic gheve u di, na dine tale. Daer teen es tander es an sijn boort. Ende als ic dese oorconden hoorde, ic was bescaemt ende perplex. So waer hi (de slaap) bi den sterren vloech, si lieten haren ganc al sijn. De tegenwoordige constructie komt echter ook voor. || Doe Bassus dit vernam, wilde hise noch meer maken gram. Alstie Romeine versaghen, dattie dieve stille laghen, maecten si groote bliscap. Als onse Here quam int huus, Pieter seide (var. seide Pieter). Alsi dus saten ende spraken, so gincmen die bedden maken. Teerst dattene die van buten sagen, spraken si. Want menech daer gheen griex conde, gaf menne (den brief) daer Turpine. Zie Ferguut, gloss. 282.

§ 331. Ook na *ende* komt meermalen¹⁾, zooals nu nog in slordigen stijl, een afwijkende volgorde (*inversie*) voor. || *Juwe sterke vesten waren beseten met wel groter heercracht ende sijn si alle bleven doot, die de vijfte porte hilden. In den bibel staet dat de stede van Betulia was beleyt van Olyfernuse . . . ende waren die van Betulia in twyffele omme de stede over te ghevene. Is hi ghesont, hy danct God ende is hi te nernstigher in den dienste Gods. Pyctagoras die eenen jongelinc te learne nam playdieren ende quam haer voerwaerde te deser dinc.* Over de volgorde bij twee gecoördineerde voorwaardelijke bijzinnen zie § 304 opm. II.

---

¹⁾ Zie *Taal en Taalstudie* II, 430; *Zeitschrift für D. Philologie*, 1895, p. 266—272; Paul, *Wtb.* p. 581; Bouman in *N. Taalgids* XVI, 65 vlgg.; Den Hertog II, § 29.

CONJUNCTIEF IN DEN BIJZIN 1)

§ 332. De opt.-conj. komt voor in bijzinnen afhingende van een hoofdzin met een begrip: — I. wenschelijk, behoorlijk zijn, of -achten. || *Hem dochte sijn nuttelijc, recht ende wet, dat Gregorius ware ontset. Hets soete ende eerlijc recht, dat een sterve up sijn recht. Oec es seerre te prisene dat, alse een man vloyt inden scat, dat hi gebare ende wachte alse diere niet up en achte. Het en betaemt niet der cronen datti den scalken te lichte ghelove. Ic hebbe liever dat men mi prise dan ic u sloeghe met scampe. Wi willen ende ons langhter na, dat die tijt come ende ga.* — II. gebieden, verzoeken, bevelen, raden, verbieden en dergelijke. || *Maer die coninc bat den vader, dat hi die dochter ghave den sone. Doe geboet hi althant, dat menne liete in sine stede. Dat die inghel an Joseph sprac, dat hi trocke dor die wostine, ende name tkint entie moeder sine. Doe criërde Torec menechvout, datmen name spise ende goet. Ende alse hi staerf, wildi wilcuren datmenne groeve buten duren. Want duvelen hem anedreven, dat hi anevinge doude leven. Ons allen radic al ghemene, dat hem elc gheve sijn herte. God verboot mi also, dat ic no dronke no ate.* — III. veroorloven, toestaan. || *Hi gaf orlof, dat tfolc onder hem voere bedevaerd te Jherusalem. Hi doget, datmenne te halse ride. Ende omdat si niet willen gehingen, datmen meer besage daernare.* — IV. bewerken, streven naar, zorgen voor, trachten, enz. || *Elc poghe dat hi gewinne met soeten worden sine minne. Hi begonste hem te pijnne dus, dat hi den vader verdreve ende hi selve coninc bleve. Ende Engistus wan, dat hi hem gave alse breet steden veste te makene met vreden, alse eene rieme mochte begaen. Hoe hi dat mochte gewerken, dat sijn vrouwe ghinge ter kerken. Die sinen pays wille bejaghen met desen dieren, sie dat hi hem houde vrede. Mine roect wiere omme belge.* — V. vreezen. || *Hi sorgde ende hadde vaer, dattie Gods sone ware. Here alsus ontsie ic mi dat u ghevalle ende ghescie. Die voglen hebben vrucht, dat mense vanghe. Hi hadde sorghe groot dattie dochter up hem wrake haer kint. Doe hadde hi anxt, oftet quame voer den keiser van Romen.*

1) Voor 't Ofr. zie Sn. de Vogel § 207 vlgg.

— VI. verhinderen, beletten, op zijn hoede zijn, etc. || *Die heltene biden voete daer als of hi hem wilde hebben benomen, dat hi niet eerst voort ware comen. Op dat hi hem wacht eere sake, dat hi nemmermeer vrou en genake. Ende hijs hem niet en mochte hoeden, hine verlore lijf ende ere.*

§ 333. De indicatief wordt in de § 332 genoemde gevallen aange- troffen: — I. wanneer het in den subjectzin vermelde als een feit wordt voorgesteld, de bijzin niet het doel maar het resultaat of het gevolg der handeling aanwijst. || *Hierbi so waest trecht, dattem over- quam tgevecht. Aldus so ordineret God, dat Vaspasiaen cortelike key- ser ward van erdrike. Hi gedogede, dat menne bant ende menne also gaf den vianden. Hi doet dat die mesquame tegaet. Hi dochte, dat niet goet was, dat hi seide. Ons en rouct wie u gaet ane. Die kelderwaerder hadde vaer, dat den broederen niet was bleven. Hi vreest dat hi comen mach te spade. Daer wachte hem Thobias, dat hi van der heidine spise niet ne at. — b) wanneer het rijm er toe dwingt. || *Want ic en begheer niet, dats den lesere iet verdriet. Al daer badene die prophete dat hi met hem at ; ooc seide hi hem mede al dat, enz. Die hem apo- plexie ontsiet, ic rade dat hi deser pliet. Josaphat heet dat mer omme ghaet (: quaet). Verbiedet dat men niet en strijt cer gy wederkomen zijt. Maer wie so steken beseft, sie dat hi zeduar spaert, want et trecse ter herten waert.**

Opm. Soms komen een indic. in 't rijm naast een conjunctief buiten rijm- dwang naast elkander voor. || *Dan eist recht dattem elc ontgort, ende indie covele gha vort, ende late sijn vel bliven dan. Die vader ontboot doe hare, alsi quame slapen dare, dat soe taste ende besiet.* Voor deze afwisseling in proza zie *Tijdschr.* XXXII, 72.

§ 334. Verder kan de conjunctivus voorkomen in *finale, hypo- thetische, conditioneele, consecutieve en concessieve* bijzinnen. || *Ende dese lucerne sal Aaron ordineren ende sine kindere, dat si lichten moge tote der morghenstonden vore den Here. Magerlike gaf men hem broot, dat hi van hongre niet bleve doot. Hi sal hulpen der maget rike dat si hare ere behoude. Ende soe viel Augustus te voeten ofte soe iet mochte ghesoeten. Waert dat yement vuel gelts sculdich ware ende hij niet en hadde mede te betalen. Groet volc, dien hi hadde genomen tleven, haddi gelevet ene stonde. Een man was in Jherusalem; had- stune ghekent, hi hadde dit wel ghenesen. Ware dese niet onser gode*

here, dese en laghen nemmermere voer hem neder uptie erde. Hets mere wonder dan (= dan als) die hemel nederviele. Ic seit ooc in waren woorden, ne ware het ware ons te lanc. Si sullen noch tavont blide sijn, of mi gebreke mijn goede brant. Al vercrege hi al die werelt, begeeft hi Gode, soe en heeft hi niet. Niemen wese dan so sot, dat hi dat houde over spot. Die doget is overal so trage, men vonde cume die daerwaert sage. Hoe langhe het sta, emmer verdervet.

Opm. I. In de conditioneele bijzinnen wordt het *praesentiaal-imperf.* (*plusquamperf.*) gebruikt ter aanduiding van het onwaarschijnlijke der voorwaarde en der hiervan afhingende omstandigheid. || *Vondemen prencen ende baroene, als men hier voermaels plach te doene, die kerke en dade niet sulc geclach. Haddic een sweert, ic sloghe di mere. Hadde dit een waer prophete gewesen, mine hant ware worden lam. Plagemens, het soude der werelt vromen. Wat holpt ontsaect?* Wil men aanduiden, dat de voorwaarde vervuld wordt, dan bezigt men den indicatief praes. || *Het sate wale, dat ghi sendet in allen lande.* Zie Engels § 58; *Vondel's Taal* § 183.

§ 335. Wordt het in den bijzin vermelde als een feit voorgesteld, dan wordt de indicatief gebezigd; vooral na *neware, maer* (indien niet). || *Coemt dit onder die liede, het sal gheskien dat nie gheschiede. Aldus eest bi den cnecht, als hi gewint heerscaps recht. Egypten hadde gesijn verloren, en waer dat hire af was behoeder. Sine waren also niet ontvaren maer dat se sciet die donkere nacht. Wat mochte zijns gheweerden maer dat (tenzij) God zijns nam hoede. Ende tot deser dachwaert en can niemant comen ten sy dat hy die twee eerste overtreden heeft. Welludende ist ende ghevet clanc, opdat met copre es ghemanc. Dit moet wesen, wire om sterft oft sal genesen. Nu es giericheit so verwoet, dat elc settet sinen moet ons al te hebbene allene. Hi hadde den rouwe so dore groot, dat hi wel na was bleven doot. Al was hi vleescelike niet daer, geestelike gebrac hire niet.*

§ 336. Ook ter wille van het rijm kan hier de indicatief voorkomen. || *In bem niet ter werelt ghesent, datmen mi bi miraclen kent. Vliet henen dat es mijn raet, dat iu dat gerechte niet en verslaet. Ten selven evele es goet sijn vel, op datmer mede inwinde den voet, ende men die vleeschside inwaert doet. Ende (men den wijn) so perst ende so bint dat hi te beter scine (:), ende menne meer te drinken mint (:).*

§ 337. In *causale* of *hypothetische* bijzinnen wordt de conjunctief aangetroffen, als de reden of de onderstelling „een ander

wordt in den mond gelegd" (Engels §54). || *Hi brake die vier, seiden die dwase, dat hi tSaterdages ghenase. In slape hem die ingel hiet, dat hise name na die wet, want soe ware al ombesmet. Si swoeren Gode trouwe ende hulde ; diet brake, daer ne ware ghene onsculde anders danne hiere om bleve doot.* In elk ander geval wordt natuurlijk de indicatief gebruikt.

Opm. Ook kan in den hoofdzin de indic. staan, terwijl in den bijzin de conjunctief wordt aangetroffen. || *Vernaemt Gheraert sijn oem, soe sal hi comen met groter cracht.*

§ 338. In het gebruik der tijden van hoofd- en bijzin heerscht geen overeenstemming in de volgende gevallen:

I. om eene algemeene sententie uit te drukken (hoofdzin imperf. ; in den bijzin het praesens). || *So dat Diederic daer af een gherecht cort vonnesse gaf, dat hi pawes blive zonder toren, die eerst pawes was gecoren entie hadde die meeste zide.*

II. als gevolg van het gebruik van een praesens als een historischen tijd (imperf. hoofdzin ; praes. in den bijzin of omgekeerd). Mogelijkheid vanden invloed der oratio directa is niet uitgesloten. || *Mi en es die seghe niet so lief, dat ic wille, dat men in eneghen brief van mi lase. Ende soe bat gode, dat hi hare gheve cracht den man te slane. Up dat die prince gehinghe, dat men doch die grote mort verbode. Ende hijs vaer drouge ende hoede, dattene niemen altoos daer inne no verhoge no verwinne.*

III. ter wille van het rijm (imperf. in den hoofdzin ; praes. in den bijzin of omgekeerd). || *Offet hem iet nutte ware, dat hi naer Mitridentes vare in Azia. Dattu wils dat men di gave (: have). Ende bat Gode dat hijt toge (: moghe). Ende beval dat hijt drage (: dage). Ende Bruant verboot al sinen gesinde, dats hem nieman onderwinde. Die niene gedoget openbare, dat iemene sine gelike ware.*

IV. bij verbinding van een praesens in den hoofdzin met een praesentiaal imperf. in den bijzin. || *Sente Ambrosius raet ende heet dat die man afworpe sijn cleet. Mettien tkint der zwalewen gebiet in Fransoyen name, dat soe zwege.*

Opm. In jonger mnl. wisselen de tijden elkander op geheel willekeurige wijze af. || *So laet ons mit Marien staen ende merken, hoe dat die suete Jhesus voer Pylatus staet, ende hoe dat Pylatus Ihesum ontschuldichde voer die bose Ioden, bibrenghende dat oec Herodes hem hevet laten gaen als enen man die des dodes niet verdient en had; int lest slutende dat hi hem wil laten gheyselen ende castien, of hi wat misdaen had* (Brugman). Zie Bouman, bl. 68.

§ 339. Omschreven wordt de conjunctief door middel van het ww. *sullen*. || *Hi en woude ooc niet, sonder waen, dat yemant mit hem soude gaen. Soe hadde liever hi ware doot, dan si den ridder soude vergeten. Ane Gode sette hi sine gebede ; dat hi hem wisen soude tge-wat. Ende geboot die man, dat si hem also souden cleeden. Doe so beval die keyser datmen soude nemen eenen molensteen. Hi ontsach hem dat daer naer comen soude ons heren wrake. Of door moeten. —* || *Bidt Gode, dat hijt di moete vergeven. Dat ghy den duyvel niet moetet gehengen, dat hy my te dier scanden moet (§ 287 opm. I) brengen. God geve dat siere na leven moeten. Geeft mi hulpe dat ic vinden moete wort scone. Of door moghen. || Die ontsach hem in zijn gedochte, dat iemene jegen hem zweren mochte. Dus haddi alle weghe ducht, dat hem Jason verdriven mucht. So moeti mi, here, geonnen, dat ic volmaken moghe mijn ghedichte.*

§ 340. In *temporale* bijzinnen, ingeleid door *eer (dat)*, *voordat*, *teerst(en) dat*, *alse saen alse, alse, tote (dat)*, *tes, so lange dat, die wile*, enz. staat de conjunctief als men de in de toekomst liggende omstandigheid als onzeker wil voorstellen.

|| *Eer haer die sonne int donker kere. Niemene en segt van desen visione tote dire wilen dat des menschen sone si ¹⁾ op herstaen. Teersten dat hi ware doot. Datmen liete dit metsen staen tes die tijt ware al vergaen. Ende zijn raet ende zijn gebot datmen den keyser tsine gheve ende God tsine, die wile men leve. Dijn moeder, die di suver maect ende rene als men di in die vonte dwa. Tote dien stonden dat ic genase. Daer wouden sy haer leven leden totdat die lentijn quame.* In dezen laatsten zin wordt de conjunctief gebezigd met de bet. van het futurum; zie Engels § 46 B; Beitr. 47, 323 en vgl. || *Wi selen in heidinessen varen, daer men van ons nemmermere en verneme.*

Wordt de in de toekomst liggende omstandigheid als een feit voorgesteld, dan bezigde men den indicatief.

|| *Doe bleef hi doot daer in Caldee eer dat Thare starf zijn vader. Ende ten eersten dat Adam waect, hiet hise Virago bi namen. Tote des Woensdages hi lach test (totdat het) avont was. Dan moeten voeden sine jonghen ende broeden onthier ende hi verjoghet ghinder. Dat ne mach niet zijn also lange alse levet die Here mijn. Vgl. Wil-*

¹⁾ Daar de vorm *si* (gewoonlijk in het rijm) ook voorkomt als indicatief, is het niet met zekerheid te beslissen met welken modus we hier te doen hebben. Zie *Taal-en Letterb.* V, 89—104; *Stroph. Ged.* bl. 235, vooral *Taalk. Bijdr.* I, 61—63 en *Mnl. Wdb.* VII, 1038, waar ook enkele voorbeelden uit prozaschrijvers worden vermeld.

manns III § 137; *Gramm. Hist.* § 447; Sn. de Vogel § 234; *PBB.* XLVII 325 vlgg.

§ 341. Verder staat de conjunctief in bijzinnen, wier inhoud als onzeker of mogelijk wordt voorgesteld, afhangende van een hoofdzin met het begrip. — I. meenen, denken, gelooven, zeggen, beweren, oordeelen, verzekeren, belijden (*verba sentiendi et dicendi*). || *Entie Romeyne hadden waen, dat al there ware ontdaen. Ende pensde doe in haren sinne, dat lachter ware dat sine hilde. Ende hi warts in inne, dat hi bet viele int gebede dan hi vloe. Maer si begonden hem verwiten, dat hi een incomelinc ware. Doe pensde die coninc, dat daer ware stelen goet. Dies Lucifer begiede, dat waer sine maisniede. Ende bekende, dat hi der cronen weidich ware.* — II. vernemen, weten, bemerken, hooren, zien, zeggen, mededeelen. || *Doe verstonden sine jongren, dat hi ware Helyas. Maer gheene herte en can verstaen te vullen wat God si (:). Tytus spiet, merct, ende wacht, waer hi best den muur bestoede. Van boven quam hem dat wort, dat sine bede ware gehort. Dat men wanen mochte ende sien, dat hi van Abrahame ware comen. Hens man seker dat hi goet blive voor dat ende van sinen live. Die brief die sprac dattet goet onder sijn bedde laghe. Die leerde daer int lant, die sot, dat tfier ware een gherecht god. Haren here si beconden, dat die mensce ware ontbonden. Mattheus scrijft voort dat Jhesus ghinge dor tcoren. Dat hi (Jezus) opverstaen ware ende opghevaeren ende sate ter rechter hant sijns vaders, dit tuucht oec die prophete David.*

§ 342. Wil men het in den bijzin vermelde als iets stelligs, zekers, als een feit voorstellen, dan bezigde men den indicatief. || *Ic peise dicwile, alsic wake, dat Lucifer, die helsche drake, heeft gestort dit quade venijn. Als ic was met u, dochte u dat, dat ic met u dranc ende at. Ende dese joncfrouwe heeft oec gesworen, dat si man ne nemet nembermeer. Dat cruce leyt ende bekend, dat alle rouwe was geënt. Also hi hevet versien aldus, dat dat kint was so gestade. Ende togede bede gader, dat hi rechtre was ende vader. Desen Tyberius horic liën, dat hi te dien tiden ontboot menegen coninc. Zie Sn. de Vogel § 210 vlgg.*

§ 343. Beide modi komen naast elkander voor, soms ten behoeve van het rijm. || *Ic ne wane niet, dat mire papen hier enich*

aventuurt int vier, te bescermene de wet sine, no gedoge ooc enige pine. Sulke diet hoorden, seiden openbare, dattie stemme een donre ware (:); sulc seide, dingel sprac hem an. Ende bi hem so verstont hi, dattie vrouwe nie kint ghewan (:) ende dat hi out ware die man.

§ 344. De *indirecte vraag* staat in het Mnl. gewoonlijk in den conjunctief. || *Ende hi vraechde, hoe soe ware doot. Hi vraegde of hi ware groot in den hemel, diet gheboot. Si en wiste niet waer si ghebleven waer. Dinghel seit hen dat Jhesus ware verresen daer.* Zie Kern § 299. Eveneens die objectzinnen „waarin als 't ware in antwoord op een veronderstelde vraag een of ander feit wordt meegedeeld” (Engels § 43). || *Ende gheboet dat hine an lyoene proevede wat hi ware waert. Maer doe seid sijt hem al bloot hoeder mede ware ghedaen. Hi dede vele dinghen verstaen : hoe die helle ware gedaen.*

De indicatief is natuurlijk even gewoon, als „de rest van de vroegere parataxis, waarbij de vraag als een zelfstandige zin behandeld werd”. || *Ende (hi) vraegedem twi hi riep. Besie oft vlegge heve of scaert. Segt, wat u dreef hier in dit lant. Daer in gescreven stont algader wat gesciet was moder ende vader. Doe vraghede Vaspacianus wie die man was. So wilde hi ondersoeken oft Jhesus God ende mensche was.* Vgl. Diez III, 390; Sn. de Vogel § 221; Paul § 362.

Opm. Beide modi naast elkander komen ook voor, zoowel in proza als in poëzie (Engels § 43 opm.; Bouman, 69), evenals de omschrijving met *sullen*. || *Doe vraechdi der joncfrouwen saen wat lone hi soude nu ontfaen.*

§ 345. Na een hoofdzin met het werkw. *twijfelen* of een dergelijk begrip stond in den bijzin de conjunctief. Ook de indicatief komt voor, doch meestal in 't rijm. Vgl. Sn. de Vogel § 215.

|| *Sine jongers, die twijfelhede hadden oft dat Cristus ware. Hem twijfelde waer hi gevoelen ware. — Nu twivelt meneghen man hier af, wie hem daer antwoorde gaf. Ic en twyvel niet ten was een enghel.*

Opm. De met *sullen* omschreven tijd heeft de beteekenis van een futurum. || *Twivel was daer menichfoude, wie dien seghe hebben soude.*

§ 346. In relatieve zinnen, afhangende van een *negatief, interrogatief* of *indefiniët* antecedent, wordt de conjunctief gebezigd ter uitdrukking eener mogelijkheid (Engels § 48); is de relatieve zin niets dan een bijstelling, dan is de indicatief in gebruik. || *En*

es geen herte, diet bevinde noch tonge so heilech diet ontbinde. Doe vrageden si wie hi ware, die hem anelaghe so sware. Daer alle doget uut begonde, die men versta ofte sie. Hoort wes die kerke u vermoene. Ende dan souden si harde node een mate man nootdruft gheven, die over hem sorghe ende lase ende Gode diende. — En es niemene onder den dach, diet oit vresceliker staen sach dan het staet nu ter stede. Al dat hi siet dat dinct hem quaet. Wat es datmen soeter vint dan gheperste beerkine. Vgl. Stroph. Ged. 235; Paul § 358; voor het Ofr. Diez III, 375.

Opm. Een enkele maal wordt de conjunctief in een relatieven zin aangetroffen, die afhangt van een bijzin in den conjunctief. || *Daer seidi al openbare, dat hi dat selve ware, daer die prophetie af sprake.*

§ 347. Na een *superlativus* komt in relatieve zinnen meermalen de conjunctief voor. || *Die scoenste, die in de werelt ware. tFierste volck dat wesen moghe. Ende dat het was die stercste mede, die daer yewer stonde in tlant.* Gewoner echter is de indicatief. Zie Engels § 50—51; *Vondel's Taal* § 182 opm. 2; *Wilmanns III* § 133; *Diez III*, 376; *Sn. de Vogel* § 230.

§ 348. Ook in bijw. zinnen van vergelijking komt de conjunctief voor; we hebben hier te doen met een ellips. || *Ic minse of soe mijn zuster ware. = Ic minse (zooals ik zou doen) of (indien) soe mijn zuster ware.* Vgl. verder: *Maer si hebben in hare manieren ghelijc oft ware bloet. Doe liet hi of hi ware gram. Hi gebaerde als oft hijt verstoede niet. Rechts alst ware een sinloes man, sach hi gheenen lieden an. Hi begonste also gebaren of hem die geest soude ontfaeren. Daer viel hi neder of hi ware steendoet. Daer mocht men vrouwen sien gebaren alsof si mannen hadden ghewesen (= waren). Hi verscoot al hadt ghezijn (ware het) van coude groot.* Zie *Ndl. Wdb.* X, 71; *Wilmanns III* § 139; *Kern* § 322.

Opm. I. Navolging van deze constructie of rijm dwang verklaart de conjunctief na *als* en *gelijc* (= zooals) in: *Dat meent, gelijc als een aren vloghe (:)* boven allen voglen hoghe. *Petrocilinum is heet ende droghe, als ons Phatearius toghe. Ghelijc dat men ghescreven sie (:).*

Opm. II. In vergelijkende zinnen met *dan* komt in 't oudg. in den nazin de indicatief als de hoofdzin een negatie bevat. Vgl. voor 't Mnl.: *Olout hils niet meer tale dan hi ginc ter cameren in.* Zie *Bouman*, bl. 88 en 95.

Opm. III. Over het gebruik van den conjunctief van *sullen*, *commen* en *mogen*, en over den conjunctief in het rijm zie *Engels* § 57 en § 65.

IMPERATIEF

§ 349. Aangaande den imperatief valt op te merken, dat ook de pluralisvorm gebezigd wordt, wanneer men tot slechts één persoon het woord richt, zelfs wanneer men iemand met *du* aanspreekt.

|| *Thobias sprac, segt, jongelinc. Ferguut, blijft hier ende slapet met gemake. Helyas sprac, weest onvervaerd ende mac mi coekelkin ter vaerd. Weest gegroet, coninc der Joden. Minren blijft gestade ende trou, waerachtich in dijnre jogheth. Thomaes com, tast mijn wonden ende zijt gheloovigh.* Vgl. § 207 opm.; *Vondel's Taal* § 191 en *Ferguut*, gloss. 281.

Opm. I. Opmerkelijk is het, dat wij thans omgekeerd bij een meerv. gewoonlijk den enkelvoudsvorm van het ww. bezigen. || *Jongens, maak wat voort!*

Opm. II. Aan het ww. kan het bijw. *nu* of *wel* (*wal*, *wael*) *up* voorafgaan ter aanduiding van de oogenblikkelijke handeling || *Nu ontfaermet miere scade. Nu hoort wat ic u segghen sal. Nu swiget alle ende hoort. Ver Machtelt, wat sitti hier? Wael op ende wilt ghereiden deten!* In de tegenwoordige taal volgt *nu* op het ww. Zie § 123.

§ 350. De imperatief kon, behalve door het ww. *sullen*, ook omschreven worden door middel van den imperatief van het ww. *vanden* ¹⁾, *wanen* ²⁾ of *willen*. || *Grimbeert vandet mi geraden. Ghi heren nu vant ten wapen vaen. Dusgedaenre tale waent ontberen. Ridder waent vollic opstaen. Isegrijn: sprac nu wilt kiezen. Hi seide: ne wil niet vreesen.* Voor *weten* ter omschrijving van den adhortatief in Vlaamsche geschriften zie § 288.

Opm. I. De imperatief van het ww. *laten* schijnt ter omschrijving van den adhortatief gebruikt te worden bij een wederk. of een onpers. ww. Dit is evenwel slechts schijn, daar *laten* met den volgenden infinitief

---

¹⁾ Eigenlijk *bezoeken*, daarna *zoeken*, *trachten*, *willen*; zie Boekenoogen, *de Zaausche Volkstaal*, 1105; *Mnl. Wdb.* VIII, 1235.

²⁾ Zie *Mnl. Wdb.* IX. i. v. en *Ferg.* gloss.

één geheel vormt en de adhortatieve kracht door den imperatief zelf wordt uitgedrukt. Wordt *laet* gevolgd door den infinitief van een *trans.* ww., dan heeft die inf. passieve beteekenis. || *En laet ons niet leiden in becoringhe* (gedoog niet dat wij geleid worden of dat men ons leide in verzoeking). Zie *Mnl. Wdb.* IV, 205—207 en vgl. § 158 opm. II en § 288.

Opm. II. Van het tegenwoordig taalgebruik om den infinitief te bezigen als imperatief (*zitten blijven ! rechts houden !*) heb ik geen voorbeeld opgeteekend. In het Ofr. komt de infinitief als imperatief wèl voor na eene negatie: *Sire compainz, amis, nel dire ja* (zie *Gramm. Hist.* § 441; *Diez* III, 212; *Sn. de Vogel* § 202; *Paul, Prinz.* 135). Vgl. voor het Mnl. || *Men mach wel van houdt, dat zwack is, scubben afhalen van die spinthandt, mar die meskant (?) niet te roeren* (R. v. Schiedam, 300, 10), en voor deze constructie in later tijd *Wel te rusten*, enz. Zie *Noord en Zuid* XXIX, 135—138 en vgl. § 279 opm. V.

Opm. III. Voor de omschrijving door middel van *doen* in zinnen als *Doet wel ende swiget stille*, zie § 294 opm.

ZINSBOUW

§ 351. Behalve hetgeen in § 330—332 is opgemerkt aangaande den zinsbouw valt nog te vermelden, dat zeer dikwijls, vooral in poëzie, de relatieve zin voorop staat, waar wij dit behalve in ongedwongen volkstaal, niet zouden doen. || *Die alsoe langhe hadde ghesneeft, dese tale dochte haer wesen wonder. Die selden van couden verwarmen, ende ooc van honghere carmen, daer men hen clene ghenade doet, dat es dat roepen van den armen. Wat hi gheert, ghi moet doen dat. Die mi mint, ic minne voert. Ende wie dats wilde hebben te bat, men gaefs hem. Soo dattie lucht so soete was, die siec was, dat hi al genas. Ende hi heeft oec nu gesworen diese hem brinct gesont van live, hi salse hem geven tenen wive. Salomon doet ons bekint, die getrouwen vrient vint, dat hi vint enen scat. Haer luut dat es so soete, diet horen mocht met goeder moete, dat die mensche daer bi mach keren herte ende sin ten love ons Heren. Men seide hem, diene verwonne die coninc soudene maken rike. In des Ephifanes tiden begonste dalen ende liden dat Alexanders wilen was scone, dat rike van Machedone. Die daer die boodscap brochte, dinghel, die van Gode quam, sprac ten coninc.*

Opm. In de twee laatste zinnen kan men ook voorbeelden van latere correctie zien.

§ 352. De relatieve zin kan ook tusschen andere deelen van den zin in staan. || *Die scoenste, die in de werelt ware, vrouwe, die wildsoe hem vriën. Twee gewapende ridders quamen ende ene maget, dies si hem scamen mochten, sloughen utermaten sere. Mijn her Gawein nam bi der hant sinen geselle, die hi noit vant, mijn her Yweine, bloede no loes. Ook kan hij, afhange van een bijzin, aan dezen voorafgaan. || Seneca seit in siere scrijfturen, die hem bevelen der aventuren, dat si herde sere dwasen. Ets recht, die hem oetmoedicht te waren voer die goene die hem fellike vermeten, dat si ontgaen haren beten. Ghi hebbet selden vernomen, die geluckech waren int anecommen, dat si lange geduren condon. Nog anders in: Die ghene die verwecte*

de dode, ic gheloeve dat hi mi mach ghenesen. Vgl. ook: *Tortijsen, diet maecten binnen der borch clare alst oft noenen daghes ware, die (= die borch) wel groot was ende wel wide. Ferguut seit heme, die (= Ferguut) niet en rochte te liegene, hoe hi te hove quam. God hoede die ziele van den heere van den viant Lucifeere, die (= die heere) mi gaf den valke goet. In Jacobs tiden so ghevel, die oec mede hiet Ysraël. Ane den vader nam hi orlof ende es henen gesceden of, dien daer na en sach over meneghen dach. Op een pardekijn dat was root, quam si gereden, dat mager was. Die Kerstine horden die busine, die in hagen waren gesloopen. Si namen haer selven doe ende voerdense wenede ende claghende sere voor den coninc haren here, die hem so willecome was.* Voor het Ofr. zie *Gramm. Hist.* § 496; *Diez III* 475; *Sn. de Vogel* § 452.

§ 353. Ook andere zinnen kunnen, vooral in poëzie, anders geplaatst zijn dan thans. || *De vijfte was hi, als ict vant, Moeses van Jacoppe comen. Ic en ware niet comen, ne haddi geweest, daer toe dat ic comen ben. Mochtic belyen minc sonde, so waric blide, vor mine doot. Doe hi mochte met staden, Coninc, seidi, Narbesines ende Bessus si vermeten hem des* (vgl. lat. *inquit*). — *Ende teerst dattie maegt den broeder sach, ontplooc haer herte als die dach, enten oem beide mede* (hoofdzin tusschen twee deelen van den bijzin).

§ 354. Behalve de relatieve zin kan ook een tijdbepalende vóór-
op gaan, waar wij dien thans laten volgen. || *Die wijf minnen die man also, alsemense bernet na dien zede, dat si int vier springen mede.* Tusschen twee afhankelijke zinnen staat de hoofdzin in: *Doe aldus s. Brandaen weder sinen capelaen ghewan van der hellen, so mach ic hu voort tellen, dat hi voer langhe wile up die zee.* Nog meer dooreen geslingerd en verward is de constructie in: *Mine dinct niet so goet, hier es so scone ene vloet, dat hi hem wel ghewassen mach* (twee verschillende constructies loopen hier dooreen ¹⁾). *Dese Theodosius, alsict las, kerstijn keyser dat hi was in sijn gewerke altogader.*

§ 355. De woordschikking in verschillende in de vorige paragrafen vermelde aan de poëzie ontleende zinnen wordt beheerscht

¹⁾ De afh. zin hangt hier af van den tusschenzin en niet van den hoofdzin; zie *Brandaen, aant.* bl. 18.

door het rijm, den aanloop, het rythme of door den drang om het een of ander begrip op den voorgrond te plaatsen. Vgl. voor dit laatste: *Slapen so essi gegaen. Eenen mantel si halen ghinc. Van watre hi algader seep. Ten lesten sijn helsch beghin van sire jueget heefti int hende gesloten met meerre vele helichede. In een bliant bleef Ferguut staende van sindale. Op een huys, dat hoghe muere hadde, daer was si besloten in.* Zie § 35; § 325; *Ferguut*, gloss. bl. 281—283 en voor het eerste Overdiep in *Tijdschrift XXXIV*, 35 vlgg. en *XXXV*, 107 vlgg. Ook heeft men rekening te houden met de eigenaardigheid, dat men later iets toevoegt aan de eerst opgevatte gedachte (latere correctie). Zie § 135 opm. III; § 163 en § 351.

§ 356. Zeer gewoon is ook het voorkomen van een of meer tusschenzinnen, waarvan in de Mnl. poëzie een vrijer gebruik gemaakt werd dan thans. || *Lieve neve, ic wille gaen (nu hoert mine redene saen) te biechten hier te di. Doen Elegast, die ridder goet, quam in des conincs sale (nu moochdi horen sine tale), hi seide. U dochter leghet hier verslegghen (god moet haerre siele pleghen); wine moghense niet langer houden (god moeter al gewouden) ende sullen onse vigeliën singhen. Ende gaf mijn her Gaweine den cop (dat was hem allen wel bequaem), dat (zoodat) hi ontfinc den groten name. Hi sekerde Reinaerde dat wildine honichs maken sat (des hi cume ombiten sal) hi wilde hem wesen over al ghestade vrient. Ferguut reet met groter vaert (van fierheden scheen hi liebaert) al den dach toter vespertijt. Cume hadde hi dit geseit dat Verradernesse sprac gereit (die was der Nidecheden dochter): Lucifer, enz. Si antwerde der ioncfrouwen, die tot haer quamen ende dat helpgheroep vernamen (si pensede een list ende loech), dat een viveltre uten bloemen vloech. Die scripture die vertrect dat die heilighe gheesi ons Heren (dats Gods wille, dus salment leren) die ward upt water gedragen. Si moesten alle die doot ontfaen (daer jeghen mochte niet ontstaen), die niet ontspronghen in schepen. Ende het leidense (weet vorwaer) twe coninge stout ende fier. Ende men groef den ridder te sent Pauwels, God weet, wies kerke dat in Greven steet. Vrouwe, seiti, als helpe mi God, men mochte mi houden over sot. Doe openbaerdi hem (wat souts mee) ende quam onder die scipheeren. Der noten gelijct dese hystorie (dat merct wel in u memorie), die bitter hevet buten de slume.* Zie *Tijdschr. XXXI*, 231.

§ 357. Wanneer een zin door een of meer bijzinnen is afgebroken en op eene andere wijze wordt voortgezet dan hij begonnen is, ontstaat er gebrek aan samenhang of *anacoluthon*.

|| *Si claghen, datse dat gebet entie aelmoesne daertoe met, diemen achter de werelt dade, hem quam te groter scade. Dies hilti hem altoos daer ane hem, daer hi mede plach te gane, dat hi hem onderhorichede helt. Nu radic wel over goet, dat wi onse liede doen gereiden ende wi margen metter vrocheiden een lettel vore der sonnen, eer si wt comen connen, dat menne vore die porten besta. Dese die haddent hem alle ghesworen, dat si biden eersten bode, diemen hem seynde, opdat men hem gawe den solt van eenre maent te voeren, soe wouden si Brunen te hulpe comen. Wi, doe wi waren in deemsterhede, ons quam thant aldaer geronnen claerheit. Up enen andren saterdach gheschiede, die daer na ghelach, quam Jhesus in der Synagoge. Aldus souden die creaturen, die twier gevoelen der naturen, si souden met rechte hem te Gode keren. Want God, die boven al es vroet, dans te ghelovene meer no min, dat hi yet makede zonder zin. Hier inne werden wi geleert, dat die minsceit ons Heren, in haren eersten eervuldigen opgange, dien si in Gode dede, soe was si alsoe bevaen met eweger minnen, datsi sonder ommekeer in dire minnen ewelec moet. Vgl. § 35. Zie voorbeelden in *Christ. index*; *Ferguut*, bl. 283; bij Jan v. Leeuwen (*Tijdschr.* XXXIV, bl.140; 156; 166; 168, enz.); Bouman, bl. 62; 153 en verder de verschillende *Keuren*.*

Opm. I. Men kan hiertoe ook rekenen die gevallen uit proza-geschriften, waarin de constructie van den afh. zin plotseling vervangen wordt door die van den hoofdzin. || *Ende onse Here leert ons oec dat die rike man, die alle daghe at ende dranc verweendeleke ende droech preciose cledere ende sachte : hi wart in die helle begraven. — Hier inne werden wi gheleert, dat alle die ghene, die nu priesteren werden in kerstenre wet, si sijn sculdech haren lichame Gode te offerne in een hart leven van penitenciën.*

Opm. II. Zinnen als *Hi, die alle herten kint, hem en es verborghen twint. Ic, die u sciep, mi sceldi triwant. Hem eist, dat ic souken come. Du suls echt, alse die zonne laet haer lecht, saltu enden. Want hise teere amiën wel wiste niet en mochte vriën*, zijn aan contaminatie toe te schrijven. Zie Paul, *Prinz.* § 116.

§ 358. De constructie, die men bij voorkeur *prolepsis* noemt, waarbij het subject van een afh. zin tot object van den hoofdzin gemaakt wordt, terwijl in den regel dit subject door een pronomen wordt vervangen, is in 't Mnl. zeer gewoon. Zij komt vooral

voor bij werkwoorden, die een begrip *weten*, *meenen*, *vernemen*, *zeggen* of *vreezen* uitdrukken. Vgl. § 73; *Ferguut*, gloss. bl. 282—283; *Bouman*, bl. 106; *Paul*, *Prinz*. bl. 166—167.

|| *Den inghel horden wi nochtan hoe hi sprac den wiven an. Alse dene wille hadde te vane. Ende sine tonghe, doet hi weten, dat si es in twe ghespleten. Liede van Sette, die Cayms dochtre hadden vernomen, dat si scone waren van live. Ende hi de herten conde besien, wat si binnen hadden bedect. Maer die serjanten sijn kenden den coninc van Israël, dat hi niet was harde fel. Wi vinden oec in den nieuwen testamente Christum ende sine apostele, dat si hem keerden ende overgaven in die doot. Desen Tyberius horic liën dat hi tien tiden ontboot. Als hy verstond den helighen man dat hi sceeden wilde van dan. Waer sine vernam dat hi in enighe lande quam. Si ontrieden den swerten here dat hine soude te doet slaen (zij vreesden, dat de zwarte heer hem zou dood slaan). Der Walewein claechde sijn swert dat hijt daer niet en hevet. Symoen sach sinen sone Yan, dat hi was goet orloegsman. Jan ontsach Symoene dat hi onderlopen mochte hem den tempel. Ende doe hi there ons Heren sach, hoe dat in die tenten lach. Daer scuwedi alle liede hem te comene gehende. God, wies dienst du heves benomen, waenstu dat hi di helpen sal. Te hant so heefti geboden die beelden vanden afgoden dat mense te samen droughe sciere. Doe wart hi te rade das den joncsten sone, die edel was, dat hine met Brunilden sire moeder in Borgoenyen senden soude. Sinen II sonen hi gheboot Arams dochtre, die was doot, dat sise te wive nemen souden.*

§ 359. Nog verschillende andere voorbeelden van *prolepsis* komen in Mnl. geschriften voor, nl. van een bepaling. || *Een swaer covent van nonnen* (= een convent van sware (= swarte) nonnen). *Hi es man van allen landen vander werelt, diet best verdient heeft, dat men hem lof ende prijs geeft. Claudus es man van siere oude, die starcste diemen vinden soude. Hi es man die leeft heden, die heeft meest gedaen dor mi. Hi was rudder dien si hadde gesien, die meest pinen mochte* ¹⁾. *Nochtan weet ic wale alleweghe dat wi sullen hebben den seghe. Met herhaling van de bep.: Maer anden coninc van Israel, Achab, en dedi niet wel dat hi vrientscap an hem sochte. Men pleghet in sine nuesegeten datmere eenen ring in doet. Het ware onscone eenen ongeachten persone dat menne teenen bisscop name. Vgl.*

¹⁾ Zie voor deze vier voorbeelden Franck in *Tijdschr.* XIX, 39.

ook prolepsis van de negatie in *Hi waende niet, dat si den coninc souden sijn gereet met hem te vaerne tenen stride* (= hij meende, dat zij niet). *Ik ne wille, dat* = ik wil, dat niet. Eveneens hebben we met eene soort prolepsis te doen in zinnen als: *varen met gode, metten bliden*, d. i. sterven; eig. gaan, zoodat men bij God komt; *doe keerdi met sinen scaren*, d. i. toen keerde hij tot zijne scharen, zoodat hij bij zijne scharen kwam (*Alex.* bl. 487). Ook in het Eng. kon *with* op deze wijze worden gebruikt (*Grundr.* I, 914). Vgl. verder Diez III, 391; Paul § 390; Kraus p. 232; Bouman, bl. 107.

§ 360. Behalve de in § 11 genoemde constructie als *Een man was die een zwijn stal*; de in § 34—36; § 45 vermelde gevallen van het pleonastisch gebruik van pronomina (vgl. nog *Grundr.* I 923—924); den dubbelen comparatief en superlatief (§ 148 en 152), de herhaling eener conjunctie: *Hi wel versach dat, dat tekin, dat gelach in sijn vleesch so openbare, dat het moeste werden mare* (vgl. § 318 opm. II) en de opeenstapeling van negaties (§ 231) komen in het Mnl. nog verschillende andere gevallen van pleonasme en herhaling voor ¹⁾. Van een substantief in: *Doe dat kijnt drie jaer out was, doe brochtet die moeder dat kint tot des conincs hove. Die ridder, die bi der keytivichede van siere vulre onsuverhede hadde verloren bi dien dingen, dat. Die vyant oudt beduut soo vele als een oorspronc van den spele, daer alle quaetheit, alle sonde eerst beghint uut sinen gronde* (deze laatste drie woorden zijn pleonastisch aan oorspronc toegevoegd). *Een spel ter faelge verliesen.* ²⁾ *In welkerhande slachte (wijze) wise si des te boven mochte comen. Van den omgange van ertrike heefstu gesijn die machtechste coninc, die in die werelt was yegerinc. Van een werkwoord in: Het was een goet mensche, die seide tot eenen roekeloese mensche segghende. Nu waest custume dat men plach, enz. Eenen anderen swarten (steen) met eenen oghen siet men onderwilen toghen. Doe seidi ten eenen ghinder: ganc henen seiti. Sine (Seneca's) worde dinken luden ofte kerstijn hi was. Hi hoorde alle jaer opten achtsten dach van Spelmaent als hi in sinen gebede was, so hoorde hi, enz. Doe dede hi den oversten van der stat, die daer sijn overondersaet was, dede hij enen stoc nemen. Van een pronomem in: Enich ander spel, daer wi ons mogen alsoe wel alse met dansene mergen mettien. Daer saghen si dat recht in dit die dweerch was ge-*

¹⁾ Zie De Vries, *Dysmetie*, bl. 198—232; Verdam, *Uit de Gesch.*⁴, bl. 113.

²⁾ Kan ook door contaminatie zijn ontstaan; zie *Mnl. Wab.* II, 769.

varen in gent. Een voegwoord in: *Mynne tot alle gueden dingen, ock hoe swaer dat sie ock weren.* Een voorzetsel: *Ay daer verclaert der minnen dach, daer men voor minne nye pine voor en ontsach.* *Inmidden in die erde*; vgl. om te in § 281. Een bijwoord: *Hi en weet anders ontset geen el. Dat menne bi namen lettelt el anders hiet dan Israël. Dit en doet geen ander el. Datter nauwe luttel yemant ontginc. Na Damascus was paus siden. Dat si (de Friezen) van danen vort emmermere wesen souden onder here. Ende nember en tornierdi daernaeder seder. Doe danct hi Gode alte vriendeliken seer. Sint voer Alexander hier na te Ammons tempel. In een stedekijn daer hevet hi gehent daer sijn leven. Wie so wille mochter daer wapen dragen. In so lanc so mee. Die selve Antyochus daer jeghen Judas Machabeus ende Mathatias sijn vader jeghen vochten. Van dien blade dat hi mi gaf quam mi grote bliscap af. Van allen brieven die meerre sijn dan een plechte sel die clerck of hebben van sijn scrijfgelt, enz. Daer si in lange in hadde geweest bi bedwange. Dat bi der ale-moesene tscipvolck wasser bi verlost. Daer waren die ridders ane gewone, dat sire hare orse ane knochten. Hoe droeve dat men daer af sijn sal, te weten als vander doot.* Vgl. *Tijdschr.* XXXI, 231 vlgg. Voor hetzelfde verschijnsel in het Mhd. zie Kraus, bl. 248.

Opm. I. Voor de herhaling van *seggen* of *spreken*, na een tusschenzin, in het Mhd. en Ags. zie Kraus, bl. 109.

Opm. II. In de plaats van een znw. kon (in den *Brandaen* en bij *Hild.*) een relatieve zin gebezigd worden met het ww. *sullen*. || *Dat die stile souden sijn, dat was al carbonkel* (= die stile waren al carbonkel). *Die gheen die priesters souden sijn* (= de priesters) *die lazzen daer die letteren fijn*. Vgl. voor het Mhd. Paul § 389 anm.

Opm. III. In epische poëzie is herhaling der belangrijkste woordgroepen een middel ter verzwaring van den versvorm. Zie voor dit stijlmiddel Overdiep bl. 46 en vgl. || *Die porteren die versaghen dus sere den ridder jaghen wapenden hem ende quamen hem jeghen. Met meneghen stouten degghen quamen si jegghen hem uut.*

§ 361. Eigenaardig is ook in Mnl. geschriften het overbodig vermelden van iets, dat genoegzaam uit den zin blijkt. || *Hi (Augustus) was Cayus sone, die sijn vader was. Dus alsoe dit gebod uutquam Joseph sijn wijf Mariën nam ende voer van Nasareth in Bethleëm ende Maria sijn wijf mede.* Naast deze (naïeve) tautologieën komen andere voor als vaste verbindingen, epische formules, enz., zooals: *der avonturen cracht* (het avontuur); *die Gods*

cracht (God); *der Ytalianen kinden* (de Italianen); *der erden ommerinc* (de aarde; lat. *orbis terrarum*); *der werelt ommeganc* (de wereld); *des scildes rant* (het schild); *Alexanders lede* (Alexander); *der minnen scijn* of *der minnen leen* (de min); *in swerelts plein* (de wereld); *der edelheit cant* (de adel); *die priesterlike staet* (de priester); *des duwels sake* (= de duivel); *der hellen stoet* (de hel).

§ 362. Herhaalde malen vindt men, vooral in poëzie, evenals in het Grieksch, het Latijn en het Oudfransch in levendigen stijl den plotselingen overgang van de oratio *indirecta* tot de oratio *directa*. || *Rufijn seide dat hi gaen woude, want hi den bisscop bringen soude, alsic hope ende wel weet. Ende seide: Hi swoer bi onsen Here dat hi nemmermeer en kere, ic en hebbe die slotte te voren der kerken, die ic hebbe verloren. Ende seide hoe dat hi van Grimbergen quam, daer menich man es op de vaert ende willen u van hier verdriven. Doe riep Tyberius eenen man te hem ende hiet hem varen over zee ende groet mi Pylaten ende sech hem, etc.*¹⁾ Ende hi voer soekende die jonctrouwe, die hi ghelovede up sine trouwe den coninc te bringhene, die hem tswaert gaf, dat menigher marc was waert; want hijs mi hoofscelike draghen liet. Het omgekeerde, overgang vande oratio *directa* in de oratio *indirecta* komt ook voor, doch minder dikwijls. || *Si seide: des en doet niet ghine hadt u tierst geproeft bat dan ghi noch hebt gedaen ende dan soude sine gherne ontfaen.* Vgl. § 357 opm. I.

Opm. In sommige mnl. gedichten komt de eigenaardigheid voor, dat de schrijver eerst van zich zelf in den 3^{den} en daarna in den 1^{en} persoon spreekt of omgekeerd. Vgl. *Rein.* 1—9 met 11 vlgg.; *Franc.* 74—82; *Merl.* 1—50; *Flor.* 1—15 en 25—28; zie Van Helten, *Rein.* bl. 104, *Tijdschrift* XXXI, 252 en Bouman, bl. 65 vlgg.

§ 363. Eene andere eigenaardigheid onzer Mnl. taal is de *proteron husteron* of *prothusteron*, d. i. het vermelden der feiten niet in chronologische volgorde, maar naar het gewicht, dat de schrijver er aan toekent, zoodat het feit, dat het laatst gebeurt, het eerst genoemd wordt, omdat de meeste nadruk hierop moet worden gelegd. Ook rijm dwang kan de oorzaak zijn.

|| *Dat hi hem onderhorichede helt ende belovede mede. Hier na so vel*

¹⁾ *Tijdschr.* XX, bl. 143; ook op bl. 141 (uit een proza-tekst). Voor andere voorbeelden uit proza zie *Mar. Leg.* I, 163: II, 8; 30; 157.

*hi in onmacht, mer twee ridders quamen, die hem wechdroeghen ende opnamen. Die hert spranc op ende wert vervaert. Haer ondancx waest beseghelt ende bescreven. Si wanese (de olifanten) vaen ende vervaeren. Die verslant hi ende beet. David die broot at ende selve nam. Daer wart hi vermort ende verraden. Hercules twee draken dode ende ooc bant. Int selve jaer wast ende dijert ende began die swarte ordene van Clungi. Entie II vriendeliic ghelieve gingen liggen te haren griewe op een bedde vriendelike ende loken die dore liselike. Binnen dien so was die here van der borch vergadert (in een strijd gewikkeld) ende in porre ane Keys geselle. Mine vrient ende mine mage selen mi wel huwen ende trouwen (verloven). Vgl. ook de uitdr. Slaen ende heffen (het zwaard); houwen ende luken (trekken het zwaard); varen ende betalen. Zie Taalk. Bijdr. I, 122; Ferguut, gloss. bl. 279; Geurts I, bl. 135 en vgl. § 245 voor zinnen als: *Hi wrect ende wrac; hi doet ende dede*, etc.*

§ 364. *Hendiadys*, het uitdrukken van één begrip door twee znw., komt ook nu en dan in het Mnl. voor. || *Die ridder nam hant ende swert* (het zwaard ter hand). *Nemt hier zeghel ende brief* (gezegelden brief). *Si quamen met so sconen reden van brieven ende van zeghels. Soudi moghen tuwen tide keren tuwen campe, tuwen ghelove* (tot den strijd, waartoe gij u verbonden hebt). *Sinte Michael nam enen (monnik) bi den haer ende bi den coppe* (greep hem bij het haar op zijn schedel). *Soe seynde hi hem mitten boden weder omme met sinen brieven ende onscult* (brief ter verontschuldiging). *Dit haddi tonsculden ende teren* (als eervolle verontschuldiging). *Binnen desen tiden ende middelen* (= binnen desen m. t.) *Vrienscap ende wandelinge* (vriendschappelijke omgang). In de 17de eeuw is dit verschijnsel zeer gewoon; vgl. o.a. *Zwolsche Herdrukken III—IV*, aant. op vs. 327; voor het Engelsch zie Poutsma, bl. 365.

§ 365. *Zeugma* of verbinding van een ww. met twee substantieven als object of bepaling, ofschoon het slechts op één daarvan past, wordt eveneens nu en dan in het Mnl. aangetroffen.

|| *Ic wille u staan met trouwen bi, ende ghedooghen evel ende goet met u. Sine moghen anders eten niet dan fonteyne ende broot. Si aten water ende broot mit enen soberen monde. Daer hi maer at borne ende broot. Daer die een of hadde bescreden een root ors ende rode wapine. Die om lant pinen ende winnen al ende berich slichten*

ende dal. Na etene worpsi ten spele scaec ende worptafle in die zele. Daer ghinc men werpen ende scieten : men scoot met boghen ende met sprieten. Zie nog Alex. bl. 472 en vgl. De Vries, Dysmelie bl. 16 en 22.

Opm. Vat men in bovenstaande voorbeelden *eten* op in de bet. van „gebruiken”, dan hebben we niet met een zeugma te doen. Ook „drinken” komt in deze bet. voor: *Hine at no dranc el niet dan broot.*

ZAAKREGISTER ¹⁾

<p>Abstracte znw. in 't meerv. . . 203</p> <p>„ „ vergezeld van 'tlidw. . . . . . 95g; 96a</p> <p>accusativus absolutus . . . . . 201</p> <p>„ cum inf. . . . . 202</p> <p>„ van gewicht . . . . . 199</p> <p>„ „ inhoud . . . . . 195</p> <p>„ „ maat, tijd en plaats . . . . . 198</p> <p>„ „ richting . . . . . 197</p> <p>„ „ prijs . . . . . 199</p> <p>„ „ wijze . . . . . 200</p> <p>„ „ na interjectie . 177 opm. I.</p> <p>accusatiefvorm in den nominatief . . . . . 158</p> <p>adhortativus . . . . . 288</p> <p>„ zonder uitgedrukt onderwerp . . . 5b</p> <p>adjectief (verbuiging van 't —) . . . . . 133 vlgg.</p> <p>„ praedicatief verbogen 141</p> <p>„ uitsluitend praedicatief gebruikt . . . . . 143</p> <p>„ (plaats van 't —) . . 135</p> <p>„ als znw. gebruikt . . 20</p> <p>„ waarin een vergelijking ligt opgesloten . . . 144</p> <p>„ dat een absoluut begrip uitdrukt . . . . . 144</p> <p>„ samengesteld uit twee adj. die een kleur aan- duiden . . . . . 144</p> <p>adjectief-participia . . . . . 261</p> <p>adverbium, zie bijwoord.</p>	<p>afwisseling 1ste en 3de pers. 362 opm</p> <p>afwisseling praes. hist. en imperf. . . . . . 244</p> <p>„ perf. en imperf. 247 . . . . . opm. II</p> <p>„ partic. praet. en inf. 273</p> <p>anacoluthon . . . . . 357</p> <p>antecedent niet uitgedrukt . . . 60</p> <p>anticipatie 98; 167 opm. V; 268 . . . . . opm. II; 283 opm. III.</p> <p>aoristisch aspect 244opm.; 247; 257 . . . . . opm. III; 284; 285</p> <p><i>ἀπὸ κοινῶν</i> . . . . . 220</p> <p>apocope van een uitgang der adjec- tieven . . . . . 134 opm.</p> <p>appositie, zie bijstelling.</p> <p>artikel, zie lidwoord.</p> <p>attractie van den tijdvorm . . 248</p> <p>Bepaling van gesteldheid 12; 16</p> <p>beperkende conjuncties . . . . . 316</p> <p>bevel . . . . . 213</p> <p>bijgedachte (werking der —). „ zie Contaminatie.</p> <p>bijstelling . . . . . 163; 209; 210</p> <p>bijwoord als adjectief gebezigd 121 . . . . . opm. II</p> <p>Causale conjunctie . . . . . 306</p> <p>„ „ opgemaakt uit voorz. <i>Omme</i> 301 opm. III</p> <p>verbinding zonder con- junctie 301 opm. II, III</p> <p>collectief . . . . . 57</p> <p>„ met een meerv. praed. 205</p> <p>„ duidt één pers. of zaak aan . . . . . 203 opm. I.</p>
--	--

¹⁾ De getallen duiden de paragrafen aan.

- comparatief . . . 146 vlgg.; 234
 comparatief (dubbele —) . . . 148
 „ zelfstandig gebruikt
 150 opm. V.
 „ voor positief . . . 155
 „ „ superlatief 155
 concessieve conj. 313
 conditionalis . . . . . 283 II.
 conditioneele conj. 314
 „ zin verbonden door
 „ *ende* . 304 opm. II.
 „ bijzin zonder voegw.
 301 III.
 conjunctie ontbreekt . . 301 vlgg.
 „ (dubbele —) . . . 328
 conjunctief . . . . . 283 II; 287
 „ omschreven door *sullen*
 339
 „ naast indicatief 343;
 344 opm.
 „ in den relatieven zin 346
 „ in den relatieven zin na
 superlatief 347
 „ ter uitdrukking van 't fu-
 turum 340
 consecutieve conjunctie . . . 312
 „ zin ingeleid door *die*
 63
 „ „ zonder voegw.
 301 II.
 contaminatie 32 opm.; 55 opm. II;
 150 opm. II; 155; 195; 210; 234
 opm. I en II; 274 opm. II; 357
 opm. II.
 coördinatie zonder voegw. . . . 291
 copula, zie koppelwerkwoord.
 correctie (latere —) 37; 135 opm.
 III; 137; 160 opm. I; 163; 351
 opm.; 355.
 Dativus bij een ww. 180
 „ „ „ adjectief . . . 189
 „ bij *sijn* . . 187 opm. II, IV.
 „ na interjectie 177 opm. I.
 „ *commodi et incommodi*
 181
 „ *ethicus* 188
 „ *possessivus* 187
 Dativus (adverbiale —) . . . 191
 „ (reflex. —) 185
 „ voor acc. . . . 100 opm. I.
 deelwoord, zie participium.
 disjunctieve conjunctie 289
 „ verbinding zonder
 conj. 301 opm. I.
 Eigennaam . . . . . 95*b* en *c*
 „ + lidw. 97
 „ onverbogen 210
 ellips 348
 „ van een znw. 211
 „ „ „ ww. 213; 215
 „ „ „ ww. van beweging (na
so en *also*) 217
 „ van *sijn* 215; 216
 „ „ *hebben* 215
 „ „ *hi seide, si seiden, seggende,*
verclarende 215
 „ van *leden* 217
 „ „ *ander* 218
 „ „ *genoech* 218
 enclitische vorm van 't pronomem 41
 epische formules 97*l*; 361
 Finale conjunctie 307
 „ bijzin zonder conjunctie
 301 II.
 Fransch (invloed van het —) . . 4
 futurum 243
 „ omschreven door *sullen,*
mogen, moeten, willen 243
 „ uitgedrukt door den con-
 junctief 340
 Genitivus bij een ww. . 167 vlgg.
 „ „ „ adjectief . . 173
 „ van tijd 178
 „ *causae* 169, 177
 „ van maat 176
 „ relatie 174
 „ *expletivus* 170
 „ *separativus* 168
 „ van richting . . . 167 VII
 „ *possessivus* 162
 „ *subjectivus* 159
 „ *objectivus* 159
 „ *absolutus* 179
 „ *partitivus* 160

- genitivus superlativus 160 opm. IV
 „ bij *nie* . . . . 161 opm.
 „ = nom. acc. 61, opm. I;
 166 opm. II; 211 opm.
 III.
 „ als gramm. subj. of obj.
 165
 „ als logisch subj. of obj. 161
 „ van vr. verwantschapsna-
 men, titels en eigennamen
 172
 „ na interjecties . . . 177
 „ na comparatief 177 opm.
 III.
 „ praedicatief — . . . 166
 „ geplaatst tusschen lidw.
 en bep. woord . . 97*n*.
 „ en omschreven construc-
 tie in één zin 171 opm. II.
 gerundium . . . 275 en opm. III.
 Haplogie 97*h* opm.; 105 opm.;
 220.
 hendiadys 364
 herhalingsconstructies . . . 360
 hypothetische conjuncties . . 306
 „ zinsverband niet door
 conj. uitgedrukt 302
 Hoogduitsch (invloed van 't —) 4
 Imperfectum (= perf. of plusquam-
 perf.) 249
 „ en praesens van 't
 zelfde ww. verbonden
 245
 indicatief 333; 336; 340
 „ en conjunctief in één zin
 verbonden 333
 „ in den nazin der verge-
 lijkende zinnen 348 opm.
 II.
 indirecte vraag 344
 inertie . . 35; 47; 275 en opm. I.
 infinitief als znw. . . . 275—276
 „ + infinitief 274
 „ voor part. praet. . . 273
 „ met en zonder *te* naast
 elkander . . 279 opm. II
 „ + pron. poss. . . . 277
 infinitief + *sijn*, *worden* of *bliven*
 258; 259
 „ met passieve beteekenis
 277; 350 opm. I.
 „ = imperatief 350 opm. II.
 „ voorafgegaan door lidw.
 van onbepaaldheid 96*c*
 ingressief begrip 265
 interjectie als znw. 21
 „ + genitief 177
 „ + datief 177 opm. I.
 intransitieve constructie met trans.
 beteekenis . . . . . 238 opm.
 inversie 35; 314; 325; 329 vlgg. 331
 irrealis 251; 271
 Koppelwerkwoord 15; 241
 Latijn (invloed van 't —) 4
 lidwoord van bepaaldheid . . . 95
 „ van bepaaldheid ontbreekt
 97
 „ van onbepaaldheid . . 96
 „ voor pron. poss. . . . 95*f*
 „ geplaatst tusschen adj. en
 znw. 135 opm. II; 142.
 litotes 237
 Maandnamen verbonden met 't
 lidw. 95*d*
 meervoud verbonden met enkelv.
 203 opm. II.
 meervoudig praedicaat bij enkelv.
 subj. . . . . 205—207
 Middelnederlandsch . . . . 1—4.
 Nedersaksisch 1
 negatie ontbreekt . . 221 opm. II.
 „ (onlogische —) 235
 „ (versterkte —) 232
 „ (openstapeling van —) 231
 „ na comparatief en superla-
 tief . . . . . 233—35
 „ na *al* . . . . . 233 opm.
 „ in relatieve zinnen na su-
 perlatief in den hoofdzin 233
 „ (enkele —) bij de modale
 hulpwerkw. . . . 221, 4
 nevenschikkend zinsverband . 289
 nominativus absolutus 201 opm.
 Object niet uitgedrukt . . . 7—8

- objectzin 301
 onderwerp, zie subject.
 onlogische constructie 160 opm.
 III; 162 opm. I; 171 opm. III;
 173 opm. II; 192.
 onpersoonlijke ww. 5*f*; 186; 240
 „ ww. vervoegd met *heb-*
ben of *sijn* 268 opm. I.
 „ ww. + object. . 196
 onpersoonlijke en pers. constructie
 afgewisseld . . . . . 238 opm.
 ontkenning, zie negatie.
 oorzakelijk zinsverband 290. Zie
 Causaal.
 oratio indirecta gaat over in oratio
 directa 362
 overeenstemming 204 vlgg. 45 opm.
 „ met gramm. ge-
 slacht bij 't pron.
 poss. 79
 „ (geen —) in rela-
 tieven zin . . 75
 overgang oratio indirecta in or.
 directa 362
 „ van de constructie v. d.
 afh. zin in die van den
 hoofdzin 357 opm. I.
 Participium praesens 256
 „ praesens indirect ge-
 bruikt 256
 „ praesens van trans.
 ww. met pass. bet. 256
 „ praesens praedicatief
 gebruikt 257
 „ als voorzetsel 131; 191
 opm. II.
 „ praet. . . . . 261 vlgg.
 „ praet. (buiging —) 140
 opm. I.
 „ praet. als adjectief 265
 opm.
 „ „ als praed. attri-
 buut 272
 „ praet. als subject 274
 opm. IV.
 „ „ als praed. nomen
 9; 274
 participium praet. voor infinitief
 260 opm. III.
 „ van intr. of refl. ww.
 als adjectief . . . 261
 „ + *comen, gaen, loopen.*
 262
 passieve vormen (dubbel samenge-
 stelde —) . . . . 264 opm. II.
 perfectum (ontstaan van 't —) 250
 „ = praesens 250
 „ (recapituleerend —) 247
 „ (— historicum) . . . 247
 „ (= fut. exactum) . . 242
 pleonasme 360
 plusquamperfectum 251 en opm. II.
 positief pro comparatief . . . 155
 „ „ superlatief . . . 155
 praedicaat in 't meerv. bij enkelv.
 subject . . 205; 298
 „ in 't enkelv. bij meerv.
 antecedent 206 opm. II.
 praedicatief (uitsluitend — gebe-
 zigde adjectieven). . . . 143
 praedicatief attriboot . . 12; 272
 praedicaatsnomen 9
 praedicaatsverbum ontbreekt 10*a*
 praesens (= fut.) 242
 praes. hist. 244
 praes. naast futurum 247 opm. III.
 praesens en imperfectum van 't
 zelfde ww. verbonden . . . 245
 prolepsis . . . . . 358—360
 pronomen pers. 73
 „ (enclitische vorm van
 't —) 41
 „ masc. voor vrouwelijke
 wezens 31
 „ als representeerend ele-
 ment in 't praedicaat 34
 „ in de plaats van het pron.
 relat. . . 69; 67 opm.
 „ verbonden met pron. re-
 lat. 64
 „ + telwoord 29 opm.
 na *dan* niet uitgedrukt
 „ 150 opm. IV.
 „ demonstrativum niet uit-

„ gedrukt als subject 59 opm. I.	„ king op een collectief 57 relatief volgt 't natuurlijk geslacht van 't antece- dent 56
pronomen demonstrativum repre- senteerend element in 't praedicaat. 45	pronomen relativum + pron. poss. ter omschrijving van den genitief . . . 54 opm. II
„ demonstrativum verbonden met pron. poss. 49 opm. I.	„ relativum + pron. pers. 64
„ possessivum onverbogen 80—82	„ relativum met de betee- kenis van een voorn. bijw. 74
„ possessivum subjectief opgevat 85	„ reflexivum 40
„ possessivum objectief op- gevat 85	proteron husteron (prothusteron) 363
„ possessivum = pron. dem. . . . . 83 opm.	reflexieve ww. 239
„ possessivum = lidwoord 83	relatieve zinnen nevenschikkend verbonden 67
„ possessivum = pron. pers. . . . 102 opm. III.	„ zin nevenschikkend ver- bonden zonder conj. . 71
„ possessivum zelfstandig gebruikt 82	„ (plaats van de—) 35 l vlgg.
„ possessivum tweemaal gebruikt 47	„ zin met de bet. van een conditioneelen of hypo- thetischen zin 62
„ possessivum herhaald 138 opm. II.	Samentrekking 214
„ possessivum als praedi- caatsnomen 9 opm. I.	spreekwijzen . . 5 <i>d</i> ; 10 <i>a</i> ; 97 <i>j</i>
„ possessivum omschreven 85 opm. I.	stoffelijke adjectieven worden ver- bogen 140
„ possessivum ter om- schrijving van den geni- tief 84	„ adjectieven als praedi- caatsnomen . 9 opm. II
„ possessivum + infinii- tief. 277	stofnamen + lidw. . . . . 96 <i>b</i>
pronomen-relativum zonder ante- cedent 60	subject (psychologisch —) . . 5 <i>h</i>
„ relativum neemt den naamval over van 't an- tecedent 61	„ niet uitgedrukt 5
„ relativum heeft betrek- king op een pron. poss. 58	„ niet uitgedrukt in tweeledi- gen toegevendens zin bij de ww. <i>willen</i> of <i>doen</i> 6
„ relativum heeft betrek- king op een aan 't voor- afgaand ontleend be- grip 59	„ opgesloten in voorafgaand pron. poss. . . . . 5 <i>i</i>
„ relativum heeft betrek-	„ (samenvattend —) 204 opm. III
	„ (samenvattend —) niet uit- gedrukt . . . . . 5 <i>g</i>
	„ herhaling van 't — bij twee door <i>ende</i> verbonden zinnen 5 <i>h</i> opm. I
	„ van den bijzin als object in den hoofdzin 73

- subjectzin 301
 superlatief 233; 347
   „ dubbele — 152 opm. I
 superlatief versterkt door *bat* 152
   opm. I.
   „ pro comparatief . . 155
   „ omschreven 152
 superlatieve genitief . 160 opm. IV
 Tautologie 361
 telwoord (plaats van 't —) . . . 99
   „ + genitief 104
   „ + pron. pers. 100
   „ hoofd- = rangtelwoord 105
   „ volgorde der hoofdtel-
   woorden 106
 temporeele conjuncties . . . 308
   „ zinnen 283
 tusschenzin 356
 uitroepen (zonder subject) . . . 5c
 uitroepzinnen 293; 326
 tijden (in hoofd- en bijzin) . . 338
   „ (afwisseling der —) 338 opm.
   „ dubbel samengestelde verl.
   tijd 252
 verbum substantivum 268 opm. III
 vergelijkende conjuncties . . . 315
 verhouding-uitdr. conj. 317
 volgorde der woorden 151 II;
   209 opm.; 108 opm. III.
   „ der hoofdtelwoorden . 106
 voorn. bijw. . . . . 53—54
 voorw. zin in den vraagvorm als
   nazin . . . . . 302 opm. I
 voorzetsel-bijw. 130
 voorzetselbepaling gesplitst 160
   opm. I.
- vraag 213
 wensch zonder praedicaat . . 10b
 wenschzinnen 213; 326
 werkwoorden (trans. —) 193; 266
   „ (intr. —) 238
   „ (schijnb. intr. —) 268
   „ (scheidb. —) 286
   opm. III
   „ (onscheidb. —) 286
   opm. III
   „ (mutatieve intr. —)
   269
   „ (niet-mutatieve intr.
   —) 268d
   „ (perf. intr. —) 268b
   „ (intr. — met gen. ob-
   jectof voorz. bep.) 268
   „ met den datief . . 180
   „ die een natuurver-
   schijnsel aanduiden
   270 opm. II
   „ meervoudsvorm van
   't — bij enkelv. sub-
   ject 208
   „ meervoudsvorm van
   't — bij collectief 205
   „ enkelvoudsvorm van
   't — bij meerv. sub-
   ject . . . 206 opm. II
 werkwoordsvorm als znw. . . . 21
 zelfstandig nw. als adjectief . 23—26
 zelfstandig gebruik van allerlei
 woordsoorten 21
 zeugma 365

WOORDREGISTER

<p>Aengesien . . . . . 131 aenscine werden . . . . . 143 af . . . . . 127 akerre staen . . . . . 143 al (<i>alsof</i>) . . . . . 315 opm. alle (concessief conj.) 302 opm. II al (<i>indien</i>) . . . . . 314 al (<i>zeer</i>) . . . . . 151 opm. III al (<i>langs</i>) . . . . . 127 al (telw.) . . . . . 109; 233 opm. al + inf. . . . . 259 noot al + ontkenning . . . . . 233 opm. albedalle . . . . . 125; 127 alle weghe . . . . . 200 allene . . . . . 109 opm.; 121 alles (bijw.) . . . . . 120 allet . . . . . 109 almetalle . . . . . 125 alre- . . . . . 151 opm. III als 120; 147 opm.; 302 opm. II; 348 opm. als ende als . . . . . 120 als te . . . . . 64; 150 opm. IV alse . . . . . 251; 309 „ (ontbreekt) . . . . . 12 „ (pron. relat.) . . . . . 51 opm. alse dat . . . . . 324 alse die . . . . . 116 alse saen als . . . . . 323 opm. alse te + inf. . . . . 281 also (noch —) . . . . . 147 also dan . . . . . 147 alsonder . . . . . 127 alte . . . . . 151 amman . . . . . 211 ander . . . . . 97f; 108 en opm. IV; „ . . . . . 225</p>	<p>ander (ellips van —) . . . . . 218 „ (<i>iets anders</i>) . . . . . 87 anders (<i>ander</i>) . . . . . 108 opm. II „ (<i>daarna</i>) . . . . . 121 anders dan . . . . . 127 opm. III ane (<i>zonder</i>) . . . . . 127 April . . . . . 95d bachten . . . . . 127 bacher . . . . . 127 banderside . . . . . 127 bat . . . . . 146; 152 opm. I baten . . . . . 272 be- (praef. ter perfectiveering). 285 opm. be- bij intr. ww. . . . . 238 bedi . . . . . 300 bedrogen . . . . . 261 opm. II beginnen + part. praes. 257 opm. II behalve . . . . . 127 opm. II en III behoudelijke + gen. . . . . 174 behouden . . . . . 131 behouden + gen. . . . . 174 beide . . . . . 107 beloften slaen . . . . . 196 beraest . . . . . 267 bescheiden . . . . . 261 opm. II besiden . . . . . 127 opm. I bet (<i>met</i>) . . . . . 127 bet (<i>beter</i>) . . . . . 146 bevelen . . . . . 251 bezijden . . . . . 127 opm. I bidden . . . . . 194 biechte spreken . . . . . 97c opm. blasen (- den dach). . . . . 196 bliven (<i>worden</i>) . . . . . 241 „ part. praet. zonder <i>ge</i>. 286 „ . . . . . 257—259</p>
--	--

- bore . . . . . 151 opm. I; 225
 boven . . . . . 151 opm. III
 brengen + part. praet. 263
 buiten . . . . . 127 opm. II
 bute(n) 127
 dach (den — blasen) 196
 daer (*waar*) 54
 „ (ellips van —) 219
 „ ter inleiding obj. zin 66
 dale . . . . . 191 opm. I
 dan (= dat en) 221
 dan ter uitdr. eener tegenstelling of
 beperking 296
 „ na comparatief 150
 „ na positief of superl. 156
 „ na *so* . . . . . 150 opm. II
 „ „ *min no meere* 145
 „ (= dan dat) . . . . . 150 opm. IV
 dan dat . . . . . 150 opm. IV
 danen . . . . . 54 opm. I
 dat (pron. rel.) heeft betrekking op
 antecedent van ander ge-
 slacht of getal 55
 dat (pron.) voor elk geslacht en getal
 43—45
 „ (*zoodanig*) 49
 „ (= oogenblik, tijd) 198; 211
 opm. IV.
 „ representeert een zinsdeel 45;
 325.
 „ (voegw.) voorafgegaan door in-
 terrogativum 318 opm. I
 dat voorafgegaan door pron.
 dem. 320
 „ „ door voorzetsel. 320
 „ „ pron. indefinitum 321
 „ „ pron. relatief. 53; 321
 „ „ bijw. of bijw. uitdr. 322
 „ leidt wensch-, en uitroepzinnen
 in 326
 „ leidt zinnen in ter bepaling van
 een znw., ww., pron., adv.
 of een adj. 324
 „ kan worden vertaald door al-
 lerlei voegw. 327
 „ ter voortzetting van een ander
 voegw. 319
- dat ter inleiding van een subj. zin
 318
 „ ter inleiding van een obj. zin
 318
 „ herhaald bij onderbreking 318
 opm. II
 „ kan worden gemist 323
 „ (*totdat*) 310
 „ (*toen*) 310
 dats (*namelijk*) . . . . . 49 opm. II
 de (lidw.) 94
 d(e)e van (=de here van) 44
 deel (een —) . . . . . 152 opm. II;
 200
 der (lidw.) 94
 des (gen. enk. vr.) . . . . . 94 opm. III
 des (nom.) . . . . . 61 opm. I
 des (*daarom*) 177
 des es leden 170
 des (voegw.) . . . . . 306 vlgg.
 dese (terugwijzend) 46
 „ (*de tegenwoordige*) 48
 „ (*zoodanig*) 49
 „ tweemaal gebruikt 47
 „ (= lat. *ille, iste*). . . . . 48 opm.
 di (Limb. = dat) . . . . . 63 opm.
 di (pron. poss.) . . . . . 77 opm. II
 die (terugwijzend) 46
 die (pron. relat.) met onz. antece-
 dent . . . . . 55 opm. II
 „ (*omdat, dewijl*) 64
 „ (*indien iemand*) 62
 die ter inleiding van een obj. zin 65
 „ (= dat hi) 63
 „ van (de bewoners van —) . 44
 dieden 272
 diegene (pron. dem.) 49 opm. III
 diesulcke . . . . . 114 opm.
 diewelcke . . . . . 51—52
 dijn 77
 dinke (mi —) 221
 dins (= dat ne es) 221
 dat als subj. 43
 dit (= oogenblik) . . . . . 211 opm. IV
 dit es na . . . . . 217 opm.
 doch (*immers*) 298
 doen 6; 221, 3; 272

- „ met enkele negatie . 221, 5
 „ (= *zijn*) 241
 „ (hulpww.) 253
 „ (plaatsvervangend ww.) 150
     opm. I; 254
 „ + znw. 255
 „ cum dativo 181
 doen ende . . . . . 294 opm.
 doende (in dit —) . . 260 opm. II
 dogen 272
 dorren 283
 drinken . . . . . 365 opm.
 driven + znw. 255
 dronken . . . . . 261 opm. III
 du 27
 „ en *ghi* door elkander gebezigd 28
     opm. II.
 „ + meervoudsvorm van 't ww.
     207 opm.
 durende 131
 dwers (voorz.) 127
 een (*eens*) 119
 „ (*een zekere*) 87
 „ (*iets*) 87
 „ (*men*) 88
 „ (pron. dem.) . . . . 47 opm.
 eenrehande . . . . . 87 opm. II
 eer (voegw.) . . . . . 150 opm. III
     234; 284.
 eer (mi —) 190
 egen (voorz.) 127
 eigen (+ pron. poss.) 86
 eiscen 194
 elc . . . . . 92 opm. I; 110
 elc ander 97
 elx, elcs . . . . . 110 opm. I
 emmer 119
 emmermere 119
 en (= ic ne) 5e; 221
 „ (= hen) . . . . . 38 opm. II
 ens (= hens) . . . . . 38 opm. II
 en sijn . . . . . 314 opm. I
 ende 5e; 222 opm.; 314
     opm. II
 ende (*totdat*) 311
 „ (*wanneer*) 311
 „ (*maar*) 304
- „ bij hypothetisch zinsverband
     303
 „ (*terwijl toch*) 294
 „ (na comparatief) 150 opm. III
 „ (= *met*) . . . . . 172 opm. I
 „ aan 't hoofd van een apodosis
     292
 „ aan 't hoofd van eene vraag of
     een uitroep 293
 „ verbindt allerlei woordsoor-
     ten . . . . . 24 opm.
 ende die 139
 — ende (uitgang van 't gerundium)
     275 opm. II.
 enich (zelfst. gebruikt) 89
 „ „ + inf. . . . . 96 opm. I
 „ + gen. 173 V opm.
 „ (*ergens*) . . . . . 89 opm.
 entegen (voorz.) 127
 et (= het) . . . . . 39 opm.
 eten 365
 even (*zeer*) 151
 gaen (ter uitdr. van 't ingressief
     begrip) 11
 „ + part. praet. 262
 gaen ende 14
ge (praefix.) . . . . . 283 vlgg.
 „ ter uitdrukking van 't aoristisch
     aspect 284
 „ (participia praet. zonder *ge*) 286
 gebieden . . . . . 180 opm. III
 gedaan (plaatsvervangend ww.) 254
 gedogen 251
 geen . . . . . 226 opm.
 geent . . . . . 43 opm.
 gegen (voorz.) 127
 gehat 267
 gehende (voorz.) 127
 gelegen sijn. 266
 — gelijk + gen. plur. van een pron.
     pers. of een znw. . . . 91
 „ + lidw. 95h
 „ gevolgd door conjunctief . 348
 gelijke (voegw.) . . . . . 189 opm.
 gelijke 117
 genoech (*vrij wat*) 267
 „ (ellips van —) 218

- gepriset 267
 gescien . . . . . 265 noot ^a)
 geseten sijn 266
 gesijn . . . . . 264 opm. II
 gestaen sijn 266
 gesworen . . . . . 261 opm. II
 gevee 143
 gevet (mi-wonder) . . 187 opm. V
 geware 117
 geweset (- weest) . . 264 opm. II
 gewise 116
 gewone 117
 „ sijn + part. praes. 257
 opm. I
 gi . . . . . 27 vlgg.
 „ + enkelvoudsvorm van 't ww.
 207 opm.
 giemant . . . . . 87; 228 opm. III
 Gode (acc.) . . . . . 183 opm.
 goets (*iets*) . . . . . 166 opm. II
 „ (*enen — onnen*) . 166 opm. II
 habeamus 21
 half (plaats van —) . 108 opm. III
 hangende (voorz.) 131
 harde (bijw. verbogen) . . 98; 151
 hebben (hulpw.) 264 opm. I; 268;
 270.
 „ *te* + inf. . . . . 243 opm. V
 „ + praed. attriboot . . 18
 „ + part. praet. 18
 „ (*bezitten, behouden*) . . 251
 opm. I
 „ + enkele negatie 221 opm. I
 hedenere . . . . . 119 opm.
 hedenmere . . . . . 119 opm.
 heeten . . . . . 67; 180 opm. III;
 194.
 helpe! 5c
 helpen 272
 hende (*nabij*) 127
 hent (*tot*) 127
 het (pron. pers.) . . . . . 38—40
 het als aankondiger van 't subj.
 38; 204 opm. II.
 „ (schijnbaar verzwegen) 38 opm.
 II
 „ bij onpers. ww.. . . . . 5f
 het (ontbreekt voor den zelfstandi-
 gen superlatief) 97e
 het (lidw.) 94
 het en si . . . . . 224 opm. II
 hevet (mi-wonder) . . 187 opm. V
 hi(e) = mannetjes dier 33
 hoe . . . . . 283; 318 opm. I
 hoe . . . . . hoe 317
 hoedanich . . . . . 93 opm. II
 hoe (ge) daen . . . . . 93 opm. II
 horen met . . . . . 188 opm.
 horen omme . . . . . 188 opm.
 hoveden (te —) 125
 huwelijc doen . . . . . 97c opm.
 ieman goeders, vremders . . . 160
 iet 121
 ietoe (waert) 121
 ie(ge)welc . . . . . 91 opm. I
 in (= ic ne) . . . . . 5e opm. I; 221
 inganc + acc. . . . . 198 opm.
 inmiddes (voorz.) 127
 intoewaert 121
 intusschen (voorz.) 127
 ja 221, 6
 „ + pron. pers. 36
 jegen 127
 Kerstdach . . . . . 95d opm. II
 comen (*worden*) . . . . . 241 opm. II
 „ + part. praet. 262
 „ + inf. 262
 „ ende . . . . . 294 opm.
 connen 153; 221 opm. I; 283
 contrarie 127
 coop (enen - staen) . 199 opm. IV
 craeyeren (een feest —) . . . 196
 cume . . . . . 223, III en IV
 „ + negatie 227
 cussen (den peis —) 196
 lanc . . . . . 146 opm. III
 lanx om + comp. . . . . 317 opm.
 laten . . . . . 283; 350 opm. I
 „ + dativo 181
 „ + nom. . . . . 158 opm. II
 lede (enen - doen) 118
 lede (plur. v. *lit*) . . . . . 30 opm.
 leeder . . . . . 155 opm.
 leeren. 194

- lezen(de) (*iet — vinden*) . . . 260
     opm. I
 lettelt (luttel) goets 115
 leven . . . . . 30 opm.
     „ + gen. . . . . 167 I opm.
 lichame . . . . . 30 opm.
 liefde (uwer —) 30
 lieve (enen —doen) 118
 liever (mi —) 190
 liet, liede als bijstelling van een
     pron. pers. 29
 liggen ende 13
 — like(n) 116; 117
 lijf . . . . . 30 opm.
 — lijc (adj. op — = part. praes.)
     260 opm. IV.
 loopen + part. praet. 262
 loopen ende 14
 luttel . . . . . 223 III
 luttel goet iemand 115
 maer 222 opm.; 295 opm.; 297; 335
     „ + negatie 227
 Maart 95*d*
 mach(ge)scien 5*g*
 machode 5*g*
 machlichte 5*g*
 maken (= zijn) 15; 238
 man (*iemand*) 90
     „ (*men*) 90
 manc (ge —) 127
 mee . . . . . 146 opm. III
 meenen 252
 mere, meer 146 opm. II; 225
 — mere . . . . . 119 opm.
 meer dan . . . . . 151 opm. III
 meer no min 145
 Mei 95*d*
 Meidach . . . . . 95*d* opm.
 men (= men ne) 221
 men en ic (verwisseld) . . 88 opm.
 menich (trappen van vergelijking
     van —) 144
     „ 111
 menich een 111
 — (die —) 112
 mere (zonder ontkenning) . . 228
 messe horen . . . . . 97*c* opm.
- met (bijw.-voorz.) . . . . . 130 opm.
 met (*naar*) . . . . . 188 noot
 met + superlatief 154
 metgaders (voorz.) 127
 mi (pron. poss.) . . . . . 77 opm. II
 min . . . . . 146 opm. III
 min no mere . . . 145; 228 opm. II
 mits (*door*) 127
 moet (*moge*) . . . . . 287 opm. I
 moeten . . 211; 243; 287; 339
 mogen 153; 211; 221, 4; 283;
     287; 339.
 monster gaen 198
 na avenant 131
 naerst (voorz.) 127
 nagingel 143
 nalinc 127
 na luyt 131
 name . . . . . 30 opm.
 nauwe(lijc) + negatie 227
 nauwelijc . . . . . 223 IV.
 ne (negatie) 221
 nebore 151
 neder (voorz.) 127
 neen (= geen) 226
     „ . . . . . 230 opm.
 neen + pron. pers. 36
 neffens (voorz.) 127
 negeen . . . . . 226 opm.
     „ achter een znw. 92
 negeen goet 115
 nemen + znw. 255
 nemmer(mere) 119
 nergent na 229
 neware 335
 neweder 87
 nie 121
 niet 229; 230
 niet + gen. part. 161
 niet (dat) . . . . . 306 opm.
 niet om + inf. 154
 niet bed alle 127
 niet bedi . . . . . 306 opm.
 niet beghene 121
 niet jegenstaende 131
     „ verre . . . . . 223 IV
     „ wederstaende 131

- niets te . . . . . 151 opm. IV
nieweder 87
niewer na 229
no . . . . . 230 opm.
nochte . . . . . 230 opm.
noit 121
nopende, nopens 131
noweder 87
nu 287 opm. II; 349 opm. II.
nutte(lijc) sijn 272
ob ander side 127
of (*als*) . . . . . 315 opm. II
„ hypothetisch conj. 329
„ leidt vraagzinnen in 326 opm.
„ (*van, uit*) 127
„ (*alsof*) 329
„ . . . . . 222 opm.
„ . . . . . 224 opm. I.
of *en* 222 opm.; 223 I opm.; II
opm. 2; 224 opm. I.
of *dat* 329
ofschoon 313
ofte (= ende) . . . . . 289 opm. I
of(te) neen 299
omme + inf. 280
omme te 281
om(me) of . . . . . 307 opm.
om (des sijn —) 130
om . . . . wille 131
omme ende omme 127
ommelanc 127
on—(+participium praet.) 236; 261
on — (+ adjectief) 237
ondanc (voorz.) 127
onderenich (*dadelijk*) 121
onderwisen 180 II opm. II; 194
onlanghe . . . . . 223 opm. IV
onnutte sijn 272
onslape 143
ont (voorz.) 127
ontbieden 211
ontfermen (met dubbelen genitief)
167 V opm.
onthier ende 127
ooit 121
ooc (adversatief) 121
ooc wat . . . . . 302 opm. II
ooc (aan 't begin van een conces-
sieven zin) 302 opm. II.
ooc (plaats van —) 108 opm. III
ooc veralgemeent . . . 87 opm. I
Oost 95*d*
op . . . . . 152 opm. III; 211
op sijn + superl. . . . 152 opm. III
op of . . . . . 211; 307 opm.
oppe (bijw.-voorz.) . . . 130 opm.
orconde (in —) 131
orsake 131
overdwers 127
overlanges 127
overmits 127
Paesscen . . . . . 95*d* opm. II
payen . . . . . 97*b* opm. I
peis (den—cussen) 196
persone . . . . . 30 opm.
plach (= pleegt) . . . 249 opm. II
plegen (middel ter omschrijving) 11
plegen . . . . . 243 opm. III
plien . . . . . 243 opm. III
provoost 211
rieken . . . . . 193 noot 2
ries 143
roeke (mine —) . . . 287 opm. II
roeken 221, 2
roepen 196; 211
roerende (voorz.) 131
ruiken . . . . . 193 noot 2
rume (bijw.) . . . . . 146 opm. IV
ruumstrate 21
sake (en si dat — dat) 224 opm. II
sammans (in — gaen) 211
sat (*donker*) 143
scaden, ... 194; 272
scaec spelen 198
scaecs spelen . . . . . 167 IV opm.
schegen (voorz.) 127
scinen . . . . . 279 opm. III
scinen (*blijken*) . . . . . 15 opm.
„ (*zijn*) . . . . . 15 opm.
scijn 116
scole gaen. 198
scriven vinden . . . . . 260 opm. I
seder 127
sege, victorie vechten 196

- seldom (attributief) . 121 opm. II
 seldom (*nooit*) 237
 self + rangtelw. . . 102 opm. VI
 Selle 95*d*
 selp 127
 selve . . . . . 40 opm.
 „ + pron. poss. 86
 sem 127
 sere 151
 „ (enen—doen) 118
 seven (een groote hoeveelheid) 106
 opm. II.
 si = is, es. . . . . 340 noot
 si (pron. poss.) . . . 77 opm. II
 si (pron. pers.) voor masc. en
 neutr. zaaknamen . 32
 si (pron. refl.) 40
 sich 40
 sichtent 127
 sick 40
 sider 127
 sie, soe, su 33
 sijn (pron. poss.) 78
 sijn (hulpww.) 268
 „ + inf. . . . . 258—259
 sijn te + inf. . . . . 243 opm. VI
 sijn + gerundivum. 187
 sijn + part. praes. 257
 „ + nom. agentis of part. praes.
 11.
 „ herhaald in 't tweede deel eener
 vergelijking . . . . . 150 opm. I
 sindert (voorz.) 127
 sinxene . . . . . 95*d* opm. II
 sitten (sine eiere —) 198
 sitten ende 13
 slaen + znw. 255
 so + comp. 317
 so achter een woord voor den
 nadruk 325
 so (*zeer*) 151
 so (pron. relat.) 51
 so ter veralgemeening 87 opm. I
 so . . 223, II; 301 opm. II; 310
 sodat (= en toen) 295; 310
 sogedaen (praedicatief) 9 opm. III
 som 113
 some + pron. pers. 100 opm. III
 somelike . . . . . 113 opm.
 sommich . . . . . 113 opm.
 sonder . . . . . 127 opm. II
 sonder + gen. 124
 sonder getal 151
 sonder nommer 151
 spelen + gen. . . . 167 IV opm.
 spijs 127
 staen ende 13
 stat (die — van) . . . . . 209 opm.
 sterven + gen. . . . 167 I opm.
 stichten + znw. 255
 sulc 87; 114
 sulc, selc (praedicatief) 9 opm. III
 sulc + telw. . . . . 100 opm. II
 sulcgedaen . . . . . 9 opm. III
 sulkerhande . . . . . 9 opm. III
 sullen . . 243; 339; 360 opm. II
 „ (modaal ww.) 243 opm. II
 „ (*op 't punt staan van*) 243
 opm. I
 „ (*behooren*) . . . 243 opm. II
 „ (*kunnen*) . . . 243 opm. II
 sware (enen — doen) 118
 te (voorz.) valt weg 198
 te + gen. 211
 te + inf. 278
 te (inf. zonder —) 279
 te behoef van 131
 te prige 154
 te stride 154
 te volleest 127
 ten (niet uit *te den*) 98
 tenden 127
 ter (niet uit *te der*) 98
 tes (te des) 124
 thent 128; 309
 tide (*intijds*) 122
 tjege 127
 toesiende (voorz.) . . 191 opm. II
 tornooi (een — slaen) 196
 tort (*trots*) 127
 troepmale 122
 tsegen 127
 tulpen 127
 twifelen 223

- twint 228
 üre (Limb.) 77
 utegedaen 131
 utegesceiden 131
 utegescreven 131
 utegeset 131
 uten, uter 127
 uwe 77
 van, ter omschrijving v. d. genitief
     159; 161; 166 opm. I.
 „ ter omschrijving van acc. van
     prijs . . . . . 199 opm. II
 van — halven 131
 vandaer (vanwaer) 54 opm. I
 vanden 350
 van des (— dies) . . . . . 61 opm. I
 varen . . . . . 257 opm. IV
 varent (*verleden jaar*) 121
 varuw(e)bet 21
 vechten (seghe —) 196
 vele (zelfst. gebruikt) 160 opm. III
 ver — 257
 verboren c. gen. . . . . 167 VIII opm.
 verdienen c. gen. . . . . 167 VIII opm.
 vergeten (bnw.) . . . . . 261 opm. III
 vermits 127
 vesper singen . . . . . 97c opm.
 vier (een kleine hoeveelheid)
     106 opm. II
 vinden . . . . . 221 opm. I
 vol + datief . . . . . 173 opm. I
 volgende 131
 vragen 194
 waen . . . . . 288 opm. II
 waer (= daer, waer) 318 opm.
 waer . . . . . 54 opm. I
 waer dat . . . . . 318 opm. I
 wal (wel) up. . . . . 287 opm. II
 wan . . . . . 121; 288 opm. II
 wane . . . . . 287 opm. II
 wane (in — sijn) . . . . . 223 V
 wanen . . . . . 223 V; 251;
     350.
 wanen dat . . . . . 318 opm. I
 wanloven . . . . . 223 V
 want (*als*) 311
 „ (*zoodat*) 312
 „ (*totdat*) 309
 „ (*en toen*) . . . . . 295 opm.
 „ (*daarom*) 300
 want aen,- te,- op 128
 wat (*wat voor een*) . . . . . 93 opm. II
 „ + gen. . . . . 160 opm. II
 „ + meerv. van een abstract
     znw. 203
 wat of . . . . . 93 opm. I
 wat dat hi mochte 154
 wattan . . . . . 121; 287 opm. II
 weder (*tegen*) 127
 „ (pron. indef.) 87
 weder al (*al weer*) . . . . . 108 opm. III
 weefbet 21
 wege . . . . . 191 opm. I
 weiger 143
 wel (*zeer*) 151
 wel up 287 opm. II; 349 opm. II
 welc (bijv. gebruikt) 52
 „ (*wie, wat van beiden*) 93
 „ (*waarlangs*) 93
 went 128
 werden 257-259
 „ ter omschrijving van 't
     futurum . . . . . 243 opm. IV
 „ + part. praes. 243 opm. IV
 „ + part. praet. van een
     mutatief ww. 265
 „ te + inf. . . . . 258 opm.
 wers . . . . . 146 opm. III
 wes (*tot*) 127
 „ (*waarom*) 177
 weten (adhortatief) 288
 weten . . . . . 221 I; 279 opm. I.
 wi (plur. majest.) 26
 wie (*indien iemand*) 62
 wie dat . . . . . 318 opm. I
 willen 6; 221, 3; 243; 251; 283;
     287; 350.
 „ (modaal) . . . . . 243 opm. III
 „ (*op 't punt staan*) 243 opm. I
 — wise 116
 wisen 194
 wondern(e) 122; 151

